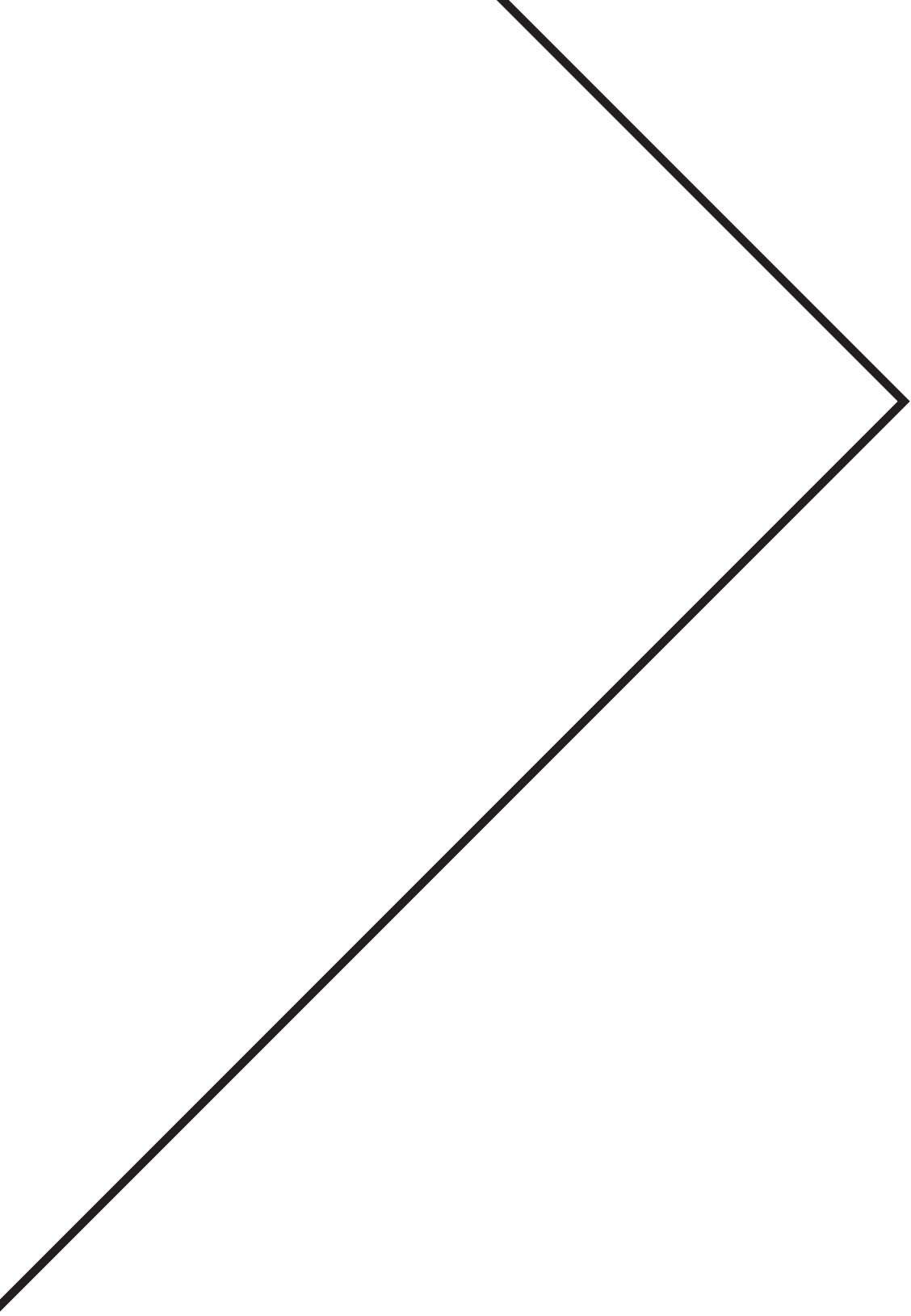

LE MONDE
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ *diplomatique*

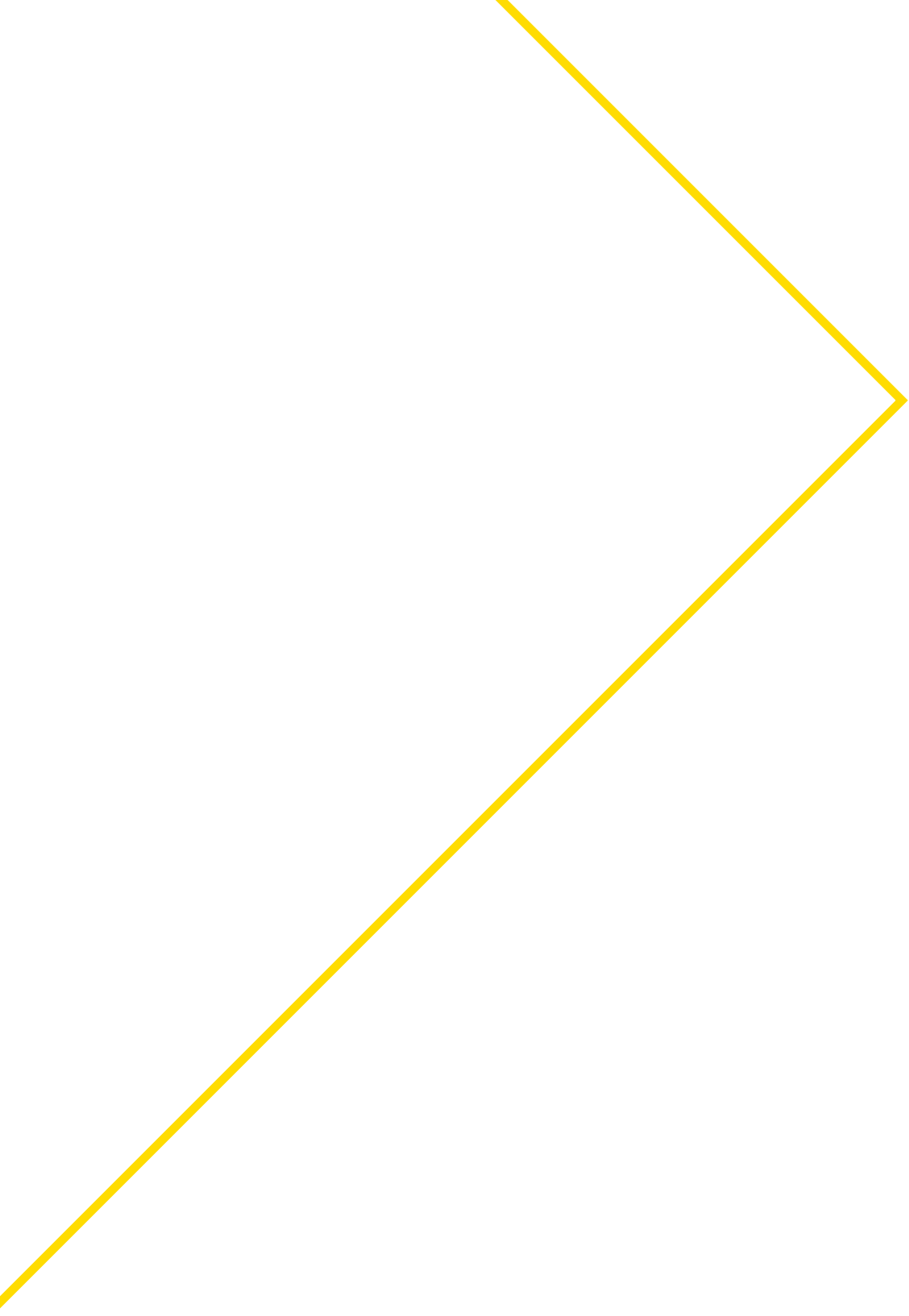
20 χρόνια στα ελληνικά

Γράφουν: Serge Halimi, Ignacio Ramonet, Pierre Bourdieu,
Κορνήλιος Καστοριάδης, Κώστας Βεργόπουλος,
Slavoj Žižek, Noam Chomsky, Paul Mason

Περιεχόμενα

Le Monde diplomatique, 20 χρόνια στην Ελλάδα	5
Το ιδιωτικοποιημένο άτομο	8
Η πεμπτουσία του νεοφιλελευθερισμού	14
Πού είναι η σοσιαλδημοκρατία την ώρα της κρίσης;	19
Η φριχτή υποψία που ανησυχεί τους φιλελεύθερους	24
Για να ξεφύγουμε (επιτέλους) από τα δίχτυα όπου έχουμε παγιδευτεί	29
Τρομοκρατία, το όπλο των ισχυρών	34
Η γέννηση του τζιχαντισμού.....	40
Το κίνημα Γκιουλέν, ένα τουρκικό αίνιγμα.....	44
Ποιοι είναι οι Σύριοι αντάρτες;	49
Συνωμοσιολογία: Το σύμπτωμα ενός σφετερισμού	54
Κερδοφόρες μπίζνες με τους πρόσφυγες	59
«Brexit»: οι αιτίες της οργής	64
Περουκίγια, σιδερικά και ψηλά τακούνια.....	69
Η γερμανική ακροδεξιά και η μάχη των ιδεών	73
Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα: Μια επαναστατική ιδέα... ή μήπως όχι;.....	78
Οικονομικά βολέματα στις Βρυξέλλες!	86
Πυγμαχία: Η «ευγενής τέχνη» ή η πόρνη, ο σκλάβος και ο επιβήτορας	92
Μέσα ενημέρωσης σε κρίση	97
Ένα ρομπότ μού έκλεψε το Πούλιτζερ	104
Όταν το Διαδίκτυο καταπίνει τις εφημερίδες	107

Le Monde diplomatique, 20 χρόνια στην Ελλάδα

«Με μεγάλη χαρά καλοσορίζουμε την Ελλάδα στην οικογένεια των αναγνωστών της “Le Monde diplomatique” και των ξένων εκδόσεών της. Για όλα τα μέλη της οικογένειας αυτής, η Ελλάδα αντιπροσωπεύει το λίκνο της δημοκρατίας. Η αλληλεγγύη με τον λαό της σημάδεψε πολλές γενιές, στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου, όπως και στην εποχή της δικτατορίας των συνταγματαρχών».

Με αυτά τα λόγια χαιρέτησε ο τότε διευθυντής της «Le Monde diplomatique», Ιγνάσιο Ραμονέ, την ελληνική έκδοση της γαλλικής μηνιαίας επιθεώρησης στην «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία», στις 8 Φεβρουαρίου 1998. Η μεγάλη οικογένεια της «Le Monde diplomatique», που σήμερα αριθμεί 44 εκδόσεις σε 28 γλώσσες με συνολικό μηναίο τιράζ 2,4 εκατ. αντίτυπα, είχε μόλις ξεκινήσει να δημιουργείται, κυρίως με τις φροντίδες του τότε υπεύθυνου για τις ξένες εκδόσεις, Ντομινίκ Βιντάλ. Η ελληνική έκδοση ήταν το έβδομο μέλος δίπλα στις ιταλική, γερμανική, ελβετική, ισπανική, μεξικάνικη και αραβική.

Ο διευθυντής Σεραφείμ Φυντανίδης και ο εκδότης Θανάσης Τεγόπουλος αντέδρασαν με ενθουσιασμό στην πρόταση των Γάλλων και, μέσα σε λιγότερο από δύο μήνες μετά την πρώτη επαφή, η «Le Monde diplomatique» αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι της «Κυριακάτικης». Θυμούνταν και οι δύο την εποχή που οι εκδόσεις Εξάντας είχαν κάνει την πρώτη προσπάθεια έκδοσής της στα ελληνικά, αμέσως μετά τη μεταπολίτευση. Και η οποία δυστυχώς απέτυχε, «ούτε οι 300 της Βουλής δεν την αγόραζαν», μας έλεγαν τότε. Μία ακόμη προσπάθεια, που είχε γίνει με την αυτόνομη έκδοση των «Αφιερωμάτων» («Manière de Voir») από τις εκδόσεις Δρομέας, είχε πάει κάπως καλύτερα, είχε όμως ατονήσει. Ίσως η «Le Monde diplomatique» να χρειαζόταν μια εφημερίδα, να γίνει κομμάτι της, προκειμένου να αναδειχθεί η πραγματική δυναμική της. Όπως και έγινε.

Τον Δεκέμβριο του 2011, όταν ο κύκλος της «Ελευθεροτυπίας» έκλεισε, μαζί της σταμάτησε να εκδίδεται και η «Le Monde diplomatique». Να εκδίδεται, όχι να κυκλοφορεί. Το αναγνωστικό κοινό μπορούσε να την βρει ακόμα στο Διαδίκτυο, στη διεύθυνσή της www.monde-diplomatique.gr –παιδί της «μητέρας» στη Γαλλία– χάρη στην προσπάθεια της ομάδας που την «φρόντιζε» στην «Κυριακάτικη» και δεν την εγκατέλειψε στις δύσκολες ώρες. Και που τελικά βρήκε το σπίτι της στην «Αυγή», τον Φεβρουάριο του 2013.

«Στο βλέμμα που στρέφουμε προς τη χώρα σας συγκλίνουν ο τρόμος μας ως Ευρωπαίων που βλέπουν στην Ελλάδα κάτι το οποίο υπάρχει κίνδυνος να γίνει και αλλού, αλλά και η ελπίδα μας ότι η πολιτική μπορεί μια μέρα, όπως και στη χώρα σας, να σταματήσει να μας καταδικάζει να παίρνουμε μέρος σ’ αυτό το παιχνιδάκι, όπου οι ίδιοι και οι ίδιοι ξανάρχονται στην εξουσία για να ξανακάνουν το ίδιο πράγμα, αφού έχουν παραδεχτεί την ίδια αδυναμία. Δεδομένου του κεντρικού ρόλου που παίζει η Ελλάδα στο μέλλον της Ευρώπης, η “Le Monde diplomatique” δεν θα μπορούσε να μην έχει ελληνική έκδοση», έγραφε τότε στο καλωσόρισμά του, ο διευθυντής της, Σερζ Αλιμί.

Και η «Αυγή» είναι πράγματι το σπίτι της, γιατί όπως το έθεσε και ο Σερζ, «εμείς πιστεύουμε, όπως και οι φίλοι μας στην “Αυγή”, ότι αντιθέτως, η Ιστορία παύει να είναι “τραγική” κάθε φορά που ένας λαός εμποδίζει τους συντηρητικούς πολιτικούς, συμμάχους των τραπεζιτών, να του υφαρπάξουν ό,τι του απομένει από την εθνική του κυριαρχία για να τον υποβάλουν στους βλακώδεις και σκληρούς κανόνες της “σύγχρονης οικονομίας”. Και θα συνεχίσουμε να αναζητούμε παντού στον κόσμο παραδείγματα τέτοιας άρνησης, γιατί αυτά είναι που μέσα τους φέρουν την ελπίδα ενός καινούργιου κόσμου».

Οι συνθήκες είναι ακόμα δύσκολες, ιδιαίτερα για τον Τύπο, και στη χώρα μας και παντού στην Ευρώπη. Όμως, η «Le Monde diplomatique» καταφέρνει να κρατήσει ψηλά την ερευνητική δημοσιογραφία, να ξανακερδίσει τη χαμένη αξιοπιστία της. Στο πνεύμα αυτό –που συνδυάζεται με το γιορτινό πνεύμα της επετείου των 20 χρόνων στα ελληνικά– ετοιμάσαμε το παρόν ηλεκτρονικό βιβλίο. Επιλέξαμε να παρουσιάσουμε τις «μεγάλες υπογραφές» που δημοσιεύτηκαν τα τελευταία 20 χρόνια στα ελληνικά. Τα θέματα είναι ποικίλα, από την πολιτική ως την τέχνη, και ξαναδιαβάζοντάς τα μας εξέπληξε το γεγονός ότι ακόμα και σήμερα είναι επίκαιρα. Αυτό άλλωστε δεν σημαίνει «μεγάλη υπογραφή»; Να βλέπεις μπροστά, να αναλύεις το μέλλον και όχι το στιγμιότυπο.

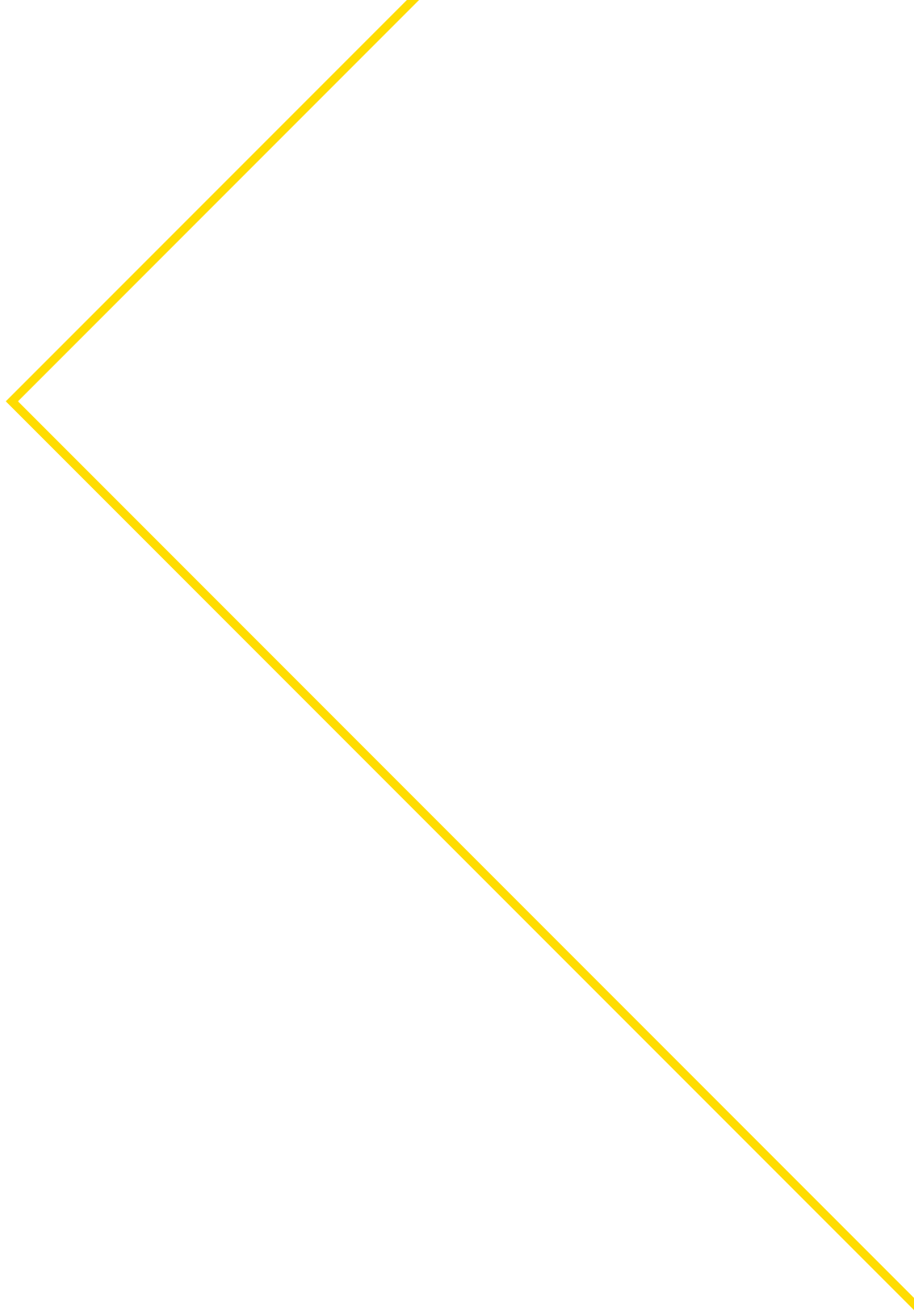
Και δίπλα στις μεγάλες υπογραφές, θεωρήσαμε σωστό να παρουσιάσουμε και μερικά «μεγάλα κείμενα», δηλαδή αναλύσεις διεθνούς ενδιαφέροντος, οι οποίες στάθηκαν σημαντική πηγή πληροφόρησης για ζητήματα που ο υπόλοιπος Τύπος αγνοούσε ή που επέλεγε να αγνοήσει. Και βέβαια δεν θα μπορούσαν να λείπουν και κάποια κείμενα για το ρόλο και το μέλλον των ΜΜΕ στην εποχή του Διαδικτύου.

Στα χρόνια που πέρασαν, έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες για «παράγωγα προϊόντα». Κατ' αρχάς δύο πρωτότυπες εκδόσεις. Η «Le Monde diplomatique» εκδίδει περιοδικά συλλογές χαρτών με διαφορετική θεματολογία, τις οποίες ονομάζει «Άτλαντες». Η «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία» είχε προσφέρει στους αναγνώστες της δύο από αυτούς, έναν για τη διεθνή πολιτική και έναν για την οικονομία. Κατόπιν, οι εκδόσεις Σαββάλας, με πρωτοβουλία του καθηγητή Μιχάλη Σπουρδαλάκη, είχαν κυκλοφορήσει τρία «Manière de Voir» σε μορφή βιβλίων: ένα για τα Μέσα Ενημέρωσης, ένα για την Κίνα και μία συλλογή άρθρων με αφορμή τα 50 χρόνια της «Le Monde diplomatique». Τέλος, και η «Αυγή» πρόσφερε στους αναγνώστες της μία έκδοση με θέμα την κρίση στην Ευρώπη και τις εναλλακτικές στις πολιτικές λιτότητας.

Δυστυχώς όμως, το χαρτί είναι πλέον «ακριβό σπορ» και η διανομή ακόμα ακριβότερη. Έτσι, για τα 20 χρόνια διαλέξαμε ένα άλλο μέσο. Ετοιμάσαμε ένα ηλεκτρονικό βιβλίο, προσιτό σε όλους, με 20 κείμενα αναφοράς από το αρχείο μας. Ακόμα κι εκείνοι που δεν μπορούν να διαβάσουν ηλεκτρονικά, μπορούν εύκολα να το τυπώσουν.

Ελπίζουμε ότι αυτή η προσπάθειά μας δεν θα μείνει αποσπασματική αλλά θα ακολουθήσουν και άλλες. Σημαντικό ρόλο σε αυτό θα παίξει η στήριξη των αναγνωστών μας.

Βάλια Καϊμάκη

Το ιδιωτικοποιημένο άτομο

του Κορνήλιου Καστοριάδη*

Μια καίρια τοποθέτηση του Κορνήλιου Καστοριάδη για την αυτονομία του ατόμου σε μια δημοκρατική κοινωνία πολιτών και την υπονόμεισή της στην εποχή μας. Μια πολιτική και φιλοσοφική θέση που διατηρεί στο ακέραιο την επικαιρότητά της.

Τα αποσπάσματα που ακολουθούν συγκεντρώθηκαν από τον Ρομπέρ Ρεντεκέρ, στη διάρκεια συνάντησης που οργανώθηκε στην Τουλούζη από κοινού από το βιβλιοπωλείο Ombres Blanches, το Θέατρο Ντανιέλ Σορανό και τη GREP Midi- Pyrénées, στις 22 Μαρτίου 1997. Μία πληρέστερη απόδοση δημοσιεύθηκε στο «Parcours», τα τετράδια του GREP Midi-Pyrénées, αρ. 15-16, Σεπτέμβριος 1997.

Η φιλοσοφία δεν είναι φιλοσοφία αν δεν εκφράζει μια αυτόνομη σκέψη. Τι σημαίνει «αυτόνομη»; Αυτόνομος σημαίνει «αυτός που δίνει στον εαυτό του τον νόμο του». Στη φιλοσοφία είναι σαφές: Το να δίνεις τον νόμο στον εαυτό σου σημαίνει ότι θέτεις ερωτήσεις και ότι δεν δέχεσαι καμία αυθεντία. Ούτε καν την αυθεντία της δικής σου προηγούμενης σκέψης.

Άλλωστε εδώ είναι το ζήτημα, γιατί οι φιλόσοφοι, σχεδόν πάντα, οικοδομούν συστήματα κλειστά όπως τα αβγά (βλέπε τον Σπινόζα, βλέπε κυρίως τον Χέγκελ, και ακόμη ίσως τον Αριστοτέλη) ή παραμένουν προσκολλημένοι σε ορισμένες μορφές τις οποίες δημιούργησαν και τις οποίες δεν καταφέρνουν να τις αμφισβητήσουν. Υπάρχουν ελάχιστα παραδείγματα για το αντίθετο. Ο Πλάτων είναι ένα απ' αυτά. Ο Φρόντ είναι ένα άλλο, στον τομέα της ψυχανάλυσης, μολονότι δεν υπήρξε φιλόσοφος.

Η αυτονομία στο πεδίο της σκέψης είναι η απεριόριστη διερώτηση, η οποία δεν σταματάει μπροστά σε τίποτε και η οποία αμφισβητεί συνεχώς τον εαυτό της. Αυτή η διερώτηση δεν είναι μια κενή διερώτηση. Μια κενή διερώτηση δεν σημαίνει τίποτε. Για να έχουμε μια διερώτηση με νόημα πρέπει ήδη να έχουμε θέσει ως προσωρινά αναμφισβήτητους έναν ορισμένο αριθμό όρων. Αλλιώς παραμένει ένα απλό ερωτηματικό και όχι μια φιλοσοφική διερώτηση. Η φιλοσοφική διερώτηση είναι αρθρωμένη, έστω και αν αναιρεί τους όρους με βάση τους οποίους αρθρώθηκε.

Τι είναι η αυτονομία στην πολιτική; Σχεδόν όλες οι ανθρώπινες κοινωνίες έχουν συγκροτηθεί στο πλαίσιο της ετερονομίας, δηλαδή με την απουσία της αυτονομίας. Αυτό σημαίνει ότι, μολονότι δημιουργούν οι ίδιες τους θεσμούς τους, ενσωματώνουν μέσα σ' αυτούς την αναμφισβήτητη ιδέα για τα μέλη της κοινωνίας ότι αυτός ο θεσμός δεν είναι ανθρώπινο έργο, ότι δεν δημιουργήθηκε από τους ανθρώπους, και πάντως όχι από τους ανθρώπους που βρίσκονται εκείνη τη στιγμή εκεί. Δημιουργήθηκε από τα πνεύματα, από τους προγόνους, από τους ήρωες, από τους θεούς, αλλά δεν είναι ανθρώπινο έργο.

Εξαιρετικό πλεονέκτημα αυτού του σιωπηρού όρου -και ίσως όχι μόνο σιωπηρού: στην εβραϊκή θρησκεία, η δωρεά του νόμου από το θεό στον Μωυσή είναι γραπτή, επεξηγημένη. Υπάρχουν σελίδες και σελίδες στην Παλαιά Διαθήκη που περιγράφουν με λεπτομέρειες τους νόμους που ο θεός πρόσφερε στον Μωυσή. Αυτό δεν αφορά μόνο τις Δέκα Εντολές, αλλά όλες τις λεπτομέρειες

του Νόμου. Και όλες αυτές τις διατάξεις δεν υπάρχει περίπτωση να τις αμφισβητήσει κανείς: Η αμφισβήτησή τους θα σήμαινε ότι αμφισβητείται είτε η ύπαρξη του Θεού, είτε η αλήθεια του, είτε η καλοσύνη του, είτε η δικαιοσύνη του. Όμως, αυτά όλα είναι ομοούσια γνωρίσματα του Θεού. Το ίδιο συμβαίνει και με άλλες ετερόνομες κοινωνίες. Το εβραϊκό παράδειγμα αναφέρεται εδώ λόγω της κλασικής του καθαρότητας.

Όμως, ποια είναι η μεγάλη ρήξη την οποία εισάγουν, με μια πρώτη μορφή, η ελληνική δημοκρατία και μετά με μιαν άλλη μορφή, πιο ευρεία, πιο γενικευμένη, οι επαναστάσεις της σύγχρονης εποχής και τα επαναστατικά δημοκρατικά κινήματα που ακολούθησαν; Είναι ακριβώς η ρητή συνείδηση ότι δημιουργούμε τους νόμους μας και συνεπώς ότι μπορούμε επίσης να τους αλλάξουμε.

Οι αρχαίοι ελληνικοί νόμοι αρχίζουν όλοι με τη φράση έδοξε τη βουλή και τω δήμω, δηλαδή «φάνηκε καλό στο συμβούλιο και στο λαό». «Φάνηκε καλό» και όχι «είναι καλό». Είναι αυτό που φαινόταν καλό εκείνη τη στιγμή. Και στη σύγχρονη εποχή, έχουμε στα συντάγματα την ιδέα της κυριαρχίας των λαών. Για παράδειγμα, η γαλλική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αναφέρει στο προοίμιό της: «Η κυριαρχία ανήκει στο λαό που την ασκεί, είτε άμεσα είτε μέσω των αντιπροσώπων του». Το «είτε άμεσα» εξαφανίστηκε εν συνεχεία και μείναμε μόνο με τους «αντιπροσώπους».

4 εκατομμύρια δολάρια για να εκλεγείς

Υπάρχει λοιπόν μια πολιτική αυτονομία και αυτή η πολιτική αυτονομία προϋποθέτει τη γνώση ότι οι άνθρωποι δημιουργούν τους δικούς τους θεσμούς. Αυτό απαιτεί να προσπαθούμε να θέτουμε αυτούς τους θεσμούς, με πλήρη συνείδηση, με διαύγεια, μετά από συλλογική περίσκεψη. Αυτό είναι που ονομάζω συλλογική αυτονομία, η οποία έχει ως απολύτως αναντικατάστατο ισότιμό της την ατομική αυτονομία.

Μια αυτόνομη κοινωνία δεν μπορεί να συγκροτηθεί παρά μόνο από αυτόνομα άτομα. Και τα αυτόνομα άτομα δεν μπορούν να υπάρξουν πραγματικά παρά μόνο μέσα σε μια αυτόνομη κοινωνία.

Γιατί αυτό; Είναι αρκετά εύκολο να το καταλάβουμε. Ενα αυτόνομο άτομο είναι ένα άτομο το οποίο δεν δρα, στο μέτρο του δυνατού, παρά μετά από σκέψη και περισυλλογή. Εάν δεν ενεργεί με αυτόν τον τρόπο, δεν μπορεί να είναι ένα δημοκρατικό άτομο που ανήκει σε μια δημοκρατική κοινωνία.

Με ποια έννοια, όμως, ένα αυτόνομο άτομο σε μια κοινωνία, όπως την περιγράφω, είναι ελεύθερο; Με ποια έννοια είμαστε ελεύθεροι σήμερα; Έχουμε έναν ορισμένο αριθμό ελευθεριών, οι οποίες καθιερώθηκαν ως προϊόντα ή ως υποπροϊόντα των επαναστατικών αγώνων του παρελθόντος. Οι ελευθερίες αυτές δεν είναι μόνο τυπικές, όπως έλεγε λαθεμένα ο Καρλ Μαρξ. Το γεγονός ότι μπορούμε να συγκεντρωνόμαστε, να λέμε αυτό που θέλουμε, δεν είναι τυπικό. Είναι όμως μερικό. Είναι αμυντικό, είναι, για να το πω αλλιώς, παθητικό.

Πώς μπορώ να είμαι ελεύθερος εάν ζω σε μια κοινωνία η οποία κυβερνάται από ένα νόμο που επιβάλλεται σε όλους; Αυτό φαίνεται ως μια άλυτη αντίφαση και οδήγησε πολλούς, όπως τον Μαξ Στίρνερ (1) για παράδειγμα, να λένε ότι κάτι τέτοιο δεν μπορεί να υπάρξει, και άλλους στη συνέχεια, όπως τους αναρχικούς, να ισχυρίζονται ότι η ελεύθερη κοινωνία συνεπάγεται την πλήρη κατάργηση κάθε εξουσίας, κάθε νόμου, υπονοώντας ότι υπάρχει μια καλή ανθρώπινη φύση η οποία θα αναδυθεί εκείνη τη στιγμή και η οποία μπορεί να μην έχει ανάγκη από οποιοδήποτε εξωτερικό κανόνα. Αυτό είναι, κατά τη γνώμη μου, μια ασυνάρτητη ουτοπία.

Μπορώ να πω ότι είμαι ελεύθερος σε μια κοινωνία όπου υπάρχουν νόμοι, εάν είχα την ουσιαστική δυνατότητα (και όχι απλώς στα χαρτιά) να συμμετάσχω στη συζήτηση, στην επεξεργασία και στη διαμόρφωση αυτών των νόμων. Αυτό σημαίνει ότι η νομοθετική εξουσία θα πρέπει να ανήκει ουσιαστικά στη συλλογικότητα, στο λαό.

Τέλος, αυτό το αυτόνομο άτομο είναι επίσης ο ουσιαστικός στόχος μιας καλώς εννοούμενης ψυχανάλυσης. Εδώ έχουμε μια σχετικά διαφορετική προβληματική, γιατί ένα ανθρώπινο ον είναι φαινομενικά ένα συνειδητό ον, αλλά στα μάτια ενός ψυχαναλυτή είναι κυρίως το ασυνείδητό του. Και αυτό το ασυνείδητο, γενικώς, δεν το γνωρίζει. Όχι γιατί είναι τεμπέλης, αλλά γιατί υπάρχει ένα φράγμα που τον εμποδίζει να το γνωρίσει. Είναι το φράγμα της απώθησης.

Γεννιόμαστε, για παράδειγμα, ως ψυχικές μονάδες, οι οποίες βιώνουν τη ζωή τους ως παντοδύναμες, που δεν γνωρίζουν όρια, ή δεν αναγνωρίζουν όρια στην ικανοποίηση των επιθυμιών τους, μπροστά στις οποίες κάθε εμπόδιο πρέπει να εξαφανιστεί. Και καταλήγουμε ως άτομα που δέχονται λίγο πολύ την ύπαρξη των άλλων, διατυπώνοντας πολύ συχνά ευχές για το θάνατό τους (οι οποίες τις περισσότερες φορές δεν πραγματοποιούνται), και αποδέχονται ότι η επιθυμία των άλλων έχει το ίδιο δικαίωμα να εκπληρωθεί όπως και η δική τους. Αυτό γίνεται στο πλαίσιο μιας θεμελιώδους απώθησης, η οποία στέλνει στο ασυνείδητο όλες αυτές τις βαθύτερες τάσεις της ψυχής και διατηρεί εκεί ένα μεγάλο τμήμα των δημιουργημάτων του ριζικού φαντασιακού.

Μια ψυχανάλυση συνεπάγεται ότι το άτομο, μέσω των ψυχαναλυτικών μηχανισμών, οδηγείται στο να διαπεράσει αυτό το φράγμα του ασυνείδητου, να εξερευνήσει όσο είναι δυνατόν αυτό το ασυνείδητο, να ελέγξει τις ασυνείδητες παρορμήσεις του και να μην ενεργεί χωρίς σκέψη και περισυλλογή. Αυτό το αυτόνομο άτομο είναι το τέλος (με την έννοια της τελεολογίας, της κατάληξης) της ψυχαναλυτικής διαδικασίας.

Όμως, αν κάνουμε τη σύνδεση με την πολιτική είναι φανερό ότι έχουμε ανάγκη ενός τέτοιου ατόμου, αλλά είναι επίσης φανερό ότι δεν μπορούμε να υποβάλλουμε το σύνολο των ατόμων της κοινωνίας σε ψυχανάλυση. Από εκεί προκύπτει ο τεράστιος ρόλος της εκπαίδευσης και η ανάγκη μιας ριζικής μεταρρύθμισης της εκπαίδευσης, για να γίνει μια πραγματική παιδεία όπως έλεγαν οι Έλληνες, μια παιδεία της αυτονομίας, μια εκπαίδευση για την αυτονομία και προς την αυτονομία, η οποία οδηγεί αυτούς που είναι εκπαιδευμένοι – και όχι μόνο τα παιδιά – στο να αναρωτιούνται συνεχώς για να μάθουν εάν δρουν με πλήρη συνείδηση ή ωθούμενοι από ένα πάθος ή από μια προκατάληψη.

Όχι μόνο τα παιδιά, γιατί η εκπαίδευση ενός ατόμου, με τη δημοκρατική έννοια, είναι ένα εγχείρημα που αρχίζει με τη γέννηση αυτού του ατόμου και δεν ολοκληρώνεται παρά με το θάνατό του. Όλα όσα συμβαίνουν κατά τη διάρκεια της ζωής του ατόμου συνεχίζουν να το διαμορφώνουν και να το παραμορφώνουν. Η ουσιαστική εκπαίδευση την οποία προσφέρει στα μέλη της η σύγχρονη κοινωνία, στα σχολεία, στα γυμνάσια, στα λύκεια και τα πανεπιστήμια είναι μια εργαλειακή εκπαίδευση, που έχει οργανωθεί ουσιαστικά για την εκμάθηση μιας επαγγελματικής απασχόλησης. Και δίπλα σ' αυτήν υπάρχει η άλλη εκπαίδευση, δηλαδή οι ανοησίες που διαδίδει η τηλεόραση.

Για το ζήτημα της πολιτικής αντιπροσώπευσης, ο Ζαν-Ζακ Ρουσό έλεγε ότι οι Άγγλοι, κατά το 18ο αιώνα, πιστεύουν ότι είναι ελεύθεροι γιατί εκλέγουν τους αντιπροσώπους τους κάθε πέντε χρόνια. Πράγματι, είναι ελεύθεροι, αλλά για μια μέρα κάθε πέντε χρόνια. Λέγοντας αυτό ο Ρουσό υποτιμούσε αδικαιολόγητα την άποψή του. Γιατί είναι φανερό ότι ακόμα και αυτή τη μέρα, κάθε πέντε χρόνια, δεν είμαστε ελεύθεροι. Γιατί; Γιατί έχουμε να ψηφίσουμε υποψήφιους τους οποίους παρουσιάζουν τα κόμματα. Δεν μπορούμε να ψηφίσουμε για οποιονδήποτε. Και έχουμε να ψηφίσουμε με βάση μια ολόκληρη πραγματική κατάσταση που κατασκευάστηκε από το προηγούμενο Κοινοβούλιο, το οποίο θέτει τα προβλήματα με τους όρους με τους οποίους αυτά τα προβλήματα μπορούν να συζητηθούν,

και με τον ίδιο τρόπο επιβάλλει λύσεις, ή τουλάχιστον εναλλαγές λύσεων, που δεν ανταποκρίνονται σχεδόν ποτέ στα πραγματικά προβλήματα.

Γενικά, η εκπροσώπηση σημαίνει την αλλοτρίωση της κυριαρχίας των εκπροσωπούμενων προς τους εκπροσώπους. Το Κοινοβούλιο δεν ελέγχεται. Ελέγχεται κάθε πέντε χρόνια με μια εκλογή, αλλά η μεγάλη πλειοψηφία του πολιτικού προσωπικού είναι στην πράξη αμετακίνητη. Στη Γαλλία λίγο λιγότερο, αλλού πολύ περισσότερο. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, για παράδειγμα, οι γερουσιαστές είναι στην πραγματικότητα ισόβιοι γερουσιαστές. Και αυτό θα συμβεί και στη Γαλλία. Για να εκλεγεί κανείς στις Ηνωμένες Πολιτείες χρειάζονται περίπου τέσσερα εκατομμύρια δολάρια. Ποιος δίνει αυτά τα τέσσερα εκατομμύρια; Δεν είναι βέβαια οι άνεργοι, είναι οι επιχειρήσεις. Και γιατί τα δίνουν; Γιατί στη συνέχεια ο γερουσιαστής θα είναι σύμφωνος με το λόμπι που σχηματίζουν αυτές στην Ουάσιγκτον, για να ψηφίζει τους νόμους που τις ευνοούν και να μην ψηφίζει τους νόμους που δεν τις ωφελούν. Αυτός είναι ο μοιραίος δρόμος των σύγχρονων κοινωνιών.

Το βλέπουμε να γίνεται στη Γαλλία παρ' όλα τα υποτιθέμενα μέτρα που λαμβάνονται για να ελεγχθεί η διαφθορά. Η διαφθορά των πολιτικών στις σύγχρονες κοινωνίες έχει γίνει ένα συστημικό χαρακτηριστικό, ένα δομικό χαρακτηριστικό. Δεν είναι ευκαιριακή. Έχει ενσωματωθεί στη λειτουργία του συστήματος, το οποίο δεν μπορεί να λειτουργήσει διαφορετικά.

Ποιο είναι το μέλλον αυτού του σχεδίου για την αυτονομία; Το μέλλον του εξαρτάται από τη δραστηριότητα της μεγάλης πλειοψηφίας των ανθρώπινων όντων. Δεν μπορούμε πια να μιλούμε με όρους μιας προνομιούχας τάξης, που θα ήταν για παράδειγμα το βιομηχανικό προλεταριάτο, το οποίο έχει γίνει εδώ και καιρό πολύ μειοψηφικό στον πληθυσμό. Μπορούμε να πούμε, αντίθετα, και αυτό είναι που τονίζω, ότι ολόκληρος ο πληθυσμός, εκτός από ένα 3% προνομιούχων στην κορυφή, έχει προσωπικό συμφέρον για το ριζικό μετασχηματισμό της κοινωνίας στην οποία ζει.

Αλλά αυτό που παρατηρούμε εδώ και 50 χρόνια είναι ο θρίαμβος της καπιταλιστικής φαντασιακής σημασιολόγησης, δηλαδή μιας απεριόριστης επέκτασης μιας δήθεν ορθολογικής υποτιθέμενης κυριαρχίας και η ατροφία, ο μαρασμός της άλλης μεγάλης φαντασιακής σημασιολόγησης της σύγχρονης εποχής, δηλαδή της αυτονομίας.

Άραγε θα διαρκέσει αυτή η κατάσταση; Μήπως θα είναι παροδική; Κανείς δεν μπορεί να το πει. Δεν υπάρχει προφητεία σε αυτές τις υποθέσεις. Η σημερινή κοινωνία δεν είναι βέβαια μια νεκρή κοινωνία. Δεν ζούμε στο Βυζάντιο ή στη Ρώμη του 5ου μ.Χ. αιώνα. Υπάρχουν πάντα ορισμένα κινήματα. Υπάρχουν ιδέες που γεννιούνται, που κυκλοφορούν, υπάρχουν αντιδράσεις. Παραμένουν πολύ μειοψηφικές και πολύ αποσπασματικές σε σχέση με τον όγκο των καθηκόντων που είναι μπροστά μας. Αλλά θεωρώ βέβαιο ότι το δίλημμα το οποίο, επαναλαμβάνοντας τους όρους του Λέον Τρότσκι, της Ρόζας Λούξεμπουργκ και του Καρλ Μαρξ διατυπώσαμε την εποχή του Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα, συνεχίζει να ισχύει, με τον όρο βέβαια να μη συγχέουμε το σοσιαλισμό με τα ολοκληρωτικά τερατουργήματα που μεταμόρφωσαν τη Ρωσία σε ερείπια, ούτε με την αφηρημένη «οργάνωση» της οικονομίας, ούτε με την αχαλίνωτη εκμετάλλευση του πληθυσμού, ούτε με την πλήρη υποδούλωση της πνευματικής και πολιτιστικής ζωής που υπήρχε εκεί.

Να ψηφίσουμε για το λιγότερο κακό

Γιατί η σύγχρονη κατάσταση είναι τόσο αβέβαιη; Γιατί, όλο και περισσότερο, βλέπουμε να αναπτύσσεται στο δυτικό κόσμο ένας τύπος ατόμου που δεν είναι πια ο τύπος του ατόμου μιας

δημοκρατικής κοινωνίας ή μιας κοινωνίας στην οποία μπορούμε να αγωνιστούμε για περισσότερη ελευθερία, αλλά ένας τύπος ατόμου που έχει ιδιωτικοποιηθεί, που έχει κλειστεί στο μικρό προσωπικό του περιβάλλον και έχει γίνει κυνικός σε σχέση με την πολιτική.

Όταν οι άνθρωποι ψηφίζουν, ψηφίζουν κυνικά. Δεν πιστεύουν στο πρόγραμμα που τους παρουσιάζουν, αλλά θεωρούν ότι ο Χ ή ο Ψ είναι λιγότερο κακός σε σχέση με αυτό που ήταν ο Ω στην προηγούμενη περίοδο. Αρκετοί άνθρωποι θα ψηφίσουν αναμφίβολα τον Λιονέλ Ζοσπέν (2) στις προσεχείς εκλογές, όχι γιατί τον λατρεύουν ή γιατί έχουν θαμπωθεί από τις ιδέες του, κάτι που θα προκαλούσε έκπληξη, αλλά απλώς γιατί έχουν σιχαθεί τη σημερινή κατάσταση. Το ίδιο άλλωστε έγινε το 1995, όταν οι άνθρωποι είχαν αηδιάσει από 14 χρόνια υποτιθέμενου σοσιαλισμού, του οποίου το κυριότερο κατόρθωμα ήταν να εισαγάγει τον πιο ξέφρενο φιλελευθερισμό στη Γαλλία και να αρχίσει να εξαρθρώνει όσα υπήρχαν ως κοινωνικές κατακτήσεις στην προηγούμενη περίοδο.

Από την άποψη της πολιτικής οργάνωσης μια κοινωνία αρθρώνεται πάντα, ρητά ή εξυπακουόμενα, σε τρία τμήματα. 1) Αυτό που οι Έλληνες είχαν ονομάσει οίκος δηλαδή το «σπίτι», την οικογένεια, την ιδιωτική ζωή. 2) Την αγορά, το δημόσιο-ιδιωτικό χώρο όπου τα άτομα συναντιούνται, συζητούν, ανταλλάσσουν, σχηματίζουν ενώσεις ή επιχειρήσεις, δίνουν θεατρικές παραστάσεις, ιδιωτικές ή επιδοτούμενες δεν έχει σημασία. Είναι αυτό που ονομάζουμε από το 18ο αιώνα κοινωνία πολιτών, ένας όρος που προκαλεί σύγχυση, η οποία έχει αυξηθεί ακόμη περισσότερο το τελευταίο διάστημα. 3) Η εκκλησία, ο δημόσιος-δημόσιος χώρος, η εξουσία, ο τόπος όπου ασκείται, υπάρχει, κατατίθεται η πολιτική εξουσία.

Η σχέση ανάμεσα σ' αυτές τις τρεις σφαίρες δεν πρέπει να δομείται κατά τρόπο σταθερό και άκαμπτο, πρέπει να είναι ευλύγιστη, αρθρωμένη. Από μια άλλη σκοπιά, αυτές οι τρεις σφαίρες δεν μπορούν να είναι τελείως ξεχωριστές.

Ο σημερινός φιλελευθερισμός ισχυρίζεται ότι μπορούμε να χωρίσουμε τελείως τον δημόσιο χώρο από τον ιδιωτικό χώρο. Όμως είναι αδύνατο, και να ισχυρίζεται κανείς ότι το πέτυχε είναι ένα δημαγωγικό ψεύδος. Δεν υπάρχει προϋπολογισμός που να μην επεμβαίνει στη δημόσια ιδιωτική ζωή και ακόμη και στην ιδιωτική ζωή. Και αυτό δεν είναι παρά ένα παράδειγμα ανάμεσα σε πολλά άλλα. Με τον ίδιο τρόπο, δεν υπάρχει εξουσία που να μην είναι υποχρεωμένη να επιβάλλει ένα ελάχιστο περιοριστικών νόμων, θεσμοθετώντας για παράδειγμα ότι ο φόνος απαγορεύεται, ή, στο σύγχρονο κόσμο, ότι πρέπει να επιδοτείται η υγεία ή η εκπαίδευση. Θα πρέπει να υπάρχει σ' αυτό το πεδίο ένα είδος παιχνιδιού ανάμεσα στη δημόσια εξουσία και την αγορά, δηλαδή η κοινότητα.

Μόνο σε ένα πραγματικά δημοκρατικό καθεστώς μπορούμε να δοκιμάσουμε να εγκαθιδρύσουμε μια σωστή διάρθρωση ανάμεσα σ' αυτές τις τρεις σφαίρες, διαφυλάσσοντας στο μέγιστο την ιδιωτική ελευθερία, διαφυλάσσοντας επίσης στο μέγιστο την ελευθερία της αγοράς, δηλαδή τις κοινές δημόσιες δραστηριότητες των ατόμων, πράγμα που οδηγεί στη συμμετοχή όλου του κόσμου στη δημόσια εξουσία. Τη στιγμή που αυτή η δημόσια εξουσία ανήκει σε μια ολιγαρχία και η δραστηριότητά της είναι ουσιαστικά παράνομη, εφόσον οι ουσιαστικές αποφάσεις λαμβάνονται πάντοτε στο παρασκήνιο.

* Ο Κορνήλιος Καστοριάδης (Κωνσταντινούπολη, 11 Μαρτίου 1922 – Παρίσι, 26 Δεκεμβρίου 1997), Έλληνας φιλόσοφος, οικονομολόγος, ψυχαναλυτής, υπήρξε ένας από τους μεγαλύτερους στοχαστές του 20ου αιώνα.

Σημειώσεις:

1. Σημ. της σύνταξης: Γερμανός φιλόσοφος (1806-1856), στα ελληνικά κυκλοφορούν τα βιβλία του «Ο μοναδικός και η ιδιοκτησία του», Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 2005 και «Οι λανθασμένες αρχές της παιδείας μας», Αθήνα, Ελεύθερος Τύπος, 2000.
2. Σημ. της σύνταξης: Η συζήτηση έγινε στις 22 Μαρτίου 1997, πριν από τις πρόωρες βουλευτικές εκλογές του Μαΐου-Ιουνίου 1997, στις οποίες σημειώθηκε η εκλογική νίκη του Λιονέλ Ζοσπέν.

Η πεμπουσία του νεοφιλελευθερισμού

του Pierre Bourdieu*

Τι είναι ο νεοφιλελευθερισμός; Ένα πρόγραμμα καταστροφής των συλλογικών δομών, που μπορούν να σταθούν εμπόδιο στη λογική της καθαρής αγοράς.

Ο κόσμος της οικονομίας είναι πράγματι, όπως το θέλει ο κυρίαρχος λόγος, μια τάξη καθαρή και τέλεια, η οποία αναπτύσσει ανηλεώς τη λογική των προβλέψιμων συνεπειών της και είναι έτοιμη να τιμωρήσει κάθε παράβαση με τις κυρώσεις που επιβάλλει, είτε αυτομάτως είτε -κατ' εξαίρεση- μέσω των σιδηρών βραχιόνων της, του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου ή του ΟΟΣΑ και των πολιτικών που επιβάλλουν: μείωση του κόστους εργασίας, μείωση των δημόσιων δαπανών και ευελιξία στην αγορά εργασίας; 'Η μήπως, στην πραγματικότητα ο νεοφιλελευθερισμός δεν είναι παρά η πραγματοποίηση μιας ουτοπίας, που μετατρέπεται σε πολιτικό πρόγραμμα, αλλά μιας ουτοπίας, η οποία με τη βοήθεια της οικονομικής θεωρίας την οποία επικαλείται, καταφέρνει να θεωρήσει τον εαυτό της ως την επιστημονική περιγραφή του πραγματικού;

Αυτή η θεωρία είναι ένας καθαρά μαθηματικός μύθος, θεμελιωμένος, εξ αρχής, πάνω σε μια τρομερή αφαίρεση, η οποία στο όνομα μιας, περιορισμένης όσο και αυστηρής, σύλληψης της ορθολογικότητας, που ταυτίζεται με την ατομική ορθολογικότητα, συνίσταται στο να παραβλέπει τους οικονομικούς και κοινωνικούς όρους των ορθολογικών διατάξεων και των κοινωνικών και οικονομικών δομών που είναι η προϋπόθεση της άσκησής τους.

Για να γίνει αντιληπτό το μέγεθος της παράλειψης, αρκεί να σκεφθεί κανείς, μόνο το εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο ποτέ δεν λαμβάνεται υπόψη καθαυτό, σε μια εποχή κατά την οποία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην παραγωγή των αγαθών και των υπηρεσιών, καθώς και στην παραγωγή των παραγωγών. Από ένα τέτοιο πρωταρχικό σφάλμα εγγεγραμμένο στο βαλρασιανό (1) μύθο της «καθαρής θεωρίας», απορρέουν όλες οι ελλείψεις και οι παραλείψεις της οικονομικής επιστήμης, και η μοιραία εμμονή με την οποία προσκολλάται στην αυθαίρετη αντίθεση την οποία δημιουργεί, από την ίδια της την ύπαρξη. Μια αντίθεση ανάμεσα στην καθαρά οικονομική λογική, η οποία στηρίζεται στον ανταγωνισμό και επιδιώκει την αποτελεσματικότητα, και την κοινωνική λογική, η οποία υποτάσσεται στον κανόνα της δικαιοσύνης.

Έτσι, η «θεωρία» αυτή, εξ αρχής αποκοινωνικοποιημένη και αποϊστορικοποιημένη, διαθέτει σήμερα, περισσότερο από ποτέ, τα μέσα για να γίνει πραγματική, εμπειρικά επαληθεύσιμη. Πράγματι, ο νεοφιλελεύθερος λόγος δεν είναι ένας λόγος σαν τους άλλους. Όπως ο ψυχιατρικός λόγος στο άσυλο, αποτελεί κατά τον Ερβίνγκ Γκοφμάν (2), έναν «ισχυρό λόγο» ο οποίος είναι τόσο ισχυρός και τόσο δύσκολο να καταπολεμηθεί, γιατί υποστηρίζεται από ένα παντοδύναμο συσχετισμό δυνάμεων, στη διαμόρφωσή του που τον διαμορφώνει, καθοδηγώντας, κυρίως, τις οικονομικές επιλογές εκείνων οι οποίοι κυριαρχούν στις οικονομικές σχέσεις και προσθέτοντας έτσι τη δική του δύναμη, καθαρά συμβολική, στους ίδιους συσχετισμούς δυνάμεων. Στο όνομα αυτού του γνωστικού επιστημονικού προγράμματος που μετατράπηκε σε πρόγραμμα πολιτικής δράσης, επιτελείται ένα τεράστιο πολιτικό έργο (το οποίο απαρνούνται εφόσον είναι, κατά τα φαινόμενα, καθαρά αρνητικό) που στοχεύει

στη δημιουργία των συνθηκών πραγματοποίησης και λειτουργίας της «θεωρίας»: ένα πρόγραμμα μεθοδικής καταστροφής κάθε συλλογικότητας.

Η κίνηση -που γίνεται δυνατή χάρη στην πολιτική της χρηματοοικονομικής απορύθμισης- προς τη νεοφιλελεύθερη ουτοπία μιας καθαρής και τέλει αγοράς, ολοκληρώνεται μέσω της μετασηματιστικής και ακόμη καταστροφικής δράσης όλων των πολιτικών μέτρων (από τα οποία το πιο πρόσφατο είναι η Πολυμελής Συμφωνία για τις Επενδύσεις, που αποσκοπεί στην προστασία των ξένων επιχειρήσεων και των επενδύσεών τους έναντι των κρατών) που έχουν ως στόχο την αμφισβήτηση όλων των συλλογικών δομών οι οποίες θα μπορούσαν να αποτελέσουν εμπόδιο στη λογική της καθαρής αγοράς. Συλλογικές δομές όπως το έθνος, τα περιθώρια ελιγμών του οποίου φθίνουν συνεχώς, οι εργασιακές ομάδες με την εξατομίκευση- για παράδειγμα, των μισθών και της επαγγελματικής εξέλιξης ανάλογα με τα προσόντα του καθενός και, συνεπώς με την εξατομίκευση των εργαζομένων- οι συλλογικοί φορείς υπεράσπισης των δικαιωμάτων των εργαζομένων, τα συνδικάτα, οι ενώσεις, οι συνεταιρισμοί, ακόμα και η οικογένεια, η οποία, μέσω της συγκρότησης αγορών με βάση τις ομάδες ηλικίας, χάνει ένα μέρος από τον έλεγχο της πάνω στην κατανάλωση.

Το νεοφιλελεύθερο πρόγραμμα, το οποίο αντλεί την κοινωνική του δύναμη από την πολιτικο-οικονομική ισχύ εκείνων των οποίων εκφράζει τα συμφέροντα -μετόχων, χρηματοοικονομικών παραγόντων, βιομηχάνων, συντηρητικών πολιτικών ή σοσιαλδημοκρατών πολιτικών που ασπάζθηκαν τις παραιτήσεις για «παραιτήσεις» υπέρ του ελεύθερου εμπορίου, υψηλόβαθμων οικονομικών αξιωματούχων, που είναι τόσο περισσότερο αποφασισμένοι να επιβάλλουν μια πολιτική η οποία κηρύσσει την ίδια τους τη βαθμιαία εξαφάνιση, όσο, αντίθετα με τα στελέχη των επιχειρήσεων, δεν διατρέχουν κανένα κίνδυνο να υποστούν τελικά τις συνέπειές της- τείνει συνολικά να ευνοήσει το σαφή διαχωρισμό μεταξύ οικονομίας και κοινωνικής πραγματικότητας και να δημιουργήσει έτσι, στην πραγματικότητα, ένα οικονομικό σύστημα σύμφωνο με τη θεωρητική περιγραφή, δηλαδή ένα είδος λογικού μηχανισμού, ο οποίος παρουσιάζεται ως μια αλυσίδα νομοτελειών που κατευθύνουν τους οικονομικούς παράγοντες.

Η παγκοσμιοποίηση των χρηματοοικονομικών αγορών, μαζί με την πρόοδο των τεχνικών της πληροφόρησης, εξασφαλίζει μια, χωρίς προηγούμενο, κινητικότητα των κεφαλαίων και δίνει στους επενδυτές, πάντα ευαίσθητους στη βραχυπρόθεσμη απόδοση των επενδύσεών τους, τη δυνατότητα να συγκρίνουν συνεχώς την αποδοτικότητα των πιο μεγάλων επιχειρήσεων και να επιβάλλουν κυρώσεις κατά συνέπεια τις σχετικές αποτυχίες. Οι ίδιες οι επιχειρήσεις, που υφίστανται συνεχώς μια τέτοια απειλή, οφείλουν να προσαρμόζονται όλο και ταχύτερα στις απαιτήσεις της αγοράς, και αυτό με την ποιμή, όπως λέγεται, «να χάσουν την εμπιστοσύνη της αγοράς» και, ταυτοχρόνως, την υποστήριξη των μετόχων, οι οποίοι, καθώς ενδιαφέρονται για τη βραχυπρόθεσμη απόδοση είναι όλο και περισσότερο ικανοί να επιβάλλουν τη θέλησή τους στους managers, να τους ορίζουν προδιαγραφές μέσω των οικονομικών κατευθύνσεων, και να προσανατολίσουν την πολιτική τους στον τομέα των προσλήψεων, της απασχόλησης και των μισθών.

Εγκαθιδρύεται έτσι η απόλυτη βασιλεία της ελαστικότητας των σχέσεων εργασίας, με προσλήψεις βάσει συμβάσεων ορισμένου χρόνου ή μερικής απασχόλησης, ή με τα επαναλαμβανόμενα «κοινωνικά» λεγόμενα «προγράμματα» εθελούσιας εξόδου, και, στο πλαίσιο της ίδιας της επιχείρησης, ο ανταγωνισμός μεταξύ αυτόνομων θυγατρικών, μεταξύ ομάδων που εξαναγκάζονται να γίνουν πολυλειτουργικές και, τέλος, μεταξύ ατόμων, μέσα από την εξατομίκευση της μισθωτής σχέσης. Πώς επιτυγχάνεται αυτή η εξατομίκευση; Με τον καθορισμό ατομικών στόχων, με προσωπικές συνεντεύξεις αξιολόγησης, με τη συνεχή αξιολόγηση, με εξατομικευμένες αυξήσεις μισθών ή παροχή πριμ ανάλογα με την ικανότητα ή την προσωπική αξία, με εξατομικευμένη επαγγελματική εξέλιξη, με στρατηγικές «ατομικής υπευθυνότητας» που τείνουν να εξασφαλίσουν την

αυτο-εκμετάλλευση ορισμένων στελεχών, που όντας απλοί μισθωτοί και κάτω από ισχυρή ιεραρχική εξάρτηση θεωρούνται ταυτοχρόνως υπεύθυνοι για τις πωλήσεις τους, για τα προϊόντα τους, το υποκατάστημά τους, το μαγαζί τους κ.λπ., όπως οι «ανεξάρτητοι», με την απαίτηση «αυτοελέγχου» που επεκτείνει την «εμπλοκή» των μισθωτών, σύμφωνα με τις τεχνικές της «συμμετοχικής διαχείρισης» πολύ πέρα από τα καθήκοντα των στελεχών. Πρόκειται για τεχνικές ορθολογικής υποδούλωσης, οι οποίες, επιβάλλοντας την υπερεπένδυση στην εργασία, και όχι μόνο στις υπεύθυνες θέσεις, καθώς και την επείγουσα εργασία, συμβάλλουν στην εξασθένηση ή στην κατάργηση των σημείων αναφοράς και των συλλογικών μορφών αλληλεγγύης (3).

Η έμπρακτη εγκαθίδρυση ενός δαρβινικού κόσμου όπου κυριαρχεί η πάλη όλων εναντίον όλων, σε όλα τα επίπεδα της ιεραρχίας, κόσμος, ο οποίος στην ανασφάλεια, την οδύνη και το άγχος, βρίσκει τα κίνητρα για την αφοσίωση στο καθήκον και στην επιχείρηση, δεν θα μπορούσε, χωρίς αμφιβολία, να επιτύχει τόσο απόλυτα χωρίς τη συνδρομή των συναισθημάτων αβεβαιότητας. Συναισθήματα που δημιουργούν η ανασφάλεια και η ύπαρξη -σε όλα τα επίπεδα της ιεραρχίας, ακόμα και στα υψηλότερα, κυρίως μεταξύ των στελεχών- μιας εφεδρικής στρατιάς εργατικού δυναμικού που είναι πειθήνια εξαιτίας της επισφαλούς εργασίας και της διαρκούς απειλής της ανεργίας. Το ύστατο θεμέλιο όλης αυτής της οικονομικής τάξης που τοποθετείται κάτω από τη σημαία της ελευθερίας, είναι, πράγματι, η δομική βία της ανεργίας, της επισφαλούς εργασίας και της απειλής απόλυσης που εμπεριέχει: η προϋπόθεση της «αρμονικής» λειτουργίας του ατομικιστικού μικροοικονομικού μοντέλου είναι ένα μαζικό φαινόμενο, δηλ. η ύπαρξη της εφεδρικής στρατιάς των ανέργων.

Αυτή η δομική βία βαρύνει επίσης πάνω σ' αυτό που αποκαλείται συμβόλαιο εργασίας (σοφά εξορθολογισμένο και αποκομμένο από την πραγματικότητα, μέσω της «θεωρίας των συμβολαίων»). Ο λόγος της επιχείρησης ποτέ δεν στηρίχθηκε περισσότερο σε έννοιες όπως εμπιστοσύνη, συνεργασία, πίστη, κουλτούρα της επιχείρησης, όσο σε μια εποχή κατά την οποία η ένταξη επιτυγχάνεται κάθε στιγμή, εξαφανίζοντας όλες τις χρονικές εγγυήσεις (τα τρία τέταρτα των προσλήψεων είναι ορισμένης διάρκειας, το ποσοστό των θέσεων επισφαλούς απασχόλησης δεν παύει να αυξάνεται, η ατομική απόλυση τείνει να μην υπόκειται πλέον σε κανένα περιορισμό).

Βλέπει, έτσι, κανείς πώς η νεοφιλελεύθερη ουτοπία τείνει να πάρει σάρκα και οστά μέσα στην πραγματικότητα σαν ένα είδος εφιαλτικής μηχανής, η αναγκαιότητα της οποίας επιβάλλεται και στους ίδιους τους κρατούντες. Όπως ο μαρξισμός, σε άλλους καιρούς, με τον οποίο, με αυτή την έννοια, έχει πολλά κοινά σημεία, αυτή η ουτοπία προκαλεί μια τρομερή πίστη, την free trade faith (την πίστη στο ελεύθερο εμπόριο), όχι μόνο σε αυτούς που ζουν υλικά απ' αυτήν, όπως οι χρηματιστές, οι ιδιοκτήτες μεγάλων επιχειρήσεων κ.λπ., αλλά και μεταξύ εκείνων που αντλούν από αυτή την ουτοπία τη δικαιολόγηση της ύπαρξής τους, όπως οι ανώτεροι κρατικοί λειτουργοί και οι πολιτικοί. Όλοι αυτοί καθαγιαίνουν τη δύναμη των αγορών στο όνομα της οικονομικής αποτελεσματικότητας, απαιτούν την άρση των διοικητικών ή πολιτικών φραγμών που θα μπορούσαν να ενοχλήσουν τους κατόχους κεφαλαίων στην καθαρά ατομική αναζήτηση της μεγιστοποίησης του ατομικού κέρδους, που έχει αναχθεί σε υπόδειγμα ορθολογικότητας, θέλουν ανεξάρτητες κεντρικές τράπεζες και κηρύσσουν την υποταγή των εθνικών κρατών στις απαιτήσεις της οικονομικής ελευθερίας για τους κρατούντες της οικονομίας, με την κατάργηση όλων των κανονιστικών διατάξεων σε όλες τις αγορές, αρχίζοντας από την αγορά εργασίας και τέλος ζητούν την απαγόρευση των ελλειμμάτων και του πληθωρισμού, τη γενικευμένη ιδιωτικοποίηση των δημοσίων υπηρεσιών, τη μείωση των δημοσίων και κοινωνικών δαπανών.

Χωρίς να έχουν αναγκαστικά τα ίδια οικονομικά και κοινωνικά συμφέροντα με τους πραγματικούς πιστούς, οι οικονομολόγοι έχουν αρκετά ειδικά συμφέροντα στο πεδίο της οικονομικής επιστήμης, ώστε να συνεισφέρουν αποτελεσματικά -όποια κι αν είναι η προσωπική τους στάση ως προς τα

οικονομικά και κοινωνικά αποτελέσματα της ουτοπίας την οποία επενδύουν με μαθηματικούς λογισμούς- στην παραγωγή και αναπαραγωγή της πίστης στη νεοφιλελεύθερη ουτοπία. Αποκομμένοι από τον πραγματικό οικονομικό και κοινωνικό κόσμο λόγω της συνολικής τους ύπαρξης και κυρίως λόγω της διανοητικής τους συγκρότησης, που είναι συνήθως εντελώς αφηρημένη, ακαδημαϊκή και θεωρητικίζουσα, είναι ιδιαιτέρως επιρρεπείς στο να συγχέουν τα πράγματα της λογικής με τη λογική των πραγμάτων.

Οι οικονομολόγοι αυτοί έχουν εμπιστοσύνη σε μοντέλα, τα οποία δεν είχαν ποτέ την ευκαιρία να υποβάλουν στη δοκιμασία της πειραματικής επαλήθευσης, έχουν την τάση να κοιτάζουν αφ' υψηλού τα επιτεύγματα των άλλων ιστορικών επιστημών, στις οποίες δεν αναγνωρίζουν την καθαρότητα και την κρυστάλλινη διαύγεια των μαθηματικών τους παιγνίων και των οποίων είναι συνήθως ανίκανοι να αντιληφθούν την πραγματική αναγκαιότητα και τη βαθιά πολυπλοκότητα και έτσι συμμετέχουν και συνεργάζονται σε μια τρομερή οικονομική και κοινωνική αλλαγή. Η αλλαγή αυτή, έστω και αν ορισμένες συνέπειές της τους προκαλούν φρίκη (μπορεί να καταβάλλουν τη συνδρομή τους στο Σοσιαλιστικό Κόμμα και να δίνουν σοφές συμβουλές στους εκπροσώπους του που βρίσκονται σε θέσεις εξουσίας) δεν μπορεί όμως να μην τους ικανοποιεί εφόσον διακινδυνεύοντας κάποια σφάλματα, που αποδίδονται σε αυτό που ενίοτε αποκαλούν «θεωρητικολογίες», τείνουν να δώσουν οντότητα στην υπερσυγκροτημένη (όπως σε ορισμένες μορφές τρέλας) ουτοπία στην οποία αφιερώνουν τη ζωή τους.

Και όμως, ο κόσμος είναι εκεί, με τα αμέσως ορατά αποτελέσματα της εφαρμογής της μεγάλης νεοφιλελεύθερης ουτοπίας: όχι μόνο η φτώχεια ενός όλο και μεγαλύτερου τμήματος των αναπτυγμένων οικονομικά κοινωνιών, η εξαιρετική διεύρυνση των διαφορών μεταξύ των εισοδημάτων, η σταδιακή εξαφάνιση αυτόνομων κόσμων πολιτιστικής παραγωγής κινηματογράφος, εκδόσεις κ.λπ. από τη διεισδυτική επιβολή των εμπορικών αξιών, αλλά επίσης και κυρίως η καταστροφή όλων των συλλογικών φορέων που είναι ικανοί να αντισταθμίσουν τα αποτελέσματα της εφιαλτικής μηχανής, και πρώτα πρώτα του κράτους-θεματοφύλακα όλων των οικουμενικών αξιών που συνδέονται με την ιδέα του δημόσιου και η επιβολή, παντού, στις υψηλές σφαίρες της οικονομίας και του κράτους, ή μέσα στις επιχειρήσεις, αυτού του είδους ηθικού δαρβινισμού, ο οποίος μαζί με τη λατρεία του winner (νικητή), που έχει σπουδάσει ανώτερα μαθηματικά και γυμνάζεται, εγκαθιδρύει ως κανόνα κάθε δραστηριότητας την πάλη όλων εναντίον όλων και τον κυνισμό.

Μπορεί άραγε να περιμένει κανείς ότι η τεράστια οδύνη που προκαλεί ένα τέτοιο πολιτικο-οικονομικό καθεστώς θα αποτελέσει μια μέρα την αιτία να γεννηθεί ένα κίνημα ικανό να σταματήσει την ξέφρενη πορεία προς την άβυσσο; Εδώ βρισκόμαστε πράγματι μπροστά σε ένα κατεξοχήν παράδοξο: ενώ τα εμπόδια που συναντιούνται στην πορεία προς την πραγματοποίηση της νέας τάξης -αυτής του απομονωμένου, αλλά ελεύθερου ατόμου- θεωρείται σήμερα ότι πρέπει να αποδοθούν σε σκληρόνσεις και αρχαϊσμούς και ότι κάθε άμεση και συνειδητή παρέμβαση, τουλάχιστον όταν προέρχεται από το κράτος, με όποιον τρόπο και αν επιχειρείται, είναι εκ των προτέρων αναξιόπιστη, και γι' αυτό πρέπει να απαλειφθεί προς όφελος ενός μηχανισμού καθαρού και ανώνυμου, δηλ. της αγοράς (σχετικά με την οποία ξεχνούν ότι αποτελεί, επίσης, πεδίο έκφρασης συμφερόντων) στην πραγματικότητα μονάχα η διάρκεια ή η επιβίωση των θεσμών και των φορέων της παλιάς τάξης πραγμάτων που είναι σε πορεία αποδιάρθρωσης, και όλο το έργο των κοινωνικών φορέων κάθε κατηγορίας, καθώς και όλες οι μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης, οικογενειακής ή άλλης, που μπορούν να αποτρέψουν την κατάρρευση της κοινωνικής τάξης στο χάος, παρά την αύξηση του ποσοστού του πληθυσμού που βρίσκεται σε επισφαλή κατάσταση.

Η μετάβαση στο «φιλελευθερισμό», ολοκληρώνεται με τρόπο ανεπαίσθητο και άρα απαρατήρητο, όπως η μετακίνηση των ηπείρων, κρύβοντας έτσι από τα βλέμματα τις πιο φοβερές, μακροπρόθεσμα,

συνέπειές του. Συνέπειες, οι οποίες, παραδόξως, αποκρύπτονται και από τις αντιστάσεις που ήδη προκαλεί σε όσους υπερασπίζονται την παλιά τάξη, αντλώντας από τις πηγές που κρύβονταν μέσα της, από τους παλιούς δεσμούς αλληλεγγύης, από τα αποθέματα του κοινωνικού κεφαλαίου που προστατεύουν ένα ολόκληρο τμήμα της σημερινής κοινωνικής τάξης από την πτώση στην ανομία. (Κεφάλαιο, το οποίο αν δεν ανανεωθεί, αν δεν αναπαραχθεί, είναι καταδικασμένο να εξαφανισθεί, αν και αυτό δεν πρόκειται να συμβεί άμεσα).

Αλλά αυτές οι δυνάμεις «συντήρησης», τις οποίες είναι πολύ εύκολο να χαρακτηρίσει κανείς ως συντηρητικές, είναι επίσης, κάτω από μια άλλη οπτική, δυνάμεις αντίστασης στην εγκαθίδρυση της νέας τάξης, που μπορεί να γίνουν δυνάμεις ανατρεπτικές. Αν μπορούμε, λοιπόν, να διατηρήσουμε κάποια λογική ελπίδα, είναι γιατί υπάρχουν ακόμα, στους κρατικούς θεσμούς, καθώς και στις προθέσεις των φορέων (κυρίως εκείνων που είναι περισσότερο συνδεδεμένοι με τους θεσμούς αυτούς, όπως τα κατώτερα και μεσαία κλιμάκια του κράτους), τέτοιες δυνάμεις, οι οποίες κάτω από τη φαινομενική απλώς υπεράσπιση, όπως σπεύδουν να τους προσάψουν, μιας τάξης που έχει χαθεί και των αντίστοιχων «προνομίων», πρέπει πράγματι, προκειμένου να αντέξουν στη δοκιμασία, να προσπαθήσουν για να εφεύρουν και να οικοδομήσουν μια κοινωνική τάξη που δεν θα έχει ως μοναδικό νόμο την επιδίωξη του εγωιστικού συμφέροντος και το ατομικό πάθος του κέρδους και που θα επιτρέψει την ύπαρξη συλλογικοτήτων που αποβλέπουν στην ορθολογική επιδίωξη σκοπών συλλογικά επεξεργασμένων και συμφωνημένων.

Μεταξύ αυτών των συλλογικών φορέων, ενώσεων, συνδικάτων, κομμάτων, πώς είναι δυνατόν να μην παραχωρηθεί μια ιδιαίτερη θέση στο κράτος, το εθνικό κράτος, ή ακόμα καλύτερα, το υπερεθνικό, δηλαδή το ευρωπαϊκό (πρώτο στάδιο προς ένα παγκόσμιο κράτος) ικανό να ελέγχει και να φορολογεί αποτελεσματικά τα κέρδη που πραγματοποιούνται στις χρηματοοικονομικές αγορές και, κυρίως, να αντισταθμίζει την καταστροφική τους επίδραση στην αγορά εργασίας, οργανώνοντας, με τη βοήθεια των συνδικάτων, την επεξεργασία και την υπεράσπιση του δημόσιου συμφέροντος, το οποίο είτε το θέλουμε είτε όχι, δεν θα ξεφύγει ποτέ, έστω και με το τίμημα κάποιων πλασματικών μαθηματικών εγγραφών, από τη σκοπιά του λογιστή (άλλοτε θα λέγαμε του «μπακάλη») που η νέα πίστη παρουσιάζει ως την ύψιστη μορφή της ανθρώπινης τελείωσης.

* Ο Pierre Bourdieu (1 Αυγούστου 1930 – 23 Ιανουαρίου 2002) υπήρξε Γάλλος κοινωνιολόγος, ανθρωπολόγος, φιλόσοφος.

Σημειώσεις:

1. Σ.Σ. Αναφορά στο Auguste Walras (1800-1860), γάλλο οικονομολόγο, συγγραφέα του έργου «De la nature de la richesse et de l'origine de la valeur» (1848), ενός από τους πρώτους που προσπάθησαν να χρησιμοποιήσουν μαθηματικά στη μελέτη της οικονομίας.
2. Erving Goffman, *Asiles. Etudes sur la condition sociale des malades mentaux.*, Ed. de Minuit, Παρίσι 1968.
3. Μπορεί κανείς να ανατρέξει για όλα αυτά σε δυο τεύχη της επιθεώρησης «Actes de la recherche en sciences sociales» αφιερωμένα στις «Νέες μορφές κυριαρχίας στην εργασία» (Nouvelles formes de domination dans le travail) (1 και 2), αρ. 114, Σεπτέμβριος 1996, αρ. 115, Δεκέμβριος 1996 και ειδικότερα στην εισαγωγή των Gabrielle Balazs και Michel Pialoux «Κρίση της εργασίας και κρίση της πολιτικής» (Crise du travail et crise du politique), αρ. 114, σελ. 3-4.

Πού είναι η σοσιαλδημοκρατία την ώρα της κρίσης;

του Serge Halimi*

Την ώρα που ο καπιταλισμός γνωρίζει τη σοβαρότερη κρίση του από τη δεκαετία του '30, τα μεγαλύτερα κόμματα της κεντροαριστεράς μοιάζουν άφωνα, αμήχανα. Στην καλύτερη περίπτωση, προθυμοποιούνται να διορθώσουν το σύστημα. Συχνότερα, προσπαθούν να αποδείξουν την υπευθυνότητά τους προτείνοντας και αυτά μια νεοφιλελεύθερη εκκαθάριση. Πόσο χρόνο ακόμα μπορεί να κρατήσει το πολιτικό αυτό παιχνίδι, ενώ η κοινωνική οργή φουσκώνει;

Οι Αμερικανοί που διαδηλώνουν ενάντια στη Wall Street διαμαρτύρονται επίσης ενάντια στους ανθρώπους της στο Δημοκρατικό Κόμμα και στον Λευκό Οίκο. Χωρίς αμφιβολία, αγνοούν ότι οι Γάλλοι σοσιαλιστές συνεχίζουν να επικαλούνται το παράδειγμα του Ομπάμα. Οι Γάλλοι πιστεύουν ότι, αντίθετα από τον Νικολά Σαρκοζί, ο πρόεδρος των ΗΠΑ δρα ενάντια στις τράπεζες. Πρόκειται μόνο για ένα λάθος; Όποιος δεν θέλει (ή δεν μπορεί) να επιτεθεί στους πυλώνες της νεοφιλελεύθερης τάξης (χρηματοπιστωτικό σύστημα, παγκοσμιοποίηση της ροής των κεφαλαίων και των αγαθών), μπαίνει στον πειρασμό να προσωποποιήσει την καταστροφή, να χρεώσει την κρίση του καπιταλισμού στα λάθη του εσωτερικού του αντιπάλου. Στη Γαλλία, το λάθος πέφτει στον «Σαρκοζί», στην Ιταλία στον «Μπερλουσκόνι», στη Γερμανία στη «Μέρκελ». Εντάξει, αλλού όμως τι γίνεται;

Αλλού, λοιπόν, και όχι μόνο στις ΗΠΑ, πολιτικοί ηγέτες, οι οποίοι για χρόνια αποτελούσαν αναφορά της μετριοπαθούς αριστεράς [1] αντιμετωπίζουν επίσης τα πλήθη των αγανακτισμένων. Στην Ελλάδα, ο Γιώργος Παπανδρέου, πρόεδρος της Σοσιαλιστικής Διεθνούς, εφήρμοσε μια δρακόντεια πολιτική λιτότητας που συνδύασε μαζικές ιδιωτικοποιήσεις, κατάργηση θέσεων εργασίας στο Δημόσιο και εγκατάλειψη της κυριαρχίας της χώρας του, σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, στη νεοφιλελεύθερη τρόικα. Οι κυβερνήσεις της Ισπανίας, της Πορτογαλίας και της Σλοβενίας μας θυμίζουν επίσης ότι η θητεία της κεντροαριστεράς υποβαθμίστηκε τόσο, που κανείς πλέον δεν τη συνδυάζει με κάποιο ιδιαίτερο πολιτικό περιεχόμενο.

Ένας από τους καλύτερους εισαγγελείς του αδιεξόδου στο οποίο βρίσκεται η σοσιαλδημοκρατία στην Ευρώπη είναι... ο εκπρόσωπος του Γαλλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος. «Στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το Ευρωπαϊκό Σοσιαλιστικό Κόμμα είναι ιστορικά συνδεδεμένο, λόγω του συμβιβασμού του με τους χριστιανοδημοκράτες, με τη στρατηγική της φιλελευθεροποίησης της εσωτερικής αγοράς και με τις επιπτώσεις που αυτή είχε στα κοινωνικά δικαιώματα και τις δημόσιες υπηρεσίες», διαπιστώνει ο Μπενουά Αμόν στο τελευταίο του βιβλίο. «Οι σοσιαλιστικές κυβερνήσεις ήταν αυτές που διαπραγματεύθηκαν τα προγράμματα λιτότητας που θέλησαν να επιβάλουν η Ε.Ε. και το ΔΝΤ. Στην Ισπανία, στην Πορτογαλία, και βεβαίως στην Ελλάδα, η αντίδραση στα προγράμματα λιτότητας στρέφεται ενάντια στο ΔΝΤ, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή αλλά και τις εθνικές σοσιαλιστικές κυβερνήσεις. (...) Ένα μέρος της ευρωπαϊκής Αριστεράς, όπως και η ευρωπαϊκή Δεξιά, δεν αμφισβητεί πλέον ότι πρέπει ν' αποκαταστήσει τη δημοσιονομική ισορροπία και να χαϊδέψει τις αγορές. (...) Σε πολλά μέρη της υδρογείου υπήρξαμε εμπόδιο στην πρόοδο. Δεν μπορώ να το χωνέψω». [2]

Αντίθετα, άλλοι κρίνουν ότι αυτή η μεταβολή είναι μη αντιστρέψιμη, γιατί οι ρίζες της βρίσκονται στην «αστικοποίηση» των Ευρωπαίων σοσιαλιστών και στην απομάκρυνσή τους από τον εργατικό κόσμο.

Αν και μετριοπαθές, το Εργατικό Κόμμα της Βραζιλίας εκτιμά ότι η λατινοαμερικανική Αριστερά πρέπει να πάρει τη σκυτάλη από τη Γηραιά Ήπειρο, που είναι ιδιαίτερα καπιταλιστική, ιδιαίτερα φιλοατλαντική, και άρα η ίδια διαθέτει όλο και λιγότερη υποχρέωση να υπερασπιστεί το λαϊκό συμφέρον. «Υπάρχει σήμερα μια γεωγραφική μετατόπιση της ιδεολογικής κατεύθυνσης της Αριστεράς στον κόσμο» σημείωνε τον Σεπτέμβριο ένα από τα προγραμματικά κείμενα για το συνέδριο του κόμματος. «Σε αυτό το πλαίσιο, η Λατινική Αμερική ξεχωρίζει. (...) Η Αριστερά των ευρωπαϊκών χωρών, που τόσο επηρέασε την παγκόσμια Αριστερά από τον 19ο αιώνα, δεν κατάφερε να δώσει ικανές απαντήσεις στην κρίση και μοιάζει να υποχωρεί μπροστά στην κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού» [3]. Η φθίνουσα πορεία της Ευρώπης αποτελεί ίσως τον επίλογο της ιδεολογικής επιρροής της ηπείρου όπου γεννήθηκαν ο συνδικαλισμός, ο σοσιαλισμός και ο κομμουνισμός. Η Ευρώπη μοιάζει να παραιτείται ευκολότερα απ' ό,τι άλλοι στην εξάλειψή τους.

Άραγε το παιχνίδι έχει χαθεί οριστικά; Μπορούν οι ψηφοφόροι και όσοι στρατευμένοι στην Αριστερά νοιάζονται περισσότερο για το περιεχόμενο παρά για την ταμπέλα να προσδοκούν ότι θα πολεμήσουν τη Δεξιά -συμπεριλαμβανομένων και των δυτικών χωρών- με συντρόφους τους οποίους έχει κατακτήσει ο νεοφιλελευθερισμός; Πρόκειται πλέον για ένα τυπικό τελετουργικό: η διάκριση ανάμεσα στη μεταρρυθμιστική Αριστερά και στους συντηρητικούς διατηρείται κατά τις προεκλογικές περιόδους μόνο στην όψη. Στη συνέχεια, ευκαιρίας δοθείσης, η Αριστερά κυβερνά τη χώρα ακριβώς όπως οι αντίπαλοί της, προσπαθώντας να μη διαταράξει τις οικονομικές ιεραρχίες και δομές.

Οι περισσότεροι αριστεροί υποψήφιοι που προσβλέπουν σε κάποιο κυβερνητικό πόστο, επιμένουν στην ανάγκη για κοινωνικές μεταρρυθμίσεις -απολύτως αναγκαίες, μάλιστα, όπως λένε. Αλλά, προκειμένου να επέλθει μια τέτοια αλλαγή, έπρεπε να έχουν μια οπτική που να υπερβαίνει τις προεκλογικές τους ρητορείες. Επιπλέον... έπρεπε και να κερδίσουν τις εκλογές. Σε αυτό ακριβώς το σημείο, η μετριοπαθής Αριστερά κουνάει το δάχτυλο στους «ριζοσπάστες» και σε άλλους «αγανακτισμένους». Αυτή η Αριστερά δεν περιμένει τη «μεγάλη νύχτα» της εφόδου στα Χειμερινά Ανάκτορα, ονειρεύεται μια άλλη κοινωνία, μακριά από τις μάστιγες που δέρνουν τον κόσμο, απαρτιζόμενη από εξαιρετικά όντα. Με τα λόγια του σοσιαλιστή ηγέτη Φρανσουά Ολάντ, πριν από μία πενταετία, επιδιώκει «να προσπαθεί αντί να ανατρέπει, να δρα αντί να αναστέλλει, να κατακτά αντί να αντιστέκεται». Η Αριστερά αυτή εκτιμά ότι «το να μη χτυπάς τη Δεξιά σημαίνει ότι την κρατάς ζωντανή, άρα την επιλέγεις» [4]. Η ριζοσπαστική Αριστερά αντίθετα, με τα λόγια του Ολάντ, θα προτιμούσε «να εκμεταλλευθεί κάθε είδους αγανάκτηση», παρά «να επιλέξει τον ρεαλισμό» [5].

Μ' άλλα λόγια, η Αριστερά στην κυβέρνηση έχει ένα δυνατό χαρτί, τους ψηφοφόρους που την στηρίζουν «εδώ και τώρα», καθώς επίσης και μια ομάδα επαγγελματιών, πρόθυμων να αναλάβουν την εξουσία. Αλλά «η νίκη επί της Δεξιάς» δεν συνιστά υποκατάστατο του προγράμματος ή της πολιτικής προοπτικής. Μετά την εκλογική νίκη, οι προϋπάρχουσες δομές σε εθνικό, ευρωπαϊκό ή διεθνές επίπεδο πιθανότατα θα προσπαθήσουν να περιορίσουν την επιθυμία για αλλαγές που έχει εκφραστεί κατά την προεκλογική εκστρατεία. Στις ΗΠΑ, ο Ομπάμα θα μπορούσε να δικαιολογηθεί λέγοντας ότι τα βιομηχανικά λόμπι και τα εμπόδια που θέτουν οι Ρεπουμπλικανοί στο Κογκρέσο υπέσκαψαν την αισιοδοξία της κυβέρνησης («Yes, we can»), παρά την ευρεία λαϊκή υποστήριξη.

Αλλού, οι κυβερνώντες της Αριστεράς δικαιολόγησαν τη μετριοπάθεια ή την ολιγοψυχία τους επικαλούμενοι «περιορισμούς», την «κληρονομιά» (την απουσία διεθνούς ανταγωνιστικότητας

στον παραγωγικό τομέα, το ύψος του χρέους κ.λπ.) που περιόρισαν το περιθώριο κινήσεών τους. «Ο δημόσιος βίος μας κυριαρχείται από μια παράξενη αντίφαση» ανέλυε ο Λιονέλ Ζοσπέν, ήδη το 1992. «Από τη μία πλευρά, η (σοσιαλιστική) εξουσία κατηγορείται για την ανεργία, τα προβλήματα των προαστίων, την κοινωνική αναταραχή, τον εξτρεμισμό της Δεξιάς, την απελπισία της Αριστεράς. Από την άλλη, εγκαλείται να μην εγκαταλείψει μια οικονομική πολιτική που κάνει πολύ δύσκολη την επίλυση όλων όσων της προσάπτουν» [6]. Είκοσι χρόνια αργότερα, η αντίφαση αυτή είναι ακόμη το ίδιο φρέσκια.

Οι σοσιαλιστές υποστηρίζουν ότι η εκλογική ήττα της Αριστεράς επιτρέπει την εφαρμογή, από τη Δεξιά, ενός πακέτου νεοφιλελεύθερων «μεταρρυθμίσεων» -ιδιωτικοποιήσεις, μείωση των δικαιωμάτων των συνδικάτων, ακρωτηριασμό των δημόσιων παροχών- οι οποίες καταστρέφουν τα δυνητικά εργαλεία άσκησης μιας διαφορετικής πολιτικής. Εξ ου και η θεωρία της «χρήσιμης ψήφου» υπέρ τους. Αλλά η ήττα τους μπορεί επίσης να έχει παιδαγωγική αξία. Για παράδειγμα, ο Μπενουά Αμόν παραδέχεται ότι στη Γερμανία «το αποτέλεσμα των βουλευτικών εκλογών (του Σεπτεμβρίου 2009), που ήταν το χειρότερο για το SPD (23%) εδώ και έναν αιώνα, έπεισε την ηγεσία του για την αναγκαιότητα αλλαγής κατεύθυνσης» [7].

Οι Έλληνες σοσιαλιστές επιχαίρουν που έδρασαν πιο γρήγορα από την Μάργκαρετ Θάτσερ

Μια μετριοπαθής «δογματική αναθεώρηση» έγινε στη Γαλλία μετά την ήττα των Σοσιαλιστών το 1993 και στο Ηνωμένο Βασίλειο μετά τη νίκη των Συντηρητικών το 2010. Η ίδια διαδικασία θα επαναληφθεί πιθανότατα σύντομα και στην Ισπανία και την Ελλάδα, δεδομένου ότι οι σοσιαλιστικές τους κυβερνήσεις θα χρεώσουν την επόμενη ήττα τους σε μια πολιτική υπερβολικά επαναστατική... Υπερασπιζόμενη, εξάλλου, τον Παπανδρέου, η βουλευτίνα του ΠΑΣΟΚ Ελένα Παναρίτη κατέφυγε σε ένα τολμηρό και απροσδόκητο παράδειγμα: «Η Μάργκαρετ Θάτσερ χρειάστηκε 11 χρόνια για να ολοκληρώσει τις μεταρρυθμίσεις της σε μια χώρα όπου τα δομικά προβλήματα δεν ήταν τόσο σοβαρά. Το δικό μας πρόγραμμα έχει ήδη τεθεί σε εφαρμογή μόνο σε 14 μήνες»! [8] Μ' άλλα λόγια, «ο Παπανδρέου είναι καλύτερος από τη Θάτσερ»!

Η αποφυγή αυτής της παγίδας απαιτεί τη διαμόρφωση των αναγκαίων προϋποθέσεων για την τιθάσευση της χρηματοπιστωτικής παγκοσμιοποίησης. Όμως, προβάλλει ένα άμεσο πρόβλημα: Δεδομένης της πληθώρας εκλεπτυσμένων μηχανισμών με βάση τους οποίους, τα τελευταία τριάντα χρόνια, η οικονομική ανάπτυξη των κρατών αρθρώθηκε στις διαδικασίες της καπιταλιστικής κερδοσκοπίας, ακόμα και μια σχετικά ήπια μεταρρυθμιστική πολιτική (π.χ., μικρότερες φορολογικές αδικίες, ενίσχυση της αγοραστικής δύναμης των μισθών, διατήρηση των κονδυλίων για την παιδεία κ.λπ.) επιτάσσει σήμερα σημαντικές ρήξεις με το παρελθόν. Ρήξεις με την τρέχουσα ευρωπαϊκή τάξη, καθώς επίσης και με τις προγενέστερες σοσιαλιστικές πολιτικές [9].

Ξεκινάμε όμως το παιχνίδι με δυσοίωνες προοπτικές, εκτός και αν αναιρέσουμε την «ανεξαρτησία» της ΕΚΤ (σήμερα, οι ευρωπαϊκές συνθήκες διασφαλίζουν ότι η χρηματοπιστωτική της πολιτική δεν θα υπόκειται σε δημοκρατικό έλεγχο), εκτός και αν εισαγάγουμε κάποια ευελιξία στο σύμφωνο ανάπτυξης και σταθερότητας (το οποίο, σε περίοδο κρίσης, καταπνίγει κάθε στρατηγική πρόληψης για την αντιμετώπιση της αυξανόμενης ανεργίας)• εκτός και αν καταδικάσουμε τον συνασπισμό Φιλελεύθερων-Σοσιαλδημοκρατών στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (ο οποίος οδήγησε τους Σοσιαλδημοκράτες να υποστηρίξουν τον Μάριο Ντράγκι, πρώην αντιπρόεδρο και διευθύνοντα σύμβουλο της Goldman Sachs, για τη θέση του προέδρου της ΕΚΤ) και αμφισβητήσουμε τις ελεύθερες εμπορικές συναλλαγές (αγαπημένο δόγμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής), καθώς και τον έλεγχο του

δημόσιου χρέους (ώστε να μην αποζημιωθούν οι κερδοσκόποι που έχουν ποντάρει ενάντια στις πιο αδύναμες χώρες της ζώνης του ευρώ).

Και μάλιστα το παιχνίδι είναι χαμένο από την αρχή. Πράγματι, τίποτα δεν μας επιτρέπει να πιστεύουμε ότι ο Ολάντ στη Γαλλία, ο Γκάμπριελ στη Γερμανία και ο Μίλιμπαντ στη Βρετανία θα επιτύχουν εκεί όπου ο Ομπάμα, ο Θαπατέρο και ο Παπανδρέου απέτυχαν. Το να φανταστούμε ότι «μια συμμαχία που βάζει την πολιτική ένωση της Ευρώπης στην καρδιά του προγράμματός της» πετυχαίνει, όπως ελπίζει ο Μάσιμο ντ' Αλέμα στην Ιταλία, «την αναγέννηση του προοδευτισμού» [10] μοιάζει (στην καλύτερη περίπτωση) με όνειρο θερινής νυκτός. Με τη σημερινή κατάσταση των πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων, μια ομόσπονδη Ευρώπη θα κλείδωνε τα ήδη ασφυκτικά νεοφιλελεύθερα μέτρα και θα αποσπούσε ακόμα περισσότερη κυριαρχία από τους λαούς, δίνοντας την εξουσία σε αδιαφανείς τεχνοκρατικούς θεσμούς. Άλλωστε, δεν έχουμε ήδη «ομοσπονδοποιήσει» το νόμισμα και το εμπόριο;

Εντούτοις, όσο τα μετριοπαθή αριστερά κόμματα θα αντιπροσωπεύουν την πλειοψηφία του προοδευτικού εκλογικού σώματος -είτε λόγω σύνταξης με το πρόγραμμά τους είτε γιατί πιστεύουν πως είναι η μόνη λύση για μια ορατή αλλαγή- οι πιο ριζοσπαστικοί σχηματισμοί (ή οι οικολόγοι) θα βρίσκονται καταδικασμένοι στον ρόλο των κομπάρσων, της συμπληρωματικής δύναμης ή της αντιπολίτευσης. Ακόμα και με το 15% των ψήφων, 44 βουλευτές, 4 υπουργούς και μια οργάνωση εκατοντάδων χιλιάδων μελών, το Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα δεν είχε ποτέ κανένα βάρος στη χάραξη της οικονομικής πολιτικής του Φρανσουά Μιτεράν την περίοδο 1981-1984. Το ναυάγιο της Κομμουνιστικής Επανάστασης στην Ιταλία, δέσμια των συμμαχιών της με την κεντροαριστερά, είναι ένα ακόμα αντιπαράδειγμα. Το διακύβευμα ήταν τότε να αποκλειστεί πάση θυσία η επιστροφή στην εξουσία του Σίλβιο Μπερλουσκόνι. Κάτι που τελικά έγινε λίγο αργότερα.

Στη Γαλλία, το Αριστερό Μέτωπο (στο οποίο περιλαμβάνεται και το Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα) ευελπιστεί ν' αντισταθεί σε αυτές τις τάσεις. Ασκώντας πίεση στο Σοσιαλιστικό Κόμμα, ελπίζει να το βοηθήσει να ξεφύγει από τα δεσμά του παρελθόντος. Αυτό μπορεί να θυμίζει ψευδαίσθηση, ίσως μάλιστα και απελπισία. Όμως, παρ' όλο που στη συγκεκριμένη ψευδαίσθηση ενσωματώνονται περισσότερα δεδομένα από την αναλογία απλώς των εκλογικών δυνάμεων και κάποιους θεσμικούς περιορισμούς, υπάρχουν κάποια σχετικά ιστορικά προηγούμενα. Καμιά από τις μείζονες κοινωνικές κατακτήσεις του Λαϊκού Μετώπου (άδεια μετ' αποδοχών, εβδομάδα 40 ωρών κ.λπ.) δεν είχε συμπεριληφθεί στο (ιδιαίτερα) μετριοπαθές πρόγραμμα του συνασπισμού που κέρδισε τις εκλογές τον Απρίλιο-Μάιο του 1936. Το απεργιακό κίνημα του Ιουνίου ήταν αυτό που ανάγκασε τους Γάλλους εργοδότες να τις αποδεχθούν.

Κι όμως, δεν πρόκειται απλώς για τις ακαταμάχητες δυνάμεις των κοινωνικών κινημάτων και την πίεση που ασκούν στα φοβισμένα ή διστακτικά κόμματα της Αριστεράς. Γιατί, ακριβώς, η νίκη του Λαϊκού Μετώπου στις εκλογές πυροδότησε τον κοινωνικό ξεσηκωμό, απελευθερώνοντας τους εργάτες που αισθάνθηκαν ότι δεν ανέχονταν πια την καταπίεση που τους ασκούσε η αστυνομία και οι εργοδότες. Ενθαρρυμένοι, κατάλαβαν την ίδια στιγμή ότι τα κόμματα που είχαν στηρίξει με την ψήφο τους δεν θα τους έδιναν τίποτα, εκτός και αν τα ζόριζαν πραγματικά. Εξ ου και η νικηφόρα -καθώς και εξαιρετικά σπάνια- διαλεκτική ανάμεσα στις εκλογές και τις κινητοποιήσεις, στις κάλπες και τα εργοστάσια. Στις σημερινές συνθήκες, μια αριστερόστροφη κυβέρνηση απαλλαγμένη από αυτή την πίεση θα επιδίωκε αμέσως να συνάψει έναν σίγουρο γάμο με τους τεχνοκράτες, που εδώ και πολλά χρόνια δεν γνωρίζουν τίποτα άλλο από τον νεοφιλελευθερισμό. Η μόνη τους λαχτάρα θα ήταν να κερδίσουν την εμπιστοσύνη των οίκων αξιολόγησης, οι οποίοι θα «υποβίβαζαν» αμέσως οποιαδήποτε χώρα επιδίωκε μια αυθεντικά αριστερή πολιτική.

Σαν ένα νεκρό άστρο, η Δημοκρατία του Κέντρου πετά τις τελευταίες σπίθες της

Τόλμη ή συμμόρφωση, λοιπόν; Οι κίνδυνοι που απορρέουν από μια τολμηρή στάση -απομόνωση, πληθωρισμός, υποβιβασμός στις αξιολογήσεις- επικρέμανται από το χάραμα μέχρι το δειλινό. Σύμφωνα, αλλά και οι κίνδυνοι της συμμόρφωσης; Αναλύοντας την κατάσταση πραγμάτων στην Ευρώπη της δεκαετίας του 1930, ο ιστορικός Καρλ Πολάνι μας υπενθυμίζει ότι «το αδιέξοδο στο οποίο είχε περιέλθει ο φιλελεύθερος καπιταλισμός» είχε οδηγήσει αρκετά κράτη προς «μια μεταρρύθμιση της οικονομίας της αγοράς με τίμημα το ξερίζωμα όλων των δημοκρατικών θεσμών» [11]. Ποια λαϊκή κυριαρχία μπορούν σήμερα να εκφράζουν οι αποφάσεις που λαμβάνονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο και που εναρμονίζονται με τις επιταγές των αγορών; Ακόμα και ο Μισέλ Ροκάρ, μετριοπαθής σοσιαλιστής, ανησυχεί μπροστά σε μια τέτοια προοπτική: Η επιβολή σκληρότερων μέτρων στους Έλληνες θα μπορούσε να σημάνει το τέλος της δημοκρατίας στη χώρα. «Με δεδομένη την οργή που αισθάνεται αυτός ο λαός, είναι αμφίβολο το κατά πόσο οποιαδήποτε ελληνική κυβέρνηση μπορεί να αντέξει χωρίς την υποστήριξη του στρατού. Αυτή η θλιβερή παρατήρηση αφορά εξίσου την Πορτογαλία ή/και την Ιρλανδία ή/και άλλες, μεγαλύτερες, χώρες. Μέχρι πού θα πάει κάτι τέτοιο;» έγραφε τον περασμένο μήνα [12].

Παρά την υποστήριξη που της προσφέρουν θεσμοί και μέσα μαζικής ενημέρωσης, η δημοκρατία του κέντρου κλονίζεται. Ήδη βρίσκεται σε εξέλιξη ένας αγώνας ταχύτητας ανάμεσα στην περαιτέρω σκλήρυνση του νεοφιλελεύθερου αυταρχισμού και στη ρήξη με τον καπιταλισμό. Η τελευταία φαίνεται να έχει ακόμα μακρύ δρόμο. Αλλά, όταν οι άνθρωποι παύουν να πιστεύουν σε ένα πολιτικό παιχνίδι με πειραγμένα ζάρια, όταν αντιλαμβάνονται ότι οι κυβερνήσεις τους στερούνται κυριαρχίας, όταν απαιτούν τη ρύθμιση των τραπεζών, όταν κινητοποιούνται χωρίς καν να ξέρουν πού θα τους οδηγήσει η οργή τους, τότε, πέρα από κάθε προσδοκία, η Αριστερά είναι ακόμα ζωντανή.

* Ο Serge Halimi είναι διευθυντής της "Le Monde diplomatique".

Σημειώσεις:

1. (ΣΤΜ) Για την πλήρη κατανόηση όλου του κειμένου, ο αναγνώστης πρέπει να γνωρίζει ότι οι Γάλλοι, στον όρο «Αριστερά» συμπεριλαμβάνουν το Σοσιαλιστικό Κόμμα, κάποιες φορές μάλιστα εννοούν μόνο το Σοσιαλιστικό Κόμμα, ενώ για την υπόλοιπη Αριστερά χρησιμοποιούνται όροι όπως «ριζοσπαστική Αριστερά» ή «άκρα Αριστερά» (όρος διαφορετικά χρησιμοποιούμενος στα ελληνικά).
2. Benoit Hamon, «Tourner la page. Reprenons la marche du progrès social», Flammarion, Παρίσι, 2011, σ. 14-19.
3. Agence France-presse, 4 Σεπτεμβρίου 2011.
4. François Hollande, «Devoirs de vérité», Stock, Παρίσι, 2006, σ. 91 και 206.
5. Οπ.π., σ. 51 και 43.
6. Lionel Jospin, «Reconstruire la gauche», «Le Monde», 11 Απριλίου 1992.
7. Benoit Hamon, όπ.π., σ. 180.
8. Στον Alain Salles, «L'odyssée de Papandreou», «Le Monde», 16 Σεπτεμβρίου 2011.
9. Βλ. «Quand la gauche renonçait au nom de l'Europe», «Le Monde diplomatique», Ιούνιος 2005.
10. Massimo d'Alema, «Le succès de la gauche au Danemark annonce un renouveau européen», «Le Monde», 21 Σεπτεμβρίου 2011.
11. Karl Polanyi, «La Grande Transformation», Gallimard, Παρίσι, 1983, p. 305.
12. Michel Rocard, «Un système bancaire à repenser», «Le Monde», 4 Οκτωβρίου 2011.

Η φριχτή υποψία που ανησυχεί τους φιλελεύθερους

του Κώστα Βεργόπουλου*

Σύμφωνα με την άποψη, η οποία κυριαρχούσε για μεγάλο χρονικό διάστημα στις Ηνωμένες Πολιτείες και διαδραμάτιζε καίριο ρόλο στη χάραξη της πολιτικής στη χώρα, ο πλουτισμός μιας μειοψηφίας ατόμων τονώνει τη μεγέθυνση της οικονομίας, ευνοώντας με αυτόν τον τρόπο τη μείωση της ανεργίας και τη βελτίωση των συνθηκών ζωής των φτωχότερων. Κι ενώ οι λαϊκές τάξεις εξακολουθούν να υποφέρουν από την κρίση κι από το βάθεμα των ανισοτήτων, η συγκεκριμένη άποψη αμφισβητείται σήμερα, όχι μόνο από τον Μπαράκ Ομπάμα, αλλά κι από φιλελεύθερους οικονομολόγους οι οποίοι στο παρελθόν την υποστήριξαν σθεναρά.

Ο τεράστιος σάλος στον δημόσιο διάλογο για το μέλλον του καπιταλισμού δεν προκλήθηκε από έναν δηλωμένο αμφισβητία του συστήματος, αλλά από έναν από τους πλέον ένθερμους υποστηρικτές του, τον Λόρενς Σάμερς. Ο πρώην πρόεδρος του Χάρβαρντ διακρίθηκε για το πάθος με το οποίο προώθησε την απορρύθμιση του τραπεζικού τομέα την περίοδο που διετέλεσε υπουργός Οικονομικών της δεύτερης κυβέρνησης Κλίντον (1999-2001). Ο Μπαράκ Ομπάμα τον διόρισε διευθυντή του Εθνικού Οικονομικού Συμβουλίου (NEC), αξίωμα το οποίο κατείχε μέχρι το 2010. Στη συνέχεια παρέχει τις συμβουλές του στον κόσμο των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, κυρίως μέσα από ακριβοπληρωμένες διαλέξεις (με αμοιβή έως και 135.000 δολάρια). Επιπλέον, τη διετία 2008-2009, το κερδοσκοπικό κεφάλαιο D.E. Shaw τού κατέβαλε 5,2 εκατομμύρια δολάρια. Δεδομένων όλων αυτών, κανένας δεν περίμενε ότι ο Σάμερς θα προχωρούσε στην παραμικρή αμφισβήτηση του συστήματος.

Ο σάλος προκλήθηκε κατά τη διάρκεια της ετήσιας συνεδρίασης του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (1) στην Ουάσιγκτον, στις 7 και 8 Νοεμβρίου του 2013. Ο φίλος των τραπεζιτών αναρωτήθηκε: «Μήπως ο ίδιος ο καπιταλισμός έχει πιαστεί στην παγίδα μιας “διαρκούς στασιμότητας”; Πριν από τέσσερα χρόνια, κατορθώσαμε να ανακόψουμε τον χρηματοοικονομικό πανικό, τα χρήματα του πακέτου διάσωσης των τραπεζών επιστράφηκαν στο κράτος, η αγορά των πιστώσεων εξυγιάνθηκε. (...) Ωστόσο, τα ποσοστά της οικονομικής δραστηριότητας δεν μεταβλήθηκαν και η οικονομική μεγέθυνση παραμένει ασθενική». Και ο Σάμερς συνεχίζει τον συλλογισμό του μέσα από τις σελίδες των Financial Times. Διαπιστώνοντας ότι –λόγω των σχεδόν μηδενικών επιτοκίων της– η Fed, η Αμερικανική Κεντρική Τράπεζα, δεν έχει σχεδόν διόλου επιπλέον περιθώρια ελιγμών για να πυροδοτήσει την ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας, καταλήγει στην άποψη ότι οι κερδοσκοπικές φούσκες έχουν μετατραπεί σε ένα αναγκαίο δεκανίκι της οικονομικής μεγέθυνσης (2).

Τέσσερις δείκτες –όλοι με πτωτική τάση– εξηγούν αυτήν την απαισιόδοξη οπτική του: συνεχής πτώση, επί τρεις δεκαετίες, του φυσικού επιτοκίου* (σημ.: οι όροι που συνοδεύονται από αστερίσκο εξηγούνται στο Γλωσσάριο), δηλαδή του κέρδους· πτώση, εδώ και δεκατρία χρόνια, της παραγωγικότητας της εργασίας· συρρίκνωση της εσωτερικής ζήτησης από τη δεκαετία του 1980· και, τέλος, στασιμότητα –αν όχι υποχώρηση– των παραγωγικών επενδύσεων* και του ακαθάριστου

σχηματισμού παγίου κεφαλαίου* από το 2001, παρά τη μαζική διοχέτευση τονωτικών νομισματικών ενέσεων, τόσο από τον Άλαν Γκρίνσπαν όσο και από τον Μπεν Μπερνάκε, τον διάδοχό του στη Fed.

Αποτέλεσμα : δεδομένου ότι οι κάτοχοι των κεφαλαίων ενδιαφέρονται για την επιβίωσή τους, το μόνο που επιδιώκουν δεν είναι πλέον η μεγιστοποίηση των κερδών τους με το ντοπάρισμα της παραγωγής, αλλά η αύξηση του μεριδίου της προστιθέμενης αξίας* που καρπώνονται, έστω και με τίμημα τη συρρίκνωση της οικονομικής μεγέθυνσης. Σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις, το σύστημα βρίσκεται σε αδιέξοδο, καθώς δεν υπάρχει καμία λύση η οποία θα μπορούσε να το βγάλει από τη δύσκολη θέση, ενώ επιπλέον αντιμετωπίζει κοινωνικές δυσκολίες, οι οποίες επιδεινώνουν ακόμα περισσότερο τη διάβρωση του οικοδομήματός του. Αφενός, η αύξηση των ανισοτήτων υπονομεύει τις μεσαίες τάξεις, οι οποίες θεωρούνται ως οι εγγυήτριες της κοινωνικής σταθερότητας, των θεσμών και της δημοκρατίας. Αφετέρου, η μαζική αύξηση της ανεργίας προκαλεί ταυτόχρονα την απώλεια εισοδημάτων (για το έθνος) και τη μείωση των δυνητικών κερδών (για το κεφάλαιο).

Οι επιχειρήσεις που δεν επενδύουν πλέον

Όταν χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά η έκφραση «διαρκής στασιμότητα», προκλήθηκε πλήθος αντιδράσεων. Αντιδράσεις αμηχανίας στους προοδευτικούς κύκλους, οι οποίοι διαπίστωσαν με έκπληξη ότι συμερίζονταν την άποψη περί «αδυναμίας μεταρρύθμισης του καπιταλισμού» που είχε διατυπωθεί από έναν από τους δηλωμένους ιδεολογικούς αντιπάλους τους. Αντιδράσεις εχθρότητας στους συντηρητικούς, που ένιωσαν θλίψη βλέποντας έναν από τους δικούς τους ανθρώπους να αμφιβάλει με αυτόν τον τρόπο. Ωστόσο, σε αυτούς τους τελευταίους, ο διαφωνών πρώην ομοϊδεάτης τους υπενθύμισε ότι «δεν πρέπει να συγχέουμε την πρόβλεψη με τη σύσταση» (3).

Οι φόβοι του Σάμερς θεωρήθηκαν καταρχάς ως ο απόηχος της διάγνωσης που διατύπωσε τη δεκαετία του 1930 ο Αμερικανός οικονομολόγος Άλβιν Χάνσεν (1887-1975) (4). Ωστόσο, σύμφωνα με τις δικές τους προβλέψεις, η «διαρκής στασιμότητα» θα προέκυπτε από την επιβράδυνση της δημογραφικής αύξησης και από την εξάντληση των μεγάλων τεχνολογικών καινοτομιών που θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν μια δεύτερη νεότητα στο οικονομικό σύστημα. Την ανάλυσή του συμεριζόταν επίσης ο Τζον Μείναρντ Κέινς (1883-1946), ο οποίος ήταν απαισιόδοξος για το μέλλον του καπιταλισμού, αλλά και πεπεισμένος για το γεγονός ότι η κρίση μπορούσε (και όφειλε) να αποφευχθεί. Ωστόσο, ο Σάμερς δεν κάνει καμία αναφορά στον δημογραφικό παράγοντα, ούτε και σε οποιαδήποτε μορφή εξάντληση της τεχνολογικής καινοτομίας. Η εκτίμησή του στηρίζεται στον εμπειρικό απολογισμό των τριών τελευταίων δεκαετιών.

Η νεοφιλελεύθερη Δεξιά τού προσάπτει ότι αντιστρέφει την αλυσίδα της αιτιότητας: κατ' αυτήν, οι χρηματοοικονομικές φούσκες δεν τόνωσαν την οικονομική μεγέθυνση, αλλά οδήγησαν σε αδιέξοδο. Υποστηρίζει δε ότι τα πενιχρά οικονομικά αποτελέσματα των δυτικών χωρών δεν εξηγούν την υπερχρέωσή τους, αλλά αντίθετα οφείλονται σε αυτήν. Έτσι, ο Λορέντζο Μπίνι Σμάγκι, πρώην μέλος του διευθυντηρίου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, υποστηρίζει ότι «δεν είναι η λιτότητα εκείνη που εξασθενίζει την οικονομική μεγέθυνση, αλλά το αντίθετο: είναι η ασθενής οικονομική μεγέθυνση εκείνη που καθιστά αναγκαία τη λιτότητα» (5). Ορισμένοι φθάνουν μάλιστα στο σημείο να αντιπαραθέτουν στον Σάμερς τον Κέινς: ενώ ο Βρετανός οικονομολόγος είχε προτείνει τη ριζοσπαστική λύση της «ευθανασίας των ραντιέρηδων» (των εισοδηματιών που ζουν πλούσια ζωή χωρίς να εργάζονται, χάρη στα εισοδήματα που διαθέτουν), η ανοχή απέναντι στις χρηματοοικονομικές φούσκες με στόχο να σταθεροποιηθεί η οικονομία θα ισοδυναμούσε, αντίθετα, με το παραχάιδεμά τους (6).

Όταν ο πρώην υπουργός συνηγορεί υπέρ της επιστροφής στον «ενάρετο κύκλο» της οικονομικής μεγέθυνσης, οι φωνές της οικονομικής ορθοδοξίας που του ασκούν κριτική, τού αντιπαραθέτουν τις αρετές της «επεκτατικής λιτότητας», η οποία υποτίθεται ότι προετοιμάζει την ανάκαμψη της οικονομίας, καθώς «εξυγιαίνει» τις βάσεις στις οποίες αυτή στηρίζεται. Όπως υποστηρίζουν, εάν το σημερινό πρόβλημα έχει όντως αποκτήσει έναν διαρκή χαρακτήρα, τότε απαιτεί λύσεις οι οποίες θα έχουν εξίσου διαρκή χαρακτήρα, και όχι «ταχυδακτυλουργίες». Και ιδού μερικές από τις διαρθρωτικές λύσεις που προτείνονται: μείωση της φορολογίας των επιχειρήσεων ή, όπως το διατυπώνουν οι Ρεπουμπλικανοί στις Ηνωμένες Πολιτείες, «απελευθέρωση της οικονομίας από το ασήκωτο βάρος του κοινωνικού κράτους», το οποίο παρουσιάζουν ως το «πλέον πολυέξοδο παγκοσμίως» (7). Τέλος, ορισμένοι άλλοι, όπως ο Κένεθ Ρογκόφ, καθηγητής στο Χάρβαρντ, υποστηρίζουν ότι η αδυναμία της οικονομικής μεγέθυνσης μετά το 2008 δεν οφείλεται σε μια διαρκή τάση, αλλά στην ανικανότητα των κυβερνώντων να διαχειριστούν το δημόσιο χρέος χωρίς να βλάπτουν τη μεγέθυνση της οικονομίας (8).

Στο προοδευτικό στρατόπεδο, ο τιμημένος με το βραβείο που έχει θεσπίσει η Τράπεζα της Σουηδίας για τις οικονομικές επιστήμες (9) Πολ Κρούγκμαν συμφωνεί με τη διαπίστωση του Σάμερς, αλλά απορρίπτει τα συμπεράσματά του: την ιδέα της στασιμότητας ως «νέου κανόνα» του καπιταλιστικού συστήματος (10). Κατά τη γνώμη του, είναι εσφαλμένη η άποψη ότι έχουν χρησιμοποιηθεί όλα τα μέσα για να πυροδοτηθεί η ανάκαμψη της οικονομίας. Στην πραγματικότητα, έχει χρησιμοποιηθεί μονάχα το νομισματικό όπλο, μέσα από τη μείωση των επιτοκίων και την έκδοση επιπλέον ρευστότητας. Συνεπώς, απομένει το δημοσιονομικό όπλο, δηλαδή η αύξηση των δημόσιων επενδύσεων, η οποία θα μπορούσε να αντισταθμίσει τη συρρίκνωση των ιδιωτικών επενδύσεων.

Διότι, για την ώρα, παρά το γεγονός ότι διαθέτουν μεγάλες ποσότητες ρευστού στο ταμείο τους, οι μεγάλες επιχειρήσεις δεν επενδύουν. Στις 22 Ιανουαρίου του 2014, οι Financial Times ανέφεραν ότι οι αμερικανικές μη χρηματοοικονομικές εταιρείες είχαν στο ταμείο τους 2,8 τρισεκατομμύρια δολάρια, με την Apple να διαθέτει από μόνη της 150 δισ. Από την πλευρά του, ο δημοσιογράφος Τζέιμς Σαφτ παρατηρούσε στους New York Times: «Οι επιχειρήσεις φαίνεται ότι είναι πολύ περισσότερο διατεθειμένες να συσσωρεύουν χαρτονομίσματα ή να τα χρησιμοποιούν για την αγορά μετοχών, παρά να προβαίνουν στη δημιουργία νέου παραγωγικού δυναμικού» (11). Ενώ τη δεκαετία του 1970, οι άυλες ακινητοποιήσεις κεφαλαίου* αποτελούσαν κατά μέσον όρο περίπου το 5% του ενεργητικού των αμερικανικών επιχειρήσεων, το 2010 αυτή η αναλογία είχε ανέβει στο... 60%.

Μεταξύ 2010 και 2013, η Fed έριξε στην αμερικανική οικονομία σχεδόν τέσσερα τρισ. δολάρια. Ωστόσο, αντί να ενισχυθεί το παραγωγικό δυναμικό της χώρας, μεγάλο μέρος αυτού του ποσού κατευθύνθηκε σε ιδιαίτερα κερδοφόρες κερδοσκοπικές τοποθετήσεις, κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, το συνολικό ύψος της «διαθέσιμης» σήμερα ρευστότητας στην αμερικανική οικονομία να είναι κατώτερο από τα επίπεδα του 2008. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και στην Ευρώπη (12).

Έχουμε δηλαδή μια οικονομία που αρνείται να ανακάμψει, παρ' όλες τις εισροές χρήματος; Το πρόβλημα είναι πασίγνωστο: πρόκειται για την «παγίδα ρευστότητας», την οποία περιέγραφε ο Κέινς τη δεκαετία του 1930. Για την αντιμετώπισή της υπάρχει μονάχα μία λύση: η προσφυγή στο δεύτερο εργαλείο της οικονομικής πολιτικής, στη δημοσιονομική δαπάνη. Όπως υπογραμμίζει ο Κρούγκμαν, «σε περίοδο ύφεσης, κάθε δαπάνη είναι καλή. Η παραγωγική δαπάνη είναι η καλύτερη, αλλά ακόμα και η μη παραγωγική δαπάνη είναι καλύτερη από το τίποτε» (13).

Μια αλλόκοτη ιδέα στην Ευρώπη

Ενώ οι θαυμαστές των μεγάλων φιλελεύθερων στοχαστών, όπως η Άιν Ραντ, ο Φρίντριχ Χάγιεκ και ο Μίλτον Φρίντμαν συνεχίζουν να συνηγορούν υπέρ των ανισοτήτων –τις οποίες θεωρούν εκ των ων ουκ άνευ όρων της ανάκαμψης και της ευημερίας– στις Ηνωμένες Πολιτείες έχουν αρχίσει να συνειδητοποιούν την επικινδυνότητά τους. Στο διάγγελμά του, στις 4 Δεκεμβρίου του 2013, και, ακόμα περισσότερο, στον λόγο του για την Κατάσταση της Ένωσης, στις 29 Ιανουαρίου του 2014, ο πρόεδρος Ομπάμα όχι μόνον κατάγγειλε τις ολοένα αυξανόμενες διαφορές ανάμεσα στα εισοδήματα και στον πλούτο, αλλά διακήρυξε επίσης ότι «η ανισότητα αποτελεί το σημαντικότερο πρόβλημα της εποχής μας», το οποίο βλάπτει τόσο τη μεγέθυνση της οικονομίας όσο και την απασχόληση.

Ο Ρόμπερτ Ράιχ, πρώην υπουργός Εργασίας της κυβέρνησης Κλίντον, γύρισε ένα ντοκιμαντέρ για την επιδείνωση των ανισοτήτων στις Ηνωμένες Πολιτείες, το «Inequality for All». Το 1978, ο μέσος μισθός ανερχόταν στα 48.000 δολάρια, ενώ σήμερα έχει πέσει στα 34.000 δολάρια με ίσους όρους αγοραστικής δύναμης. Αντίθετα, το μέσο εισόδημα ανά νοικοκυριό του 1% του πλουσιότερου τμήματος του αμερικανικού πληθυσμού, από 393.000 δολάρια το 1978, έχει περάσει στο 1,1 εκατομμύριο δολάρια. Εδώ και πέντε χρόνια, αυτό το 1% του πληθυσμού έχει καρπωθεί το 90% της αύξησης του ΑΕΠ, ενώ το 99% του πληθυσμού μοιράστηκε το υπόλοιπο 10%. Η περιουσία των 400 πλουσιότερων ατόμων της χώρας αντιστοιχεί σε εκείνη των 150.000.000 φτωχότερων Αμερικανών (14). Ωστόσο, αν και στις Ηνωμένες Πολιτείες παραδέχονται ολοένα και πιο ανοιχτά τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στις ανισότητες και στη στασιμότητα της οικονομίας, στην Ευρώπη –και ιδιαίτερα στη Γερμανία– αυτή η ιδέα εξακολουθεί να θεωρείται αλλόκοτη, σχεδόν τρελή.

Η σημερινή κατάσταση θυμίζει μια άλλη ιστορική περίοδο, η οποία σημαδεύτηκε από μεγάλη συγκέντρωση ανισοτήτων: τη δεκαετία του 1920, η οποία οδήγησε στο κραχ του 1929 και στη Μεγάλη Ύφεση. Συνεπώς, ποιος ο λόγος να εξακολουθούμε να αρνούμαστε τη σχέση αιτίου και αποτελέσματος ανάμεσα στην εκπτώχευση της πλειονότητας του πληθυσμού και στην επιβράδυνση της οικονομίας; Οι δαπάνες στις οποίες προβαίνουν τα 400 προαναφερθέντα άτομα δεν θα μπορέσουν ποτέ να αντισταθμίσουν εκείνες των 150.000.000 Αμερικανών: όσο περισσότερο συγκεντρώνονται τα εισοδήματα στην κορυφή της πυραμίδας τόσο περισσότερο συρρικνώνεται η δαπάνη σε εθνικό επίπεδο, προς όφελος της αποταμίευσης και της κυριαρχίας του χρηματοοικονομικού τομέα, και εις βάρος των επενδύσεων και της απασχόλησης. Όταν η περιουσία των πλουσιότερων δεν αυξάνεται χάρη σε παραγωγικές δραστηριότητες, αλλά μέσα από την ιδιοποίηση ενός ολοένα μεγαλύτερου ποσοστού της προστιθέμενης αξίας, τότε η μεγέθυνση της οικονομίας επιβραδύνεται. Και το σύστημα υπονομεύει τους ίδιους τους όρους στους οποίους στηρίζεται η αναπαραγωγή του.

Παρ' όλο που ο νεοφιλελευθερισμός ισχυριζόταν ότι θα βγάλει τον καπιταλισμό από την κρίση, τον έχει βυθίσει ακόμα περισσότερο σε αυτή. Και δεν βρισκόμαστε πλέον μπροστά σε «νέους κανόνες», αλλά σε αδιέξοδο.

Γλωσσάριο

Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου. Το τμήμα του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος που διατίθεται για επενδύσεις σε πάγιο κεφάλαιο (εξοπλισμός και παραγωγική ικανότητα).

Άυλες ακινητοποιήσεις κεφαλαίου. Διακρίνονται από τις υλικές ακινητοποιήσεις κεφαλαίου (οικόπεδα, κτήρια, πρώτες ύλες...) και καλύπτουν οτιδήποτε αφορά τις γνώσεις και την τεχνογνωσία μιας επιχείρησης, την απήχηση των σημάτων που κατέχει, τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας της, τα

δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, την ποιότητα της οργάνωσής της, τις εμπορικές τεχνικές της κ.λπ.

Παραγωγική επένδυση. Επένδυση η οποία αυξάνει την παραγωγή και την απασχόληση, σε αντιδιαστολή με τις χρηματοοικονομικές τοποθετήσεις κεφαλαίων, οι οποίες δημιουργούν κέρδη, χωρίς όμως αυτά να συνεπάγονται παραγωγή ή απασχόληση.

Προστιθέμενη αξία. Το άθροισμα του πλούτου που παράγεται κατά τη διάρκεια ενός έτους. Διαιρείται σε δύο τμήματα: μισθοί και κέρδη. Εάν το ένα από αυτά αυξάνεται, τότε το άλλο μειώνεται αυτόματα.

Φυσικό επιτόκιο. Αυτή η έννοια χρησιμοποιήθηκε από τον Σουηδό οικονομολόγο Κνουτ Βίκσελ (1851-1926) για να διακρίνει τη «φυσική» απόδοση του κεφαλαίου –δηλαδή την αύξηση της παραγωγής που θα προέκυπτε από μια επιπλέον μονάδα κεφαλαίου– από τη «νομισματική» απόδοσή του, η οποία είναι ίση με το εκάστοτε ισχύον επιτόκιο.

* Ο Κώστας Βεργόπουλος (1942-2017) ήταν καθηγητής Οικονομικών Επιστημών στο Πανεπιστήμιο Παρίσι VIII.

Σημειώσεις:

1. «Fourteenth Jacques Polak annual research conference: Crises – Yesterday and today», ΔΝΤ, Ουάσινγκτον, 7- 8 Νοεμβρίου 2013.
2. Lawrence Summers, «Why stagnation might prove to be the new normal», Financial Times, Λονδίνο, 15 Δεκεμβρίου 2013.
3. Laurence Summers, «Economic stagnation is not our fate –unless we let it be», The Washington Post, 16 Δεκεμβρίου 2013.
4. Βλ. Alvin Hansen, «Fiscal Policy and Business Cycles», Norton, Νέα Υόρκη, 1941.
5. Αναφέρεται από τους Financial Times της 12ης Νοεμβρίου του 2013.
6. Βλ. Izabella Kaminska, «Secular stagnation and the bastardisation of Keynes», Financial Times, 11 Δεκεμβρίου 2013.
7. Caroline Baum, «Keynesians revive a Depression idea», Bloomberg, 4 Δεκεμβρίου 2013, www.bloomberg.com.
8. Kenneth Rogoff, «What's the problem with advanced economies?», Project Syndicate, 4 Δεκεμβρίου 2013, www.project-syndicate.org
9. (Σ.τ.Μ.) Γνωστότερο στο ευρύ κοινό με τον παραπλανητικό τίτλο «Νόμπελ Οικονομίας», παρά το γεγονός ότι δεν έχει την παραμικρή σχέση με την επιτροπή που απονέμει τα Νόμπελ.
10. Paul Krugman, «Secular stagnation, coalmines, bubbles, and Larry Summers», The New York times, 16 Νοεμβρίου 2013.
11. James Saft, «Intangible Capital», International New York Times, Νειγί-σιρ-Σεν (Γαλλία), 26 Νοεμβρίου 2013.
12. Willem Buiter, «Secular Stagnation risk for EU and Japan», Financial Times, 23 Δεκεμβρίου 2013.
13. Paul Krugman, «Secular stagnation, coalmines, bubbles, and Larry Summers», ό.π.
14. «Robert Reich: «Les Américains doivent partager la richesse», L'Express, Παρίσι, 2 Δεκεμβρίου 2013.

Για να ξεφύγουμε (επιτέλους) από τα δίχτυα όπου έχουμε παγιδευτεί

του Slavoj Žižek*

Στη Μαδρίτη, στην Αθήνα, στο Βουκουρέστι και στο Παρίσι, η οργή του λαού μαρτυράει την κοινωνική απόγνωση και τη βαθύτατη επιθυμία για αλλαγή. Όμως, για την ώρα, απουσιάζει η πολιτική στρατηγική η οποία θα επιτρέψει την πραγματοποίηση αυτής της αλλαγής, καθώς και η ελπίδα ότι θα επιτύχει. Μήπως πρέπει να διακινδυνεύσουμε ν' αφήσουμε να χαθεί αυτή η ευκαιρία, προβάλλοντας ως δικαιολογία το επιχείρημα ότι δεν υφίστανται ακόμα οι συνθήκες για την υλοποίησή της; Ή μήπως πρέπει να βάλουμε στοίχημα ότι, καμιά φορά, «συμβαίνει το ανέφικτο»;

Τα κινήματα διαμαρτυρίας που ξέσπασαν φέτος στην Ευρώπη ενάντια στις πολιτικές της λιτότητας -στην Ελλάδα και στη Γαλλία κυρίως, αλλά σε μικρότερο βαθμό και στην Ιρλανδία, στην Ιταλία και στην Ισπανία- αποτέλεσαν την αφορμή για να εμφανιστούν δύο σενάρια. Το πρώτο, κατασκευασμένο από την εξουσία και τα μέσα ενημέρωσης, στηρίζεται στην αποπολιτικοποίηση της κρίσης: τα περιοριστικά δημοσιονομικά μέτρα που επιβάλλουν οι κυβερνήσεις δεν προβάλλονται ως πολιτική επιλογή αλλά ως μια τεχνική απάντηση που πρέπει να δοθεί στις πιεστικές απαιτήσεις που προκαλούν τα χρηματοοικονομικά προβλήματα. Υποστηρίζεται, δε, ότι, εάν επιθυμούμε τη σταθεροποίηση της οικονομίας, πρέπει να σφίξουμε το ζωνάρι. Το άλλο σενάριο, εκείνο που ασπάζονται οι απεργοί και οι διαδηλωτές, θεωρεί ότι τα μέτρα λιτότητας δεν είναι τίποτε άλλο από ένα εργαλείο που χρησιμοποιεί το κεφάλαιο για να ξηλώσει και τα τελευταία απομεινάρια του κράτους πρόνοιας. Στη μία περίπτωση, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο παρουσιάζεται ως διαιτητής, ο οποίος επιδιώκει με ζήλο να επιτύχει τον σεβασμό της τάξης και της πειθαρχίας. Στη δεύτερη περίπτωση, υποδύεται άλλη μια φορά τον χωροφύλακα του παγκοσμιοποιημένου χρηματοοικονομικού τομέα.

Όσο κι αν κάθε μία από αυτές τις δύο οπτικές εμπεριέχει κάποια ψήγματα αλήθειας, είναι εξίσου απόλυτα λανθασμένες. Είναι προφανές ότι η αμυντική στρατηγική των Ευρωπαίων ηγετών δεν λαμβάνει υπόψη το γεγονός ότι το τεράστιο έλλειμμα των κρατικών προϋπολογισμών οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στα δεκάδες δισεκατομμύρια που καταβρόχθισε η διάσωση των τραπεζών, όπως επίσης και το γεγονός ότι οι πιστώσεις που δόθηκαν στην Αθήνα θα χρησιμοποιηθούν κατά κύριο λόγο για την αποπληρωμή του χρέους της στις γερμανικές και στις γαλλικές τράπεζες. Ο μόνος λόγος για τον οποίο χορήγησαν βοήθεια στην Ελλάδα ήταν για να συνδράμουν τον ιδιωτικό τραπεζικό τομέα. Από την απέναντι πλευρά, η επιχειρηματολογία των δυσαρεστημένων προδίδει άλλη μια φορά την τεράστια φτώχεια της σύγχρονης αριστεράς: δεν περιλαμβάνει κανένα προγραμματικό σκέλος και αρκείται στο να ανάγει σε ζήτημα αρχής την άρνηση της κατάργησης των κοινωνικών κεκτημένων. Η ουτοπία του κοινωνικού κινήματος δεν συνίσταται πλέον στην αλλαγή του συστήματος αλλά στο να πείσει τον εαυτό του ότι το ίδιο το σύστημα μπορεί να συναινέσει στη διατήρηση του κράτους πρόνοιας. Απέναντι στην αμυντική αυτή θέση, μπορεί να προβληθεί μια ένσταση η οποία δύσκολα απορρίπτεται: εάν παραμείνουμε μέσα στα όρια που μας επιβάλλει το παγκοσμιοποιημένο καπιταλιστικό σύστημα, τότε δεν έχουμε άλλη επιλογή από το να συναινέσουμε στις θυσίες που ζητούνται από τους εργαζόμενους, τους φοιτητές και τους συνταξιούχους.

Ένα πράγμα είναι σίγουρο: μετά από δεκαετίες κράτους πρόνοιας κατά τη διάρκεια των οποίων οι δημοσιονομικές περικοπές ήταν περιορισμένες και συνοδεύονταν πάντα από την υπόσχεση ότι μια μέρα θα επιστρέψαμε στην προηγούμενη κατάσταση, περνάμε τώρα σε μια διαρκή περίοδο έκτακτης ανάγκης. Πρόκειται για μια νέα εποχή, η οποία μας υπόσχεται ολοένα αυστηρότερα προγράμματα λιτότητας, προοδευτικά αυξανόμενες περικοπές στους τομείς της υγείας, της εκπαίδευσης και των συντάξεων, καθώς επίσης και τη συνεχώς εντεινόμενη επισφάλεια της εργασίας. Με την πλάτη κολλημένη στον τοίχο, η αριστερά οφείλει να αποδεχθεί μια εξαιρετικά δύσκολη πρόκληση: να εξηγήσει ότι η οικονομική κρίση είναι κατ' αρχήν μια πολιτική κρίση, δηλαδή ότι δεν πρόκειται για κάποια «φυσική» διαδικασία ή νομοτέλεια, καθώς και ότι το υπάρχον σύστημα προκύπτει από μια σειρά αποφάσεων οι οποίες είναι από τη φύση τους πολιτικές. Ταυτόχρονα, η Αριστερά δεν πρέπει να ξεχνάει ότι το παρόν σύστημα, για όσο διάστημα παραμένει κανείς μέσα στο πλαίσιο που αυτό ορίζει, υπακούει σε μια λογική η οποία -κακώς- παρουσιάζεται ως φυσικός νόμος και της οποίας δεν είναι δυνατόν να παραβιαστούν οι κανόνες χωρίς να προκληθεί οικονομική καταστροφή.

Θα ήταν αυταπάτη να ελπίζει κανείς ότι η κρίση που συνεχίζει το καταστροφικό έργο της θα έχει μονάχα περιορισμένες συνέπειες και ότι ο ευρωπαϊκός καπιταλισμός θα συνεχίσει να εγγυάται ένα αξιοπρεπές επίπεδο ζωής στην πλειονότητα του πληθυσμού. Και το να ποντάρει κανείς μονάχα σε ενδεχόμενες ευνοϊκές περιστάσεις για να μετριάσει τις επιπτώσεις αποτελεί μια πολύ περίεργη αντίληψη περί ριζοσπαστισμού... Βέβαια, αυτό που μας λείπει δεν είναι οι αντικαπιταλιστές. Κατακλυζόμαστε κυριολεκτικά από κατηγορητήρια ενάντια στις φρικαλεότητες του καπιταλισμού: κάθε μέρα εμφανίζονται ολοένα και περισσότερες δημοσιογραφικές έρευνες, τηλεοπτικά ρεπορτάζ και βιβλία που επιτυγχάνουν υψηλές πωλήσεις, στα οποία γίνεται λόγος για βιομήχανους που καταστρέφουν το περιβάλλον, για διεφθαρμένους τραπεζίτες που απολαμβάνουν αστρονομικά μπόνους τη στιγμή που οι τράπεζές τους απομυζούν αχόρταγα το κρατικό χρήμα, για προμηθευτές αλυσίδων ένδυσης οι οποίοι απασχολούν μικρά παιδιά τα οποία εργάζονται δώδεκα ώρες την ημέρα.

Κι όμως, όσο αιχμηρή κι αν φαίνεται η λεπίδα των κριτικών, στομώνει αμέσως μόλις βγει από το θηκάρι της, γιατί ποτέ δεν αμφισβητεί το φιλελεύθερο-δημοκρατικό πλαίσιο στο εσωτερικό του οποίου ο καπιταλισμός διεξάγει το καταστροφικό έργο του. Ο στόχος που προβάλλεται, είτε ρητά διατυπωμένος είτε με έμμεσο τρόπο, συνίσταται απaráλλακτα στη θέσπιση ενός ρυθμιστικού πλαισίου για τον έλεγχο του καπιταλισμού (το οποίο θα λειτουργεί κάτω από την πίεση που θα ασκούν τα μέσα ενημέρωσης, ο νομοθέτης ή οι αστυνομικές έρευνες που θα διεξάγονται από έντιμους αστυνομικούς), ενώ δεν αμφισβητούνται ποτέ οι θεσμικοί μηχανισμοί του αστικού κράτους δικαίου.

Ναι στις επαναστάσεις, αλλά από απόσταση

Σε αυτό ακριβώς το σημείο η μαρξιστική ανάλυση διατηρεί όλη της τη φρεσκάδα, κι ίσως μάλιστα σήμερα περισσότερο από ποτέ. Για τον Μαρξ, η ελευθερία δεν αποτελεί ζήτημα πρώτης γραμμής μέσα στην πολιτική σφαίρα, τουλάχιστον όχι η μορφή της ελευθερίας στην οποία αναφέρονται οι διεθνείς θεσμοί όταν κρίνουν μια χώρα: είναι ελεύθερες οι εκλογές, είναι ανεξάρτητοι οι δικαστές, υπάρχει σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το κλειδί της πραγματικής ελευθερίας πρέπει μάλλον να αναζητηθεί στο «απολιτικό» ζήτημα των κοινωνικών σχέσεων, από την εργασία μέχρι την οικογένεια· σε αυτό το πεδίο, η απαραίτητη αλλαγή δεν είναι δυνατόν να προέλθει από την πολιτική μεταρρύθμιση, αλλά από την αλλαγή των κοινωνικών σχέσεων μέσα στον μηχανισμό της παραγωγής.

Πράγματι, ποτέ δεν ζητάμε από τους ψηφοφόρους να αποφασίσουν ποιος πρέπει να κατέχει τι, ή να αποφανθούν για τις προδιαγραφές του μάνατζμεντ που θα εφαρμοστούν στον χώρο της εργασίας

τους. Είναι ανώφελο να ελπίζουμε ότι η σφαίρα της πολιτικής θα συναινέσει στην επέκταση της δημοκρατίας και σε τομείς οι οποίοι εξοβελίζονται μακριά της, οργανώνοντας, για παράδειγμα, «δημοκρατικές» τράπεζες οι οποίες θα τελούν υπό τον έλεγχο των πολιτών. Σε αυτόν τον τομέα, οι ριζοσπαστικές αλλαγές τοποθετούνται πέρα από τη σφαίρα των νομικών δικαιωμάτων.

Φυσικά, τυχάνουν και περιπτώσεις όπου οι δημοκρατικές διαδικασίες οδηγούν σε κοινωνικές κατακτήσεις. Ωστόσο, οι κατακτήσεις αυτές εξακολουθούν να αποτελούν ένα γρανάζι στον μηχανισμό του αστικού κράτους και ο ρόλος τους συνίσταται στο να εγγυώνται την καλύτερη δυνατή αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Συνεπώς, πρέπει να ανατραπούν ταυτόχρονα δύο φετίχ, τόσο το φετίχ των «δημοκρατικών θεσμών» όσο κι εκείνο του αρνητικού αντίστοιχού τους, δηλαδή της βίας.

Στην καρδιά της μαρξιστικής έννοιας της πάλης των τάξεων κυριαρχεί η ιδέα ότι η «γαλήνια» κοινωνική ζωή αποτελεί ένδειξη της (προσωρινής) νίκης της κυρίαρχης τάξης. Από τη σκοπιά των καταπιεσμένων, ακόμα και η ίδια η ύπαρξη του κράτους αποτελεί πράξη βίας, ως μηχανισμός που βρίσκεται στα χέρια της κυρίαρχης τάξης. Αποδεικνύεται, δε, σε μεγάλο βαθμό ανεπαρκής η αντίληψη σύμφωνα με την οποία η βία δεν νομιμοποιείται ποτέ αλλά μερικές φορές καθίσταται αναγκαία. Σε μια ριζοσπαστική προοπτική για τη χειραφέτηση των ανθρώπων, οι όροι του παραπάνω αξιώματος έπρεπε να αντιστραφούν, η βία των καταπιεσμένων νομιμοποιείται πάντα -αφού ακριβώς η κατάσταση στην οποία έχουν περιέλθει οφείλεται στην άσκηση βίας- αλλά δεν είναι ποτέ αναγκαία: η επιλογή τού εάν θα υπάρξει ή όχι προσφυγή στη βία απέναντι σε έναν αντίπαλο, εξαρτάται απόλυτα από στρατηγικές εκτιμήσεις.

Στην κατάσταση εκτάκτου ανάγκης στο πεδίο της οικονομίας με την οποία βρισκόμαστε αντιμέτωποι, γίνεται αμέσως προφανές ότι δεν έχουμε να κάνουμε με τυφλές χρηματοοικονομικές κινήσεις, αλλά με στρατηγικές παρεμβάσεις, τις οποίες έχουν καταστρώσει μετά από ώριμη σκέψη οι δημόσιες αρχές και οι χρηματοοικονομικοί θεσμοί, δεδομένου ότι επιδιώκουν να εφαρμόσουν μια λύση για την κρίση, η οποία να ανταποκρίνεται στα κριτήριά τους και τελικά να αποβεί προς όφελός τους. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, πώς είναι δυνατόν να μην σκεφτόμαστε τη δυνατότητα της αντεπίθεσης;

Φυσικά, το μόνο αποτέλεσμα που έχουν παρόμοιες εκτιμήσεις είναι ότι κλονίζουν το βόλεμα των ριζοσπαστών διανοουμένων. Καθώς διάγουν βίο άνετο και προστατευμένο, δεν ενδίδουν, άραγε, στον πειρασμό να κατασκευάσουν σενάρια καταστροφής για να δικαιολογήσουν τη διατήρηση του επιπέδου ζωής τους; Για πολλούς από αυτούς, αν πρέπει να γίνει μια επανάσταση, πρέπει να επιχειρηθεί μακριά από τον τόπο τους -στην Κούβα, τη Νικαράγουα, τη Βενεζουέλα- έτσι ώστε, αφ' ενός να ζεσταίνεται η καρδιά τους από το επαναστατικό όραμα, αλλά και να μπορούν ταυτόχρονα να αφοσιώνονται στην προώθηση της καριέρας τους. Όμως, με την κατάρρευση του κράτους πρόνοιας στις προηγμένες βιομηχανικές χώρες, οι ριζοσπάστες διανοούμενοι θα μπορούσαν να βρεθούν μπροστά στη δική τους ώρα της αλήθειας, να επιζητήσουν μια πραγματική αλλαγή, την οποία τώρα μπορούν να πετύχουν.

Δεν υπάρχει απολύτως κανένας λόγος αυτή η διαρκής κατάσταση έκτακτης ανάγκης στην οικονομία να οδηγήσει την Αριστερά να εγκαταλείψει την υπομονετική διανοητική εργασία, η οποία δεν έχει άμεση πρακτική χρησιμότητα. Ωστόσο, σταδιακά, έχει αρχίσει να εκλείπει η πραγματική λειτουργία της σκέψης. Όχι να προτείνει λύσεις για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει «η κοινωνία» -δηλαδή το κράτος και το κεφάλαιο- αλλά να στοχάζεται πάνω στον τρόπο ακριβώς με τον οποίο διατυπώνονται αυτά τα ερωτήματα.

Κατά τη διάρκεια της τελευταίας καπιταλιστικής περιόδου μετά το 1968, επιβλήθηκε ως κυρίαρχη

ιδεολογία η ίδια η οικονομία, δηλαδή η λογική της αγοράς και του ανταγωνισμού. Στον τομέα της εκπαίδευσης, για παράδειγμα, το σχολείο αποτελεί ολοένα και λιγότερο μια δημόσια υπηρεσία που είναι ανεξάρτητη από την αγορά και προβάλλεται ως μία από τις σημαντικότερες προτεραιότητες του κράτους, ένα άβατο όπου καλλιεργούνται υψηλές αξίες, όπως η ελευθερία, η ισότητα και η αδελφοσύνη. Εφαρμόζοντας το ιερό δόγμα «με μικρότερο κόστος, μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα», αφέθηκαν να εισβάλουν στο σχολείο διάφορες μορφές συνεργασίας του ιδιωτικού τομέα με τον δημόσιο. Στο δε πεδίο της πολιτικής, το εκλογικό σύστημα που οργανώνει και νομιμοποιεί την εξουσία εμφανίζεται ολοένα περισσότερο να αντιγράφει το μοντέλο της επιχειρηματικότητας: η εκλογική διαδικασία εκλαμβάνεται ως μια εμπορική συναλλαγή κατά τη διάρκεια της οποίας οι ψηφοφόροι «αγοράζουν» το «εμπόρευμα», το οποίο δημιουργεί την εντύπωση ότι είναι σε θέση να διατηρήσει με τον καλύτερο τρόπο την κοινωνική τάξη, να εξασφαλίσει την τιμωρία των εγκληματιών κ.λπ.

Με βάση την προαναφερθείσα αρχή, ορισμένες λειτουργίες οι οποίες άλλοτε ανετίθεντο στο κράτος (για παράδειγμα, η διοίκηση των φυλακών), στο εξής ιδιωτικοποιούνται (1). Ο στρατός δεν στηρίζεται πλέον στους κληρωτούς, αλλά στους μισθοφόρους. Ακόμα και η κρατική γραφειοκρατία έχει χάσει τον οικουμενικό εγγεληνικό χαρακτήρα της, όπως αποδεικνύεται κατά κόρον από τους μηχανισμούς που έχει δημιουργήσει ο Μπερλουσκόνι. Στη σημερινή Ιταλία, η αστική τάξη είναι εκείνη που ασκεί άμεσα την εξουσία και την εκμεταλλεύεται ανοιχτά και χωρίς ενδοιασμούς, με μόνο στόχο την προστασία των συμφερόντων της. Ακόμα και οι σχέσεις των ζευγαριών κατέληξαν να υιοθετούν τις λογικές της αγοράς: οι υπηρεσίες που προτείνονται σε καθένα από τα μέλη των μελλοντικών ζευγαριών (για παράδειγμα τα speed datings και οι συναντήσεις μέσω Ίντερνετ ή γραφείων συνοικεσίων), τα παρακινούν να αισθάνονται τον εαυτό τους ως εμπόρευμα, του οποίου οφείλουν να εξυμνούν τα πλεονεκτήματα και να διαλέγουν τις πιο κολακευτικές φωτογραφίες.

Στις εσχاتیες ενός παρόμοιου αστερισμού, ακόμα και η ιδέα μιας ριζικής μεταμόρφωσης της κοινωνίας φαντάζει αδύνατη. Όμως, αυτό ακριβώς το «είναι αδύνατον!» πρέπει να μας κάνει να σταματήσουμε λιγάκι και να σκεφθούμε. Σήμερα, η διάκριση του τι είναι εφικτό και τι ανέφικτο οργανώνεται με περίεργο τρόπο, με την ίδια ακριβώς υπερβολή στην οριοθέτηση της καθεμιάς από αυτές τις δύο κατηγορίες. Από τη μια πλευρά, στο πεδίο των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου και των τεχνολογιών, μας σφυροκοπούν καθημερινά με το σύνθημα «τίποτε δεν είναι αδύνατο!», μπορούμε να απολαμβάνουμε μια ευρύτατη γκάμα σεξουαλικών παροχών ή εγκυκλοπαιδικών αρχείων, τραγουδιών, ταινιών και τηλεοπτικών σειρών που προσφέρονται για «κατέβασμα» από το Διαδίκτυο, επιπλέον, μπορούμε να ταξιδέψουμε στο διάστημα (εάν βέβαια είμαστε εκατομμυριούχοι). Ακόμα, μας υπόσχονται ότι στο άμεσο μέλλον, με την επεξεργασία και τη χειραγώγηση του ανθρώπινου γονιδιώματος, θα καταστεί «δυνατόν» να βελτιώσουμε στον μέγιστο βαθμό τις σωματικές και τις ψυχικές δυνατότητές μας. Ακόμα και το τεχνολογικό όνειρο της αθανασίας φαίνεται πλέον να εντάσσεται στο πλαίσιο του εφικτού, μέσα από τη μετατροπή της ταυτότητάς μας σε εφαρμογές πληροφορικής, οι οποίες θα μπορούν να μεταφερθούν σε διάφορες ηλεκτρονικές συσκευές.

Αντίθετα, στο κοινωνικοοικονομικό πεδίο, η εποχή μας χαρακτηρίζεται από τη δοξασία ότι η ανθρωπότητα έχει φθάσει στο αποκορύφωμα της ωριμότητάς της, καθώς κατόρθωσε να παραιτηθεί από τις παλιές ουτοπίες που την ταλάνιζαν επί χιλιετίες και δέχθηκε τους περιορισμούς που της θέτει η πραγματικότητα -εννοώντας, βέβαια, την καπιταλιστική πραγματικότητα- μαζί με όλα τα ανέφικτα που την οπλίζουν. Το κυριότερο σύνθημα αυτής της «πραγματικότητας», η ιερή πρώτη εντολή της, είναι το «δεν μπορείτε». Δεν μπορείτε να στρατεύεστε σε μεγάλες συλλογικές δράσεις, γιατί είναι καταδικασμένες να οδηγήσουν στην τρομοκρατία του ολοκληρωτισμού, δεν μπορείτε να γαντζώνεστε από το κράτος πρόνοιας, ειδάλλως θα χάσετε την ανταγωνιστικότητά σας και θα προκαλέσετε οικονομική κρίση, δεν μπορείτε να αποκοπείτε από την παγκόσμια αγορά, εάν βέβαια

δεν επιθυμείτε να μετατραπείτε σε δορυφόρους της Βόρειας Κορέας. Η οικολογία, στην ιδεολογική εκδοχή της, προσθέτει σε αυτόν τον κατάλογο και τις δικές της απαγορεύσεις, τις περίφημες ανώτατες τιμές που στηρίζονται στις εκτιμήσεις των ειδικών: «η υπερθέρμανση του πλανήτη οφείλει να μην ξεπεράσει τους δύο βαθμούς».

«Το αδύνατον καταφθάνει»

Σήμερα, η κυρίαρχη ιδεολογία προσπαθεί να μας πείσει ότι μια ριζική αλλαγή είναι ανέφικτη, ότι είναι αδύνατη η κατάργηση του καπιταλισμού, ότι είναι αδύνατον να δημιουργηθεί μια δημοκρατία η οποία δεν θα περιορίζεται μονάχα στο διεφθαρμένο κοινοβουλευτικό παιχνίδι το οποίο καθιστά άορατους τους ανταγωνισμούς που διατρέχουν τις κοινωνίες μας. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, ο Ζακ Λακάν, για να υπερβεί τους ιδεολογικούς φραγμούς, αντικαθιστούσε το σύνθημα «τα πάντα είναι δυνατά» με την εξής σοβαρότερη διατύπωση: «Το αδύνατον καταφθάνει».

Ο Εβο Μοράλες στη Βολιβία, ο Ούγο Τσάβες στη Βενεζουέλα και η μαοϊκή κυβέρνηση του Νεπάλ ανήλθαν στην εξουσία με «δίκαιες» δημοκρατικές εκλογές και όχι με την εξέγερση. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι, «αντικειμενικά», η κατάστασή τους δεν είναι απελπιστική: βαδίζουν ενάντια στη ροή της Ιστορίας και, γι' αυτόν τον λόγο, δεν μπορούν να στηριχθούν σε καμία «αντικειμενική τάση». Το μόνο που μπορούν να κάνουν είναι να αυτοσχεδιάζουν μέσα σε μια κατάσταση η οποία φαίνεται αδιέξοδη. Μήπως όμως αυτό ακριβώς το γεγονός τους προσφέρει επίσης και μια εξαιρετική ελευθερία; Μήπως άραγε δεν βρισκόμαστε κι όλοι εμείς στην αριστερά στην ίδια ακριβώς δύσκολη θέση;

Η κατάστασή μας σήμερα βρίσκεται στον αντίποδα εκείνης που επικρατούσε στις αρχές του 20ού αιώνα, όταν η Αριστερά γνώριζε τι έπρεπε να κάνει, αλλά όφειλε να περιμένει υπομονετικά την κατάλληλη στιγμή για να αναλάβει δράση. Σήμερα, δεν γνωρίζουμε τι πρέπει να κάνουμε, αλλά οφείλουμε να δράσουμε αμέσως, γιατί η αδράνειά μας θα μπορούσε να έχει σύντομα καταστροφικές συνέπειες. Περισσότερο από ποτέ άλλοτε, είμαστε υποχρεωμένοι να ζήσουμε σαν να ήμασταν ελεύθεροι.

(Η παρούσα ανάλυση δημοσιεύθηκε από το « New Left Review », αρ. 64, Λονδίνο, Ιούλιος-Αύγουστος 2010.)

* Ο Slavoj Žižek είναι Σλοβένος φιλόσοφος, ερευνητής στο Ινστιτούτο Κοινωνιολογίας και Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Λουμπλιάνα, διακεκριμένος καθηγητής γερμανικών στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης και διευθυντής του Ινστιτούτου ανθρωπιστικών σπουδών Birkbeck, στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου.

Σημειώσεις:

1. (ΣΤΜ) Σε αρκετές χώρες -κυρίως αγγλοσαξονικές και ιδιαίτερα στις Ηνωμένες Πολιτείες- υπάρχουν πολλές ιδιωτικές φυλακές, οι οποίες μάλιστα αποτελούν και έναν εξαιρετικά προσοδοφόρο κλάδο. Φυσικά, παρατηρείται και πλήθος εκτροπών, με χαρακτηριστικότερο πρόσφατο παράδειγμα τον αμερικανό δικαστή που δωροδοκούνταν από ιδιωτική φυλακή για να την τροφοδοτεί με ανήλικους «πελάτες», οι οποίοι καταδικάζονταν για πραγματικά ασήμαντες αφορμές.

Τρομοκρατία, το όπλο των ισχυρών

του Noam Chomsky*

Λίγες εβδομάδες μετά την επίθεση στους Δίδυμους Πύργους, ο Νόαμ Τσόμσκι σε μια διάλεξή του στο MIT, στις 18 Οκτωβρίου 2001, αναλύει γιατί οι Αμερικανοί ηγέτες δεν έχουν πάντα συνείδηση των αποτελεσμάτων που έχει η μανία τους να νικούν κάθε αντίπαλο. Και οι νίκες του χθες μπορεί αύριο να κοστίσουν ακριβά.

Πρέπει να βασιστούμε σε δύο αξιώματα. Το πρώτο είναι ότι τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 συνιστούν μια τρομερή φρικαλεότητα, ίσως τη μεγαλύτερη ακαριαία απώλεια ανθρώπινων ζωών στην ιστορία, με εξαίρεση τους πολέμους. Το δεύτερο αξίωμα είναι ότι στόχος μας θα έπρεπε να είναι να μειώσουμε τον κίνδυνο να επαναληφθούν τέτοιες επιθέσεις, είτε είμαστε εμείς τα θύματά τους είτε τις υφίσταται κάποιος άλλος. Αν δεν δέχεστε αυτά τα δύο σημεία αφετηρίας, αυτό που θα ακολουθήσει δεν σας αφορά. Αν τα δέχεστε, πολλά ακόμη ερωτήματα προκύπτουν.

Ας αρχίσουμε με την κατάσταση στο Αφγανιστάν. Στο Αφγανιστάν, υπήρχαν μερικά εκατομμύρια άτομα τα οποία απειλούνταν από λιμό. Αυτό συνέβαινε ήδη πριν από τις επιθέσεις. Επιβίωναν χάρη στη διεθνή βοήθεια. Ωστόσο, στις 16 Σεπτεμβρίου, οι Ηνωμένες Πολιτείες απαίτησαν από το Πακιστάν να σταματήσει τις πομπές φορτηγών τα οποία μετέφεραν τρόφιμα και άλλα προϊόντα πρώτης ανάγκης στον αφγανικό πληθυσμό. Αυτή η απόφαση δεν προκάλεσε καμία αντίδραση στη Δύση. Η αποχώρηση ενός μέρους του ανθρωπιστικού προσωπικού κατέστησε τη βοήθεια ακόμη πιο προβληματική. Μία εβδομάδα μετά την έναρξη των βομβαρδισμών, τα Ηνωμένα Έθνη εκτιμούσαν ότι ο ερχομός του χειμώνα θα καθιστούσε αδύνατες τις αποστολές βοήθειας, που είχαν ήδη μειωθεί στο ελάχιστον από τις επιδρομές της αμερικανικής αεροπορίας.

Όταν πολιτικές ή θρησκευτικές ανθρωπιστικές οργανώσεις και ο εισηγητής του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών για τα τρόφιμα και τη γεωργία (FAO) ζήτησαν το σταμάτημα των βομβαρδισμών, αυτή η πληροφορία ούτε καν αναφέρθηκε από την εφημερίδα «The New York Times». Η εφημερίδα «The Boston Globe» αφιέρωσε σ' αυτή μία γραμμή, αλλά στο πλαίσιο ενός άρθρου που εξέταζε κάτι άλλο, την κατάσταση στο Κασμίρ. Έτσι, τον Οκτώβριο, ο δυτικός πολιτισμός είχε αποδεχθεί τον κίνδυνο να δει να πεθαίνουν εκατοντάδες χιλιάδες Αφγανοί. Την ίδια στιγμή, ο επικεφαλής του πολιτισμού αυτού έκανε γνωστό ότι δεν θα καταδεχόταν να απαντήσει ούτε στις αφγανικές προτάσεις για διαπραγμάτευση, σχετικά με την παράδοση του Οσάμα Μπεν Λάντεν, ούτε στην απαίτηση για μια απόδειξη που να επιτρέπει να τεκμηριωθεί μια ενδεχόμενη απόφαση για έκδοση. Μόνο μια άνευ όρων συνθηκολόγηση θα γινόταν δεκτή.

Αλλά ας επανέλθουμε στην 11η Σεπτεμβρίου. Κανένα έγκλημα δεν υπήρξε πιο θανατηφόρο στην ιστορία -εκτός ίσως από εγκλήματα που είχαν μεγαλύτερη διάρκεια. Επιπλέον, αυτή τη φορά, τα όπλα σημάδευσαν έναν ασυνήθιστο στόχο: τις Ηνωμένες Πολιτείες. Η αναλογία με το Περλ Χάρμπορ, η οποία αναφέρεται συχνά, δεν είναι σωστή. Το 1941, ο γιαπωνέζικος στρατός βομβάρδισε στρατιωτικές βάσεις σε δύο αποικίες, τις οποίες οι ΗΠΑ είχαν καταλάβει κάτω από συνθήκες που δεν ήταν και τόσο άψογες. Οι Γιαπωνέζοι δεν επιτέθηκαν στο ίδιο το αμερικανικό έδαφος.

Εδώ και περίπου διακόσια χρόνια, εμείς οι Αμερικανοί εκτοπίσαμε ή εξοντώσαμε πληθυσμούς ιθαγενών, δηλαδή εκατομμύρια άτομα, κατακτήσαμε το μισό Μεξικό, λεηλατήσαμε τις περιοχές της Καραϊβικής και της κεντρικής Αμερικής, εισβάλαμε στην Αϊτή και τις Φιλιππίνες -σκοτώνοντας 100.000 Φιλιππινέζους σ' αυτή την περίπτωση. Στη συνέχεια, μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, επεκτείναμε την επιρροή μας στον κόσμο με τον τρόπο που γνωρίζουμε. Αλλά, σχεδόν πάντοτε, εμείς ήμασταν εκείνοι που σκότωναν, και η μάχη διεξαγόταν έξω από το εθνικό έδαφός μας.

Όμως, όταν μας ρωτούν, για παράδειγμα, για τον Ιρλανδικό Ρεπουμπλικανικό Στρατό (IRA) και την τρομοκρατία, διαπιστώνουμε το εξής: οι ερωτήσεις των δημοσιογράφων διαφέρουν πολύ μεταξύ τους, ανάλογα με το αν εργάζονται στη μία ή την άλλη όχθη της θάλασσας της Ιρλανδίας. Γενικά, ο πλανήτης εμφανίζεται με διαφορετική όψη, ανάλογα με το αν κάποιος κρατάει το μαστίγιο εδώ και πολύ καιρό ή αν υφίσταται τα χτυπήματα για αιώνες. Ίσως γι' αυτό, κατά βάθος, ο υπόλοιπος κόσμος, αν και έδειξε το ίδιο τρομοκρατημένος από την τύχη των θυμάτων της 11ης Σεπτεμβρίου, δεν αντέδρασε το ίδιο με μας στις επιθέσεις της Νέας Υόρκης και της Ουάσιγκτον.

Για να καταλάβουμε τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου, πρέπει να ξεχωρίσουμε τους εκτελεστές του εγκλήματος, από τη μια πλευρά, και από την άλλη πλευρά, το απόθεμα κατανόησης από το οποίο ωφελήθηκε αυτό το έγκλημα, και το οποίο υπήρχε ακόμη και σε αυτούς που ήταν αντίθετοι μ' αυτό. Ποιοι ήταν οι εκτελεστές; Αν υποθέσουμε ότι πρόκειται για το δίκτυο Μπιν Λάντεν, κανένας δεν γνωρίζει περισσότερα για τη γένεση αυτής της φονταμενταλιστικής ομάδας από τη CIA και τους συνεργάτες της, γιατί αυτοί την ενθάρρυναν στη γέννησή της. Ο Ζμπίγκνιου Μπρζεζίνσκι, διευθυντής για θέματα εθνικής ασφαλείας της κυβέρνησης Κάρτερ, έχει εκφράσει την ευαρέσκειά του για την «παγίδα» που στήθηκε στους Σοβιετικούς από το 1978, και η οποία συνίστατο, με τη βοήθεια των επιθέσεων των μουτζαχεντίν (οι οποίοι οργανώθηκαν, οπλίστηκαν και εκπαιδεύτηκαν από τη CIA) κατά του καθεστώτος της Καμπούλ, στο να συρθούν οι Σοβιετικοί στο αφγανικό έδαφος στο τέλος του επόμενου χρόνου.

Μόνο μετά το 1990 και την εγκατάσταση μόνιμων αμερικανικών βάσεων στη Σαουδική Αραβία, σε μια γη ιερή για το Ισλάμ, αυτοί οι μαχητές στράφηκαν κατά των Ηνωμένων Πολιτειών.

Υποστήριξη ωμών καθεστώτων

Αν τώρα θέλουμε να εξηγήσουμε το απόθεμα συμπάθειας το οποίο διαθέτουν τα δίκτυα του Μπιν Λάντεν, ακόμη και στους κόλπους ηγετικών στρωμάτων σε χώρες του Νότου, πρέπει να ξεκινήσουμε από την οργή που προκαλεί η υποστήριξη κάθε είδους αυταρχικού ή δικτατορικού καθεστώτος από τις Ηνωμένες Πολιτείες, πρέπει να θυμηθούμε την αμερικανική πολιτική, που κατέστρεψε την ιρακινή κοινωνία σταθεροποιώντας ταυτόχρονα το καθεστώς του Σαντάμ Χουσέιν, και δεν πρέπει να ξεχάσουμε την υποστήριξη της Ουάσιγκτον στην ισραηλινή κατοχή των παλαιστινιακών εδαφών από το 1967.

Τη στιγμή που τα κύρια άρθρα των «New York Times» υποδεικνύουν ότι «αυτοί» μας μισούν γιατί υπερασπιζόμαστε τον καπιταλισμό, τη δημοκρατία, τα ατομικά δικαιώματα, το χωρισμό της εκκλησίας από το κράτος, η «Wall Street Journal», καλύτερα πληροφορημένη, εξηγεί, αφού έχει ρωτήσει τραπεζίτες και ανώτερα στελέχη που δεν είναι δυτικοί, ότι «μας» μισούν γιατί εμποδίσσαμε τη δημοκρατία και την οικονομική ανάπτυξη. Και, υποστηρίξαμε ωμά καθεστώτα, ακόμη και τρομοκρατικά.

Στους ηγετικούς κύκλους της Δύσης, ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας παρουσιάστηκε σαν ένας «αγώνας που διεξάγεται ενάντια σ' έναν καρκίνο που μεταδόθηκε από βαρβάρους». Όμως, αυτά τα λόγια και αυτή η προτεραιότητα δεν είναι σημερινά. Πριν από είκοσι χρόνια, τα ανέφεραν ήδη ο πρόεδρος Ρόναλντ Ρίγκαν και ο υπουργός των Εξωτερικών Αλεξάντερ Χέιγκ. Για να διεξάγει αυτή τη μάχη κατά των διεφθαρμένων αντιπάλων του πολιτισμού, η αμερικανική κυβέρνηση εγκαθίδρυσε τότε ένα διεθνές τρομοκρατικό δίκτυο με μια ευρύτητα χωρίς προηγούμενο. Μολονότι αυτό το δίκτυο διέπραξε αναρίθμητες φρικαλεότητες από τη μια άκρη του πλανήτη μέχρι την άλλη, επικέντρωσε, ωστόσο, το κύριο μέρος των προσπαθειών του στη Λ. Αμερική.

Για μία περίπτωση, τη Νικαράγουα, δεν υπάρχει αμφιβολία: στην πραγματικότητα, αποφάνθηκαν γι' αυτή το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης και τα Ηνωμένα Έθνη. Αναρωτηθήκατε άραγε να μάθετε πόσες φορές αυτό το αναμφισβήτητο προηγούμενο μιας τρομοκρατικής ενέργειας, στην οποία ένα κράτος δικαίου θέλησε να απαντήσει με τα μέσα του δικαίου, αναφέρθηκε από τους κυρίαρχους σχολιαστές; Κι όμως επρόκειτο για ένα προηγούμενο ακόμη πιο ακραίο από τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου: ο πόλεμος της κυβέρνησης Ρίγκαν κατά της Νικαράγουας προκάλεσε 57.000 θύματα, μεταξύ των οποίων 29.000 νεκρούς, και την καταστροφή μιας χώρας, ίσως με μη αντιστρέψιμο τρόπο.

Εκείνη την εποχή, η Νικαράγουα είχε αντιδράσει. Όχι τοποθετώντας βόμβες στην Ουάσιγκτον, αλλά προσφεύγοντας στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Το δικαστήριο, στις 27 Ιουνίου 1986, έκανε δεκτή την άποψη των αρχών της Μανάγκουα, καταδικάζοντας την «παράνομη χρήση βίας» από τις Ηνωμένες Πολιτείες (οι οποίες είχαν ναρκοθετήσει τα λιμάνια της Νικαράγουας) και ζητώντας από την Ουάσιγκτον να θέσει τέλος στο έγκλημα, χωρίς να ξεχάσει να πληρώσει υψηλές αποζημιώσεις και τόκους. Οι ΗΠΑ απάντησαν ότι δεν θα συμμορφώνονταν με την απόφαση και δεν θα αναγνώριζαν πλέον τη δικαιοδοσία του Διεθνούς Δικαστηρίου.

Η Νικαράγουα ζήτησε τότε από το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών την υιοθέτηση μιας απόφασης η οποία απαιτούσε από όλα τα κράτη να σέβονται το διεθνές δίκαιο. Δεν αναφερόταν σε κανένα ιδιαίτερα, αλλά όλοι είχαν καταλάβει. Οι Ηνωμένες Πολιτείες αντέταξαν το βέτο τους σ' αυτή την απόφαση. Έτσι, μέχρι σήμερα, είναι το μοναδικό κράτος που έχει καταδικαστεί από το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης και ταυτόχρονα έχει αντιταχθεί σε μια απόφαση που απαιτεί... τον σεβασμό του διεθνούς δικαίου. Στη συνέχεια, η Νικαράγουα στράφηκε στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ. Η απόφαση την οποία πρότεινε για ψήφιση δεν συνάντησε παρά τρεις αντιρρήσεις: από τις Ηνωμένες Πολιτείες, από το Ισραήλ και από το Ελ Σαλβαδόρ. Τον επόμενο χρόνο, η Νικαράγουα ζήτησε την ψήφιση της ίδιας απόφασης. Αυτή τη φορά, μόνο το Ισραήλ υποστήριξε τη θέση της κυβέρνησης Ρίγκαν. Σ' αυτή τη φάση, η Νικαράγουα δεν διέθετε πλέον κανένα μέσο δικαίου. Όλα είχαν αποτύχει σε έναν κόσμο που διέπεται από την ισχύ. Αυτό το προηγούμενο δεν δημιουργεί καμία αμφιβολία. Πόσες φορές, άραγε, έχουμε μιλήσει γι' αυτό στο πανεπιστήμιο, στις εφημερίδες;

Αυτή η ιστορία αποκαλύπτει πολλά πράγματα. Κατ' αρχήν, ότι η τρομοκρατία αποδίδει. Η βία, επίσης. Έπειτα, ότι έχουμε άδικο να πιστεύουμε ότι η τρομοκρατία είναι το εργαλείο των αδυνάμων. Όπως τα περισσότερα θανατηφόρα όπλα, η τρομοκρατία είναι κυρίως το όπλο των ισχυρών. Όταν ισχυριζόμαστε το αντίθετο, είναι μόνο επειδή οι ισχυροί ελέγχουν επίσης τους ιδεολογικούς και πολιτιστικούς μηχανισμούς που επιτρέπουν ο τρόμος τους να μοιάζει με κάτι άλλο και όχι με τρόπο.

Ένα από τα πιο συνηθισμένα μέσα που διαθέτουν για να πετυχαίνουν ένα τέτοιο αποτέλεσμα είναι να εξαφανίζουν τη μνήμη ενοχλητικών γεγονότων. Έτσι, κανένας πλέον δεν τα θυμάται. Επιπλέον, η δύναμη της προπαγάνδας και των αμερικανικών δογμάτων είναι τέτοια που επιβάλλεται ακόμη και στα θύματά της. Πηγαίνετε στην Αργεντινή και θα πρέπει να θυμηθείτε αυτό που μόλις

ανέφερα: «Μα ναι, αλλά το έχουμε ξεχάσει!».

Η Νικαράγουα, η Αϊτή και η Γουατεμάλα είναι οι τρεις φτωχότερες χώρες της Λατινικής Αμερικής. Συγκαταλέγονται επίσης μεταξύ των χωρών στις οποίες οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν επέμβει στρατιωτικά. Η σύμπτωση δεν είναι αναγκαστικά τυχαία. Όμως όλα αυτά έγιναν μέσα σ' ένα ιδεολογικό κλίμα που είχε σηματοδευτεί από τις ενθουσιώδεις διακηρύξεις των δυτικών διανοουμένων. Πριν από μερικά χρόνια, ο αυτοθουμασμός χαλούσε κόσμο: τέλος της ιστορίας, νέα παγκόσμια τάξη, κράτος δικαίου, ανθρωπιστική επέμβαση, κ.λπ. Ήταν πολύ συνηθισμένο φαινόμενο ενώ μάλιστα αφήναμε να διαπράττεται μια σειρά από σφαγές. Ακόμη χειρότερα, συμβάλλαμε σ' αυτές με ενεργό τρόπο. Όμως, ποιος μιλούσε γι' αυτές; Ένα από τα επιτεύγματα του δυτικού πολιτισμού είναι ίσως ότι καθιστά δυνατό αυτό το είδος της ασυνέπειας σε μια ελεύθερη κοινωνία. Ένα ολοκληρωτικό κράτος δεν διαθέτει αυτό το χάρισμα.

Τι είναι, λοιπόν, η τρομοκρατία; Στα αμερικανικά στρατιωτικά εγχειρίδια, τρόμος σημαίνει η υπολογισμένη χρήση της βίας, της απειλής χρήσης βίας, του εκφοβισμού, του καταναγκασμού ή του φόβου για πολιτικούς ή θρησκευτικούς σκοπούς. Το πρόβλημα ενός τέτοιου ορισμού είναι ότι καλύπτει με αρκετή ακρίβεια αυτό που οι Ηνωμένες Πολιτείες αποκάλεσαν πόλεμο χαμηλής έντασης, διεκδικώντας αυτό το είδος πρακτικής. Εξάλλου, το Δεκέμβριο του 1987, όταν η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών υιοθέτησε μιαν απόφαση κατά της τρομοκρατίας, μία χώρα, η Ονδούρα, απείχε και δύο άλλες οι Ηνωμένες Πολιτείες και το Ισραήλ αντιτάχθηκαν σ' αυτή. Γιατί το έκαναν αυτό; Εξαιτίας μιας παραγράφου της απόφασης, η οποία έλεγε ότι δεν έπρεπε να αμφισβητείται το δικαίωμα των λαών να αγωνίζονται ενάντια σ' ένα αποικιοκρατικό καθεστώς ή ενάντια σε μια στρατιωτική κατοχή.

Όμως, εκείνη την εποχή, η Νότια Αφρική ήταν σύμμαχος των Ηνωμένων Πολιτειών. Εκτός από τις επιθέσεις κατά των γειτονικών του χωρών (Ναμίμπια, Αγκόλα, κ.λπ.), οι οποίες προκάλεσαν το θάνατο εκατοντάδων χιλιάδων ατόμων και προξένησαν καταστροφές που υπολογίζονται σε 60 δισεκατομμύρια δολάρια, το καθεστώς του απαρτχάιντ της Πρετόριας βρισκόταν αντιμέτωπο, στο εσωτερικό, με μια δύναμη που είχε χαρακτηριστεί «τρομοκρατική», το Αφρικανικό Εθνικό Κογκρέσο (ANC). Όσον αφορά το Ισραήλ, κατείχε παράνομα ορισμένα παλαιστινιακά εδάφη από το 1967, καθώς και άλλα εδάφη, στο Λίβανο, από το 1978, ενώ πολέμουσε, στο νότο αυτής της χώρας, ενάντια σε μια δύναμη που είχε χαρακτηριστεί «τρομοκρατική» από το ίδιο και από τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Χεζμπολάχ. Στις συνηθισμένες αναλύσεις για την τρομοκρατία, αυτό το είδος πληροφοριών ή υπενθύμισης δεν είναι συνηθισμένο. Για να θεωρούνται οι αναλύσεις και τα άρθρα του τύπου σεβαστά, είναι καλύτερα, στην πραγματικότητα, να τοποθετούνται από την καλή πλευρά, δηλαδή από την πλευρά των καλύτερα οπλισμένων.

Τη δεκαετία του 1990, στην Κολομβία σημειώθηκαν τα χειρότερα πλήγματα κατά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτή η χώρα ήταν ο κυριότερος παραλήπτης της αμερικανικής στρατιωτικής βοήθειας, αν εξαιρέσουμε το Ισραήλ και την Αίγυπτο, που αποτελούν ξεχωριστές περιπτώσεις. Μέχρι το 1999, μετά από αυτές τις χώρες, την πρώτη θέση κατείχε η Τουρκία, στην οποία οι Ηνωμένες Πολιτείες πρόσφεραν αυξανόμενη ποσότητα όπλων από το 1984. Γιατί από εκείνη τη χρονιά; Όχι επειδή αυτή η χώρα – μέλος του NATO έπρεπε να αντιμετωπίσει τη Σοβιετική Ένωση, η οποία ήταν ήδη στη διαδικασία της διάλυσης εκείνη την εποχή, αλλά για να μπορέσει να διεξάγει τον τρομοκρατικό πόλεμο που μόλις είχε αρχίσει κατά των Κούρδων.

Το 1997, η αμερικανική στρατιωτική βοήθεια στην Τουρκία ξεπέρασε τη βοήθεια που αυτή η χώρα είχε λάβει κατά τη διάρκεια ολόκληρης της περιόδου 1950-1983, περιόδου του ψυχρού πολέμου. Τα αποτελέσματα των στρατιωτικών επιχειρήσεων ήταν 2 έως 3 εκατομμύρια πρόσφυγες, δεκάδες

χιλιάδες θύματα, 350 πόλεις και χωριά κατεστραμμένα. Όσο η καταστολή εντεινόταν, οι Ηνωμένες Πολιτείες συνέχιζαν να προμηθεύουν περίπου το 80% των όπλων που χρησιμοποιούνταν από τους τούρκους στρατιωτικούς, αυξάνοντας μάλιστα το ρυθμό της παράδοσή τους. Η τάση ανατράπηκε το 1999. Ο στρατιωτικός τρόμος, ο οποίος είχε χαρακτηριστεί με φυσικότητα «αντιτρόμος» από τις αρχές της Άγκυρας, είχε τότε πετύχει τους στόχους του. Αυτό συμβαίνει σχεδόν πάντοτε, όταν ο τρόμος ασκείται από τους κύριους χρήστες του, τις δυνάμεις που βρίσκονται επί τόπου.

Στην περίπτωση της Τουρκίας, οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν είχαν να κάνουν με μια αχάριστη χώρα. Η Ουάσιγκτον την είχε προμηθεύσει με F-16 για να βομβαρδίσει τον ίδιο τον πληθυσμό της. Η Άγκυρα τα χρησιμοποίησε το 1999 για να βομβαρδίσει τη Σερβία. Στη συνέχεια, λίγες μέρες μετά την 11η Σεπτεμβρίου, ο τούρκος πρωθυπουργός Μπουλέντ Ετζεβίτ έκανε γνωστό ότι η χώρα του θα συμμετείχε με ενθουσιασμό στην αμερικανική συμμαχία κατά του δικτύου Μπιν Λάντεν. Ο ίδιος εξήγησε με την ευκαιρία αυτή ότι η Τουρκία είχε αναλάβει ένα χρέος ευγνωμοσύνης απέναντι στις Ηνωμένες Πολιτείες, το οποίο αναγόταν στο δικό της «αντιτρομοκρατικό πόλεμο» και την ξεχωριστή υποστήριξη που της είχε προσφέρει τότε η Ουάσιγκτον.

Να μειώσουμε το επίπεδο του τρόμου

Βέβαια, κι άλλες χώρες είχαν υποστηρίξει τον πόλεμο της Άγκυρας κατά των Κούρδων, αλλά καμία με το ζήλο και την αποφασιστικότητα των Ηνωμένων Πολιτειών. Αυτή η υποστήριξη εκμεταλλεύτηκε τη σιωπή ή -η λέξη είναι ίσως πιο σωστή- τη δουλοπρέπεια των καλλιεργημένων αμερικανικών τάξεων. Γιατί, αυτές οι τάξεις δεν αγνοούσαν αυτό που συνέβαινε. Οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι μια ελεύθερη χώρα, σε τελική ανάλυση. Οι εκθέσεις των ανθρωπιστικών οργανώσεων για την κατάσταση στο Κουρδιστάν ανήκαν στη δημόσια σφαίρα. Εκείνη την εποχή, επιλέξαμε λοιπόν να συμβάλλουμε στις φρικαλεότητες.

Η σημερινή συμμαχία κατά της τρομοκρατίας περιλαμβάνει κι άλλα εκλεκτά μέλη. Έτσι, η «Christian Science Monitor», αναμφισβήτητα μία από τις καλύτερες εφημερίδες όσον αφορά την ανάλυση της διεθνούς επικαιρότητας, ομολόγησε ότι ορισμένοι λαοί που δεν συμπαθούσαν καθόλου τις Ηνωμένες Πολιτείες είχαν αρχίσει να τις σέβονται περισσότερο, καθώς ήταν ιδιαίτερα ικανοποιημένοι όταν τις είδαν να διεξάγουν έναν πόλεμο κατά της τρομοκρατίας. Ο δημοσιογράφος, αν και ειδικός για την Αφρική, ανέφερε ως κύριο παράδειγμα αυτής της αλλαγής την περίπτωση της Αλγερίας. Όφειλε λοιπόν να γνωρίζει ότι η Αλγερία διεξάγει έναν τρομοκρατικό πόλεμο κατά του ίδιου του λαού της. Η Ρωσία, που διεξάγει έναν τρομοκρατικό πόλεμο στην Τσετσενία, και η Κίνα, που έχει διαπράξει φρικαλεότητες εναντίον όσων χαρακτηρίζει μουσουλμάνους αυτονομιστές, έχουν επίσης προσχωρήσει στην αμερικανική υπόθεση.

Έστω, όμως τι να κάνουμε στη σημερινή κατάσταση; Ένας τόσο ακραίος ριζοσπάστης όσο ο πάπας, συνιστά να αναζητήσουμε τους ενόχους τους εγκλήματος της 11ης Σεπτεμβρίου και στη συνέχεια να τους δικάσουμε. Όμως οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν επιθυμούν να προσφύγουν σε δικαστικά μέσα, προτιμούν να μην παρουσιάζουν καμία απόδειξη και αντιτίθενται στην ύπαρξη μιας διεθνούς δικαιοδοσίας. Ακόμη χειρότερα, όταν η Αιτή απαιτεί την έκδοση του Εμανουέλ Κονστάν, ο οποίος κρίθηκε υπεύθυνος για το θάνατο χιλιάδων ατόμων μετά το πραξικόπημα που ανέτρεψε τον πρόεδρο Ζαν-Μπερτράν Αριστίντ, στις 30 Σεπτεμβρίου 1991, και παρουσιάζει αποδείξεις για την ενοχή του, η αίτηση δεν έχει κανένα αποτέλεσμα στην Ουάσιγκτον. Δεν γίνεται καν το αντικείμενο μιας οποιασδήποτε συζήτησης.

Για να αγωνιστούμε κατά της τρομοκρατίας επιβάλλεται να μειώσουμε το επίπεδο του τρόμου, όχι να το αυξήσουμε. Όταν ο Ιρλανδικός Ρεπουμπλικανικός Στρατός (IRA) πραγματοποιεί μίαν επίθεση στο Λονδίνο, οι Βρετανοί δεν καταστρέφουν ούτε τη Βοστώνη, ούτε το Μπέλφαστ. Αναζητούν τους ενόχους και στη συνέχεια τους δικάζουν. Ένα μέσο για να μειώσουμε το επίπεδο του τρόμου θα ήταν να σταματήσουμε να συμβάλλουμε οι ίδιοι σ' αυτόν. Έπειτα, να σκεφτούμε τους πολιτικούς προσανατολισμούς που δημιούργησαν ένα απόθεμα υποστήριξης, το οποίο εκμεταλλεύτηκαν στη συνέχεια οι χορηγοί της επίθεσης. Τις τελευταίες εβδομάδες, η συνειδητοποίηση, από την αμερικανική κοινή γνώμη, όλων των πλευρών της διεθνούς πραγματικότητας, των οποίων την ύπαρξη μόνο οι ελίτ υποψιάζονταν στο παρελθόν, ίσως αποτελεί ένα βήμα προς αυτή την κατεύθυνση.

* Ο Noam Chomsky είναι ομότιμος καθηγητής στο MIT της Βοστώνης.

Η γέννηση του τζιχαντισμού

του Nabile Mouline*

Η κυριολεκτική σημασία του τζιχάντ είναι προσπάθεια πνευματικής ανύψωσης, μπορεί να σημαίνει όμως και τον αγώνα εναντίον των απίστων και των υποκριτών. Αυτοί που τον διεκδικούν σήμερα, για να δικαιολογήσουν μια υπερβολικά βίαιη συμπεριφορά, εμπνέονται από έναν ιδεολογικό δογματισμό με διπλή προέλευση: τους Αδελφούς Μουσουλμάνους και τον ουαχαμπιτικό σαλαφισμό, που εκπορεύεται από τη Σαουδική Αραβία.

Ο τζιχαντισμός είναι πολυδιάστατο φαινόμενο, πρώτα απ' όλα όμως είναι μια συνολική ιδεολογία. Χάρη σε ένα νοητικό σύμφυρμα, που προκύπτει από μια κακόβουλη ερμηνεία εννοιών, συμβόλων και εικόνων μουσουλμανικής και ευρωπαϊκής προέλευσης, οι θεματοφύλακες του ισχυρίζονται ότι προσφέρουν στους «πιστούς» μια νέα αρχή, μια νέα ταυτότητα κι έναν νέο τρόπο για να επιτύχουν εν ζωή και μετά θάνατον.

Με δυο λόγια, πρόκειται για μια παρουσίαση του κόσμου που δίνει τη βεβαιότητα του ανήκειν σε κάτι πιο σημαντικό από το άτομο: στην ομάδα των εκλεκτών τους οποίους έχει επιφορτίσει ο Θεός να αποκαταστήσουν την πραγματική θρησκεία και να ενώσουν και πάλι την Ούμμα (την κοινότητα των πιστών) υπό την αιγίδα του Χαλιφάτου –την παγκόσμια ισλαμική μοναρχία– πριν ξεκινήσουν για την κατάκτηση του κόσμου και τη σωτηρία της ψυχής. Η σκιαγράφηση της γέννησης και της ανάπτυξης των κύριων προπατόρων της τζιχαντιστικής ιδεολογίας επιτρέπει να κατανοήσουμε καλύτερα την ελκυστικότητα και την αποτελεσματικότητά της, από το Σαιν Ντενί μέχρι το Καράσι.

Όπως και άλλες εξτρεμιστικές ιδεολογίες, ο τζιχαντισμός έχει τις ρίζες του στο γκρέμισμα των ψευδαισθήσεων που προκάλεσε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Η διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η κατάργηση του Χαλιφάτου από τον Κεμάλ Ατατούρκ, η δυτική κυριαρχία και η δυναμική παρουσία νέων μορφών κοινωνικοποίησης προκάλεσαν βαθιά απογοήτευση σε κάποιους μουσουλμανικούς κύκλους.

Προκειμένου να βγουν από αυτή την υπαρξιακή κρίση, κάποιοι ακτιβιστές, διανοούμενοι και ουλεμάδες (θρησκευτικοί δικαστές και θεολόγοι) βλέπουν το Ισλάμ ως μοναδική διέξοδο. Έτσι, στην περίοδο του Μεσοπολέμου λαμβάνουν χώρα διάφορα εγχειρήματα, περισσότερο ή λιγότερο ολοκληρωμένα. Το σημαντικότερο από αυτά είναι αναμφίβολα αυτό των Αδελφών Μουσουλμάνων.

Εμπνευσμένη από τη Young Men's Christian Association (1), η αδελφότητα των Αδελφών Μουσουλμάνων ιδρύεται στην Αίγυπτο το 1928. Για τον Χασάν Αλ-Μπάννα, τον ιδρυτή της, το Ισλάμ είναι μια ανώτερη και καθολική εξουσία, που πρέπει να κυριαρχεί απόλυτα στον μουσουλμανικό κοινωνικό χώρο, καθ' όσον είναι ταυτόχρονα «δόγμα και πίστη, πατρίδα κι εθνικότητα, θρησκεία και κράτος, πνευματικότητα και δράση, Κοράνι και σπάθη». Για την επίτευξη του στόχου αυτού εκπονεί μια τελεολογική στρατηγική: πρέπει κατ' αρχήν να εξισλαμιστεί η κοινωνία από τα κάτω, αγνοώντας τις νομικές (θρησκευτικές και) θεολογικές σχολές, πριν από την κατάληψη της εξουσίας και τη δημιουργία ισλαμικών κρατών. Τα κράτη αυτά, που εξασφαλίζουν την πρωτοκαθεδρία της σαρία (του ισλαμικού

νόμου), δεσμεύονται προοδευτικά σε μια διαδικασία ολοκλήρωσης μέσα από προγράμματα συνεργασίας. Η διαδικασία αυτή καταλήγει στην κατάργηση των συνόρων και στην ανακήρυξη του Χαλιφάτου.

Ο ιδρυτής των Αδελφών Μουσουλμάνων ποτέ δεν διευκρίνισε τις αρχές και τις δομές του ισλαμικού κράτους που επιθυμούσε να εγκαθιδρύσει. Αρκέστηκε πάντα σε συνθήματα κενά περιεχομένου, συχνά αντιφατικά. Όμως, αποσπάσματα διάσπαρτα μέσα στα κείμενά του δείχνουν την προτίμησή του για τον ελιτισμό, τον κρατισμό και τον αυταρχισμό. Ο Αλ-Μπάννα εκφράζεται με αρκετή σαφήνεια ενάντια σε δημοκρατικές αρχές, ιδίως την ελευθερία, τον διαχωρισμό θρησκείας-κράτους, τον πολυκομματισμό και τον διαχωρισμό των εξουσιών. Προκειμένου να αντιμετωπίσει τις εσωτερικές και εξωτερικές προκλήσεις, η Ούμμα πρέπει, κατά τη γνώμη του, να διοικείται από έναν μόνο νόμο, τη σαρία, ένα μόνο κόμμα, τους Αδελφούς Μουσουλμάνους, και από έναν μόνο ηγέτη, τον Χαλίφη.

Χάρη στη σχετική απλότητα του λόγου του και στον ζήλο των μελών της, η αδελφότητα διευρύνει σημαντικά τη βάση υποστήριξής της στην Αίγυπτο και σε άλλα τμήματα του αραβικού κόσμου. Δεν κατορθώνει εντούτοις να πραγματοποιήσει τον κύριο στόχο της: την κατάληψη της εξουσίας, για την επαναδημιουργία του Κράτους του Θεού και την επίτευξη της σωτηρίας. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1940, η αποτυχία αυτή οδηγεί μια μειοψηφία στην υιοθέτηση απόψεων ολοένα πιο ριζοσπαστικών, ιδίως σχετικά με την προσφυγή στη χρήση βίας. Οι εξελίξεις επιταχύνονται στην επόμενη δεκαετία, εξαιτίας της χωρίς προηγούμενο καταστολής από τη στρατιωτική χούντα που έχει καταλάβει την εξουσία στο Κάιρο.

Ο Σαγιέντ Κοτμπ, ένας ανήσυχος διανοούμενος, εντάσσεται στην αδελφότητα σε αυτή την περίοδο της κρίσης. Στα κάτεργα του προέδρου Γκαμάλ Αμπντέλ Νάσερ, πραγματοποιεί μια ιδεολογική μεταστροφή που έμελλε να έχει τρομερές συνέπειες στο πολιτικο-θρησκευτικό πεδίο του αραβο-μουσουλμανικού κόσμου. Θεωρεί ότι ο κόσμος στον οποίο ζει έχει περιπέσει στην άγνοια και στην απιστία (αλ-τζαχλίγια). Οι πραγματικοί πιστοί, μια ελάχιστη μειοψηφία πλέον, πρέπει να πραγματοποιήσουν μια έξοδο (αλ-χίζρα) και να διαχωριστούν πνευματικά και φυσικά από τις κοινωνίες των αμαρτωλών. Αφού δημιουργήσουν μια σταθερή πνευματική και εδαφική βάση, οι εκλεκτοί πρέπει να ριχτούν στην κατάκτηση του κόσμου των αμαρτωλών στο πλαίσιο ενός γενικευμένου τζιχάντ. Επηρεασμένος από τον Ινδοπακιστανό Αμπούλ Αλά Μαβντουντί, έναν σκληροπυρηνικό υποστηρικτή του Χαλιφάτου, ο Κοτμπ καλεί τους εκλεκτούς να αποκαταστήσουν την απόλυτη κυριαρχία του Θεού (αλ-χακιμίγια) μέσω της εγκαθίδρυσης του Ισλαμικού Κράτους και νόμου, για να απελευθερώσουν τους πιστούς από τον δυτικό υλισμό. Η κουλτούρα αυτή του θύλακα, που δεν είναι κάτι καινούριο στη μουσουλμανική ιστορία, γίνεται ταχύτατα το πολιτικό υπόβαθρο του σύγχρονου τζιχαντισμού.

Η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν επιτρέπει την άνθηση του ουαχαμπισμού

Παρά το γεγονός ότι ήταν δημοφιλείς και τις είχαν υιοθετήσει αρκετές ριζοσπαστικές οργανώσεις από τη δεκαετία του 1960, η διάδοση των απόψεων του Αλ-Μπάννα και του Κοτμπ προσκρούει σε ένα δομικό εμπόδιο: ούτε ο ένας ούτε ο άλλος είναι ουλεμάδες, εκπρόσωποι μιας μακραίωνης παράδοσης, αλλά απλοί διανοούμενοι και ισλαμιστές ακτιβιστές, μια κατηγορία που δεν έχει ακόμα βρει τη θέση της στο πολιτικο-θρησκευτικό πεδίο. Σε όλη τη διάρκεια των δεκαετιών του 1960 και του 1970, πολλές τζιχαντιστικές οργανώσεις (Σαχάμπ Μοχαμάντ, Αλ-Τζιχάντ και Αλ-Τακφίρ βα Χιζρά) προσπαθούν να βρουν λύση στο πρόβλημα με τη χρήση, κατά το δοκούν, κλασικών αναφορών, κυρίως των κειμένων του νομικού-θεολόγου Ιμπν Ταϋμίγια (1263-1328) και του μαθητή του Ιμπν Καγίμ Αλ-Ζαβζίγια. Ματαίως.

Το 1979, η σοβιετική εισβολή στο Αφγανιστάν επιτρέπει στον τζιχαντισμό να αποκτήσει ένα αναγνωρισμένο θεολογικό και νομικό δόγμα: τον ουαχαμισμό. Χάρη στα πετροδολάρια της Σαουδικής Αραβίας, η παράδοση αυτή κατόρθωσε να επιβληθεί στο ισλαμικό στρατόπεδο ως νέα ορθοδοξία. Ο ουαχαμισμός γεννήθηκε στην κεντρική Αραβία στα μέσα του 18ου αιώνα και είναι ένα παρακλάδι του ανμπαλισμού, μιας από τις τέσσερις μεγάλες νομικές σχολές των σουνιτών. Ο ιδρυτής του, ο Μοχαμέντ Ιμπν Αμπντ Αλ-Ουαχάμπ (1703-1792) είναι ένας ασυμβίβαστος κήρυκας, που δεν διστάζει μπροστά σε τίποτα προκειμένου να επιβάλει αυτό που θεωρεί ως μόνη αληθινή θρησκεία, αυτή του Προφήτη και των ενάρετων προγόνων «αλ-σαλάφ αλ-σαλίχ», από το οποίο προκύπτει και ο όρος «σαλαφισμός», μια άλλη ονομασία αυτής της παράδοσης. Το 1744, συμμαχεί με τον Σαούντ για να δημιουργήσει στη βάση του δόγματός του μια πολιτική οντότητα: το πρώτο σαουδικό κράτος, που διήρκεσε ως το 1818.

Η Οργάνωση του Ισλαμικού Κράτους άντλησε διδάγματα από τις αποτυχίες της Αλ-Κάιντα

Ο Ιμπν Αμπντ Αλ-Ουαχάμπ, τον οποίο οι πιστοί του ακολουθούν τυφλά, διαβεβαιώνει ότι ο μόνος δρόμος για τη σωτηρία είναι η αποκατάσταση της «αγνής» θρησκείας. Γι αυτό πρέπει να επαναβεβαιωθεί η βασική έννοια του Ισλάμ: η θεία μοναδικότητα (αλ ταβχίντ), επωνυμία πολλών τζιχαντιστικών οργανώσεων. Η μοναδικότητα αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο με μια προϋπόθεση: την απαρέγκλιτη τήρηση της ορθοδοξίας και των ορθών πρακτικών σύμφωνα με το ανμπαλιτικό δόγμα. Όλοι όσοι δεν αποδέχονται αυτό το δόγμα χαρακτηρίζονται υποκριτές, απολωλότες, αιρετικοί, άρα άπιστοι. Πολλά δόγματα και πρακτικές του σουφισμού, όπως η λατρεία των αγίων, τα άτυπα προσκυνήματα ή οι πρακτικές αγιοποίησης ταυτίζονται με μορφές ειδωλολατρίας, που πρέπει να καταπολεμηθούν με κάθε μέσο. Αντιστοίχως, τα άτομα και οι κυβερνήσεις που προσφεύγουν σε νόμους, οι οποίοι χαρακτηρίζονται μη ισλαμικοί, κηρύσσονται αποστάτες.

Το να γίνει κανείς ή να παραμείνει αληθινός μονοθεϊστής προϋποθέτει να εφαρμόζει αυστηρά τις θείες οδηγίες σε όλους τους τομείς της ζωής. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, οι ουαχαμίτες προτείνουν μια συσταλτική ερμηνεία των ιερών κειμένων. Η σαρία –κυρίως οι σωματικές ποινές– πρέπει κατά τη γνώμη τους να εφαρμόζονται κατά γράμμα.

Προκειμένου να χαραχτούν τα πραγματικά ή συμβολικά σύνορα μεταξύ της αυθεντικής θρησκείας και των ψευδών, οι ταγοί του ουαχαμισμού ανέπτυξαν την αρχή «αλ-βάλ βά' αλ-μπάρα» («η δήλωση πίστης και η ρήξη»). Ο πιστός οφείλει απόλυτη νομιμοφροσύνη και πίστη προς όλα τα άλλα μέλη της κοινότητας. Αντιθέτως, οι σχέσεις με τους άπιστους περιορίζονται θεωρητικά στον προσηλυτισμό, την υποταγή ή τον πόλεμο. Σε αυτή τη λογική, οι μουσουλμάνοι που ζουν σε περιοχές άπιστων πρέπει αργά ή γρήγορα να πραγματοποιήσουν μια χίζρα (έξοδο) προς τους τόπους του Ισλάμ, προκειμένου να συγκεντρωθούν όλες οι ιερές δυνάμεις πριν ξεκινήσουν το τζιχάντ.

Ενισχυμένοι με το πρόγραμμα του Αλ-Μπάννα, τον οδικό χάρτη του Κότμπ, την ουαχαμική ορθοδοξία και τη νίκη τους ενάντια στους Σοβιετικούς, οι τζιχαντιστές πιστεύουν ότι κατέχουν πλέον τη βέλτιστη ιδεολογική συνταγή για να αναβιώσουν το Χαλιφάτο και τον χρυσό αιώνα του Ισλάμ. Όπως επιβεβαιώνουν οι διακηρύξεις πίστης που κυκλοφορούν στο διαδίκτυο, κυρίως αυτή που δημοσιεύτηκε από τον προηγούμενο ηγέτη της Οργάνωσης του Ισλαμικού Κράτους Αμπού Ομάρ Αλ-Μπαγκντάντι (2) το 2007, η ιδεολογία αυτή εξελίχθηκε πολύ λίγο στις τελευταίες δεκαετίες. Τα μόνα νέα στοιχεία είναι η ενίσχυση του αντισιιτικού λόγου (που οφείλεται στις πολιτικές συγκυρίες στη Σαουδική Αραβία, στο Ιράκ και στη Συρία), η ανάπτυξη κειμένων που νομιμοποιούν όλες τις μορφές βίας και οι μεσσιανικές αφηγήσεις.

Για τον θρίαμβο αυτού που θεωρούν αληθινή θρησκεία, οι τζιχαντιστές εκπονούν από την αρχή της δεκαετίας του 1990 διάφορες στρατηγικές, ανταγωνιστικές και συμπληρωματικές ταυτοχρόνως. Η Αλ-Κάιντα θεμελιώνει τον λόγο ύπαρξής της στην ιδέα ότι η Ούμμα αποτελεί στόχο αδιάκοπων επιθέσεων, εξωτερικών και εσωτερικών. Οι Μουσουλμάνοι όλου του κόσμου έχουν υποχρέωση, κατά την άποψή της, να συνδράμουν τους ευρισκόμενους σε ανάγκη ομόθρησκούς τους. Αυτή η οργανική αλληλεγγύη εκφράζεται μέσω της πρακτικής ενός παγκόσμιου τζιχάντ, ταυτοχρόνως εναντίον των μεγάλων δυνάμεων και των αραβο-μουσουλμανικών καθεστώτων που τις υποστηρίζουν. Ο τελικός στόχος είναι να διωχθούν οι δυνάμεις αυτές από τη γη των μουσουλμάνων, να ανατραπούν τα καθεστώτα που χαρακτηρίζονται αποστάτες και να αποκατασταθεί το Χαλιφάτο. Θεωρώντας τους εαυτούς τους πρωτοπορία των πιστών, τα μέλη της Αλ-Κάιντα πιστεύουν ότι θα κάνουν το Αφγανιστάν εστία μιας νέας εποποιίας. Το 1998, ο Ουσάμα Μπιν Λάντεν και οι υπαρχηγοί του δηλώνουν πίστη στον ηγέτη των Ταλιμπάν Μουλά Ομάρ, ως ηγέτη των πιστών και κηρύσσουν τζιχάντ ενάντια στις δυτικές δυνάμεις. Ακολουθεί μια σειρά τρομοκρατικών επιθέσεων κλίμακας, μεταξύ των οποίων και αυτές της 11ης Σεπτεμβρίου 2001.

Αντλώντας διδάγματα από τις αποτυχίες της Αλ-Κάιντα, η Οργάνωση του Ισλαμικού Κράτους υιοθετεί μια «παγκοσμιοποιητική» στρατηγική, με δυο λόγια αναπτύσσει την ικανότητά της να δρα τοπικά και να σκέφτεται σφαιρικά. Οι ηγέτες της οργάνωσης, που με τη σειρά τους θεωρούν εαυτούς τους νέους εκλεκτούς, προτίμησαν να αποκτήσουν πρώτα μια βάση στην καρδιά του αραβο-μουσουλμανικού κόσμου και να διασφαλίσουν την οικονομική τους αυτονομία, πριν στείλουν τους στρατιώτες τους στην κατάκτηση του κόσμου. Για να το επιτύχουν ακολούθησαν ένα σχέδιο με τρία στάδια, που δημοσιεύτηκε μεταξύ 2002 και 2004: «Για τη διαχείριση της αγριότητας: η πλέον κρίσιμη φάση που θα διέλθει η κοινότητα των πιστών». Το φυλλάδιο αυτό εξηγεί με απλά λόγια πώς οι τζιχαντιστές μπορούν να επωφεληθούν από τις καταστάσεις και τα γεγονότα, σε τοπικό και διεθνές επίπεδο, για να αποκτήσουν τον έλεγχο μιας περιοχής. Μόλις αυτή κατακτηθεί, μπορούν να τη μετατρέψουν σε πραγματική βάση, όχι μονάχα με την προσφυγή στην ακραία βία και σε μια σκληρή προπαγάνδα, αλλά και εμπνεόμενοι από την τέχνη του πολέμου και τη διοικητική τεχνογνωσία των δυτικών. Η μερική επιτυχία αυτής της στρατηγικής και η ανακήρυξη του Χαλιφάτου, το 2014, γέννησε προσδοκίες στον μουσουλμανικό κόσμο και αλλού, στο Σινά, στη Λιβύη, στο Σαχέλ (3), στην Τυνησία, στη Σαουδική Αραβία και στη Γαλλία...

* Ο Nabile Mouline είναι ερευνητής στο Εθνικό Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών (CNRS) και συγγραφέας του υπό έκδοση βιβλίου «Le Califat», εκδόσεις Flammarion.

Σημειώσεις:

1. (Σ.τ.Μ.) Young Men's Christian Association (YMCA). Ιδρύθηκε στο Λονδίνο στις 6 Ιουνίου 1844 από τον Τζωρτζ Γουίλιαμς, με αρχικό στόχο την παροχή στέγης με χαμηλό κόστος, συνδυασμένη με διδασκαλία της Βίβλου, αθλητικές δραστηριότητες και οργανωμένο προσηλυτισμό, για τους νέους που έρχονταν από την ύπαιθρο στις πόλεις σε αναζήτηση εργασίας. Από το 1855 είναι διεθνής οργάνωση. Σήμερα έχει έδρα τη Γενεύη και αριθμεί 57 εκατομμύρια μέλη σε 125 εθνικές οργανώσεις. Στα γυμναστήρια της YMCA στη Μασαχουσέτη γεννήθηκαν το μπάσκετ (1891) και το βόλεϊ (1895).
2. (Σ.τ.Μ.) Ο Αμπού Ομάρ Αλ-Μπαγκντάντι σκοτώθηκε σε αμερικανική επιδρομή, το 2010. Να μην συγχέεται με τον σημερινό ηγέτη της οργάνωσης Αμπού Μπακρ Αλ-Μπαγκντάντι.
3. (Σ.τ.Μ.) Σαχέλ: Λωρίδα της υποσαχάριας Αφρικής που αρχίζει από τον Ατλαντικό, από τις νότιες περιοχές της Μαυριτανίας, φθάνει μέχρι τα βόρεια της Μπουρκίνα Φάσο και καταλήγει στις ακτές της Ερυθραίας, στην Ερυθρά Θάλασσα.

Το κίνημα Γκιουλέν, ένα τουρκικό αίνιγμα

του Ali Kazancigil*

Ο Τούρκος πρωθυπουργός, Ταγίπ Ερντογάν, ο οποίος έχει εμπλακεί σε πλήθος σκανδάλων διαφθοράς, επιδείνωσε ακόμα περισσότερο την πτώση της δημοτικότητάς του προωθώντας ένα νόμο για τον έλεγχο του διαδικτύου, απόλυτα αντίθετο με την ελευθερία της ενημέρωσης. Επιπλέον, η θέση του καθίσταται ακόμα δυσχερέστερη από το γεγονός ότι έχει χάσει έναν ιδιαίτερα σημαντικό σύμμαχο: τον Φετουλάχ Γκιουλέν, ιδρυτή ενός κινήματος που αντλεί την έμπνευσή του από τον σουφισμό και ασκεί επιρροή που υπερβαίνει τα σύνορα της χώρας.

Τα μέλη του το αποκαλούν Χιζμέτ (Hizmet, «Υπηρεσία»), τα τουρκικά μέσα ενημέρωσης Κεμάτ (Cemaat, «Κοινότητα»). Το κίνημα Γκιουλέν (Gülen) αποτελεί μια ευρύτατη και ισχυρή κοινωνική ομάδα με θρησκευτική βάση, η οποία ιδρύθηκε τη δεκαετία του 1970 από τον Φετουλάχ Γκιουλέν, έναν σημαντικό μυστικιστή διανοητή, ο οποίος ακολουθεί την παράδοση του σουφισμού [1] και κατοικεί σήμερα στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου είναι αναγνωρισμένος. Το 2008, η αμερικανική επιθεώρηση Foreign Policy τον συμπεριέλαβε στους «διανοούμενους με τη μεγαλύτερη επιρροή παγκοσμίως».

Στην Τουρκία, η κοινή γνώμη είναι διχασμένη όσον αφορά τη φύση και τους στόχους του κινήματος. Οι οπαδοί του το δοξάζουν όσο οι αντίπαλοί του το δαιμονοποιούν. Βέβαια, είναι αλήθεια ότι λειτουργεί εξαιρετικά διακριτικά, πράγμα που ενδέχεται να αποτελεί εκούσια επιλογή ή να οφείλεται επίσης και σε άλλους παράγοντες. Από τη στιγμή της ίδρυσής του, βρέθηκε αντιμέτωπο με την καταστολή του κεμαλικού κράτους και ιδιαίτερα του στρατού. Για να αποφύγει τη φυλακή, ο Γκιουλέν υποχρεώθηκε, το 1999, να εγκατασταθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες. Εξάλλου, το κίνημα αποτελείται από ένα σύνολο αποκεντρωμένων και υπερεθνικών δικτύων, δίχως ιεραρχική δομή. Αυτό που συνδέει κι εμπνέει τα μέλη του, είναι η σκέψη του Γκιουλέν, όπως αυτή εκφράζεται στα βιβλία του και στις σπάνιες δημόσιες δηλώσεις ή εμφανίσεις του. Οι οπαδοί του παρομοιάζονται συχνά με τους Ιησούτες (με τους οποίους διατηρούν εξαιρετικά καλές σχέσεις), αλλά και με τους προτεστάντες ιεραπόστολους, με το Orus Dei, ακόμα και με τους μασόνους.

Πρόκειται, άραγε, μονάχα για έναν κοινωνικό φορέα ; Μπορεί, άραγε, να ενταχθεί το κίνημα Γκιουλέν στην « ιδιωτικοκοινωνική θρησκεία » (civil religion), τον όρο που επινόησε και χρησιμοποίησε η αμερικανική κοινωνιολογία για να υποδηλώσει τα κινήματα με θρησκευτική βάση, τα οποία αφιερώνονται σε κοσμικές δραστηριότητες στους κόλπους της κοινωνίας [2];

Ή μήπως έχει κρυφούς σκοπούς ; Αν και δεν ασκεί άμεσες πολιτικές δραστηριότητες, λόγω της ισχύος του και των οικονομικών μέσων που διαθέτει διατηρεί μια υπαρκτή επιρροή, κυρίως όταν πρόκειται για την υπεράσπιση των συμφερόντων του.

Μια πιο ατομικιστική κοινωνία

Ο πρωθυπουργός Ταγίπ Ερντογάν, του οποίου ο Γκιουλέν υπήρξε σύμμαχος την περίοδο 2002-2011, εκμεταλλεύτηκε δίχως ενδοιασμό την επιρροή του κινήματος : χρησιμοποίησε τους δικαστικούς και τους αστυνομικούς που ανήκουν στο κίνημα του Γκιουλέν, για να βάλει τέλος στην κηδεμονία του στρατού πάνω στην πολιτική ζωή. Βέβαια, στη συνέχεια, όταν τον Δεκέμβριο του 2013 ξέσπασε η κρίση, κατηγόρησε το κίνημα ότι έχει διαβρώσει την αστυνομία και τη Δικαιοσύνη. Όταν βρέθηκαν αντιμέτωπα με αυτές τις κατηγορίες, ορισμένα από τα γκιουλενικά δίκτυα ρίχτηκαν στη μάχη, με κίνδυνο να βλάψουν την εικόνα του αρχηγού τους, η οποία είναι επικεντρωμένη στην πνευματικότητα. Τα δύο επεισόδια αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα της εξουσίας που διαθέτει η οργάνωση. Αφού συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στην εκδίωξη από το προσκήνιο του ιστορικού της αντιπάλου, του στρατού, στη συνέχεια αποσταθεροποίησε τον ισχυρό άνδρα που κυβερνάει τη χώρα, τον Ερντογάν : οι δικαστικοί που πρόσκεινται στην οργάνωση είναι εκείνοι που άσκησαν τις διώξεις για διαφθορά στα ανώτερα κλιμάκια της εξουσίας.

Όμως, το κίνημα πραγματοποίησε παρέμβαση και στον δημόσιο διάλογο για τη δημοκρατία στην Τουρκία και ιδιαίτερα στο ζήτημα του νέου Συντάγματος. Αντίθετα με τον Ερντογάν, που επιθυμεί την εγκαθίδρυση ενός καθεστώτος στο οποίο ο πρόεδρος της Δημοκρατίας θα διαδραματίζει έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο, ελπίζοντας ότι θα εκλεγεί σε αυτό το αξίωμα στις εκλογές του Ιουλίου 2014, ο Γκιουλέν έχει μεν ταχθεί υπέρ της διατήρησης του υπάρχοντος κοινοβουλευτικού καθεστώτος, αλλά με ενίσχυση και αυστηροποίηση της διάκρισης των εξουσιών.

Σύμφωνα με ορισμένες πρόσφατες εκτιμήσεις, το κίνημα, το οποίο δίνει προτεραιότητα στην εκπαίδευση –« πρώτα το σχολείο, μετά το τζαμί », όπως αρέσκει να επαναλαμβάνει ο Γκιουλέν- διαθέτει 2.000 εκπαιδευτικά ιδρύματα (κυρίως λύκεια υψηλού επιπέδου) σε 140 χώρες. Οργανώνει πλατφόρμες, όπως η « πλατφόρμα του Παρισιού », η οποία προτείνει συναντήσεις και συζητήσεις αφιερωμένες στον διάλογο ανάμεσα στις θρησκείες και στους πολιτισμούς ή στα κοινωνικά ζητήματα (απασχόληση, διακρίσεις, φτώχεια), ενώ αναπτύσσει και φιλανθρωπικές δραστηριότητες. Οι οικονομικοί πόροι του ανέρχονται, σύμφωνα με εκτιμήσεις, στα 50 δισεκατομμύρια δολάρια. Ένα σημαντικό μέρος των χρημάτων προέρχεται από τη « νέα ισλαμική αστική τάξη » [3], τους συντηρητικούς και θεοσεβούμενους επιχειρηματίες της Ανατολίας [4]. Από τη δεκαετία του 1980 έχουν αποκτήσει σημαντική ισχύ και εκτιμούν τον σύγχρονο χαρακτήρα των ιδεών του Γκιουλέν, ο οποίος προτείνει τον συνδυασμό της μουσουλμανικής ηθικής και της οικονομίας της αγοράς με ένα Ισλάμ ανοιχτό στον κόσμο και στο πνεύμα των καιρών [5]. Το δόγμα του αποσκοπεί στη συμφιλίωση της αυστηρής τήρησης των θρησκευτικών κανόνων με την εκκοσμηκευμένη κοινωνική δράση [6], ενώ ταυτόχρονα αντιτίθεται στη συγχώνευση αυτών των δύο, αντίθετα απ' ότι προτείνει το πολιτικό Ισλάμ.

Είτε πρόκειται για την τουρκική κοινωνία, είτε για την Αφρική, τη Μέση Ανατολή, την Κεντρική Ασία ή τα Βαλκάνια, η σκέψη αυτή ασκεί μεγάλη επιρροή στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς, οι οποίοι επιθυμούν ένα Ισλάμ συμφιλιωμένο με τη νεωτερικότητα. Διαδίδεται δε από τα μέσα ενημέρωσης που ανήκουν στο κίνημα : τη Zaman (« Καιροί »), τη μεγαλύτερη ημερήσια εφημερίδα της Τουρκίας με ένα εκατομμύριο αντίτυπα και αγγλική έκδοση (Today's Zaman), αλλά και γαλλική έκδοση στο διαδίκτυο (Zaman France), καθώς επίσης και ιστοσελίδες σε πολλές γλώσσες και τηλεοπτικά κανάλια, όπως το Samanyolu (« Γαλαξίας »). Εξάλλου, τα υπερεθνικά δίκτυα του Γκιουλέν αποτελούν σημαντικό ατού για την τουρκική διπλωματία και τις εξαγωγές της χώρας.

Δεδομένου ότι η σκέψη του αποκλείει την ανάμειξη του πολιτικού και του θρησκευτικού στοιχείου, δεν παρέκλινε ποτέ από την υπεράσπιση της δημοκρατίας, ούτε από την αδιαπραγμάτευτη αντίθεσή

του με το τουρκικό πολιτικό Ισλάμ και την ιδεολογία του περί « εθνικού οράματος » (milli görüs), δηλαδή της σύνθεσης ενός Ισλάμ που δίνει έμφαση στο τελετουργικό της θρησκείας και είναι στενά συνδεδεμένο με το τουρκικό κράτος και τον τουρκικό εθνικισμό, της οποίας εμπνευστής υπήρξε ο Νεσμετίν Ερμπακάν, πρωθυπουργός την περίοδο 1996-1997. Ωστόσο, η σκέψη του Γκιουλέν δεν είναι εντελώς απαλλαγμένη από έναν « τουρκισμό », ο οποίος οφείλεται πιθανότατα στο γεγονός ότι το μήνυμά του εμπνέεται από τον τουρκικό σουφισμό. Έτσι, παρά το γεγονός ότι τάσσεται υπέρ της ειρήνης, το κίνημα Γκιουλέν αντιμετώπισε με μεγάλη επιφυλακτικότητα την αναγγελία του Ερντογάν για έναρξη διαπραγματεύσεων με τον Αμπντουλάχ Οτσαλάν, τον ιστορικό ηγέτη των Κούρδων της Τουρκίας [7].

Μεταξύ 2002 και 2011, ο Γκιουλέν υποστήριξε την κυβέρνηση του Κόμματος της Δικαιοσύνης και της Ανάπτυξης (AKP), επειδή οι ηγέτες του, παρά το γεγονός ότι προέρχονται από το πολιτικό Ισλάμ, παρουσιάζονταν ως « συντηρητικοί-δημοκράτες » : ο πολιτικός αυτός ορισμός ταίριαζε με το όραμα του Γκιουλέν. Επιπλέον, στο καταστατικό του AKP δεν υπάρχει η παραμικρή αναφορά στο Ισλάμ. Η συνεργασία ανάμεσα σε αυτούς τους δύο πολύ ισχυρούς φορείς –τον πολιτικό και τον κοινωνικό- διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην αλλαγή της χώρας και στην άνοδο της οικονομικής και της διπλωματικής ισχύος της. Μαζί, κατόρθωσαν να εκδιώξουν τον στρατό από την εξουσία. Ωστόσο, μετά το 2010, ο Γκιουλέν άρχισε να ασκεί κριτική στις επιλογές του Ερντογάν, τόσο όσον αφορά τις εσωτερικές υποθέσεις της χώρας, όσο και τις διπλωματικές. Αμφισβήτησε κυρίως την ολοένα σφοδρότερη ρητορική του Ερντογάν εναντίον του Ισραήλ. Απομακρύνθηκε δε ακόμα περισσότερο, μετά την αυταρχική και έντονα ισλαμική στροφή στην οποία προέβη το 2011 ο Τούρκος πρωθυπουργός. Έτσι, οι σχέσεις τους εντάθηκαν, για να οδηγηθούν τελικά σε ρήξη, στα τέλη του 2013.

Μπορεί, άραγε, ένα θρησκευτικό κίνημα να μετατραπεί σε φορέα της νεωτερικότητας ; Για τους Τούρκους που θεωρούν ότι η νεωτερικότητα και ο εκσυγχρονισμός δεν μπορεί παρά να έχουν δημοκρατικό και ουδετερόθρησκο, κοσμικό χαρακτήρα που θα εμπνέεται από το γαλλικό παράδειγμα, παρόμοια υπόθεση θεωρείται βλακώδης. Ωστόσο, αυτό ακριβώς συμβαίνει, καθώς η τουρκική κοινωνία έχει υποστεί βαθύτατες αλλαγές. Η μεσαία τάξη έχει δυναμώσει και αποτελεί πλέον την πλειονότητα. Επιπλέον, στην Ανατολία –παρά το γεγονός ότι εξακολουθεί να παραμένει συντηρητική- παρατηρούνται βαθύτατες, δομικές αλλαγές. Η τουρκική κοινωνία γίνεται πιο ατομικιστική –ακόμα και στη σχέση της με το Ισλάμ- και πιο κοσμική, όπως αποδείχθηκε και από τον « τουρκικό Μάη του '68 » όπως αποκλήθηκαν οι διαδηλώσεις του Μαΐου-Ιουνίου 2013 στην Κωνσταντινούπολη και στις υπόλοιπες μεγάλες πόλεις. Η αυταρχική κεμαλική νεωτερικότητα είχε αποτύχει να ενσωματώσει τους συντηρητικούς και θρησκόληπτους πληθυσμούς της Ανατολίας, ενώ αυτή τη στιγμή γινόμαστε μάρτυρες της ανάδυσης μιας νεωτερικότητας « από τα κάτω », η οποία περιλαμβάνει και κοινωνικά στρώματα τα οποία για μεγάλο χρονικό διάστημα αντιμετώπιζονταν με περιφρόνηση.

Πνευματικότητα με ανθρωπισμό

Οι οικονομικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις που επιχειρήθηκαν τη δεκαετία του '80 από τον Τουργούτ Οζάλ -τον σημαντικότερο Τούρκο πολιτικό μετά τον Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ- προσέδωσαν δυναμισμό σε ολόκληρη τη χώρα. Ωστόσο, στο εξής, στην Ανατολία, ο συντηρητισμός και η σχέση της μεσαίας τάξης και των επιχειρηματιών με το Ισλάμ αλλάζουν κάτω από την επιρροή του ορθολογισμού που είναι σύμφυτος με τον καπιταλισμό. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι επιπτώσεις του οικονομικού και κοινωνικού ορθολογισμού θα οδηγήσουν στη σταδιακή υποχώρηση

του ατομικού και συλλογικού συντηρητισμού. Και το κίνημα Γκιουλέν αποτελεί έναν από τους βασικούς φορείς αυτών των αλλαγών.

Μπορούμε να κατανοήσουμε τον εκσυγχρονισμό και τις αλλαγές που επήλθαν στη σχέση με το Ισλάμ εξετάζοντάς την από τη σκοπιά της κοινωνιολογίας των θρησκειών του Μαξ Βέμπερ [8]. Πράγματι, το έργο του Γερμανού κοινωνιολόγου που κατέδειξε ότι οι κοινωνικές διαδικασίες είναι εκείνες που διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο για τις κατευθύνσεις στις οποίες θα στραφούν οι θεσμοί, τα δόγματα και τα θρησκευτικά σύμβολα, επιβεβαιώνεται από τις εξελίξεις που παρατηρήθηκαν στην τουρκική κοινωνία.

Στο επίπεδο της πνευματικότητας και της διανόησης, ο Γκιουλέν εμφανίζεται ως ο κληρονόμος του Σάϊντ Νουρσί (1876-1960), του ιδρυτή της αδελφότητας σούφι Nurcu. Ερμήνευσε και επικαιροποίησε τη διδασκαλία του Νουρσί για τη σημασία που έχουν οι σχέσεις ανάμεσα στο Ισλάμ και στη νεωτερικότητα (δηλαδή τον ορθό λόγο και την επιστήμη). Σε αυτήν τη διαδικασία, ενσωμάτωσε επίσης τη δημοκρατική διάσταση, καθώς και μια εντονότερη παρέμβαση στους κόλπους της κοινωνίας, κυρίως στον τομέα της εκπαίδευσης [9]. Ο Σερίφ Μαρντίν, ένας κοινωνιολόγος που ασχολήθηκε πολύ νωρίς με τον Νουρσί, ανέλυσε σε ένα βιβλίο του [10] το βάθος και την πρωτοτυπία της σκέψης του, την εποχή που το έργο του μυστικιστή ήταν παραγνωρισμένο και ο ίδιος θεωρούνταν από το κράτος και τις ελίτ των αστικών κέντρων φανατικός και επικίνδυνος αντιδραστικός. Ο Μαρντίν απέδειξε ότι η σκέψη του περιλάμβανε μια διάσταση που εντασσόταν σε αυτό που αποκάλεσε « προσωπισμό », ο οποίος ενθάρρυνε τον ατομικισμό των πιστών. Υπογράμμισε επίσης τη διαφορά που υπήρχε ανάμεσα στις δύο αντιλήψεις για το Ισλάμ : η πρώτη δογματική και επικεντρωμένη στην πάση θυσία τήρηση της νομιμότητας, στηριζόταν στον « λαό των χαντίθ » [11]. Αντίθετα, εκείνη που προωθούσαν οι μυστικιστές σούφι, όπως ο Νουρσί και ο Γκιουλέν, έδινε προτεραιότητα στην πνευματικότητα και ενσάρκωνε την ανθρωπιστική πλευρά της θρησκείας.

Το κίνημα Γκιουλέν αποτελεί άραγε έναν κίνδυνο ή ένα ατού για τη δημοκρατία και την τουρκική κοινωνία ; Όσον καιρό θα διατηρείται η επιρροή της σκέψης και της προσωπικότητας του Γκιουλέν, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι θα ισχύσει η δεύτερη υπόθεση. Αντίθετα, ο θάνατος του εβδομηντάχρονου ηγέτη του κινήματος με την εύθραυστη υγεία ενδέχεται να αλλάξει την κατάσταση. Στους κόλπους της τουρκικής κοινωνίας δεν υπάρχει αριστερό κοινωνικό κίνημα, το οποίο να είναι τόσο ισχυρό ώστε να αποτελέσει αντίβαρο στους γκιουλενιστές, όπως εξάλλου δεν υπάρχει αριστερό κόμμα σε θέση να αμφισβητήσει την ηγεμονία του ΑΚΡ ή του κινήματος Γκιουλέν στη μετά τον ιδρυτή του εποχή, το οποίο ενδεχομένως θα επιχειρήσει τότε να κάνει αισθητή την παρουσία του και στην πολιτική σκηνή.

* Ο Ali Kazancigil είναι πολιτικός επιστήμονας και δημοσιογράφος.

Σημειώσεις:

1. Helen Rose Ebaugh, « The Gülen Movement : A Sociological Analysis of a Civic Movement Rooted in Moderate Islam », Springer, Ντόρντρεχτ, 2010.
2. Robert N. Bellah, « La religion civile aux Etats-Unis », Le Débat, n°30, Παρίσι, 1984.
3. « Les calvinistes islamiques : changement et conservatisme en Anatolie centrale », European Stability Initiative, Βερολίνο-Κωνσταντινούπολη, 2005.
4. Βλέπε Wendy Kristianasen, « Activisme patronal », Le Monde Diplomatique, Μάιος 2011.
5. Dileck Yankaya, « La Nouvelle bourgeoisie islamique : le modèle turc », Presses Universitaires de France (PUF), Παρίσι, 2013.
6. Louis-Marie Bureau, « La Pensée de Fethullah Gülen. Aux sources de l' "islamisme modéré" », L'Harmattan, Παρίσι, 2012.

7. Βλ. Vicken Cheterian, « Chance historique pour les kurdes », *Le Monde diplomatique*, Μάιος 2013.
8. Μαξ Βέμπερ, « Κοινωνιολογία των θρησκειών », Gallimard, συλ. « Tel », Παρίσι, 2006.
9. Erkan Toguslu (υπό τη διεύθυνσή του), « Société civile, démocratie et islam perspectives du mouvement Gülen », L'Harmattan, Παρίσι, 2012.
10. Sarif Mardin, « Religion and Social change in Modern Turkey : The Case of Bediüzzaman Said Nursi », State University of New York Press, συλλογή «SUNY Series in Near Eastern Studies», Όλμπανι, 1989.
11. Τα χαντίθ είναι τα λόγια που φέρεται να έχει πει ο προφήτης Μωάμεθ και οι κυριότεροι σύντροφοί του.

Ποιοι είναι οι Σύριοι αντάρτες;

του Bachir El-Khoury*

Πολύς λόγος έγινε για τις αντάρτικες ομάδες του Χαλεπίου όταν, λίγο πριν από τα Χριστούγεννα του 2016, επικρατούσαν οι φιλοκυβερνητικές δυνάμεις και εκκεωνόταν το υπό ανταρτικό έλεγχο ανατολικό τμήμα της πόλης. Η πολυποίκιλη σύνθεση των ενόπλων τμημάτων που συμμετείχαν και από τα δύο μέρη σε αυτή την τετραετή πολύνεκρη μάχη είναι διαφωτιστική.

Η πληθώρα και η ποικιλομορφία των ένοπλων δυνάμεων που συμμετείχαν στη μάχη του Χαλεπίου, εκ των οποίων πολλές προέρχονται από το εξωτερικό, εξηγούν τη διάρκεια και την έκταση της συριακής σύγκρουσης. Για να μπορέσουμε να κάνουμε έναν απολογισμό της κατάστασης, είναι σημαντικό να αποφύγουμε τις απλουστεύσεις στην ορολογία που χρησιμοποιείται σχετικά με τις διάφορες δυνάμεις. Η ταυτοποίηση τόσο των «αντάρτικων» στρατευμάτων όσο και των δυνάμεων που υποστηρίζουν τον τακτικό στρατό προϋποθέτει επίσης να κατανοήσουμε τις ιδεολογίες και τα πολιτικά προγράμματά τους. Οι πληροφορίες που συγκεντρώνονται από ερευνητές και από άτομα που είναι παρόντα στο πεδίο των πολεμικών επιχειρήσεων είναι επομένως πολύ πιθανόν να αποκλίνουν, κυρίως σχετικά με τον αριθμό των μαχητών. Καλό είναι λοιπόν να τις λαμβάνουμε υπ' όψιν με επιφύλαξη.

Όσον αφορά λοιπόν την ένοπλη αντίσταση στο καθεστώς του Μπασάρ Αλ Άσαντ, διακρίνουμε τρία είδη ομάδων: εκείνες που μάχονται αυτόνομα, εκείνες που συγχωνεύονται μεταξύ τους και εκείνες που συντονίζουν τις επιθέσεις τους μέσω μιας «αίθουσας επιχειρήσεων» (ghourfat al'âmaliyyat). Στο ανατολικό Χαλέπι, όπου σύμφωνα με εκτιμήσεις πριν από την τελική επίθεση των συριακών δυνάμεων ζούσαν περίπου 250.000 άνθρωποι, καθώς και στα γειτονικά αντάρτικα προπύργια, δύο κύριες «αίθουσες επιχειρήσεων» συγκέντρωναν συνολικά δέκα έως είκοσι χιλιάδες άνδρες. Η πρώτη, με το όνομα Τζαΐς Αλ Φατάχ (Στρατός Κατάκτησης), εκπροσωπεί περίπου έναν στους τρεις αντάρτες. Αποτελείται κατά κύριο λόγο από το Μέτωπο Φατάχ αλ Σαμ, το πρώην Μέτωπο Αλ Νόσρα (το συριακό παρακλάδι της Αλ Κάιντα) και τους συμμάχους του.

Πιο μετριοπαθής, ο συνασπισμός Φατάχ Χαλάμπ (Κατάκτηση του Χαλεπίου) συγκεντρώνει περισσότερες φατρίες, φίλα προσκείμενες στη Μουσουλμανική Αδελφότητα ή συντεταγμένες στο πλευρό του Ελεύθερου Συριακού Στρατού (ΕΣΣ). Σύμφωνα με τον Φαμπρίς Μπαλάνς, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Λυόν ΙΙ, ο συνασπισμός αυτός αντιπροσωπεύει περίπου τις μισές δυνάμεις που μάχονται εναντίον του καθεστώτος και των συμμάχων του στην περιοχή. Το υπόλοιπο 15-20% των στασιαστών αντιστοιχεί σε μια δεκάδα μικρές ανεξάρτητες ομάδες χωρίς σαφώς ορισμένη ιδεολογία, οι οποίες περιστρέφονται σαν δορυφόροι γύρω από τους δύο αυτούς βασικούς πόλους.

Στα δυτικά της πόλης και στα περίχωρά της, όπου κατοικούν σχεδόν 1,2 εκατομμύρια άνθρωποι, οι συριακές ένοπλες δυνάμεις επωφελούνται από την ενίσχυση επτά πολιτοφυλακών, κατά πλειοψηφία σιιτικών (1), εκ των οποίων τρεις είναι ιδιαιτέρως ενεργές. Οι δυνάμεις αυτές έχουν συμβάλει σε μεγάλο βαθμό στις αντεπιθέσεις που εξαπολύθηκαν ήδη από τις αρχές Σεπτεμβρίου προκειμένου να διατηρηθεί η πολιορκία των ανατολικών συνοικιών. Η Χαρακάτ Χεζμπολάχ Αλ Νουτζάμπα (Κίνημα

Ευγενών του Κόμματος του Θεού) είναι μια ιρακινή πολιτοφυλακή, συγγενής ιδεολογικά με τη λιβανική Χεζμπολάχ. Σύμφωνα με τον Στεφάν Μαντού, ειδικό σε ζητήματα άμυνας στη Συρία, αριθμεί τέσσερις έως επτά χιλιάδες άνδρες. Συμμετέχει επίσης στη μάχη κατά του Ισλαμικού Κράτους, στη Μοσούλη του Ιράκ. Στο πλευρό της, η Λίγουα Φατεμιγιούν (Ταξιαρχία των Φατιμιδών), το όνομα της οποίας παραπέμπει στο σιιτικό χαλιφάτο των Φατιμιδών (909-1171), αποτελείται κυρίως από Χαζάρους, περσόφωνους Αφγανούς σίτες εκπαιδευμένους και εξοπλισμένους από τους Ιρανούς Φρουρούς της Επανάστασης. Η ταξιαρχία αυτή, η οποία αποτελείται από πέντε έως δέκα χιλιάδες στρατιώτες για το σύνολο της Συρίας, περιλαμβάνει επίσης Πακιστανούς μισθοφόρους. Τέλος, η λιβανική Χεζμπολάχ, παρούσα στη Συρία από το 2012, παίζει «κινητήριο ρόλο» στο Χαλέπι, σύμφωνα πάντα με τον Φαμπρίς Μπαλάνς.

Τέσσερις ακόμη πολιτοφυλακές στηρίζουν τον τακτικό στρατό, εξαιρετικά αποδυναμωμένο μετά από συρράξεις πέντε ετών και πλήθος αποχωρήσεων. Μεταξύ αυτών συναντάμε σουνίτες μαχητές, προερχόμενους από τα παλαιστινιακά στρατόπεδα του Χαλεπίου, μια «κεραία» της λιβανικής Χεζμπολάχ στη Συρία και δύο ακόμη ομάδες που σχηματίστηκαν από τους Ιρανούς Φρουρούς της Επανάστασης, συνολικά γύρω στους εξακόσιους με εννιακόσιους στην περιοχή. Τέλος, τα Γεράκια της Ερήμου, με έδρα τη Λαττάκεια από το 2015, επεμβαίνουν σποραδικά στο Χαλέπι. Στα μέλη τους συγκαταλέγονται στρατιώτες της Λίγουα Άσαντ Αλλάχ Αλ Γκαλέμπ (Ταξιαρχία του Κατακτητή Λέοντος του Θεού) και των Λιβανέζων του Συριακού Εθνικιστικού Κοινωνικού Κόμματος (ΣΕΚΚ), επισημαίνει ο Στεφάν Μαντού. Εξάλλου, οι κουρδικές δυνάμεις (Μονάδες Λαϊκής Προστασίας, YPG), οι οποίες διατηρούν μια σιωπηρή συμφωνία ανακωχής με τον συριακό στρατό από το 2011, εξακολουθούν να ελέγχουν την ως επί το πλείστον κουρδική συνοικία Σεϊκ Μακσούντ.

Δύσκολο να διαχωριστούν οι μετριοπαθείς

Τα πολιτικο-θρησκευτικά κίνητρα των φιλοκυβερνητικών δυνάμεων γίνονται κατανοητά χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία. Είτε είναι εν μέρει είτε ολοκληρωτικά υποταγμένες στο Ιράν, το ζητούμενο για τις σιιτικές δυνάμεις είναι να αποτρέψουν την πτώση του αλαουΐτικού καθεστώτος και να εμποδίσουν την κατάληψη της εξουσίας από εκείνους που χαρακτηρίζουν ως «σαλαφιστές» (2) και «τακφιριστές» (3). Αντίστροφα, στο στρατόπεδο των ανταρτών, το παιχνίδι των συμμαχιών και ο πολλαπλασιασμός τόσο των πρωταγωνιστών όσο και των –συχνά εφήμερων– συνασπισμών δυσχεραίνουν τη διάκριση μεταξύ «ριζοσπαστικών» και «μετριοπαθών» που υποτίθεται ότι θα εγκαθίδρυνε η εκχειρία του Σεπτεμβρίου.

Επιπλέον, πολλές από αυτές τις αντιτιθέμενες στο καθεστώς ομάδες ριζοσπαστικοποιήθηκαν από ομορτουισμό, από στρατηγική ανάγκη ή από πεποίθηση. Η κατάσταση γίνεται ακόμη πιο δύσκολα κατανοητή από τη στιγμή που ριζοσπαστικές σαλαφιστικές ομάδες υπήρξαν ή παραμένουν συντεταγμένες στο πλευρό του Ελεύθερου Συριακού Στρατού, ο οποίος παρουσιάζεται από τους δυτικούς υποστηρικτές του ως ο πλέον μετριοπαθής από τους παράγοντες της εξέγερσης. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, με τη Λίγουα Σουχάντα Αλ Γιαρμούκ (Ταξιαρχία των Μαρτύρων του Γιαρμούκ), στον Νότο της Συρίας, η οποία μέχρι το καλοκαίρι του 2014 λάμβανε στήριξη από τις Ηνωμένες Πολιτείες λόγω των δεσμών της με τον ΕΣΣ, μολονότι οι άνδρες της είχαν ήδη δηλώσει κρυφά την υποταγή τους στο Ισλαμικό Κράτος, διευκρινίζει ο Φαμπρίς Μπαλάνς.

Η κατάσταση στους κόλπους του τζιχαντιστικού-σαλαφιστικού συνασπισμού Τζαΐς Αλ Φατάχ δείχνει αυτή ακριβώς τη δυσκολία να βάλουμε ταμπέλες στους πρωταγωνιστές της μάχης του Χαλεπίου και, ως εκ τούτου, του συριακού εμφυλίου πολέμου. Το Μέτωπο Φατάχ Αλ Σαμ (πρώην Φατάχ Αλ

Νόσρα) διέκοψε πρόσφατα τις σχέσεις του με την Αλ Κάιντα, με προφανή στόχο την απαλλαγή από τη φορτική κηδεμονία της. Για πολλούς παρατηρητές ωστόσο, το συμβολικό αυτό βήμα αποσκοπεί αποκλειστικά στη διευκόλυνση της οικονομικής και στρατιωτικής ενίσχυσης που του παρέχουν οι ξένοι υποστηρικτές, ιδίως ορισμένες μοναρχίες του Κόλπου. Από την πλευρά της, η ομάδα Αχράρ Αλ Σαμ (Ελεύθεροι του Λεβάντε), η οποία έχει τη στήριξη του Κατάρ και της Τουρκίας, βρισκόταν για πολύ καιρό στη σφαίρα επιρροής του Ισλαμικού Κράτους προτού γίνει ορκισμένος εχθρός του το 2014.

Όπως και ο εταίρος της εντός της Τζαΐς Αλ Φατάχ, η Αχράρ Αλ Σαμ, μία από τις κύριες αντάρτικες δυνάμεις του βόρειου τμήματος της χώρας, επιχειρεί μια μεταστροφή, διατεινόμενη ότι ανήκει πλέον στους «μετριοπαθείς». Σε πολιτικό επίπεδο, οι δύο οντότητες, οι οποίες ενίοτε συντονίζουν μάλιστα τις δράσεις τους, διεκδικούν τη δημιουργία ενός ισλαμικού κράτους και την αυστηρή εφαρμογή της Σαρία. Όμως η Αχράρ Αλ Σαμ, κίνημα συριακό από άποψη μελών, δεν καλεί σε παγκόσμια τζιχάντ. Αντίστροφα, το πρώην Μέτωπο Αλ Νόσρα δέχεται στους κόλπους του πολεμιστές από ολόκληρο τον κόσμο και διατηρεί ασάφεια ως προς τη βούλησή του να δράσει και εκτός της συριακής σκηνής.

Σε γενικές γραμμές, ο συνασπισμός Φατάχ Χαλάμπ θεωρείται πιο μετριοπαθής, διότι ούτε διατείνεται ότι είναι σαλαφιστικός ούτε μιλά για τζιχάντ εκτός Συρίας. Πρόσκειται στη Μουσουλμανική Αδελφότητα και ορισμένες από τις ομάδες του συνδέονται με τον ΕΣΣ. Η φύση όμως του τελευταίου έχει εξελιχθεί με την πάροδο του χρόνου, εξηγεί ο Φαμπρίς Μπαλάνς: «Ο ΕΣΣ δεν αντιστοιχεί πλέον στην αντίληψη που διατηρούμε γι' αυτόν στη Δύση, δηλαδή ενός μετριοπαθούς στρατού μη θρησκευτικού χαρακτήρα, τουλάχιστον όσον αφορά την επικράτεια του Χαλεπίου. Οι ομάδες ή οι ταξιαρχίες που έχουν προσχωρήσει στους κόλπους του δεν είναι φυσικά τζιχαντιστικές, αλλά η Μουσουλμανική Αδελφότητα, που εκπροσωπείται ευρέως στον ΕΣΣ, προσπαθεί αναμφίβολα να επιβάλει τη Σαρία».

Αν εξαιρέσουμε ορισμένα τμήματά του που υποστηρίζουν έναν πιο εθνικιστικό λόγο, αλλά έχουν μικρή επιρροή στο Χαλέπι, όλες οι συνιστώσες του ΕΣΣ υπάγονται σήμερα στο πολιτικό Ισλάμ, εκτιμά ο καθηγητής γεωγραφίας. Ωστόσο, σε μια μουσουλμανική χώρα όπου η αναφορά στη θρησκεία παραμένει ισχυρή, ο δεσμός αυτός με το Ισλάμ δεν πρέπει να υπερτιμάται. Για τον Ραφαέλ Λεφέβρ, ειδικό στο συριακό ζήτημα και καθηγητή του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, δεν υπάρχει, όσον αφορά τον ΕΣΣ ή άλλους σχηματισμούς που περιστρέφονται στην τροχιά της Φατάχ Χαλάμπ, ένδειξη ουσιαστικής ριζοσπαστικοποίησης: «Ακόμη και όταν κάποιες ομάδες διεκδικούν ξεκάθαρα την υπαγωγή τους σε μια ιδεολογία που μπορούμε να ονομάσουμε ισλαμιστική, ο λόγος τους αναδεικνύει τη βούλησή τους να κατασκευάσουν ένα κράτος το οποίο οι ίδιοι αποκαλούν "αστικό", όπου η υπηκοότητα θα αποδίδεται σε όλους χωρίς θρησκευτική διάκριση και το οποίο θα διοικείται από κοινοβουλευτικό σύστημα». Σύμφωνα με τον Λεφέβρ, «δεν είναι περίεργο να συναντάμε, σε μια πόλη κατοικούμενη σε μεγάλο βαθμό από σουνίτες μουσουλμάνους και τόσο βαθιά δεμένη με την ισλαμική ιστορία, έναν λόγο με θρησκευτικό περιεχόμενο. Οι δυνάμεις της εξέγερσης στο Χαλέπι υιοθετούν ισλαμικούς ή ισλαμιστικούς τόνους, χωρίς ωστόσο να κυριαρχούνται από τους ριζοσπάστες του Μετώπου Φατάχ Αλ Σαμ ή από το Ισλαμικό Κράτος».

Από την πλευρά του, ο Αχμάντ Αλχάζ Χαμίντ, γνωστός και ως Γουάρντ Φουράτι, πρώην μέλος του πολιτικού γραφείου της Τζαΐς Αλ Μουτζαχεντίν –ενός σχηματισμού μέλους του συνασπισμού Φατάχ Χαλάμπ– καταγγέλλει την «τυφλή αναζήτηση ετικετών, ιδίως στη Δύση». Κατά τα λεγόμενά του, πολλοί συγχέουν τα ρεύματα αγνοώντας τις ιδεολογικές και θρησκευτικές αποχρώσεις. Αναφέρει την περίπτωση ομάδων που ανήκουν στο τζιχαντιστικό σαλαφιστικό ρεύμα, όπως η Τζαμπχάτ Ανσάρ Αλ Ντίνε, που δεν ασκούν τον τακφiriσμό και θεωρούν ότι μοναδικός εχθρός τους είναι ο Άσαντ.

«Η χρήση της ισλαμικής θρησκευτικής ρητορικής φαντάζει γι' αυτούς ζωτική αναγκαιότητα», επιμένει ο Γουάρντ Φουράτι. «Οι αρχηγοί όλων των παρατάξεων του ΕΣΣ γαλουχούν τους στρατιώτες τους με θρησκευτική σκέψη. Οι στρατιώτες πάλι έχουν ανάγκη, εκτός από μια επαναστατική πολιτική πεποίθηση, και από ένα θρησκευτικό έρεισμα ικανό να δώσει νόημα στη μάχη τους και κυρίως στον πολύ πιθανό θάνατό τους, ιδίως όσον αφορά τη μεταθανάτια ζωή. Πρόκειται για χαρακτηριστικό της ανατολικής κοινωνίας μας στο Μασρέκ (4). Αυτό δεν σημαίνει ότι όλοι οι αντάρτες είναι ριζοσπάστες και ότι το πολιτικό τους σχέδιο είναι η δημιουργία ενός ισλαμικού κράτους που θα κυβερνάται από τη Σαρία. Ακόμη και το καθεστώς υιοθετεί αυτή τη στρατηγική: τα στρατεύματά του συχνά ψάλλουν θρησκευτικούς ύμνους».

Τα κόμματα ή οι μη θρησκευτικές προσωπικότητες της αντιπολίτευσης που ζουν στο εξωτερικό, όπως ακριβώς και η Μουσουλμανική Αδελφότητα, δεν έχουν επίσημο ένοπλο βραχίονα. Αντίθετα, ο Συριακός Εθνικός Συνασπισμός (ΣΕΣ), κύριο πολιτικό όργανο της πολύμορφης και «μετριοπαθούς» αντιπολίτευσης, συντονίζεται με τον Ελεύθερο Συριακό Στρατό –κάποιες ταξιαρχίες του οποίου παραμένουν για την ώρα πραγματικά απαλλαγμένες από θρησκευτικό χαρακτήρα. Η συνιστώσα αυτή, η οποία αποσκοπεί στην οικοδόμηση ενός μοντέρνου αστικού κράτους, δεν είναι αμελητέα, αν λάβουμε υπ' όψιν ολόκληρη τη συριακή επικράτεια. Οι ταξιαρχίες αυτές ακόμη έχουν συνεκτική παρουσία στις επαρχίες Χάμα και Ιντλίμπ και έχουν συμμετάσχει σε πολλές επιχειρήσεις με τα τουρκικά στρατεύματα που έχουν εισβάλει στο βόρειο τμήμα της χώρας.

Από όλες αυτές τις αντάρτικες ομάδες, μόνο τέσσερεις φιγουράρουν στην αμερικανική λίστα των τρομοκρατικών οργανώσεων. Πρόκειται για το Ισλαμικό Κράτος, για το Μέτωπο Φατάχ Αλ Σαμ (πρώην Αλ Νόσρα), για την ομάδα Χορασάν, το στίγμα της οποίας έχει χαθεί εδώ και λίγο καιρό, και για την Γιουντ Αλ Άκσα (Στρατιώτες του Αλ Άκσα) από τον Σεπτέμβριο του 2016. Η ευρωπαϊκή λίστα είναι ακόμη πιο βραχεία (το Μέτωπο Αλ Νόσρα και μια ομάδα σχηματισμένη από Μαροκινούς, εξαφανισμένη από το 2014), ενώ πολλά μέσα επικοινωνίας, επιχειρήσεις και ιδρύματα που τάσσονται υπέρ του Άσαντ έχουν γίνει αντικείμενο κυρώσεων. Επιπλέον, η Χεζμπολάχ, όπως και το Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν (PKK), προσκείμενο στις συριακές κουρδικές δυνάμεις, επίσης περιέχονται στις λίστες τρομοκρατικών ομάδων που έχουν συντάξει οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η Ρωσία έχει μια πιο διευρυμένη άποψη του ζητήματος. Αξιώνει την απαγόρευση ακόμη περισσότερων παραστρατιωτικών οργανώσεων που στρέφονται εναντίον του καθεστώτος του Άσαντ, του συμμάχου της, μέσω της κατάρτισης μιας κοινής λίστας με την Ουάσινγκτον, σαν πρελούδιο στην πολιτική επίλυση της σύγκρουσης. Έτσι, το Κρεμλίνο επιθυμεί το σύνολο του συνασπισμού Τζαΐς Αλ Φατάχ να καταχωριστεί ως «τρομοκρατικό». Τηρεί αμφίθυμη στάση απέναντι στον ΕΣΣ και, σχετικά με το Χαλέπι, απέναντι στην Φατάχ Χαλάμπ. Η θέση αυτή μοιάζει όμως να εξυπηρετεί περισσότερο τη μετεξέλιξη του στρατιωτικού συσχετισμού δυνάμεων παρά μια ιδεολογική διάκριση.

* Ο Bachir El-Khoury είναι δημοσιογράφος στη Βηρυτό.

Σημειώσεις:

1. Οι Αλαουΐτες, στους οποίους ανήκει και η φατρία Αλ Άσαντ, εκπροσωπούν ένα ετερόδοξο παρακλάδι του σιιτισμού.
2. Φονταμενταλιστικό ισλαμιστικό ρεύμα, οι υποστηρικτές του οποίου διατείνονται ότι υπερασπίζονται τη μοναδική αληθινή θρησκεία, τη θρησκεία του Προφήτη και των σεπτών προγόνων (αλ σαλάφ αλ σαλίχ). Βλ. Nabil Mouline, «Η γέννηση του τζιχαντισμού», «Le Monde diplomatique – ελληνική έκδοση», 10 Ιανουαρίου 2016 (<http://monde-diplomatique.gr/?p=1034>).

3. Εμπνευσμένοι από το κίνημα Αλ Τακφίρ ουαλ Χίζρα, το οποίο βρίσκεται σε ρήξη με τη Μουσουλμανική Αδελφότητα, οι τακφιριστές κηρύσσουν τον αφορισμό, ακόμη και τον θάνατο, όλων όσων δεν ακολουθούν την κυριολεκτική ανάγνωση του Κορανίου που προτείνουν οι ίδιοι.
4. (Σ.τ.Μ.) Με τον όρο Μασρέκ αποδίδεται η αραβική Ανατολή, η οποία αποτελείται από διαφορετικές περιοχές ανάλογα με την εποχή και την πηγή (π.χ. Ιράκ, Συρία, Λίβανος, Ιορδανία, Παλαιστίνη). Άλλες φορές πάλι αντιπαραβάλλεται με τον όρο Μαγκρέμπ, ο οποίος περιλαμβάνει το δυτικό κομμάτι του αραβικού κόσμου (Μαρόκο, Αλγερία, Τυνησία, Λιβύη).

Συνωμοσιολογία: Το σύμπτωμα ενός σφετερισμού

του Frédéric Lordon*

Στο εξής, κάθε γεγονός που γνωρίζει μεγάλη προβολή από τα μέσα ενημέρωσης –από τη γέννηση του Ισλαμικού Κράτους έως την τρομοκρατική επίθεση εναντίον του περιοδικού «Charlie Hebdo» και από την 11η Σεπτεμβρίου του 2001 ως την οικονομική κρίση του 2008– ενδέχεται να πυροδοτήσει συνωμοσιολογικές θεωρίες. Οι ρίζες τέτοιων κατασκευών απλώνονται στη λαϊκή κουλτούρα και στη σύγχρονη ιστορία, ενώ στηρίζονται και σε ορισμένες μηχανορραφίες οι οποίες υπήρξαν πραγματικά. Ας μην ξεχνάμε όμως ότι η ανυποληψία στην οποία έχουν περιπέσει οι θεσμοί είναι το καλύτερο μέσο για την διάδοση της συνωμοσιολογικής ρητορικής.

Παντού υπάρχουν συνωμοσίες / πουθενά δεν υπάρχουν συνωμοσίες: όταν η συζήτηση φτάνει σε αυτό το θέμα, σπάνια κατορθώνει να αποφύγει έναν από αυτούς τους δύο τόσο συμμετρικούς σκοπέλους. Όταν, το 2004, οι πέντε μεγάλες εταιρείες της Wall Street άσκησαν πιέσεις για να πραγματοποιηθεί μια συνεδρίαση της Securities and Exchange Commission (SEC, ο ρυθμιστής των αμερικανικών χρηματαγορών), η οποία αποφάσισε την κατάργηση του «κανόνα Picard» που περιόριζε στο 12 τον συνολικό συντελεστή μόχλευσης των επιχειρηματικών τραπεζών (1) και η οποία κρατήθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα μυστική, θα πρέπει να διακατέχεται κανείς από διστακτικότητα, που να αγγίζει τα όρια της απόλυτης στενομυαλιάς, για να μην δει σε όλη αυτήν την ιστορία την κρυφή και συντονισμένη δράση μιας ομάδας εξαιρετικά ισχυρών οργανωμένων συμφερόντων. Συνεπώς, συνωμοσίες υπάρχουν, όπως για παράδειγμα η προαναφερθείσα, η οποία μάλιστα και στέφθηκε με μεγάλη επιτυχία.

Χωρίς αμφιβολία, η συγκεκριμένη συνωμοσία δεν αρκεί από μόνη της για να μας προσφέρει όλα τα κλειδιά της ανάλυσης που απαιτείται για την εξήγηση της οικονομικής κρίσης –κι ίσως αυτό να αποτελεί μία από τις σημαντικότερες αδυναμίες της συνωμοσιολογίας, ακόμα κι όταν εστιάζει την προσοχή της σε αληθινά γεγονότα. Η αδυναμία της συνίσταται στον μονοϊδεασμό της (2), δηλαδή στο ένα και μοναδικό γεγονός το οποίο θα εξηγήσει τα πάντα, στην αποκλειστική ιδέα η οποία μπορεί να περιγράψει τα πάντα, στην κρυμμένη σύσκεψη στην οποία αποφασίστηκαν τα πάντα. Τυπικό παράδειγμα συνωμοσιολογικού μονοϊδεασμού αποτελεί η Λέσχη Μπίλντερμπεργκ (ή η Τριμερής) (3). Η Λέσχη Μπίλντερμπεργκ υπάρχει! Κι η Τριμερής επίσης. Συνεπώς, το πρόβλημα δεν συνίσταται στην απόδειξη των γεγονότων, αλλά στην απόδειξη της αιτιώδους σχέσης που τους αποδίδεται. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, την περίπτωση της Λέσχης Μπίλντερμπεργκ ή της Τριμερούς, οι οποίες έχουν αναχθεί σε μοναδικούς και παντοδύναμους οργανωτές της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Για να αποδομήσουμε τον μονοϊδεασμό της συνωμοσιολογικής αντίληψης για τον κόσμο, αρκεί να προβούμε στο εξής πείραμα: ας φανταστούμε μια διαφορετική παγκόσμια τάξη πραγμάτων, έναν κόσμο δίχως Λέσχη Μπίλντερμπεργκ ή Τριμερή. Θα είχε άραγε κατορθώσει αυτός ο υποθετικός κόσμος να αποφύγει τη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση; Η απάντηση είναι δεδομένη: προφανώς όχι. Μπορούμε να συνάγουμε εξ αυτού ότι τα απόκρυφα κονκλάβια δεν αποτελούσαν την εκ των ων ουκ άνευ προϋπόθεση του νεοφιλελευθερισμού, ίσως δε και να μην αποτελούν καν τους σημαντικότερους

πυλώνες στους οποίους αυτός στηρίζεται. Κι όμως, όλα αυτά δεν αποτελούν επαρκή λόγο για να πάψουμε να μιλάμε για τη Λέσχη Μπίλντερμπεργκ ή για την Τριμερή, οι οποίες αναμφίβολα μας αποκαλύπτουν ενδιαφέροντα πράγματα για τη λειτουργία του κόσμου στον οποίο ζούμε.

Συνεπώς, αρκεί να διαθέτει κανείς έστω και μερικά ψήγματα διανοητικής εντιμότητας για να μην απορρίψει εκ των προτέρων τα όποια τεκμηριωμένα στοιχεία περιλαμβάνονται σε ορισμένες θέσεις οι οποίες αμέσως απαξιώνονται, καθώς τους κολλάνε την ατιμωτική ετικέτα της «συνωμοσιολογίας». Αρκεί, αφενός, να απορρίψει όλες τις πλάνες στις οποίες καταλήγουν οι θεωρίες της συνωμοσιολογίας στην προσπάθειά τους να ερμηνεύσουν τα γεγονότα και, αφετέρου, να κρατήσει (έστω κι αν πρέπει να αλλάξει τη σημαντικότητά τους και τη θέση που κατέχουν μέσα στο συγκεκριμένο πλαίσιο) τις ενέργειες και τις πράξεις που όντως αποτέλεσαν προϊόν συνεννοήσεων εν κρυπτώ και των οποίων την ύπαρξη προσπαθεί να αρνηθεί το νεοφιλελεύθερο δόγμα.

Είναι αλήθεια ότι ένα από τα κυρίαρχα και συστατικά στοιχεία του τρόπου με τον οποίο οι κυρίαρχοι αντιλαμβάνονται τον κόσμο συνίσταται στη γενικευμένη άρνηση των γεγονότων στα οποία στηρίζεται αυτή ακριβώς η κυριαρχία τους (για παράδειγμα, υποστηρίζουν ότι οι μισθωτοί και οι εργοδότες είναι «ίσοι και ελεύθερα συμβαλλόμενοι εταίροι στην αγορά εργασίας»...). Και φυσικά, το πρώτο τους μέλημα είναι η απόκρυψη των ολοφάνερων γεγονότων που μαρτυρούν τον συνασπισμό των κυρίαρχων συμφερόντων που συμβάλλουν στη δημιουργία, στην αναπαραγωγή και στην εμβάθυνση της κυριαρχίας τους. Πιθανότατα δεν έχει την παραμικρή ελπίδα εκείνος που θα επιχειρήσει να κρατήσει μια ενδιάμεση στάση στις διαμάχες του δημόσιου διαλόγου που παρουσιάζονται από τα μέσα ενημέρωσης, και θα προσπαθήσει να συνδυάσει τόσο τη διόρθωση ορισμένων κραυγαλέων (έως σκανδαλωδών) λαθών ή πλανών της συνωμοσιολογικής σκέψης όσο και την άποψη ότι η κυριαρχία –αν και παράγεται κυρίως μέσα στις δομές, αλλά και από τις ίδιες τις δομές– είναι επίσης και εν μέρει υπόθεση των συντονισμένων συλλογικών δράσεων των κυρίαρχων αυτού του κόσμου. Πιθανότατα, το να ζητάμε κάτι τέτοιο μοιάζει εξωφρενικό και ήδη φαντάζομαι τα χονδροειδή σχόλια τα οποία θα μετατρέψουν τα λόγια τούτα σε συνηγορία υπέρ της συνωμοσιολογίας και των συνωμοσιολόγων...

Ωστόσο, θεωρώ ότι έχει φθάσει η στιγμή για να προβούμε κατά κάποιο τρόπο σε μια έκκληση για τη δημιουργία μιας μη συνωμοσιολογικής σκέψης γύρω από τις συνωμοσίες, δηλαδή: 1) να αναγνωρίσουμε ότι υπάρχουν μερικές φορές ορισμένες συντονισμένες και κρυφές ενέργειες και κινήσεις, τις οποίες μπορούμε να αποκαλέσουμε συνωμοσίες και 2) να αρνηθούμε να αναγάγουμε τις συνωμοσίες στο μοναδικό μέσο το οποίο εξηγεί όλα τα κοινωνικά γεγονότα, προσθέτοντας μάλιστα ότι, από όλα τα ερμηνευτικά μέσα τα οποία έχουμε στη διάθεσή μας, η συνωμοσία είναι το λιγότερο ενδιαφέρον, συχνά το λιγότερο εύστοχο, το μέσο το οποίο από μεθοδολογική άποψη θα πρέπει να αποτελεί την ύστατη καταφυγή μας... αν και –παρ' όλα αυτά– δεν παύει να έχει μερικές φορές τη θέση του ανάμεσα στα ερμηνευτικά μας μέσα!

Χωρίς αμφιβολία, συναντάμε πλήθος προσεγγίσεων στην περίπτωση του φαινομένου της συνωμοσιολογίας: σαρκαστικές απαριθμήσεις των σημαντικότερων παραληρημάτων της (κι είναι αλήθεια ότι δεν δυσκολεύεται κανείς να τα εντοπίσει...), ανασκόπηση των κυριότερων θεμάτων της που αγγίζουν τα όρια του φετιχισμού, λόγιες αναλύσεις των ψυχοπαθολογιών της. Ωστόσο, δεν θα συναντήσουμε καμία πολιτική ανάλυση! Τα μέσα ενημέρωσης διαθέτουν τεράστιες δυνατότητες απαξίωσης, την απόλυτη εξουσία να επιλέγουν τα άτομα που θα έχουν δικαίωμα λόγου και παρέμβασης, καθώς και τη δυνατότητα να επιβάλλουν τα κοινωνικά χαρακτηριστικά που συνδέονται με αυτήν ακριβώς την επιλογή. Μπορούν επίσης να περιορίσουν σε έναν κλειστό κύκλο ατόμων όσους νομιμοποιούνται να εκφέρουν λόγο, αποκλείοντας ταυτόχρονα απολύτως όλους τους υπόλοιπους. Μάλιστα, με αφορμή ορισμένους μεμονωμένους ανόητους που είναι βυθισμένοι

μέσα στην πλάνη, επιτυγχάνεται μια αμαλγαματοποίηση, μέσα από την οποία ταυτίζεται με τους παραπάνω μια ολόκληρη κοινωνική κατηγορία –ή ακόμα κι ένα σύνολο κοινωνικών κατηγοριών– και κατηγορείται ότι είναι βυθισμένη μέσα στον απόλυτο παραλογισμό. Με αυτόν τον τρόπο αφαιρείται από αυτές τις κοινωνικές κατηγορίες ο λόγος στον δημόσιο διάλογο και ο πολιτικός λόγος μετατρέπεται πλέον σε μονοπωλιακή υπόθεση «εκπροσώπων», οι οποίοι στηρίζονται στη συνδρομή των «ειδικών». Εξαιτίας όμως όλων αυτών των μηχανισμών, που έχουν φθάσει στο αποκορύφωμά τους στην περίπτωση των γαλλικών μέσων ενημέρωσης, θα έπρεπε να έχει εστιαστεί η προσοχή μας στα καθαρά πολιτικά διακυβεύματα που ενυπάρχουν στον διάλογο για τη συνωμοσιολογία. Αντί γι' αυτό, το μόνο που παρατηρούμε είναι χαχανητά και υποκριτικές κραυγές φρίκης, καθώς, όσο εξοβελισμένη κι αν είναι η συνωμοσιολογία από τον δημόσιο λόγο, οι λιγοστές συνωμοσιολογικές ατάκες που κάνουν την εμφάνισή τους σε αυτόν προσφέρουν την ιδανική αφορμή για να δικαιολογηθεί ο σφετερισμός του πολιτικού λόγου.

Σφετερισμός: είναι ίσως η λέξη που αποτελεί το καλύτερο πολιτικό εργαλείο για την προσέγγιση του κοινωνικού –και όχι του ψυχικού– φαινομένου της συνωμοσιολογίας. Γιατί, αντί να την αντιμετωπίζει κάποιος ως ένα αναιτιολόγητο παραλήρημα –ή μάλλον ως ένα παραλήρημα με μόνη αιτία την πνευματική καθυστέρηση που υποτίθεται ότι αποτελεί έμφυτο χαρακτηριστικό των πληβείων– θα μπορούσε να δει το φαινόμενο ως την αναμφίβολα ασυνάρτητη και παράλογη –αλλά αρκετά εύκολα προβλέψιμη– αντίδραση στην οποία καταφεύγει ένας πληθυσμός που δεν παραιτείται από την επιθυμία του να κατανοήσει τι του συμβαίνει, τη στιγμή που του αρνούνται συστηματικά όλα τα απαιτούμενα για να το κατορθώσει μέσα: έλλειψη πρόσβασης στην ενημέρωση, αδιαφάνεια των προτεραιοτήτων της πολιτικής ατζέντας, απουσία δημοσίου διαλόγου που να εμβαθύνει στα ζητήματα (και φυσικά, με αυτόν τον όρο εννοούμε κάτι εντελώς διαφορετικό από τον δύσπεπτο πολτό που σερβίρουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αποκαλώντας τον «δημόσιο διάλογο») κ.λπ. Και είναι αδύνατον να παραγνωρίσουμε το γεγονός ότι το μείζον πολιτικό γεγονός των δύο τελευταίων δεκαετιών στη Γαλλία, το δημοψήφισμα του 2005 για την Ευρωπαϊκή Συνταγματική Συνθήκη, απέδειξε τι μπορεί να κάνει ένα πολιτικό σώμα στο οποίο παρέχεται χρόνος για να συλλογιστεί και για να συζητήσει: μπορεί τότε να ασχοληθεί με τα πλέον πολύπλοκα ζητήματα και να τα κάνει κτήμα του, έτσι ώστε να προχωρήσει με την ψήφο του σε μια σοφή απόφαση, παρά το γεγονός ότι βρέθηκε αντιμέτωπο με ένα πρωτοφανές κλίμα σκληρών επιθέσεων και πιέσεων.

Εκτός από μερικές εξαιρετικές περιπτώσεις όπως η προαναφερθείσα, έχουν αρνηθεί σε όλα –ή σχεδόν όλα– αυτά τα άτομα τα μέσα με τα οποία θα μπορούσαν να κατανοήσουν τις ιστορικές δυνάμεις που τους επιτίθενται και, ακόμα περισσότερο, τη δυνατότητα να συμμετάσχουν στη διαβούλευση μέσα από την οποία αποφασίζεται το πεπρωμένο τους. Αλλά, όπως παρατηρεί ο Σπινόζα, δεν είναι δυνατόν να ανασταλούν και να αναβληθούν η επιφυλακτικότητα και η αποστασιοποίηση: «Κανείς δεν μπορεί να εκχωρήσει την ικανότητά του να κρίνει» (Πολιτική Πραγματεία). Έτσι, η κριτική ικανότητα ασκείται με τα λιγοστά μέσα που έχει στη διάθεσή της, κάτω από τις συνθήκες που έχουν κατασκευαστεί γι' αυτήν, και με την επιμονή και το πάθος της απελπισίας όταν –και πόσο μάλλον– το μόνο πράγμα που καλείται να σκεφθεί το άτομο είναι η ίδια του η δυστυχία.

Η συνωμοσιολογία δεν αποτελεί την ψυχοπαθολογία μερικών παραφρόνων, είναι το αναγκαίο σύμπτωμα της στέρησης του δικαιώματος να ασκείς πολιτική, καθώς και του σφετερισμού του δημόσιου διαλόγου. Συνεπώς, αποτελεί το άκρον άωτον της ανοησίας να κατηγορείς τον λαό για τον λανθασμένο τρόπο σκέψης του, όταν με τόσο μεθοδικό τρόπο έχει οργανωθεί ο αποκλεισμός του από την πρόσβαση σε κάθε εργαλείο σκέψης και όταν ο λαός έχει εξοριστεί μακριά από τη δραστηριότητα της σκέψης. Κανείς δεν εκφράζει καλύτερα αυτήν την κατάσταση από τον Σπινόζα: «Δεν είναι περίεργο το γεγονός ότι το πλήθος των πληβείων των λαϊκών στρωμάτων δεν κατέχει ούτε την αλήθεια ούτε και την κριτική ικανότητα, δεδομένου ότι η διαχείριση των κρατικών υποθέσεων

πραγματοποιείται εν αγνοία του και δεδομένου ότι ο πληβείος διαμορφώνει τη γνώμη του με βάση τα λιγοστά γεγονότα που είναι αδύνατον να του αποκρύψουν. Πράγματι, η αναβολή της εκφοράς μιας κρίσης ελλείψει επαρκών στοιχείων συνιστά μια σπάνια αρετή. Συνεπώς, αποτελεί μέγιστη βλακεία το να έχει κανείς τη δυνατότητα να χειρίζεται τα πάντα εν κρυπτώ, εν αγνοία των πολιτών, και να επιθυμεί να μην εκφέρουν αυτοί κρίση λόγω της άγνοιάς τους. Πράγματι, εάν οι πληβείοι μπορούσαν να επιδείξουν αυτοσυγκράτηση, να αναβάλλουν να αποφανθούν στην περίπτωση που δεν κατέχουν σωστά το ζήτημα αλλά και να κατορθώσουν να εκφέρουν ορθή κρίση με βάση τα λιγοστά στοιχεία που έχουν στη διάθεσή τους, τότε θα ήταν πολύ περισσότερο άξιοι να κυβερνήσουν, παρά να κυβερνηθούν» (Πολιτική Πραγματεία).

Όμως, κατά παράδοξο τρόπο, περισσότερο και από συνέπεια του σφετερισμού του πεδίου της πολιτικής, η συνωμοσιολογία –την οποία οι ελίτ εμφανίζουν ως ένδειξη της αθεράπευτης ανωριμότητας του λαού– θα μπορούσε να θεωρηθεί ως απόδειξη ότι ο λαός φτάνει εκ των πραγμάτων στην ενηλικίωση, καθώς έχει βαρεθεί πλέον να ακούει γεμάτος σεβασμό τις αρχές και προσπαθεί στο εξής να σχηματίσει μια ιδέα για τον κόσμο μόνος του, ερήμην τους. Ένα μονάχα πράγμα του λείπει για να το επιτύχει και για να απαλλαγεί από παγίδες όπως η συνωμοσιολογία, από τις οποίες βρίθει αναπόφευκτα ο δημόσιος διάλογος: η εξάσκηση, η πρακτική εφαρμογή, η συνήθεια... δηλαδή ακριβώς όλα όσα του αρνούνται οι θεσμοί που οργανώνουν τον σφετερισμό της πολιτικής (πολιτικοί εκπρόσωποι, μέσα ενημέρωσης, «ειδικοί»). Εντούτοις, ο λαός προσπαθεί να τα κατακτήσει όλα δρώντας στο περιθώριο του συστήματος (οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, εναλλακτικός Τύπος, λαϊκή εκπαίδευση, δημόσιες συγκεντρώσεις κ.λπ.), διότι μονάχα μέσα από την εξάσκηση δημιουργείται η ατομική και η συλλογική εξυπνάδα.

Χαρακτηριστική περίπτωση των σταδίων από τα οποία περνάει η διαδικασία μαθητείας, η γεμάτη δοκιμές και λάθη, θα πρέπει να θεωρηθεί η ιστορία του «νόμου του 1973» στη Γαλλία. Υποτίθεται ότι ο συγκεκριμένος νόμος απαγόρευε τη χρηματοδότηση των δημοσίων ελλειμμάτων με έκδοση χρήματος και θεωρήθηκε ως μια γιγάντια συνωμοσία που παρέδιδε τη διαχείριση των δημοσιονομικών ζητημάτων της χώρας στις ιδιωτικές τράπεζες. Μάλιστα, αντί για τον όρο «νόμος Πομπιντού» (από το όνομα του τότε πρωθυπουργού), ορισμένοι έφθασαν στο σημείο να αποκαλέσουν αυτόν τον νόμο «νόμο Ρότσιλντ», καθώς ο Πομπιντού είχε εργαστεί μέχρι το 1958 στην παγκοσμίου φήμης επενδυτική τράπεζα. Με αυτόν τον τρόπο επιδιώχθηκε να δημιουργηθούν υπαινιγμοί για τις διασυνδέσεις της πολιτικής εξουσίας και των υψηλών κύκλων του χρηματοοικονομικού τομέα, αλλά και παντός είδους υπονοούμενα. Μετά το βίντεο με άρωμα συνωμοσίας του Πωλ Γκριγιόν «Το χρήμα ως χρέος» (με ελληνικούς υπότιτλους στο <https://youtu.be/DIKJCAe3XTQ>) το 2006, προκλήθηκε τεράστιος αναβρασμός στο Ίντερνετ, παρά το γεγονός ότι ένα μέρος από τους συνωμοσιολογικούς ισχυρισμούς μπορούσε να καταρριφθεί ανατρέχοντας στα στοιχεία που περιέχονται στα σχολικά εγχειρίδια του μαθήματος της Οικονομίας της Β' και της Γ' Λυκείου.

Όμως, η αρχή της πολιτικής εντιμότητας θα μπορούσε να διακρίνει τα εξής θετικά στοιχεία ανάμεσα στις αστοχίες: 1) το μικρό θαύμα των «μη ειδικών», οι οποίοι καταπιάστηκαν με ένα προφανέστατα τεχνικό ζήτημα, το οποίο ωστόσο μετατρέπεται –χάρη στα πολιτικά διακυβεύματά του– σε ζήτημα το οποίο θα πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο ενός όσο το δυνατόν ευρύτερου διαλόγου, 2) την εμφάνιση –ίσως με άναρχο τρόπο, αλλά σωτήριο, σε τελική ανάλυση– ενός προβληματισμού αλλά και ερωτημάτων σχετικά με τη νομιμοποίηση των επιτοκίων, της χρηματοδότησης των δημοσίων ελλειμμάτων, των μορφών που μπορεί να λάβει η νομισματική εθνική κυριαρχία, τη θέση που κατέχουν σε μια δημοκρατική κοινωνία οι θεσμοί που εκδίδουν νόμισμα κ.λπ., 3) την έντονη πολεμική –με την καλύτερη δυνατή έννοια του όρου– η οποία συνοδεύτηκε από την παραγωγή χιλιομέτρων ολόκληρων κειμένων, τη δημιουργία μπλογκ και ιστοσελίδων, τις συζητήσεις και τις διαμάχες στις

οποίες υπήρχε ισχυρή τεκμηρίωση κ.λπ. Κι όλα αυτά –ναι– εν μέσω άγνοιας γύρω από ζητήματα τα οποία συχνά ήταν στοιχειώδη, αλλά και περιβόητων στραβοπατημάτων και κραυγαλέων λαθών, ενώ ορισμένοι από τους σφοδρότερους πολέμιους του «νόμου του 1973» αρχίζουν τώρα να αντιλαμβάνονται ότι... κυνηγούσαν τον λάθος λαγό. Εντούτοις, αυτήν τη συλλογική άσκηση σκέψης, η οποία έχει αφεαυτής αξία παρά το πλήθος των ατελειών της, θα πρέπει να την αντιμετωπίσουμε –αποφεύγοντας να τη σαρκάσουμε– ως μια στιγμή της διαδικασίας της μαθητείας, η οποία αποτελεί τυπικό στάδιο της ενηλικίωσης. Δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι οι ελίτ του κατεστημένου εκμεταλλεύονται τα στραβοπατήματα που συμβαίνουν κατά τη διάρκεια αυτής της μαθητείας για να αρνηθούν την ίδια τη μαθητεία. Τους κατανοούμε απόλυτα: αυτό που διακυβεύεται είναι το ενδεχόμενο να στερηθούν οι σφετεριστές τη δυνατότητα να σφετερίζονται την εξουσία και να στερούν την ελευθερία.

* Ο Frédéric Lordon είναι δημοσιογράφος και σκηνοθέτης ντοκιμαντέρ. Συν-σκηνοθέτης του «Réfugiés, un marché sous influence», Compagnie des phares et balises, France 5, 2017.

Σημειώσεις:

1. Ο συντελεστής μόχλευσης αντιστοιχεί στην αναλογία του δανεισμού που συνάπτει μια τράπεζα για να χρηματοδοτήσει τις θέσεις της στις αγορές σε σχέση με τα ίδια κεφάλαιά της.
2. Δηλαδή της παθολογικής επικέντρωσης της σκέψης σε ένα και μόνο ζήτημα.
3. Η Τριμερής Επιτροπή ιδρύθηκε το 1973 για να ενισχύσει τη συνεργασία μεταξύ των φιλονατοϊκών χωρών της Βόρειας Αμερικής, της Ευρώπης και της Ασίας. Σε αυτήν συμμετέχουν προσωπικότητες που προέρχονται από τους χώρους της εξουσίας (διανοούμενοι, πολιτικοί και οικονομικοί ηγέτες). Η Λέσχη Μπίλντερμπεργκ είναι μια άτυπη ομάδα, η οποία ιδρύθηκε το 1954, σε μια συγκυρία όπου εντεινόταν ο Ψυχρός Πόλεμος και λειτουργεί κατά τον ίδιο τρόπο, αλλά είναι επικεντρωμένη στις ευρωαμερικανικές σχέσεις.

Κερδοφόρες μπίζνες με τους πρόσφυγες

του Nicolas Autheman*

Οι ανθρωπιστικές καταστροφές δεν είναι καταστροφικές για όλον τον κόσμο. Αμέσως μόλις δημιουργηθεί ένας καταυλισμός προσφύγων, πλακώνουν γραφεία συμβούλων, πωλητές καρτών πληρωμών και κολοσσοί του επίπλου. Όλοι τους επιθυμούν να επωφεληθούν από τη «βιομηχανία της ανθρωπιστικής βοήθειας», της οποίας ο ετήσιος τζίρος υπερβαίνει τα 25 δισ. δολάρια.

Όπως συμβαίνει σε όλες τις διεθνείς εκθέσεις, τα περίπτερα είναι γεμάτα αφίσες με έντονα χρώματα, ελκυστικές φωτογραφίες και όμορφες κοπέλες. Κομψοί κοστουμαρισμένοι κύριοι ανταλλάσσουν επιδεικτικά τις επαγγελματικές κάρτες τους. Στα περίπτερα, μεγάλες μακέτες με καλοστοιχισμένα κοντέινερ: «Μπορώ να σας στείλω όλες τις σχετικές πληροφορίες για τους καταυλισμούς μας. Για μεταλλευτικές, πετρελαϊκές, στρατιωτικές εγκαταστάσεις ή για πρόσφυγες», ανακοινώνει γεμάτη περηφάνεια η Κλάρα Ραμπάρτα, εκπρόσωπος της ARPA, ισπανικής εταιρίας logistics, σε έναν κύριο που απλώς δηλώνει απεσταλμένος «μιας αφρικανικής κυβέρνησης». Πίσω από τον πάγκο της, μια μεγάλη φωτογραφία ενός καταυλισμού-υποδείγματος, όπου παρουσιάζονται σκηνές και ελικόπτερα διάφορων τύπων. «Η κύρια δουλειά μας είναι η προμήθεια εξοπλισμού για το ισπανικό Υπουργείο Άμυνας. Ωστόσο, είμαστε εδώ για να κατανοήσουμε την αγορά της ανθρωπιστικής δράσης. Πρόκειται για μια εξαιρετικά πολύπλοκη αγορά, στην οποία δραστηριοποιούνται κάθε είδους οργανισμοί».

Η έκθεση αυτή, που διοργανώθηκε παράλληλα με την πρώτη Παγκόσμια Ανθρωπιστική Διάσκεψη Κορυφής του ΟΗΕ τον Μάιο του 2016 στην Κωνσταντινούπολη, μέσω μιας μεγάλης διαφημιστικής προβολής συγκέντρωσε περισσότερους από 600 εκθέτες από ολόκληρο τον κόσμο. Αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας εξέλιξης που έχουν αποδεχθεί οι επιφορτισμένες με τη διαχείριση προσφυγικών καταυλισμών διεθνείς οργανώσεις: την ολοένα στενότερη διασύνδεση του ιδιωτικού τομέα με την ανθρωπιστική δράση. Αρκετές φορές τον χρόνο, στο Ντουμπάι ή στις Βρυξέλλες, σε γιγάντιες εμπορικές εκθέσεις, συναντώνται οι μεγάλοι οργανισμοί του ΟΗΕ, οι παραδοσιακές Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και ιδιωτικές εταιρείες, από τη νεότευκτη τοπική επιχείρηση ως τις μεγαλύτερες πολυεθνικές. Στην Κωνσταντινούπολη, τα περίπτερα των πωλητών φωτοβολταϊκών φωτιστικών, διατροφικών πακέτων ή drones βρίσκονταν δίπλα σε εκείνα εταιρειών χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, όπως η Mastercard Worldwide, ή μεγάλων γραφείων συμβούλων επιχειρήσεων και περιορισμού δαπανών, όπως η Accenture και η Deloitte Consulting. Για να μην αναφέρουμε και την παρουσία εκπροσώπου της εταιρείας διαδικτυακής αξιολόγησης τουριστικών προορισμών TripAdvisor στις συζητήσεις στρογγυλής τραπέζης που ήταν αφιερωμένες στις μετακινήσεις των προσφυγικών πληθυσμών.

«Αποτελεί σήμερα έναν τεράστιο οικονομικό κλάδο. Ορισμένοι τον αποκαλούν “βιομηχανία της βοήθειας”. Γνωρίζουμε ότι αντιπροσωπεύει τουλάχιστον 25 δισ. ευρώ ετησίως. Προφανώς, από εμπορική άποψη, μπορεί βγει χρήμα, ενώ παράλληλα αυτή η βιομηχανία θα πρέπει να επιδείξει μια νέα αποτελεσματικότητα», παρατηρεί ο Μπεν Πάρκερ, διευθυντής μέχρι το 2013 του Γραφείου

για τον Συντονισμό των Ανθρωπιστικών Υποθέσεων του ΟΗΕ (UNOCHA) στη Συρία και στην Ανατολική Αφρική.

Σε περίοπτη θέση ανάμεσα στους εκατοντάδες εκθέτες, ένα περίπτερο συγκεντρώνει το ενδιαφέρον των επιχειρηματιών και μας επιτρέπει να κατανοήσουμε καλύτερα τη λογική που επικρατεί. Εκεί διακρίνουμε μια σκηνή για πρόσφυγες, η οποία περιλαμβάνει ένα ψεύτικο σερβίτσιο τσαγιού και τη φωτογραφική αναπαραγωγή, σε φυσικό μέγεθος, μιας ιδιαίτερα χαμογελαστής οικογένειας Σύριων. Το περίπτερο ανήκει στον μεγαλύτερο διαχειριστή προσφυγικών καταυλισμών σε ολόκληρο τον κόσμο, την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR). Η σκηνή χρηματοδοτείται από τη διάσημη μάρκα σουηδικών επίπλων IKEA. Ο Περ Χέγκενες, πρόεδρος του ιδρύματος του σουηδικού ομίλου και επικεφαλής του προγράμματος, δεν παύει να υμνεί το νέο του προϊόν, που θυμίζει τα συναρμολογούμενα έπιπλα της εταιρείας: «Δεν είναι διαφανής όπως οι υπόλοιπες σκηνές και συνεπώς διαφυλάσσει καλύτερα την αξιοπρέπεια των προσφύγων. Οι πόρτες κλείνουν, υπάρχουν παράθυρα και μόνωση. Προσφέρει μια πολύ διαφορετική ποιότητα ζωής σε άτομα που αναγκάζονται να ζήσουν μακριά από τον τόπο τους για μεγάλο χρονικό διάστημα. (...) Είναι το πιο γερό μοντέλο: συνεπώς, μακροπρόθεσμα, η επένδυση στις σκηνές μας κοστίζει φθηνότερα στην UNHCR».

Από το 2010, το Ίδρυμα IKEA, με έδρα την Ολλανδία, χρηματοδοτεί πλήρως μια επιχείρηση κοινωνικής ευθύνης με έδρα την Σουηδία: την Better Shelter («Ένα καλύτερο καταφύγιο»). Αυτή η εταιρία έχει υπογράψει με την UNHCR ένα συμβόλαιο για 30.000 σκηνές, συνολικού ύψους περίπου 35 εκατομμυρίων ευρώ. Η συναρμολογούμενη σκηνή-σπιτάκι της IKEA έχει ήδη αποσταλεί σε καταυλισμούς προσφύγων της UNHCR σε Αιθιοπία, Ιράκ, Νότιο Σουδάν και Κένυα. Για τον Χέγκενες, αυτή η εμπορική συνεργασία δεν είναι διόλου ασύμβατη με το ανθρωπιστικό πνεύμα: «Για μένα, δεν πρόκειται για μια αντίθεση ανάμεσα στο “βγάζω κέρδος” και στο “επιδίδομαι σε ανθρωπιστική δράση”: έχουμε μάλλον την περίπτωση “κερδίζω προωθώντας ταυτόχρονα την ανάπτυξη” (...). Σε κάθε περίπτωση, τα κέρδη της Better Shelter οφείλουν να επανεπενδυθούν στην κοινωνική επιχείρηση ή στο ίδρυμά μας».

«Δεν μπορείτε να φανταστείτε πόσα βιογραφικά λαμβάνω κάθε μέρα»

Αν και ο σουηδικός γίγαντας κεφαλαιοποιεί επικοινωνιακά την επιτυχία αυτής της συνεργασίας κάνοντας εκτεταμένες αναφορές στους καταλόγους με τα έπιπλά του, ο Πάρκερ εκφράζει αρκετές αμφιβολίες για τη σημασία της συμβολής της εταιρείας στους καταυλισμούς: «Όταν δούλευα στην Κένυα το 2011, σημειώθηκε σοβαρότατη ξηρασία στην περιοχή του Ντανταάμπ, όπου βρίσκεται ο μεγάλος καταυλισμός για τους Σομαλούς πρόσφυγες. Μας είπαν εκείνη την εποχή ότι, μόνο για το Ντανταάμπ, η IKEA θα έδινε 60 εκατομμύρια δολάρια. Η δωρεά αφορούσε αυτό το μοντέλο σκηνής, αυτά τα μαγικά καταφύγια που θα κατασκευάζονταν για να προσφέρουν στους πρόσφυγες καταπληκτικές συνθήκες ζωής. Χρειαζόταν άραγε το Ντανταάμπ εκείνη την εποχή νέες ντιζαϊνάτες κατοικίες; Ειλικρινά, δεν το νομίζω. Στις μέρες μας, μερικές φορές ο ιδιωτικός τομέας προσπαθεί να εκμεταλλευθεί νέες αγορές μέσα από τον τομέα της φιλανθρωπίας: αυτό πιθανώς συμβαίνει και στην περίπτωση της IKEA. Είναι πολύ καλό για τους μετόχους –για τους πρόσφυγες, δεν είμαι και τόσο σίγουρος». Το 2016, η IKEA δεν ήταν μονάχα προμηθευτής σκηνών, αλλά και ο σημαντικότερος ιδιώτης δωρητής της UNHCR, με 32 εκατομμύρια ευρώ.

Στη Γενεύη, το εντυπωσιακό γυάλινο κτίριο όπου εδρεύει η Ύπατη Αρμοστεία για τους Πρόσφυγες στεγάζει 1.000 εργαζόμενους, οι οποίοι είναι κατά κύριο λόγο επιφορτισμένοι με τη διαχείριση των προσφυγικών καταυλισμών για λογαριασμό των κρατών που δεν είναι σε θέση να αναλάβουν όλο

αυτό το έργο επιμελητείας. Με μια σημαντική ιδιαιτερότητα: αν και επισήμως ο οργανισμός αυτός εξαρτάται από τον ΟΗΕ, στην πραγματικότητα χρηματοδοτείται από ορισμένες μεγάλες δυνάμεις, οι οποίες και υπαγορεύουν την πολιτική και τις προτεραιότητές του. Το 2016, οι Ηνωμένες Πολιτείες επωμίζονταν σχεδόν το 40% ενός προϋπολογισμού που αγγίζει τα 7 δισ. ευρώ. Παραδοσιακά, η Γερμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ιαπωνία και η Σουηδία καλύπτουν κάθε χρόνο τον υπόλοιπο προϋπολογισμό. «Αναπτύσσουμε τώρα συνεργασίες με τον ιδιωτικό τομέα, ώστε να υπάρξει μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα», εξηγεί η Μελίσα Φλέμινγκ, εκπρόσωπος Τύπου του οργανισμού στη Γενεύη. «Σε έναν βαθμό, αυτό σημαίνει ότι η δουλειά μας αποκτάει περισσότερο επαγγελματισμό. Το ανθρωπιστικό σύστημα έχει αναπτυχθεί: η ανθρωπιστική δράση έχει γίνει επάγγελμα».

Όμως, πρόκειται για ένα επάγγελμα που πάσχει από έλλειψη πόρων. Προκειμένου να εξοικονομήσει χρήματα, ο οργανισμός δημιούργησε το 2012 ένα τμήμα με τον τίτλο «Εργαστήριο Καινοτομίας», που έχει ως αποστολή τη δρομολόγηση νέων συνεργασιών: με την IKEA για την κατοικία, με την αμερικανική εταιρία ταχυμεταφορών UPS για τον επείγοντα ανεφοδιασμό και, προσεχώς, με την Google για τη σχολική εκπαίδευση. Όταν ερωτάται για τον κίνδυνο να αποκτήσουν αυτές οι εταιρείες κυρίαρχη θέση στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, η UNHCR απαντάει μονότονα ότι η οικονομική συμμετοχή τους εξακολουθεί να είναι περιθωριακή σε σχέση με εκείνη των κρατών. Ωστόσο, οι συνεργασίες αυτές, αρχικά σχεδιασμένες ως απλές δωρεές, αρχίζουν να παίρνουν νέες μορφές. Σύμφωνα με τον Πάρκερ, ο οργανισμός έχει εμπλακεί σε γρανάζια από τα οποία πολύ δύσκολα θα κατορθώσει να απεμπλακεί: «Το Ίδρυμα IKEA υποσχέθηκε δεκάδες εκατομμύρια δολάρια στην UNHCR. Και τώρα, έχει στείλει κάποιον στην Ελβετία για να δει πώς διατέθηκαν τα χρήματά του. Αρχικά, νομίζω ότι η UNHCR φανταζόταν ότι μπορούσε να αποκτήσει εθελοντικό προσωπικό και χορηγίες. Τώρα έχουν αρχίσει να κατανοούν ότι ο ιδιωτικός τομέας δεν λειτουργεί με αυτόν ακριβώς τον τρόπο. (...) Οι επιχειρήσεις δεν θα έρθουν χωρίς ανταλλάγματα. Τι να πουν αν η IKEA, για παράδειγμα, αποφασίσει να πραγματοποιήσει δοκιμές υλικών μέσα στους προσφυγικούς καταυλισμούς;». Και πώς να αντιδράσουν όταν ορισμένοι ευρωβουλευτές αποκαλύπτουν, όπως ήδη έγινε τον Φεβρουάριο του 2016, ότι η IKEA εμπλέκεται σε ένα τεράστιο σκάνδαλο φοροδιαφυγής, αποφεύγοντας την καταβολή φόρου στα κράτη ακριβώς που χρηματοδοτούν την UNHCR («La Tribune», 13 Φεβρουαρίου 2016); Ούτε κουβέντα δεν ακούστηκε από την Ύπατη Αρμοστεία...

Πέρα από τη μεγαλύτερη ή μικρότερη χρησιμότητα των σκηνών IKEA, τίθεται το ερώτημα του οικονομικού μοντέλου και των πολιτικών δυνάμεων στη βούληση των οποίων υποτάσσεται σήμερα ο οργανισμός που χειρίζεται τις τύχες εκατομμυρίων εκτοπισμένων ανθρώπων ανά τον κόσμο. Στον κλειστό, και συχνά εμπιστευτικό, κύκλο της ανθρωπιστικής δράσης, οι French Doctors (1), οι γιατροί-υπερασπιστές αγνοημένων υποθέσεων που, τη δεκαετία του 1970, πήγαιναν στην Αφρική για να στήσουν ιατρεία, έχουν πλέον αντικατασταθεί από διαχειριστές με πτυχίο νομικής ή μάνατζμεντ από τις πανεπιστημιακές σχολές του παγκοσμιοποιημένου εκπαιδευτικού συστήματος. Η Φλέμινγκ επιβεβαιώνει: «Δεν μπορείτε να φανταστείτε πόσα βιογραφικά λαμβάνω κάθε μέρα. Ένας απίστευτος αριθμός ατόμων θέλει να κάνει αυτή τη δουλειά: κυρίως νεαροί που ψάχνουν ένα νόημα στη ζωή τους και έρχονται και μου λένε: “Το αποφάσισα, δεν θέλω πια να δουλεύω στην Γουόλ Στριτ”». Για αυτά τα νέα στελέχη της ανθρωπιστικής δράσης, συχνά γαλουχημένα με τις νεοκλασικές οικονομικές θεωρίες, η αντικατάσταση των παλαιού τύπου ΜΚΟ από ιδιωτικές εταιρείες, τις οποίες θεωρούν αποτελεσματικότερες, φαντάζει αυτονόητη.

Όμως, η γενεαλογική ανανέωση δεν αρκεί για να εξηγηθεί η πρόοδος που σημειώνει η αγορά στους κόλπους ενός οργανισμού με ολοένα και πιο εκτεταμένες αρμοδιότητες. Η διαρκής επιρροή που ασκούν οι Ηνωμένες Πολιτείες, ο μεγαλύτερος δωρητής, οδηγεί σταδιακά τον οργανισμό να συμμορφώνεται με το κυρίαρχο μοντέλο μάνατζμεντ: ένα μοντέλο που στηρίζεται σε ακραίο βαθμό στην έννοια της αποδοτικότητας και στους πίνακες κερδοφορίας. Ο Μπένζαμιν Γουάιτ,

ιστορικός του πανεπιστημίου της Γλασκόβης που ασχολείται με τους προσφυγικούς καταυλισμούς, παρατηρεί εδώ και μερικά χρόνια αυτόν τον μετασχηματισμό: «Καθιερώνοντας μια λογική χρηματοδότησης προγραμμάτων που υλοποιούνται μέσω μειοδοτικών διαγωνισμών, μέσω της διαρκούς συγκεκριμενοποίησης και ποσοτικοποίησης των αναγκών, τα κράτη, και κυρίως οι Ηνωμένες Πολιτείες, ανάγκασαν τον οργανισμό να λειτουργεί ως επιχείρηση, με τμήματα μάρκετινγκ, “κοινωνικής ευθύνης” και αξιολόγησης, με σταθερό προϋπολογισμό. Οι μεγάλες ΜΚΟ όπως η CARE ή το Νορβηγικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (Norwegian Refugee Council) λειτουργούν με το ίδιο ακριβώς μοντέλο. Σε αυτές τις περιπτώσεις μπορούμε να μιλάμε για ανθρωπιστικές επιχειρήσεις». Αν και ο οργανισμός αρνείται να παραδεχθεί επίσημα αυτήν την άμεση αμερικανική επιρροή στο μοντέλο της διαχείρισής του, η εκπρόσωπός του ομολογεί ότι ο κυριότερος χρηματοδότης του επιλέγει τις κρίσεις που θα αντιμετωπιστούν: «Δεν αποφασίζουμε εμείς. Μερικές φορές, την απόφαση λαμβάνουν οι δωρητές. Υπάρχουν καταστάσεις εξίσου τραγικές με εκείνη της Συρίας, για παράδειγμα στο Νότιο Σουδάν ή στην Κεντραφρικανική Δημοκρατία, όμως εμείς χρηματοδοτούμαστε μονάχα για τους Σύριους».

Εικονικές τραπεζικές κάρτες για τις καθημερινές αγορές

Στο ωχρό φως του πρωινού, ο άνεμος σηκώνει τεράστια σύννεφα σκόνης, κάνοντας να κυματίζουν τα ρούχα, απλωμένα σε σκοινιά στερεωμένα ανάμεσα στα κιτρινωπά από την πολυκαιρία κοντέινερ. Τριγύρω, η αφιλόξενη έρημος. Τα παιδιά παίζουν σε μια αυτοσχέδια τραμπάλα, φτιαγμένη από παλιά λάστιχα. Καμία σχέση με τις λαμπερές εικόνες στις μακέτες της ανθρωπιστικής έκθεσης: ο καταυλισμός Ζαατάρι, οργανωμένος το 2012 από την UNHCR στην Ιορδανία, σε απόσταση μικρότερη των 15 χιλιομέτρων από τα σύνορα με τη Συρία, φιλοξενεί σήμερα περισσότερους από 80.000 Σύριους πρόσφυγες. Τρία χρόνια μετά τη δημιουργία του καταυλισμού, το Παγκόσμιο Πρόγραμμα Σίτισης (World Food Programme, WFP) –οργανισμός του ΟΗΕ επιφορτισμένος με τη διανομή τροφίμων– αποφάσισε για πρώτη φορά στην ιστορία του να υιοθετήσει την οικονομία της αγοράς. Τα δέματα τροφίμων αντικαταστάθηκαν από δύο ανταγωνιστικά μεταξύ τους σουπερμάρκετ: το Safeway (απλή συνωνυμία με τον αμερικανικό γίγαντα) και το Tazweed (θυγατρική ενός κουβεϊτιανού ομίλου τροφίμων που ειδικεύεται στους καταυλισμούς προσφύγων). «Το γεγονός ότι υπάρχουν δύο σουπερμάρκετ με προφανή εμπορική λογική, στα οποία μπορείτε, με ένα δολάριο την ημέρα, να ξοδεύετε όσα έχετε και όσα θέλετε, μετέτρεψε τους ανθρώπους σε χαρούμενους καταναλωτές», διακηρύσσει ο Κίλιαν Κλάινσμιτ, που διηύθυνε τον καταυλισμό για λογαριασμό της UNHCR μεταξύ του 2013 και του 2016, ένθερμος υποστηρικτής αυτού του, κατά τη γνώμη του πολύ φθηνότερου, νέου συστήματος.

Η παράλληλη οικονομία που αναπτυσσόταν σταδιακά από τους ίδιους τους πρόσφυγες στο αυτοσχέδιο παζάρι του Ζαατάρι βρέθηκε αντιμέτωπη με τους νέους παίκτες και την επιθετική οικονομική λογική τους. Μια εικονική τραπεζική κάρτα, στην οποία η UNHCR και το WFP πιστώνουν 50 δολάρια τον μήνα για κάθε Σύριο πρόσφυγα, αλλά δεν γίνεται δεκτή παρά μόνο στα δύο ανταγωνιστικά σουπερμάρκετ του Ζαατάρι, επιτρέπει στους νέους «πελάτες» να ξαναβρούν τις χαρές της κατανάλωσης στα μεγάλα εμπορικά κέντρα. «Ειδικευόμαστε στους καταυλισμούς. Έχουμε ήδη δουλέψει για την UNHCR στο Ιράκ και στην Υεμένη», δηλώνει, μπροστά στα κατάφορτα ράφια με προϊόντα που εισήχθησαν από το Κουβέιτ, ο Λαΐτ Αλ-Ζαζί, υπεύθυνος ανάπτυξης του ομίλου Tazweed. «Νομίζω ότι ο ανταγωνισμός είναι κάτι υγιές. Εγγυάται καλύτερες υπηρεσίες, φθηνότερες τιμές για τους πρόσφυγες ή μάλλον –αφήστε με να χρησιμοποιήσω αυτόν τον όρο– για τους δικαιούχους».

Δεδομένου ότι η πελατεία είναι πραγματικά αιχμάλωτη, το WFP διαβεβαιώνει ότι έχει περιορίσει τα κέρδη των δύο σουπερμάρκετ στο 5% του κύκλου εργασιών τους. Όμως ο Κλάινσμιτ, πλέον ένας ανεξάρτητος σύμβουλος με μεγάλη επιρροή στον χώρο, επιθυμεί να προωθήσει ακόμα περισσότερο αυτό το σύστημα υπεργολαβίας σε ιδιώτες και να τελειώνει με το ξεπερασμένο μοντέλο ανθρωπιστικής πρόνοιας. Γιατί να μην χρεώνονται άμεσα σε όσους πρόσφυγες ανοίγουν ένα μαγαζάκι μέσα στους καταυλισμούς οι ανθρωπιστικές υπηρεσίες που λαμβάνουν; «Κατά τη γνώμη μου, είναι πολύ νοσηρό αυτό το σύστημα γενικευμένης βοήθειας. Δηλαδή τι; Θα γυρίσετε στις χώρες καταγωγής σας και θα ρωτάτε την κυβέρνησή σας: “Τι θα μου δώσετε τζάμπα;” Ας αποδεχθούμε ότι κάθε πράγμα έχει μια τιμή και ότι το υπάρχον οικονομικό σύστημα στηρίζεται στο γεγονός ότι κάθε υπηρεσία που σας παρέχεται οφείλει να αποτιμάται σε χρήμα».

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, σε μια μαχητική παρέμβασή του για τους Βιετναμέζους «boat people» (2), ο Μισέλ Φουκώ δήλωνε: «Οι πρόσφυγες είναι οι πρώτοι που τους κλείνουν έξω!». Μπορούσε άραγε να φανταστεί ότι κάποτε θα έπρεπε και να πληρώνουν γι' αυτό;

* Ο Nicolas Autheman είναι δημοσιογράφος και σκηνοθέτης ντοκιμαντέρ. Συν-σκηνοθέτης του «Réfugiés, un marché sous influence», Compagnie des phares et balises, France 5, 2017.

Σημειώσεις:

1. (Σ.τ.Μ.) French doctors (Γάλλοι γιατροί) είναι η συντομευμένη διεθνής αναφορά στη γαλλική ανθρωπιστική οργάνωση Γιατροί Χωρίς Σύνορα. Συχνά η αναφορά εκτείνεται και στους Γιατρούς του Κόσμου.
2. (Σ.τ.Μ.) Πρόκειται για τους πρόσφυγες που διέφευγαν από το Βιετνάμ με βάρκες και περίμεναν τη διάσωσή τους σε διεθνή ύδατα, μια κατάσταση που οδήγησε σε μείζονα ανθρωπιστική κρίση κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1970.

«Brexit»: οι αιτίες της οργής

του Paul Mason*

Οι σχολιαστές εκτίμησαν ότι η ψήφος των Βρετανών υπέρ της αποχώρησης από την Ευρωπαϊκή Ένωση, στις 23 Ιουνίου, έφερε στην επιφάνεια τα αντιμεταναστευτικά αντανακλαστικά μιας κοινωνίας «κλειστής στον κόσμο». Δεν έγινε καθόλου λόγος για τις κοινωνικές παραμέτρους του αποτελέσματος: λιτότητα, μαζική ανεργία, αύξηση του αριθμού των εργαζόμενων φτωχών. Πρόκειται για μάστιγες που ωθούν τα πιο ευάλωτα τμήματα του πληθυσμού να στραφούν το ένα εναντίον του άλλου.

Η ταμίας στον μικρό σιδηροδρομικό σταθμό της Ουαλίας δεν βιαζόταν, απορροφημένη από τη συζήτηση με κάποιον συνάδελφό της. Εκείνος έλεγε λυπημένος: «Δεν μπορούμε πια να αγοράσουμε ροζ παιχνίδια για τα κοριτσάκια, πρέπει να είναι γκρι». Και εκείνη απαντούσε: «Το ίδιο συμβαίνει και με τη λέξη golliwog...» (1). Οι δύο εργαζόμενοι μιας μεγάλης σιδηροδρομικής εταιρείας, με τη στολή τους, έκαναν αυτή τη συζήτηση μπροστά στους πελάτες, χωρίς να αισθάνονται καμία αμηχανία.

Κατά τη διάρκεια της εκστρατείας για το δημοψήφισμα παραμονής ή αποχώρησης του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση (2), μπορούσες να ακούσεις τέτοιου είδους συζητήσεις παντού, αρκεί να ήσουν λίγο προσεκτικός: σύντομες και ασυνάρτητες εκδηλώσεις ρατσισμού, αιφνίδιες επιθέσεις κατά του «πολιτικώς ορθού». Μεγαλωμένος και εγώ σε μια μικρή εργατική κωμόπολη, κατανοούσα τι ήθελαν να εκφράσουν οι άνθρωποι αυτοί, κάτω από τις ξενοφοβικές κουβέντες τους. Προετοιμαζόταν μια απατηλή αντίδραση των ξεχασμένων κατά των αξιών μιας κοινωνικά φιλελεύθερης ελίτ και του σχεδίου που είχε πάντα: της συμμετοχής στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Στη συζήτηση αυτή, όπως και σε εκατομμύρια άλλες, κανείς δεν ένιωθε την ανάγκη να χρησιμοποιήσει τη λέξη «Ευρώπη». Το δημοψήφισμα δεν αποτελούσε παρά μια ευκαιρία να εκφραστεί η αγανάκτηση, να ακουστεί ένα δυνατό «Φτάνει πια». Φτάνει η κατήφεια, φτάνει η παρακμή των εμπορικών δρόμων, φτάνει οι χαμηλοί μισθοί, φτάνει τα ψέματα των πολιτικών και ο τρόπος τους να κυβερνούν επικαλούμενοι τον φόβο. Το βράδυ του δημοψηφίσματος, το 56% των ψηφοφόρων αυτού του προπυργίου των Εργατικών ψήφισε υπέρ της αποχώρησης από την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Είχαν υπάρξει πρόδρομα φαινόμενα. Στις γενικές εκλογές του 2015, το Κόμμα Ανεξαρτησίας του Ηνωμένου Βασιλείου (UKIP) διείσδυσε στις κοιλάδες των παλιών ανθρακωρυχείων της Ουαλίας, που μέχρι τότε παρέμεναν πιστές στους Εργατικούς, από την ίδρυση του κόμματος το 1901. Σε εθνικό επίπεδο, στις ευρωεκλογές του 2014, το UKIP είχε λάβει ποσοστό 25%, καταγράφοντας τη μεγαλύτερη δύναμή του σε τέτοιες περιοχές: μικρές, θαμπές πόλεις, με χαμηλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας στον ιδιωτικό τομέα και ακριβώς τόσους μετανάστες ώστε να θυμίζουν σε όλους τις απόψεις ορισμένων οικονομολόγων –ότι η άφιξη εργαζομένων από την Ανατολική Ευρώπη ωθεί τους μισθούς προς τα κάτω, λόγω του ενορχηστρωμένου από τις ευρωπαϊκές οδηγίες ανταγωνισμού μεταξύ των εργαζομένων.

Μια μοιραία αίσθηση καταστροφής

Για να κατανοήσει κάποιος το «Brexit», πρέπει να συλλάβει το μέγεθος της διείσδυσης αυτής της, για πολύ καιρό λανθάνουσας, ξενοφοβίας σε εκπτώχευμένες περιοχές που υποστήριζαν τους Εργατικούς και να διαπιστώσει τη συγχώνευσή του με τον παραδοσιακό συντηρητικό εθνικισμό στα προάστια των πόλεων και στις αγροτικές περιοχές. Αρκεί να παρατηρήσεις τον χάρτη των αποτελεσμάτων: οι μεγάλες πόλεις της Αγγλίας και το σύνολο της Σκωτίας ψήφισαν υπέρ της παραμονής στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ οι φτωχές πόλεις και χωριά σε Αγγλία και Ουαλία προτίμησαν την αποχώρηση. Ακόμη και η ύπαρξη δύο πανεπιστημίων, μιας σημαντικής ασιατικής κοινότητας και μιας ανθηρής τοπικής οικονομίας δεν μπόρεσαν να μετακινήσουν πόλεις όπως το Νότιγχαμ ή το Μπέρμιγχαμ στο φιλοευρωπαϊκό στρατόπεδο. Ψηφίζοντας κατά της Ευρώπης, οι πόλεις αυτές μετέτρεψαν μια αντίδραση που ωριμάζε για χρόνια σε αποφασιστικό ιστορικό γεγονός –και αυτό συνέβη για τρεις κυρίως λόγους.

Κατ' αρχάς, ο νεοφιλελευθερισμός, του οποίου η Βρετανία υπήρξε ένα από τα πειραματικά εργαστήρια, έχει ραγίσει. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, η πρωθυπουργός Μάργκαρετ Θάτσερ ακολούθησε μια πολιτική που μετέτρεψε την οικονομική ύφεση σε βιομηχανική και κοινωνική κατάρρευση, ώστε να υπονομεύσει τη συνοχή των προπυργίων της εργατικής τάξης. Από τότε, τα διαπραγματευτικά περιθώρια των εργαζομένων περιορίστηκαν κατά πολύ. Στις δεκαετίες του 1990 και του 2000, στη Βρετανία, όπως και σε ολόκληρο τον δυτικό κόσμο, η καταφυγή στον δανεισμό χρησίμευσε ώστε να κλείσει η ψαλίδα μεταξύ των στάσιμων εισοδημάτων και της οικονομικής μεγέθυνσης.

Ο πρωθυπουργός των Εργατικών Τόνι Μπλερ (1997-2007) συντήρησε την ψευδαίσθηση ότι ο πλούτος θα διαχεόταν και έξω από τα άνετα, παγκοσμιοποιημένα και γεμάτα εργαζόμενους αστικά κέντρα. Διαπιστώνοντας ότι η προφητεία δεν βγήκε αληθινή, ο Γκόρντον Μπράουν, τότε υπουργός Οικονομικών, αύξησε τις δημόσιες δαπάνες, και ιδιαίτερα ορισμένα επιδόματα που συνδέονταν με την απασχόληση και την πρόσληψη δημοσίων υπαλλήλων. Με την ιδιωτικοποίηση ολόκληρων πεδίων δραστηριότητας του δημόσιου τομέα, όπως η αποκομιδή των σκουπιδιών, η ψευδαίσθηση ολοκληρώθηκε. Τις παραμονές της κρίσης του 2008, υπήρχαν πόλεις στην Ουαλία χωρίς καμία παραγωγική θέση εργασίας, βορά στην εγκληματικότητα και τις ασθένειες που προκαλεί η φτώχεια, όπου όμως κυκλοφορούσαν ολοκαίνουργια οχήματα αποκομιδής απορριμμάτων με οδηγούς που αμείβονταν με τον βασικό μισθό. Οι πόλεις αυτές κρατούσαν το κεφάλι έξω από το νερό αποκλειστικά και μόνο χάρη σε διάφορα κοινωνικά επιδόματα για τη φύλαξη των παιδιών, τις ψυχικές διαταραχές κ.α. (3).

Μετά, ξέσπασε η κρίση του 2008. Μόλις ήρθε στην εξουσία, η συντηρητική κυβέρνηση του Ντέιβιντ Κάμερον (2010-2016) ψαλίδισε τις δημόσιες δαπάνες. Η έλλειψη πιστώσεων κατάφερε σοβαρό πλήγμα στα μικρά εμπορικά καταστήματα, τα οποία έκλεισαν ή αντικαταστάθηκαν από τα τρία εθνικά σύμβολα της αστικής φτώχειας: τα Poundland (όπου όλα τα προϊόντα κοστίζουν μία λίρα), τα Cash Converters (σύγχρονα ενεχυροδανειστήρια) και τα γραφεία Citizens Advice («συμβουλές προς τον πολίτη»), όπου μπορεί κάποιος να στηθεί το πρωί στην ουρά προκειμένου να ζητήσει βοήθεια για να αναδιαρθρώσει το δάνειό του, να αποφύγει την έξωση ή να καταπολεμήσει αυτοκτονικές σκέψεις.

Δεν έχουν την ίδια τύχη όλες οι πόλεις: το Λονδίνο, το Μάντσεστερ, το Μπρίστολ και το Λιντς μοιάζουν, σε πρώτη ματιά, να ευημερούν, ακόμη και σε παγκόσμιο επίπεδο. Στη βάση όμως της οικονομικής πυραμίδας, ο κακοπληρωμένος υπάλληλος του Zara αγοράζει το πρωινό του στο Subway, του οποίου ο κακοπληρωμένος υπάλληλος αγοράζει το πουκάμισό του στο Zara. Για τους ανθρώπους αυτούς, το πρόβλημα βρίσκεται λιγότερο στον μισθό και περισσότερο στη στέγαση. Οι

τιμές των ακινήτων, φουσκωμένες από 375 δισεκατομμύρια στερλίνες (περίπου 445 δισεκατομμύρια ευρώ) ποσοτικής χαλάρωσης (quantitative easing), έχουν φτάσει σε τέτοια ύψη ώστε στο Λονδίνο πολλοί νέοι εργαζόμενοι μοιράζονται το ίδιο δωμάτιο. Η παραδοσιακή διαρρύθμιση του φοιτητικού διαμερίσματος, όπου και το παραμικρό δωμάτιο χρησιμεύει για ύπνο, έχει γενικευθεί ακόμη και για τους νέους δικηγόρους...

Μολονότι η κρίση του νεοφιλελευθερισμού είχε υποσκάψει τις προοπτικές για το μέλλον των νέων, ωθώντας τους στην υπερχρέωση, ο καθοριστικός παράγοντας αυτού του ξεσηκώματος πρέπει να αναζητηθεί αλλού. Η αντίδραση εκδηλώθηκε κυρίως σε μέρη όπου οι «ασπιρίνες» του νεοφιλελευθερισμού –η αστραφτερή, πολυκύμαντη ζωή των πολυπολιτισμικών πόλεων– δεν υπήρχαν. Ή έστω δεν ήταν αρκετές για να αντισταθμιστεί η κυρίαρχη αίσθηση μιας μη αναστρέψιμης οικονομικής καταστροφής.

Τον Ιανουάριο του 2004, όταν οκτώ χώρες της Ανατολικής Ευρώπης εντάχθηκαν στον χώρο ελεύθερης κυκλοφορίας προσώπων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η κυβέρνηση Μπλερ –μόνη μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.– δεν επέβαλε κανέναν έκτακτο περιορισμό. Ένας υπουργός των Εργατικών προέβλεπε κατηγορηματικά ότι δεν θα εισέρχονταν στη Βρετανία περισσότεροι από 30.000 μετανάστες. Φαίνεται όμως ότι η καταφυγή σε ένα χαμηλότερα αμειβόμενο και με ελλιπή γνώση των δικαιωμάτων του ευρωπαϊκό εργατικό δυναμικό υπήρξε οργανωμένη. Σήμερα, 3 εκατομμύρια πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ζουν στο Ηνωμένο Βασίλειο, με τα 2 εκατομμύρια εξ αυτών να εργάζονται. Υπολογίζοντας και τη σταθερή εισροή μη Ευρωπαίων πολιτών, οι εργαζόμενοι που έχουν γεννηθεί στο εξωτερικό αποτελούν σχεδόν το 17% του εργατικού δυναμικού της Βρετανίας.

Αν και αρκετοί κατέχουν θέσεις στον δημόσιο τομέα (55.000 Ευρωπαίοι εργάζονται στη Δημόσια Υπηρεσία Υγείας, το National Health Service), οι περισσότεροι έχουν κατοικήσει θέσεις εργασίας στον ιδιωτικό τομέα. Αποτελούν το 43% των εργαζομένων στους τομείς συσκευασίας, εμφιάλωσης και κονσερβοποίησης. Ανεβαίνοντας την κλίμακα της μεταποίησης, στον βιομηχανικό κλάδο το ποσοστό αυτό φτάνει στο 33%. Στο νότιο Λονδίνο βρήκα έναν κατασκευαστή συσκευασιών για καλλυντικά που έφερνε το σύνολο του προσωπικού του από τη Λιθουανία.

Η πολιτική τάξη αντιλαμβανόταν τις κοινωνικές επιπτώσεις της μαζικής μετανάστευσης από μια θεωρητική οπτική γωνία, αλλά ποτέ από βιωματική. Ο μύθος, σύμφωνα με τον οποίο οι Βρετανοί εργάτες ήταν «πολύ χαζοί» για να καλύψουν αυτές τις θέσεις εργασίας ή «δεν ήθελαν να δουλέψουν», ταίριαζε άψογα με τη νεοφιλελεύθερη ρητορική. Η προσέγγιση αυτή δεν εξέταζε την πιθανότητα το συγκεκριμένο φαινόμενο να οφειλόταν στους πραγματικά άθλιους μισθούς και στις πρόσθετες κρατήσεις που γίνονταν προκειμένου να ωθηθεί ο καθαρός μισθός κάτω από το νόμιμο όριο. Η συνεχής καταφυγή των εργοδοτών σε προσλήψεις εργαζομένων από την Ανατολική Ευρώπη, χωρίς καμία αναζήτηση στο τοπικό εργατικό δυναμικό, ούτε καν λαμβανόταν υπ' όψη.

Η ξαφνική εμφάνιση πολωνικών μαγαζιών ρούχων και πορτογαλικών καφενείων στις βρετανικές κωμοπόλεις έμοιαζε, στα μάτια των μητροπολιτικών ελίτ, σαν μια πινελιά μαγείας που πρόσφερε η παγκοσμιοποίηση στη σκυθρωπή ζωή των κατοίκων. Ωστόσο, εκείνο που έβλεπα στα δημοσιογραφικά ρεπορτάζ μου ήταν η διόγκωση μιας βαθιάς δυσφορίας.

Εάν σε όλα αυτά προστεθεί και η λιτότητα, η εικόνα έχει συμπληρωθεί. Αν οι μισοί ασθενείς του τοπικού γιατρού μιλούν πορτογαλικά, τότε ο κοινός νους λέει ότι η νοσοκόμα που θα προσλάβεις πρέπει να μιλάει πορτογαλικά. Όταν η κατάργηση θέσεων εργασίας ακρωτηριάζει τις δημόσιες υπηρεσίες, δεν προκαλεί έκπληξη που ορισμένοι αναρωτιούνται μήπως η κρίση θα ήταν πιο υποφερτή με λιγότερους μετανάστες. Όσοι τολμούσαν να θέσουν το ζήτημα, κατηγορούνταν

για ξενοφοβία. Τόσο αόρατο ήταν το πρόβλημα για την πολιτική ελίτ, ώστε η κυβέρνηση των Συντηρητικών έκοψε ένα κονδύλι του δημόσιου προϋπολογισμού ειδικά σχεδιασμένο για την αντιμετώπιση του επιπλέον φόρτου των τοπικών υπηρεσιών που προκαλείται από την άφιξη νέων μεταναστών.

Ο Κάμερον υποσχέθηκε ότι θα μείωνε τη μετανάστευση στο επίπεδο των «δεκάδων χιλιάδων» αφίξεων. Πέρυσι, η καθαρή ροή μεταναστών έφτασε τα 330.000 άτομα (4), με τους μισούς να προέρχονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το κίνημα υπέρ του «Brexit» επικεντρώθηκε στον συγκεκριμένο αριθμό, επισείοντας την απειλή ότι ο βρετανικός πληθυσμός θα μπορούσε να αυξάνεται κατά ένα εκατομμύριο ανθρώπους κάθε τρία χρόνια λόγω της μετανάστευσης από την υπόλοιπη Ευρώπη, ότι οι χαμηλοί μισθοί δεν θα μπορούσαν να βελτιωθούν και ότι ακόμη και μια συντηρητική κυβέρνηση δεν είχε την πολιτική βούληση να αναλάβει δράση.

Η κυβέρνηση αρνήθηκε να λάβει μέτρα αποθάρρυνσης της μετανάστευσης Ευρωπαίων σε μικροοικονομικό επίπεδο. Κατά τις διαπραγματεύσεις του Φεβρουαρίου 2016, ο Κάμερον δεν φρόντισε καν να ζητήσει επίσημα την τροποποίηση των κανόνων που αφορούν την ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων.

Έτσι, συσσωρεύτηκαν όλες οι προϋποθέσεις ώστε η μετανάστευση να βρεθεί στο επίκεντρο της δημόσιας συζήτησης και γύρω της να αρθρωθούν όλα τα υπόλοιπα επίδικα. Τις τελευταίες ημέρες της προεκλογικής εκστρατείας, όταν η δολοφονία της βουλευτίνας Τζο Κοξ (5) επέβαλε κάποια συγκράτηση στην αντιμεταναστευτική ρητορική, ο βρετανικός λαός ήρθε αντιμέτωπος με το σαφέστατο μήνυμα του ευρωφοβικού στρατοπέδου: αποχώρηση από την Ευρώπη και έλεγχος της μετανάστευσης ή παραμονή στην Ευρώπη και απεριόριστες μεταναστευτικές ροές, μείωση μισθών και πολιτιστικές εντάσεις.

Η πολιτική ελίτ, μαζί της και η αριστερή πτέρυγα του Εργατικού Κόμματος, θεωρούσε ότι η υιοθέτηση ενός τέτοιου μηνύματος δεν θα υπερέβαινε το φράγμα του 40%. Τελικά, καθώς το 30% των ψηφοφόρων ασιατικής καταγωγής και το 22% των μαύρων ψηφοφόρων ψήφισαν υπέρ του «Brexit», η αντιευρωπαϊκή πλειοψηφία έφθασε το 52% (6). Οι νέοι, το 75% των οποίων υποστήριζε τη συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Ένωση, υπήρξαν η μοναδική κοινωνική ομάδα με υψηλό ποσοστό αποχής. Λιγότεροι από τους μισούς Βρετανούς κάτω των 24 ετών πήγαν να ψηφίσουν, σε σύγκριση με το 75% των ηλικιωμένων.

Μπροστά μας εκτυλίσσεται η κατάρρευση των πυλώνων της Κεντροαριστεράς από τη δεκαετία του 1970: συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έμφαση στην κοινωνική πολιτική και στην προσέγγιση με τα υπόλοιπα κράτη-μέλη. Για την ώρα, η βρετανική πολιτική τάξη και η βρετανική κοινωνία μοιάζουν μοιρασμένες σε δύο στρατόπεδα: το ένα ενσαρκώνεται από τον white van man (κατά κυριολεξία, τον «άνθρωπο με το άσπρο φορτηγάκι»), στερεότυπο του χειρώνακτα εργάτη με χαμηλή εκπαίδευση, ο οποίος κρεμά τη βρετανική σημαία στο παράθυρο του οχήματός του, και το άλλο από τον γενειοφόρο χίπστερ, του οποίου τα καλλιτεχνικά ταξίδια στο Βερολίνο και οι «προχωρημένες» διακοπές στην Ίμπιζα ίσως πλέον αποδειχθούν πιο δύσκολο να οργανωθούν.

Το Εργατικό Κόμμα θα έπρεπε να είχε βρει πριν από τα πρόσφατα γεγονότα τον τρόπο να συνενώσει αυτές τις δύο κοινωνιολογικές φυλές, στο πλαίσιο των τεσσάρων εθνών που συνθέτουν το Ηνωμένο Βασίλειο. Τώρα πια, θα πρέπει να επεξεργαστεί μια πρόταση κοινωνικής δικαιοσύνης και δημοκρατίας για μια κοινωνία που έχει αποσταθεροποιηθεί από τόσες πολλές ανασφάλειες.

* Ο Paul Mason είναι δημοσιογράφος, συγγραφέας του «PostCapitalism: A Guide to Our Future», Allen Lane, Penguin Press, Λονδίνο, 2015.

Σημειώσεις:

1. Ο όρος αναφέρεται σε μια πάνινη κούκλα με μαύρο πρόσωπο, που εμφανιζόταν σε παιδικά βιβλία του 19ου αιώνα. Χρησιμοποιείται ως ρατσιστική βρισιά.
2. Βλ. τη συλλογή άρθρων της «Monde diplomatique», «“Brexit”, avant après», 25 Ιουνίου 2016 (<http://www.monde-diplomatique.fr/carnet/2016-06-25-Brexit-avant-apres>). Επίσης, τα σχετικά άρθρα από την ελληνική έκδοση: «“Brexit”: Ο Ντέιβιντ Κάμερον έπεσε στην παγίδα που είχε στήσει» (6 Μαρτίου 2016, <http://monde-diplomatique.gr/?p=1165>) και «“Brexit”, η δυσφορία των Εργατικών» (5 Ιουνίου 2016, <http://monde-diplomatique.gr/?p=1373>)
3. Βλ. Philippe Marlière, «Un néotravailisme très conservateur», «Le Monde diplomatique», Μάιος 2005.
4. «UK perspectives 2016. International migration to and from the UK», Office of National Statistics, Λονδίνο, 26 Μαΐου 2016.
5. Βουλευτίνα των Εργατικών, η οποία δολοφονήθηκε από ακροδεξιό ακτιβιστή στις 16 Ιουνίου 2016.
6. «How the United Kingdom voted on Thursday... and why», Lord Aschroft Polls, 24 Ιουνίου 2016.

Περουκίγια, σιδερικά και ψηλά τακούνια

της Mona Chollet*

Ο σεξισμός και ο υφέρπων μισογυνισμός δεν χαρακτηρίζει μόνο τον εξωφρενικό Ντόναλντ Τραμπ. Η επίδειξη αρρενωπής ευρωστίας απαιτείται ιστορικά από τους Αμερικανούς προέδρους -και όχι μόνο τους Αμερικανούς.

Διοργανωτής των καλλιστείων για την ανάδειξη της Μις ΗΠΑ μεταξύ του 1996 και του 2005, ο Ντόναλντ Τραμπ είχε υποσχεθεί «μείωση του μεγέθους των μαγιά και αύξηση του ύψους των τακουνιών». Την ημέρα που διεξαγόταν ο διαγωνισμός του 2005, κραύγαζε από σκηνή: «Αν θέλετε να δείτε μεγαλοφυΐες, μην ανοίξετε την τηλεόρασή σας απόψε. Αν όμως θέλετε να δείτε πολύ ωραίες γυναίκες, τότε πρέπει να παρακολουθήσετε τα καλλιστεία» (1). Εναντίον του δισεκατομμυριούχου έχουν κατατεθεί αρκετές μηνύσεις για βιασμό –μία από αυτές αφορούσε τον βιασμό μιας δεκατριάχρονης ανήλικης. Αν και δεν σταματά να καυχείται για τις ερωτικές κατακτήσεις και τις σεξουαλικές επιδόσεις του, το 2007 σκεφτόταν να λανσάρει ένα ριάλιτι στο οποίο νεαρές κοπέλες «που τους αρέσει να γλεντάνε» θα στέλνονταν σε ένα οικοτροφείο όπου «θα τους μάθαιναν καλούς τρόπους» (2).

Το πάθος του για τις καλλίγραμμες γυναίκες πηγαίνει χέρι-χέρι με μια βαθύτατη απέχθεια για το γυναικείο σώμα. Η δικηγόρος Ελίζαμπεθ Μπεκ διηγήθηκε (στο CNN, στις 29 Ιουλίου 2015) ότι το 2011 είχε αναγκαστεί να διακόψει μια σύσκεψη επειδή ήταν ώρα να συλλέξει γάλα για το μωρό της με το θήλαστρο. Τότε ο Τραμπ σηκώθηκε, με το πρόσωπο κατακόκκινο και, κουνώντας τον δείκτη προς το μέρος της, επαναλάμβανε: «Είστε αηδιαστική!» Έχοντας δεχθεί πλήγματα κατά τη διάρκεια μιας συνέντευξης με τη δημοσιογράφο του Fox Μέγκιν Κέλι, έφριπτε όταν αναφερόταν σε εκείνη: «Μπορούσες να δεις το αίμα να στάζει από τα μάτια της, από το... Τέλος πάντων!» (CNN, 7 Αυγούστου 2015). Και, στις 21 Δεκεμβρίου του 2015, κατά τη διάρκεια μιας συγκέντρωσης, σχολίαζε ως εξής μια σύντομη απουσία της Χίλαρι Κλίντον, η οποία, κατά τη διάρκεια ενός ντιμπέιτ του Δημοκρατικού Κόμματος, είχε εκμεταλλευθεί μια διακοπή για διαφημιστικά μηνύματα προκειμένου να πάει στην τουαλέτα: «Εγώ ξέρω πού πήγε. Είναι υπερβολικά σιχαμερό, δεν θέλω να σας μιλήσω γι' αυτό. Όχι, όχι, μην το πείτε!».

Ο συμβολισμός είναι μάλλον εντυπωσιακός: η πρώτη γυναίκα στην ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών που έλαβε το χρίσμα για τις προεδρικές εκλογές βρίσκεται αντιμέτωπη με έναν άντρα που διακρίνεται για επίδειξη τοξικού μισογυνισμού. «Ξέρετε, παίζει το γυναικείο χαρτί. Χωρίς αυτό, δεν θα είχε καμία πιθανότητα να κερδίσει», είπε ο υποψήφιος των Ρεπουμπλικανών στις 7 Μαΐου, κατά τη διάρκεια μιας συγκέντρωσης. Δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει κάτι τέτοιο: όταν ένα μέλος μιας περιθωριοποιημένης κοινωνικής ομάδας –μία γυναίκα, ένας μαύρος– έρχεται να αναστατώσει την πολιτική σκηνή, «τον κατηγορούν ότι εισάγει ζητήματα ταυτότητας στον δημόσιο διάλογο, λες και κάτι τέτοιο θα αποσπάσει την προσοχή από τα αληθινά ζητήματα», παρατηρεί ο Τζάκσον Κατζ (3). Όμως, όπως υποστηρίζει ο δοκιμιογράφος, οι αμερικανικές προεδρικές εκλογές ανέκαθεν υπήρξαν

μια υπόθεση ταυτότητας. Μονάχα που στο παρελθόν κανείς δεν το πρόσεχε, δεδομένου ότι η μόνη ταυτότητα που διακυβευόταν σε αυτές ήταν η ανδροπρέπεια –και πιο συγκεκριμένα, μέχρι την εμφάνιση του Μπάρακ Ομπάμα, η λευκή ανδροπρέπεια.

«Μια ελάχιστα πιο εκλεπτυσμένη εκδοχή της κόντρας ανάμεσα σε έφηβα αγόρια για το ποιος είναι πιο δημοφιλής»: ιδού, σύμφωνα με τον Κατζ, με τι μοιάζει η διεκδίκηση του τίτλου του ηγέτη του ελεύθερου κόσμου. Όπως και στο λύκειο, το χειρότερο που μπορεί να συμβεί είναι κάποιος να θεωρηθεί «φλώρος», «κότα» (4) –και, πάλι όπως στο λύκειο, εκείνοι που καταβάλλουν υπερβολικά κραυγαλέες προσπάθειες για να το παίξουν άνετοι, δεν μπορούν να ελπίζουν σε κανενός είδους έλεος. Το 1988, ο Δημοκρατικός Μάικλ Δουκάκης απάλλαξε τους Ρεπουμπλικανούς από τον κόπο να τον γελοιοποιήσουν, όταν θεώρησε καλό να τον κινηματογραφήσουν να κάνει φιγούρες πάνω σε ένα άρμα μάχης, φορώντας στρατιωτικό κράνος: έμοιαζε με τετράχρονο αγοράκι που κάνει την πρώτη βόλτα του καβάλα στα αλογάκια του λούνα παρκ. Το 2004, ο υποψήφιος Τζον Κέρι, στην προσπάθειά του να συναγωνιστεί την εικόνα του καουμπού που πρόβαλε ο απερχόμενος πρόεδρος Τζορτζ Μπους, είχε καλέσει τους φωτογράφους να τον συνοδεύσουν σε ένα κυνήγι που οργάνωσε στο Οχάιο: οι συντηρητικοί κάγχασαν στην θέα της ολοκαίνουργιας κυνηγητικής στολής του.

Φέτος ωστόσο, ο Τραμπ και οι ανταγωνιστές του για το χρίσμα των Ρεπουμπλικανών κατάφεραν να επιδοθούν σε μια κυριολεκτική εκδοχή της αγορίστικης κόντρας «ποιος την έχει μεγαλύτερη». Τον Μάιο, ο Μάρκο Ρούμπιο υπαινίχθηκε ότι ο γερο-πλείμπόι με το πορτοκαλί μαλλί έχει ένα τοσοδούλι πέος: ο ενδιαφερόμενος τον διέψευσε καυχώμενος για τον ανδρισμό του. Τον Ιανουάριο, ο Τραμπ είχε ειρωνευτεί τον γερουσιαστή της Φλόριδας επειδή φορούσε ένα ζευγάρι μπότες με ενισχυμένα τακούνια ώστε να δείχνει ψηλότερος, υποχρεώνοντάς τον να αντεπιτεθεί μιλώντας για αμερικάνικο ποδόσφαιρο και πυροβόλα όπλα. Η καταβύθιση του δημόσιου διαλόγου σε τέτοια αβυσσαλέα βάθη ανησύχησε μέχρι και τον μαχητικό αντιφεμινιστή Ντιν Έσμεϊ: «Εδώ έχουμε την φούσκα των φοιτητικών δανείων που είναι έτοιμη να σκάσει και μια μεσαία τάξη η οποία διαλύεται (5)...». Μάλλον είναι κι αυτός ένας ακόμη θηλυπρεπής διανοούμενος που δεν ξέρει να διασκεδάσει.

Ο κ. Τραμπ καυχόταν κατά τη διάρκεια μιας προεκλογικής συγκέντρωσης: «Μπορώ να πυροβολήσω κάποιον καταμεσής της 5ης Λεωφόρου και να μην χάσω ούτε μία ψήφο». Ωστόσο, αν τελικά εκλεγεί, το προφίλ του ως «κουτσαβάκι» δεν θα αποτελέσει καινοτομία στη διεθνή σκηνή. Υπάρχει ήδη το παράδειγμα του Βλαντιμίρ Πούτιν στη Ρωσία, του Νικολά Σαρκοζί στη Γαλλία (2007-2012), του Ροντρίγκο Ντουέρτε στις Φιλιππίνες... Ο πρώτος δήλωνε «θα πάω να σκοτώσω τους τρομοκράτες ακόμα και μέσα στους καμπινέδες» (Σεπτέμβριος 1999), ο δεύτερος «θα καθαρίσω με το πιεστικό Kärcher» τους 4.000 ενοίκους ενός εξεγερμένου συγκροτήματος κατοικιών στην υποβαθμισμένη παρισινή συνοικία της Κουρνέβ (19 Ιουνίου 2005), ενώ ο τρίτος, εκλεγμένος στις 9 Μαΐου 2016, υπόσχεται τον θάνατο «100.000 παραβατών, των οποίων τα πτώματα θα ταΐσουν τα ψάρια του Κόλπου της Μανίλας (6)».

Σε κάθε χώρα, αυτή η υπεραρρενωπότητα έχει τις ρίζες της σε μια ιδιαίτερη ιστορία. Στις Ηνωμένες Πολιτείες ήταν ο Ρίτσαρντ Νίξον που, κατά τη δεκαετία του 1970, είχε πρώτος την ιδέα να εκμεταλλευθεί τη δυσφορία των λευκών ανδρών από τις λαϊκές τάξεις: όχι ξαναδίνοντάς τους την οικονομική αξιοπρέπεια που τους είχε υπεξαιρεθεί με τη συνηγορία του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, αλλά μετατοπίζοντας τον δημόσιο διάλογο στο πεδίο των «αξιών» (7) και υποκινώντας τους να στρέψουν τον θυμό τους ενάντια στις χειραφετημένες γυναίκες, στους χίπηδες και στις μειονότητες.

Κανείς δεν ενσάρκωσε καλύτερα την επιτυχία αυτής της στρατηγικής από τον Ρόναλντ Ρήγκαν. Απέναντι σε έναν Τζίμι Κάρτερ του οποίου το κύρος είχε υπονομευθεί από τη μακροχρόνια κράτηση ομήρων (επί 444 ημέρες) στην αμερικανική πρεσβεία της Τεχεράνης, εμφανίστηκε το 1980 ως

λυτρωτής. Η καριέρα του στο Χόλυγουντ του επέτρεψε να ξαναζωντανέψει τον μύθο του καουμπού, αυτόν τον παροξυσμό της λευκής αρρενωπότητας, που καταφεύγει με προθυμία στη βία μέσα σε έναν ανελέητο κόσμο. «This is Reagan country» («Αυτή είναι η χώρα του Ρήγκαν») ισχυριζόταν ένα από τα συνθήματα που χρησιμοποίησε για την επανεκλογή του το 1984 –ξεκάθαρη παραπομπή στη διάσημη διαφημιστική καμπάνια τσιγάρων «This is Marlboro country», όπου πρωταγωνιστούσε ένας καουμπού. Βεβαίως, όλα αυτά ελάχιστη σχέση είχαν με την πραγματικότητα. Ένας από τους πρώην υπεύθυνους του επιτελείου του διηγήθηκε τι συνέβη όταν μια μέρα, τότε που ο Ρήγκαν ήταν υποψήφιος για το αξίωμα του κυβερνήτη της Καλιφόρνιας, έπρεπε να κάνει έναν περίπατο ιππασίας με μια δημοσιογράφο. Ο Ρήγκαν εμφανίστηκε φορώντας ένα κολάν ιππασίας –τη συνηθισμένη περιβολή του όταν ίππευε. Θορυβημένος, ο σύμβουλός του τον έστειλε αμέσως να αλλάξει: «Θα σε περάσουν για καμιά μυγιάγγιχτη της Ανατολικής Ακτής (8)! Οι ψηφοφόροι της Καλιφόρνια θέλουν να είσαι καουμπού!».

Μία ακόμη υπόμνηση του Φαρ Ουέστ: ένας υποψήφιος για το υπέρτατο αξίωμα της χώρας οφείλει να διατρανώνει την αποφασιστικότητά του για την «προστασία της οικογένειάς του». Το 1988, ο Μάικ Δουκάκης βούλιαξε οριστικά μια πολιτική καριέρα που είχε ήδη δεχθεί σημαντικό πλήγμα από την υπόθεση του τανκ όταν, ερωτηθείς τι θα έκανε αν η γυναίκα του βιαζόταν και δολοφονούνταν, αρκέστηκε να απαντήσει ότι, κατά τη γνώμη του, η θανατική ποινή δεν μπορεί να αποτελεί τη λύση. Αναλύοντας τη θεαματική αντιφεμινιστική ένταση που ακολούθησε μετά την 11η Σεπτεμβρίου (9), η δοκιμιογράφος Σούζαν Φαλούντι κατέδειξε πώς, αντιδρώντας στις επιθέσεις, οι Αμερικανοί βάλθηκαν ασταμάτητα να παράγουν εξωπραγματικές αφηγήσεις διασώσεων αδύναμων γυναικών από μυώδεις ήρωες. Η ταπείνωση που υπέστησαν από την ξαφνική αποκάλυψη του πόσο ευάλωτοι ήταν, τους γύρισε πίσω στον πρώτο «πόλεμο ενάντια στον τρόμο» που γνώρισε το έθνος τους: στον πόλεμο των αποίκων ενάντια στις επιδρομές των Ινδιάνων. Ξαναγραμμένη για να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες της προπαγάνδας, η ιστορία της διάσωσης της στρατιωτίνας Τζέσικα Λυντς στο Ιράκ το 2003 (10) έφερνε αμέσως στον νου την Αιχμάλωτη της Ερήμου του Τζον Φορντ (1956). Ένα σποτ για την επανεκλογή του Τζορτζ Μπους το 2004 έδειχνε τον πρόεδρο να σφίγγει στην αγκαλιά του μια έφηβη, την Άσλεϋ, της οποίας η μητέρα είχε σκοτωθεί στους Δίδυμους Πύργους, ενώ ταυτόχρονα η κοπέλα ακουγόταν να λέει: «Είναι ο ισχυρότερος άντρας του κόσμου και το μόνο που θέλει είναι να βεβαιωθεί ότι εγώ είμαι ασφαλής».

Το έχουμε καταλάβει: σε αυτή την πλειοδοσία επιθετικής αρρενωπής πόζας, οι Δημοκρατικοί ξεκινούν με δομικό μειονέκτημα. Ωστόσο, ο Κατς έχει μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση: αρκετοί ανάμεσά τους αφήνονται να παρασυρθούν στο ιδεολογικό γήπεδο του αντιπάλου –όταν δεν στρέφονται ολόπλευρα προς τα δεξιά, όπως μαρτυρά η εξωτερική πολιτική που επαγγέλλεται η Χίλαρι Κλίντον. Έτσι, μοιραία, δίνουν την εντύπωση διστακτικών και μικρόψυχων ανθρώπων. Από αυτή την άποψη, η υποψηφιότητα του Μπέρνι Σάντερς για το χρίσμα των Δημοκρατικών αποτέλεσε μια σημαντική καμπή. Προβάλλοντας ακομπλεξάριστα τις αριστερές πεποιθήσεις του, ο γερουσιαστής από το Βερμόντ κατόρθωσε να επαναπατρίσει στους κόλπους του κόμματος ένα μέρος των λευκών ανδρών από τις λαϊκές τάξεις. Έφτασε μάλιστα μέχρι και το σημείο να προσφέρει στον εαυτό του την πολυτέλεια του αυτοσαρκασμού, δηλώνοντας τον Μάιο σε μια προεκλογική συγκέντρωση στην Καλιφόρνια ότι είναι «τυπικό δείγμα άντρα του GQ» (αναφερόταν στο γνωστό ανδρικό περιοδικό, η δήλωση στο «Daily Republic», 19 Μαΐου 2016). Στο Instagram, τον είδαμε να ποζάρει χαμογελαστός φορώντας ένα έντονα κόκκινο καπέλο και να ανεβάζει το εξής σχόλιο: «Επιτέλους, το πέτυχα το λουκ του GQ.» Μια μικρή δόση χιούμορ μέσα σ' έναν ωκεανό τεστοστερόνης δεν κάνει ποτέ κακό...

* Η Mona Chollet είναι δημοσιογράφος της «Le Monde diplomatique».

Σημειώσεις:

1. Andrew Kaczynski, «Donald Trump said a lot of gross things about women on “Howard Stern”», BuzzFeed.com, 24 Φεβρουαρίου 2016.
2. Steven Zeitchik, «Trump’s “Lady” comes to Fox», Variety.com, 12 Ιουνίου 2007.
3. Jackson Katz, «Man Enough? Donald Trump, Hillary Clinton and the Politics of Presidential Masculinity», Interlink Books, Northampton, 2016. Οι περισσότερες ιστορικές/ανεκδοτολογικές αναφορές του άρθρου προέρχονται από αυτό το βιβλίο.
4. Βλ. Stephen J. Ducat, «The Wimp Factor, Gender Gaps, Holy Wars, & the Politics of the Anxious Masculinity», Beacon Press, Βοστώνη, 2005.
5. Hannah Levintova, «Even some men’s rights activists are worried about a Trump presidency», «Mother Jones», Σαν Φρανσίσκο, 20 Μαΐου 2016.
6. Βλ. Harold Thibaut, «Aux Philippines, “Duterte Harry”, le candidat à la présidence partisan des escadrons de la mort», «Le Monde», 29 Φεβρουαρίου 2016.
7. Βλ. Thomas Frank, «Pourquoi les pauvres votent à droite», Agone, Μασσαλία, 2013.
8. (Σ.τ.Μ.) Στο φαντασιακό των «πραγματικών» Αμερικανών της ενδοχώρας, τα μεσοστρώματα της Ανατολικής Ακτής αποτελούνται από κομψευόμενους ψευτοδιανοούμενους, που δεν είναι «πραγματικοί άντρες» και άρα θηλυπρεπείς.
9. Susan Faludi, «The Terror Dream, Fear and Fantasy in Post 9/11 America», Metropolitan Books, Νέα Υόρκη, 2007.
10. Βλ. Ignacio Ramonet, «Τα ψέματα του κράτους», «Le Monde diplomatique», Ιούλιος 2003.

Η γερμανική ακροδεξιά και η μάχη των ιδεών

της Rachel Knaebel*

Η επίδοση του AfD στις εκλογές της 24ης Σεπτεμβρίου ήταν μεγαλύτερη από εκείνη που προέβλεπαν οι δημοσκοπήσεις. Ο δρόμος ήταν ήδη στρωμένος: το AfD επέβαλλε τη δική του θεματολογία στον δημόσιο διάλογο και διεξήγαγε τη μάχη του πολιτισμού παράλληλα με τον πολιτικό αγώνα. Στη Γερμανία, όπως και αλλού, τα εθνικο-συντηρητικά πολιτικά σχήματα φροντίζουν να φέρουν σε πέρας το διπλό αυτό καθήκον. Το επιτυγχάνουν με την έκδοση περιοδικών και εφημερίδων και τη δημιουργία εκδοτικών οίκων.

Στην υποδοχή των γραφείων της εβδομαδιαίας εφημερίδας «Junge Freiheit» («νεαρή ελευθερία»), σε μια εύπορη συνοικία του Δυτικού Βερολίνου, μια διακοσμητική παράσταση αποδίδει μια αλληγορία της γερμανικής ιστορίας απεικονίζοντας είκοσι ανθρώπινες φιγούρες σε κίνηση: χωρικούς και βασιλιάδες, στρατιώτες και γυναίκες που έχουν πάρει τον δρόμο της εξορίας. Είναι ακόμα και ο Καρλ Μαρξ εκεί και, στην άκρη, ένας διαδηλωτής ενάντια στην πυρηνική ενέργεια. Αλλά ούτε ένας ναζί. Η μόνη ένδειξη της δωδεκάχρονης εθνικοσοσιαλιστικής δικτατορίας είναι μια σημαία με τον αγκυλωτό σταυρό, πεσμένη στο έδαφος, τσαλακωμένη και τσαλαπατημένη. Ο Ντίτερ Στάιν, ιδρυτής και αρχισυντάκτης της εφημερίδας, έχει διακοσμήσει τον τοίχο του γραφείου του με ένα πορτρέτο του κόμη φον Στάουφενμπεργκ, του αξιωματικού της Βέρμαχτ που είχε οργανώσει την αποτυχημένη απόπειρα δολοφονίας του Χίτλερ στις 20 Ιουλίου του 1944.

«Υπάρχει ένα ρεύμα, που δεν είναι σημαντικό από αριθμητική άποψη, αλλά παραδοσιακά υπαρκτό στη Γερμανία, που τροφοδοτεί μια νοσταλγία για το Γ' Ράιχ. Δεν το ενστερνιζόμαστε». Ο Στάιν, 50 ετών, θέλει να είναι σαφής ως προς τη γραμμή της εφημερίδας που ίδρυσε το 1986, ενώ ήταν ακόμα μαθητής λυκείου: εθνικιστικός συντηρητισμός, χωρίς σχέσεις όμως με το νεοναζιστικό κόμμα, το Nationaldemokratische Partei Deutschlands (NPD). Ο ιδρυτής της εφημερίδας διατηρεί πάντα το 15% του μετοχικού κεφαλαίου της εκδότριας εταιρείας, ενώ το υπόλοιπο ανήκει σε περίπου τριακόσιους εταίρους χωρίς ευθύνη, μια νομική μορφή που επιτρέπει στον Στάιν να συγκεντρώνει κεφάλαια διατηρώντας τον έλεγχο της εφημερίδας.

Στις τριάντα μεγάλο μεγέθους σελίδες της, με μια παλαιού τύπου τυπογραφική εμφάνιση και ένα καθαρευουσιάνικο στυλ, η «Junge Freiheit» προβάλλει τα κινήματα διεκδίκησης της γερμανικής ταυτότητας (30 Σεπτεμβρίου 2016), υιοθετεί την έκφραση «μεγάλη αντικατάσταση», που εισήγαγε ο Γάλλος συγγραφέας Ρενώ Καμύ (16 Δεκεμβρίου 2016) και προσφέρει τακτικά τις σελίδες της, από το 1994, σε έναν διανοσόμενο που είναι εμβληματική φυσιογνωμία του γαλλικού επαναστατικού συντηρητισμού, τον Αλαίν ντε Μπενουά (1).

Ο αναγνώστης θα βρει λίγα ρεπορτάζ σε αυτή την εφημερίδα που αυτοπροσδιορίζεται ως «εβδομαδιαία έκδοση διαλόγου». Θα βρει όμως πολλές πολιτικές αναλύσεις και σχόλια με πλήθος ιστορικών και φιλοσοφικών αναφορών, οι οποίες κάποιες φορές εκπλήσσουν –όταν για παράδειγμα

ένας αρθρογράφος αναφέρει τον Αμερικανό λογοτέχνη Χένρυ Ντέιβιντ Θόρω, υπέρμαχο της κατάργησης της δουλείας και της πολιτικής ανυπακοής, προκειμένου να κάνει έκκληση ανυπακοής στην καγκελάριο Άγγελα Μέρκελ (6 Ιανουαρίου 2017). Η εφημερίδα παρακολουθεί κάθε γεγονός ή κίνηση, καθώς και τις έντονες εσωτερικές αντιπαραθέσεις, της Εναλλακτικής για τη Γερμανία (Alternative für Deutschland, AfD), του ακροδεξιού κόμματος που ιδρύθηκε το 2013 με ένα πολιτικό λόγο κατά των μεταναστών, κατά του ευρώ, αντιφεμινιστικό και ακραία φιλελεύθερο (2). Στις βουλευτικές εκλογές του 2013 η AfD για λίγο δεν κατόρθωσε να πιάσει το 5%, το όριο εισόδου στην Μπούντεσταγκ (3). Έχει όμως κοινοβουλευτική παρουσία στα κοινοβούλια των δώδεκα από τις δεκαέξι Länder (4), με εκλογικά αποτελέσματα που κυμαίνονται μεταξύ του 5,5% και του 24%.

Στο βαθμό που η μία εκλογική επιτυχία διαδεχόταν την άλλη, η AfD ανακάλυπτε έναν αστερισμό φιλικών προς αυτή ΜΜΕ, όλα προερχόμενα από την πολιτιστική σκηνή της γερμανικής ακροδεξιάς. Είχε ήδη κατοχυρώσει μια αναγνωρισιμότητα το 2010 με την έκδοση του ξενοφοβικού βιβλίου «Η Γερμανία εξαφανίζεται», του τέως σοσιαλδημοκράτη πολιτικού Τίλο Σαραζέν, που πούλησε περισσότερα από ενάμισι εκατομμύρια αντίτυπα. Ταυτόχρονα, μια μηνιαία έκδοση θεωριών συνωμοσίας, το «Compact», «περιοδικό για την εθνική κυριαρχία», εξέδιδε το πρώτο τεύχος του. Οι πωλήσεις της «Junge Freiheit» αυξάνονται αλματωδώς: 1.000 συνδρομητές το 2005, 20.000 το 2014, 25.000 το 2016. Η εφημερίδα ισχυρίζεται ότι πλέον οι πωλήσεις της φθάνουν τα 30.000 αντίτυπα την εβδομάδα.

Το «Compact» και η «Junge Freiheit» οργανώνουν επίσης συνέδρια και διανέμουν τα δικά τους βιβλία ή εκείνα συγγενών ιδεολογικά εκδοτικών οίκων. Προσελκύουν το ενδιαφέρον των συμπαθούντων του κινήματος των «Ευρωπαίων πατριωτών κατά της ισλαμοποίησης της Δύσης» (Pegida), που, όπως και η AfD αλλά με λιγότερο θεσμική μορφή, διεκδικεί την πολιτική ηγεμονία από τα κυβερνώντα κόμματα. Ύστερα από παρότρυνσή του, χιλιάδες ανθρώπων διαδήλωναν κάθε εβδομάδα ενάντια στην «ισλαμοποίηση της Γερμανίας» στους δρόμους της Δρέσδης το φθινόπωρο του 2014. Ένα μέρος των διαδηλωτών φώναζε συνθήματα κατά του Lüngenpresse («ο Τύπος που ψεύδεται»). Το «Compact» και η «Junge Freiheit» εμφανίζονται ως εγγυητές της πολυφωνίας απέναντι στον υπόλοιπο Τύπο, ο οποίος υποτίθεται τηρεί ενιαία στάση στα κοινωνικά θέματα.

«Υπάρχει πρόβλημα με τους δημοσιογράφους-νταντάδες στη Γερμανία», εκτιμά ο Ντίτερ Στάιν. «Χειραγωγούν τον αναγνώστη, σαν να είναι εντελώς ηλίθιος και να μην μπορεί να καταλάβει προς τα πού πηγαίνουν τα πράγματα. Φιλτράρουν την πληροφορία με τρόπο ώστε ο αναγνώστης να μην ενστερνίζεται απόψεις τις οποίες οι δημοσιογράφοι θεωρούν αναληθείς, στα θέματα μετανάστευσης και τα σχετικά με την πολυπολιτισμική κοινωνία». Εκείνος διεξάγει έναν «ιδεολογικό αγώνα» και δεν το κρύβει. «Υπάρχουν υπερβολικά πολλοί αριστεροί στα ΜΜΕ», επισημαίνει στηριζόμενος σε μια δημοσκόπηση σύμφωνα με την οποία η πλειοψηφία των δημοσιογράφων είναι φιλικά προσκείμενοι προς το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα (SPD).

Δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι οι δημοσιογράφοι της «Junge Freiheit» είναι μάλλον φίλα προσκείμενοι στην AfD. Άλλωστε το κόμμα απασχολεί αρκετούς από τους αρθρογράφους του. Ο Ντίτερ Στάιν μας διαβεβαιώνει: περίμενε για περισσότερο από δύο δεκαετίες την ανάπτυξη ενός κόμματος πιο δεξιού από τη Χριστιανοδημοκρατική Ένωση (CDU), όχι ανοιχτά νεοναζιστικού και ικανού να σημειώσει αξιοπρεπή αποτελέσματα στις κάλπες. Μετά από ένα πέρασμα από τη νεολαία της CDU, ο Ντίτερ Στάιν προσχωρεί, στα μέσα της δεκαετίας του 1980, σε ένα κόμμα της ριζοσπαστικής Δεξιάς, το Die Republikaner (5), που εκτρέπεται προς την άκρα Δεξιά, και στη συνέχεια στο Freiheitliche Volkspartei (Λαϊκό Φιλελεύθερο Κόμμα), το οποίο εγκαταλείπει μετά από μια εκλογική αποτυχία. «Τα κυρίαρχα ΜΜΕ στην αρχή αγνόησαν τα νέα κόμματα της Δεξιάς, ή αναφέρθηκαν σε αυτά με τρόπο ιδιαίτερα αρνητικό, αναζητώντας σκάνδαλα», λέει ενοχλημένος ακόμα και σήμερα. «Δεν υπήρχαν ΜΜΕ φιλικά

διακείμενα προς αυτά, όπως έγινε με τους Πράσινους ή το Die Linke [το κόμμα της Αριστεράς] όταν τα κόμματα αυτά δημιουργήθηκαν». Αυτό το σκοπό υπηρετεί το «Junge Freiheit» έναντι της AfD.

Ένα εύπορο αναγνωστικό κοινό

Ο στόχος δεν είναι τόσο η υποστήριξη του κόμματος και των ηγετών του, όσο η ένταξη στον δημόσιο διάλογο της αγαπημένης θεματολογίας του: πρόσφυγες, μετανάστευση, Ισλάμ. Η «Junge Freiheit» αναφέρεται στο μεταναστευτικό κύμα που δέχεται η Γερμανία από το 2015 μόνο από την οπτική γωνία της απειλής –τρομοκρατία, εγκληματικότητα, σεξουαλικές επιθέσεις. Πολύ λίγο τους ενδιαφέρει αν οι απειλές αυτές είναι πραγματικές, ενδεχόμενες ή φανταστικές. Οι πολιτικές συμπάθειες συμβαδίζουν με τα οικονομικά συμφέροντα. «Όταν η Μέρκελ άνοιξε τα σύνορα, οι πωλήσεις μας, και κυρίως οι επισκέψεις στην ιστοσελίδα μας, αυξήθηκαν αλματωδώς», αναφέρει ο αρχισυντάκτης.

Στις 7 Οκτωβρίου 2016 ο πρωτοσέλιδος τίτλος της εφημερίδας είναι «Το Ισλάμ θέλει την εξουσία» και συνεχίζει στις εσωτερικές σελίδες με το ρεπορτάζ «Πώς η σαρία εδραιώνει τη θέση της στην Ευρώπη», επικαλούμενο το γαλλικό εβδομαδιαίο περιοδικό «Valeurs actuelles» για την υποτιθέμενη γνώση που αυτό έχει για την κατάσταση στα προάστια των γαλλικών πόλεων. Η εφημερίδα αντιμάχεται επίσης τον φεμινισμό, το δικαίωμα στην άμβλωση, τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στα σχολεία και τις εργασίες σχετικά με ταυτότητα φύλου. Έχει επίσης εκδώσει μια μπροσούρα για την «τρέλα γύρω από το φύλο», που «απειλεί εσάς, τα παιδιά και τα εγγόνια σας» (6). Οι πολιτιστικές σελίδες προβάλλουν ιστορικά βιβλία αφιερωμένα σε εξαφανισμένους πολιτισμούς, σε αυτοκράτορες, σε πολέμους του εικοστού αιώνα. Οι σελίδες του κινηματογράφου αναφέρονται στην κυκλοφορία σε DVD μιας ταινίας του πιο διάσημου ναζιστή σκηνοθέτη, του Φάιτ Χάρλαν, χωρίς φυσικά να τον αναφέρουν ως τέτοιο, αξιολογώντας το ταλέντο του σύμφωνα με την άποψη που είχε γι' αυτόν ο Γιόζεφ Γκαίμπελς (6 Ιανουαρίου 2017). Στην τελευταία σελίδα ο αναγνώστης διαβάσει ότι το κάπνισμα πίπας επιστρέφει ως ισχυρή τάση στην ανδρική μόδα.

Λάτρης ή όχι του παλιού καπνού, ο μέσος αναγνώστης της «Junge Freiheit» είναι άνδρας (90%), ηλικιωμένος (οι μισοί από τους αναγνώστες είναι άνω των 60 ετών), εύπορος και μορφωμένος (46% έχουν πανεπιστημιακό πτυχίο), σύμφωνα με τα δεδομένα που είναι στη διάθεση των υποψήφιων διαφημιζομένων. Συναντούμε ένα τέτοιο δείγμα στα τέλη Μαρτίου του 2017, στη Βιβλιοθήκη του Συντηρητισμού στο Βερολίνο, μια δομή που ίδρυσε ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας για να συγκεντρώσει μια κατηγορία αγαπητών σε αυτόν έργων. Την ημέρα εκείνη ο χώρος φιλοξενούσε μια διάλεξη για «την κοινωνική ζεστασιά του καπιταλισμού και την κοινωνική ψυχρότητα του Κράτους Πρόνοιας». Ο ομιλητής, ένας ενθουσιώδης οπαδός του Φρήντριχ Χάγιεκ, στοχαστή της νεοφιλελεύθερης οικονομίας, εξευτελίζει την αρχή της αναδιανομής του εισοδήματος και υπερασπίζεται τον καπιταλισμό, ο οποίος «επέτρεψε στις γυναίκες να έχουν ηλεκτρικά πλυντήρια αντί να πλένουν τα ρούχα στο ποτάμι, πράγμα που αναμφισβήτητα θα ήταν ρομαντικό». Καθισμένοι στο βάθος της αίθουσας, η Ουλρίκε και ο Αλφ, δύο Γερμανοί γύρω στα εξήντα, ακούν προσεκτικά.

Εκείνη είναι γιατρός, εκείνος συνταξιούχος, πρώην καθηγητής φυσικής αγωγής και γαλλικών και δραστήριος επί σαράντα χρόνια στη γαλλογερμανική φιλία. Το ζευγάρι διαβάσει τη «Junge Freiheit» εδώ και δεκαπέντε χρόνια. «Πολλά μέλη της AfD την διαβάζουν», εξηγεί ο Αλφ. «Διότι πολλοί είναι υψηλού μορφωτικού επιπέδου, είναι διανοούμενοι». «Είναι μια ποιοτική εφημερίδα, κλασική, με προσεγμένη γλώσσα», συμπληρώνει η σύζυγός του. «Κι έπειτα, στη “Junge Freiheit” δεν υπάρχει πολιτική ορθότητα όπως στις άλλες εφημερίδες. Δεν υπάρχουν διακρίσεις σε βάρος της AfD, ούτε σε

βάρος του Pegida (ΣΤΜ: Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes, Πατριώτες Ευρωπαίοι Ενάντια στην Ισλαμοποίηση της Δύσης, ακροδεξιά πολιτική κίνηση), Κατά τη γνώμη μου, η «Junge Freiheit» είναι επίσης πιο αντικειμενική απέναντι στη Ρωσία. Τα άλλα ΜΜΕ επιδίδονται σε κυνήγι μαγισσών. Όλα λένε το ίδιο πράγμα, δεν ασκούν καμιά κριτική στην κυβέρνηση, ούτε στο μεταναστευτικό κύμα».

Με τιμή φύλλου 4,40 ευρώ και ετήσια συνδρομή 200 ευρώ, η «Junge Freiheit» δεν είναι φθηνή. Πέρα όμως από την έντυπη έκδοση, η εφημερίδα επηρεάζει κάθε μέρα περισσότερους Γερμανούς, μέσω της ιστοσελίδας της, του καναλιού της στο YouTube και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Ο Ντήτερ Στάιν αρέσκεται να συγκρίνει το ΜΜΕ του με την υπερσυντηρητική σελίδα Breitbart, που ίδρυσε στις ΗΠΑ ο Στήβεν Μπάνον, ο πρώην σύμβουλος του Ντόναλντ Τραμπ. Με μια μικρή διαφοροποίηση: «Εμείς επιθυμούμε να δημοσιεύουμε στην ιστοσελίδα μας μόνο αληθινές ειδήσεις, για τις οποίες, αν είναι δυνατόν, έχουμε κάνει δική μας έρευνα. Και να διαχωρίζουμε από αυτές τα σχόλια».

Το μουστάκι του Χίτλερ

Πράγματι, παρά τη δοξαστική ματιά της απέναντι στη γερμανική Ιστορία, τη συμπάθειά της προς τον Τραμπ και τον Πούτιν και την ισλαμοφοβία της, η «Junge Freiheit» είναι μάλλον μετριοπαθής στο νέο τοπίο του ακροδεξιού Τύπου, ακόμη και για τη Γερμανία. Το μηνιαίο περιοδικό «Compact» την ξεπερνάει σε ακρότητα. Ιδρυμένο το 2010 από τον Γιούργκεν Ελσέσσερ, ακροαριστερό δημοσιογράφο στη δεκαετία του 1990, που έκτοτε πέρασε στο Pegida και στις θεωρίες συνωμοσίας, ισχυρίζεται ότι πουλάει σήμερα 40.000 αντίτυπα.

Στο εξώφυλλο του πρώτου τεύχους του 2017 εμφανιζόταν η Μέρκελ με ένα χιτλερικό μουστάκι. Ο τίτλος του: «Η τελευταία μάχη της Μέρκελ. Τέλος χρόνου στο μπούνκερ της καγκελαρίας». «Αντί για τον εθνικοσοσιαλισμό, σήμερα εφαρμόζεται ένας αντεθνικός σοσιαλισμός, που διανέμει τον πλούτο της Γερμανίας σε όλο τον κόσμο», εξηγούσε ο Γιούργκεν Ελσέσσερ στο κύριο άρθρο του «ενάντια στη μαζική εισαγωγή μουσουλμάνων». Αντιθέτως, η ηγέτιδα της AfD, Φράουκε Πέτρου, παρουσιαζόταν στο τεύχος του Μαρτίου 2016 ως «η καλύτερη καγκελάρια». Το «Compact» διακηρύσσει επίσης τη συμπάθειά του για το Εθνικό Μέτωπο της Γαλλίας και τα κινήματα ταυτότητας. Το τεύχος του Φεβρουαρίου 2016 αφιέρωνε το εξώφυλλό του στη Μαριόν Μαρεσάλ – Λε Πεν, μία από «τις κόρες της Ευρώπης ενάντια στην ισλαμοποίηση», σύμφωνα με το μηνιαίο περιοδικό.

Το πανόραμα του Τύπου με τις φαιές αποχρώσεις θα ήταν ατελές χωρίς το περιοδικό «Sezession» (7), το οποίο εκδίδεται από το 2003 από ένα «Ινστιτούτο για την Κρατική Πολιτική», που διευθύνει ο Γκετς Κούμπιτσεκ, ένας από τους συνήθεις ομιλητές των εκδηλώσεων του Pegida. Με μονάχα δύο χιλιάδες αντίτυπα, η επιρροή του διμηνιαίου περιοδικού φαίνεται περιορισμένη. Αυτό όμως ισχύει αν δεν ληφθεί υπ' όψιν το πλήθος των συνεδρίων και διαλέξεων που διοργανώνει, τα οποία με το πέρασμα του χρόνου έχουν εξελιχθεί σε τόπο συνάντησης της ακροδεξιάς διανοήσης, τόσο της Γερμανίας όσο και από αλλού. Άλλωστε το «Sezession» και η «Junge Freiheit» έχουν αρκετούς κοινούς συντάκτες. Εδώ τα δυσδιάκριτα όρια που θέτει ο Ντίτερ Στάιν εξαφανίζονται. Στα συνέδρια και τις διαλέξεις τα οποία διοργανώνει το ινστιτούτο που εκδίδει το «Sezession», με την έδρα του στη Σαξωνία-Άνχαλτ, οι υπεύθυνοι της AfD συναντιούνται με πρώην στελέχη του νεοναζιστικού NPD, τον Τζακ Ντόνοβαν, έναν Αμερικανό υπέρμαχο της ανωτερότητας των αρσενικών, που κηρύσσει την επιστροφή στην εποχή των φυλών, και Αυστριακούς εκπροσώπους κινήματων ταυτότητας. Ένα ιδεολογικό εργαστήριο το οποίο η επιτυχία του Ντόναλντ Τραμπ έπεισε ότι όχι μόνο μπορεί να βγει από το περιθώριο, αλλά και να κυριαρχήσει στον δημόσιο διάλογο.

* Η Rachel Knaebel είναι δημοσιογράφος.

Σημειώσεις:

1. Βλ. Thorsten Thaler, «Der Freiheit eine Gasse! 25 Jahre Junge Freiheit, Eine deutsche Zeitungs-
geschichte», Edition JF, Βερολίνο 2011.
2. Βλ. Dominique Vidal, «A droite du nouveau», «Le Monde diplomatique», Μάιος 2015.
3. (Σ.τ.Μ.) Bundestag: Ομοσπονδιακό Κοινοβούλιο.
4. (Σ.τ.Μ.) Land, πληθ. Länder: έτσι ονομάζονται τα δεκαέξι ομόσπονδα κρατίδια της Γερμανίας.
5. (Σ.τ.Μ.) Die Republikaner: οι Ρεπουμπλικανοί.
6. <https://jungefreiheit.de/gender>
7. (Σ.τ.Μ.) Sezession: απόσχιση.

Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα: Μια επαναστατική ιδέα... ή μήπως όχι;

της Mona Chollet*

Από το Οικονομικό Φόρουμ του Νταβός ως τη Σίλικον Βάλει ή τις συνελεύσεις του κινήματος των Άγρυπνων στην Γαλλία, εδώ και μερικούς μήνες το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα βρίσκεται στα χείλη όλων. Η Φινλανδία δηλώνει ότι επιθυμεί την καθιέρωσή του, ενώ οι Ελβετοί τον Ιούνιο διοργάνωσαν σχετικό δημοψήφισμα. Ωστόσο, μια πραγματική άβυσσος χωρίζει την ουτοπία που προωθούν ορισμένοι, ελπίζοντας ότι θα οδηγήσει στη χειραφέτηση του ανθρώπου, από την περιορισμένης εμβέλειας μεταρρύθμιση που επιθυμούν κάποιοι άλλοι.

«Όταν γίνεται λόγος για τη θέσπιση ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος χωρίς να διευκρινίζεται τι ακριβώς εννοούμε με αυτόν τον όρο, ισοδυναμεί με μια συζήτηση περί υιοθέτησης ενός αιλουροειδούς από μια οικογένεια, χωρίς ωστόσο και να διευκρινίζεται αν θα πρόκειται για γατάκι ή για τίγρη», παρατηρεί ο Όλι Κάνγκας, διευθυντής ερευνών του Kela, του φινλανδικού ινστιτούτου κοινωνικής προστασίας (1). Όμως, εδώ και μερικούς μήνες, αυτή η ιδέα βρίσκει ολοένα μεγαλύτερη απήχηση, όχι μόνο στην Ευρώπη, αλλά και σε άλλες περιοχές του κόσμου –και οι πρώιμοι οπαδοί της δεν μπορούν να ξεφύγουν από την εντύπωση ότι, μπροστά στα ορθάνοιχτα από την έκπληξη μάτια τους, ξεπηδάνε γατάκια, τίγρεις κι ένα πλήθος παράξενα υβριδικά πλάσματα.

Βέβαια, όλος ο κόσμος συμφωνεί σε έναν στοιχειώδη ορισμό του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις, από τη στιγμή της γέννησής του μέχρι τον θάνατό του, κάθε άτομο θα λαμβάνει ανά τακτά χρονικά διαστήματα –χωρίς καμία προϋπόθεση και αντάλλαγμα– ένα ποσό το οποίο θα προστίθεται στα υπόλοιπα εισοδήματα που θα αποκομίζει (για παράδειγμα από την εργασία). Στις αριστερές εκδοχές της ιδέας προτείνεται ένα ποσό το οποίο θα προσεγγίζει τον κατώτατο μισθό (2) και, σε κάθε περίπτωση, θα είναι αρκετά υψηλό ώστε να καλύπτει τις βασικές βιοτικές ανάγκες (γύρω στα 1.000 ευρώ) : το εισόδημα αυτό θα μπορούσε να επιτρέψει σε ένα άτομο να αρνηθεί μια θέση εργασίας την οποία θεωρεί μη ενδιαφέρουσα, ανθυγιεινή ή κακοπληρωμένη (3). Το ζητούμενο είναι να αναγνωριστούν έτσι οι διάφορες μορφές που μπορεί να λάβει η συμβολή κάθε ατόμου στην κοινωνία: εργασία (αμειβόμενη ή μη), επαγγελματική κατάρτιση (πριν από την είσοδο στην επαγγελματική ζωή ή επανακατάρτιση για αλλαγή επαγγέλματος), βοήθεια που παρέχεται στους οικείους, δραστηριοποίηση στις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, καλλιτεχνική δημιουργία κ.λπ. Ένας από τους υπέρμαχους αυτής της μορφής του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος στη Γαλλία, ο Μπατίστ Μυλοντό (4), συνδέει την ιδέα και με άλλα δραστικά μέτρα για τη μείωση των ανισοτήτων: φόρος εισοδήματος με έντονα κλιμακούμενους φορολογικούς συντελεστές, φόρος επί της περιουσίας, καθιέρωση μέγιστου επιτρεπόμενου εισοδήματος (με κλίμακα από το 1 έως το 4) (5).

Διακομματικές συμμαχίες

Στην άλλη άκρη του φάσματος, στη φιλελεύθερη εκδοχή του μέτρου –που θεωρητικοποιήθηκε από τον Αμερικανό οικονομολόγο Μίλτον Φρίντμαν (1912-2006) (6)– το ποσό είναι τόσο χαμηλό ώστε κάποιος να μην μπορεί να αποφύγει την εργασία. Σε μια τέτοια περίπτωση, αντί να ενισχύει τη διαπραγματευτική εξουσία των εργαζόμενων, το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα θα λειτουργούσε ως επιδότηση των εργοδοτών, που θα έμπαιναν στον πειρασμό να μειώσουν τους μισθούς. Επιπλέον, θα λειτουργούσε ως «οριστικός διακανονισμός», υποκαθιστώντας όλες τις υπάρχουσες κοινωνικές παροχές (υγείας, γήρατος, ανεργίας, οικογενειακών επιδομάτων κ.λπ.). Με λίγα λόγια, το εργαλείο αυτό θα μπορούσε να τεθεί στην υπηρεσία διαμετρικά αντίθετων κοινωνικών προγραμμάτων και κοσμοθεωριών. «Άλλοτε μας αντιμετωπίζουν ως νεοφιλελεύθερους κι άλλοτε ως κομμουνιστές», στενάζουν η Νικόλ Τεκ κι ο Γιουέ Γιν, μέλη του Γαλλικού Κινήματος για το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα (MFRB), που ιδρύθηκε το 2013 και αριθμεί 900 περίπου μέλη.

Προς ποιον από τους δύο πόλους κλίνει σήμερα ο δημόσιος διάλογος; Περιέργως, οι αναλύσεις αποκλίνουν: ορισμένοι βλέπουν γατάκια, ενώ άλλοι βλέπουν τίγρεις. Στα δεξιά, ο μηχανικός Μαρκ ντε Μπασκιά, ένας από τους κυριότερους θεωρητικούς υποστηρικτές της ιδέας στη Γαλλία, παρατηρεί: «Δύο έρευνες που πραγματοποιήθηκαν με διαφορά ενός έτους σε μέλη πολιτικών κομμάτων αποδεικνύουν ότι η ιδέα αποκτά ολοένα και περισσότερο “αριστερή” χροιά. Πρόκειται για μια ιδιαίτερα ενοχλητική εξέλιξη γιατί, εάν εκλαμβάνεται ως μια τρέλα των αριστεριστών, θα δυσκολευτεί ακόμη περισσότερο να προχωρήσει». Οι συνελεύσεις των Άγρυπνων, όπου συζητήθηκε διεξοδικά το ζήτημα του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος και των συγκριτικών πλεονεκτημάτων του σε σχέση με τον ισόβιο μισθό που θεωρητικοποίησε ο Μπερνάρ Φριό (7), δεν διόρθωσαν την κατάσταση...

Εξίσου ενοχλημένη, αλλά για τους εντελώς αντίθετους λόγους, είναι και η Κορίν Μορέν Νταρλέ, μέλος της εθνικής γραμματείας του γαλλικού Κόμματος της Αριστεράς (PG). Ανακάλυψε το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα πριν από οκτώ περίπου χρόνια, μαζί με τον Μυλοντό, στους κόλπους του Mouvement Utopia (κίνημα στο οποίο συμμετέχουν μέλη των Πράσινων και του PG): «Για μένα παραμένει η πιο ανατρεπτική ιδέα στο πολιτικό πεδίο. Μόνο που σήμερα την βλέπω να υιοθετείται παντού, με μια μορφή που στερείται του αρχικού νοήματός της». Πράγματι, οι πειραματικές εφαρμογές της που γνώρισαν μεγάλη προβολή από τα μέσα ενημέρωσης, στην Ολλανδία και στην Φινλανδία για παράδειγμα, δεν έχουν τίποτα το επαναστατικό. Στις 20 ολλανδικές πόλεις που εξετάζουν το ενδεχόμενο υιοθέτησης του μέτρου, πρόκειται μάλλον για μια «μεταρρύθμιση της κοινωνικής προστασίας εμπνευσμένη από ορισμένες αρχές του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος», διευκρινίζει ο οικονομολόγος Σίαρ Χουιμάκερς.

Στο Ελσίνκι, το Κόμμα του Κέντρου, που βρίσκεται στην κυβέρνηση από το 2015, έκανε καμπάνια υπέρ του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος. Σε αυτό βλέπει ένα μέσο για τη βελτίωση της κοινωνικής προστασίας σε ένα πλαίσιο λιτότητας, καθώς και για την ενθάρρυνση της απασχόλησης μέσω της ώθησης των δικαιούχων των κοινωνικών βοηθημάτων προς την αγορά εργασίας. Συνδυασμένο με μια θέση εργασίας, το ελάχιστο εισόδημα θα μπορούσε να εξουδετερώσει την «παγίδα της αεργίας», δηλαδή τον κίνδυνο η επιστροφή στην αμειβόμενη εργασία να καταλήγει σε μείωση του εισοδήματος λόγω της απώλειας των κοινωνικών παροχών, με αποτέλεσμα την εκ νέου επιλογή της ανεργίας. Το μέτρο υποστηρίζεται ευρύτατα από τον πληθυσμό της χώρας, αλλά και από τους Πράσινους και την Αριστερή Συμμαχία. Αναμένεται ότι μια οριστική έκθεση θα επιτρέψει την δρομολόγηση –στις αρχές του 2017– μιας διετούς πειραματικής εφαρμογής του μέτρου· ωστόσο, τα πρώτα στοιχεία που έχουν δοθεί στη δημοσιότητα δείχνουν πως οι αρχικές φιλοδοξίες έχουν αναθεωρηθεί προς τα κάτω. Το πιλοτικό πρόγραμμα προβλέπει ένα εισόδημα της τάξης των μόλις

550 ευρώ, στο οποίο μπορεί να προστεθεί η επιδότηση ενοικίου, και καταβάλλεται σε 10.000 άτομα. «Το πνεύμα είναι εντελώς διαφορετικό από εκείνο του ελβετικού δημοψηφίσματος [βλ. σχετικό θέμα στο επόμενο τεύχος]», επιμένει ο Ότο Λέχτο, μέλος του φινλανδικού τμήματος του Basic Income Earth Network (BIEN, Παγκόσμιο Δίκτυο για το Βασικό Εισόδημα). «Δεν τίθεται θέμα ούτε καταπολέμησης της φτώχειας ούτε καθιέρωσης του δικαιώματος στο εισόδημα, πόσο μάλλον της απελευθέρωσης από την εργασία».

Ακόμη λιγοστοί και συχνά απομονωμένοι εντός του κοινωνικού περιγύρου ή του πολιτικού σχηματισμού τους, οι Γάλλοι υπέρμαχοι του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος συντονίζουν τη δράση τους, χωρίς ωστόσο και να ξεχνούν όλα όσα τους χωρίζουν. «Συμπαθώ πολύ τον Μπατίστ [Μυλοντό], όμως είναι ιδεαλιστής», δηλώνει ο ντε Μπασκιά. «Και επιπλέον, όταν επιθυμείς να περιορίσεις τα εισοδήματα σε μια κλίμακα από το 1 έως το 4 είναι, όπως και να το κάνουμε, ένας σοβαρός περιορισμός των ατομικών ελευθεριών!». Παλαιότερα στον στενό κύκλο του Νικολά Σαρκοζί, ο βουλευτής Φρεντερίκ Λεφέμπρ, του (δεξιού) κόμματος των Ρεπουμπλικανών, υποψήφιος στις προκριματικές εκλογές του κόμματός του για το πρόσωπο που θα το εκπροσωπήσει στις προεδρικές εκλογές του 2017, αφηγείται πώς ο Ζυλιέν Μπαγιού, εκπρόσωπος Τύπου του Ευρώπη Οικολογία – Πράσινοι (EELV), τον πήγε σε μια κατάληψη της κολλεκτίβας Μαύρη Πέμπτη για να συζητήσει με έναν άστεγο σχετικά με το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα. Τον Ιανουάριο του 2016, υπερασπίστηκε στην Εθνοσυνέλευση από κοινού με τη σοσιαλίστρια συνάδελφό του Ντελφίν Μπατό, στο πλαίσιο της συζήτησης του «Νόμου για την Ψηφιακή Δημοκρατία», τροπολογίες που ζητούσαν από την κυβέρνηση να παρουσιάσει στο Κοινοβούλιο επίσημη έκθεση για το κατά πόσο είναι εφικτή η καθιέρωση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος. «Αναλαμβάνω πλήρως τη διακομματική διάσταση του διαβήματος αυτού», σχολιάζει η Μπατό. «Τα κόμματα δεν παράγουν πλέον ούτε μία καινούργια ιδέα. Τα ουσιαστικά λαμβάνουν χώρα έξω από αυτά. Κι αυτό το ζήτημα δημιουργεί τομές, τόσο στο εσωτερικό τους όσο και έξω από αυτά. Δεν συμφωνούμε στα πάντα, οφείλουμε όμως να εργαστούμε για τη δημιουργία πλειοψηφιών συγκροτημένων γύρω από ιδέες».

Κανείς από τους συνομιλητές μας δεν διακηρύσσει ανοιχτά την πλήρη διάλυση του υφιστάμενου συστήματος κοινωνικής προστασίας. Ούτε καν ο Λεφέμπρ ή ο Γκασπάρ Κενίγκ, ιδρυτής της φιλελεύθερης δεξαμενής σκέψης Ελεύθερη Γενιά. Αν και το MFRB δηλώνει ότι «δεν ανήκει ούτε στην Αριστερά ούτε στη Δεξιά», διευκρινίζει στον καταστατικό χάρτη του ότι το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα «δεν θα πρέπει να αμφισβητεί τα δημόσια συστήματα κοινωνικής ασφάλισης, αλλά να συμπληρώνει και να βελτιώνει την υφιστάμενη κοινωνική προστασία». Θα μπορούσε να αντικαταστήσει ορισμένες από τις παροχές του συστήματος αλληλεγγύης που χρηματοδοτούνται από τη φορολόγηση, όπως το RSA (Εισόδημα Ενεργού Αλληλεγγύης) (8), κανείς όμως δεν υποστηρίζει ότι θα έπρεπε να θιγεί το ασφαλιστικό καθεστώς που χρηματοδοτείται από τις εισφορές των ασφαλισμένων (συντάξεις, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, επιδόματα ανεργίας). Μονάχα τα οικογενειακά επιδόματα θα αντικαθίσταντο από τη χορήγηση σε κάθε παιδί ενός ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, το ύψος του οποίου θα ήταν χαμηλότερο από εκείνο των ενηλίκων.

Μία εξαίρεση υπάρχει μόνο: σε μια έκθεση που δημοσιεύθηκε τον Μάιο (9), το ίδρυμα Ζαν Ζορές, προσκείμενο στο γαλλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα, προτείνει τρία σενάρια χρηματοδότησης όπου κυριαρχεί το μέλημα «να μην δημιουργηθεί περαιτέρω υπερχρέωση» –και έτσι προτείνουν χωρίς περιστροφές την αποψίλωση της κοινωνικής ασφάλισης. Το πρώτο προβλέπει τη χορήγηση ποσού 500 ευρώ τον μήνα σε όλους τους ενήλικες, με αντάλλαγμα την επί της ουσίας κατάργηση της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και των επιδομάτων ανεργίας. Το δεύτερο, το οποίο οι συγγραφείς της έκθεσης θεωρούν ως το πλέον αξιόπιστο, προβλέπει ποσό 750 ευρώ, αλλά «ανακυκλώνει» και τις συνταξιοδοτικές παροχές. Το τρίτο προβλέπει ποσό 1.000 ευρώ με τις ίδιες προδιαγραφές, αλλά προϋποθέτει επιπλέον παρακρατήσεις. Εμβρόντητος, ο Ζαν-Ερίκ Υαφίλ, μέλος του MFRB και

οικονομολόγος, ο οποίος ετοιμάζει μια διδακτορική διατριβή πάνω στο οικουμενικό εισόδημα, κατήγγειλε τις «χονδροειδείς βλακείες» που περιέχονται στην έκθεση, κατά τη διάρκεια μιας συζήτησης με τον Ζερόμ Ερικούρ, συντονιστή της ομάδας εργασίας του ιδρύματος, που έγινε στις 26 Μαΐου 2016 σε ένα παρισινό καφέ. «Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα είναι απόλυτα συμβατό με την κοινωνική προστασία και με τις υψηλές δημόσιες δαπάνες!», εξεργάγη. Αμήχανος, ο Ερικούρ απάντησε ότι οι συντάκτες της έκθεσης δεν έβλεπαν το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα ως «την ορθή λύση για τα προβλήματα του 21ου αιώνα», αλλά δεν θέλησαν να το διευκρινίσουν μέσα στο κείμενο, το οποίο συντάχθηκε «με πνεύμα ουδετερότητας». Ουδετερότητας τόσο μεγάλης, ώστε τα σενάρια που επεξεργάστηκαν με μισή καρδιά αναπαράχθηκαν από τον Τύπο λες και επρόκειτο για τις εισηγήσεις τους...

Το ίδιο ποσό για τον καθένα, όποια κι αν είναι η κατάστασή του: όλοι οι υπέρμαχοι του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος συμφωνούν ότι πρέπει να σταματήσει η εισβολή στην ιδιωτική ζωή που συνεπάγεται το σημερινό σύστημα κοινωνικής αλληλεγγύης, του οποίου οι παροχές δίνονται υπό όρους (ανάλογα με την οικογενειακή κατάσταση, το εισόδημα κ.ο.κ.). «Είναι απαράδεκτο να πληρώνονται ελεγκτές για να πηγαίνουν να μετρήσουν τις οδοντόβουρτσες στο μπάνιο των δικαιούχων του RSA, προκειμένου να διαπιστώσουν μήπως συζούν με κάποιο άτομο (10), τη στιγμή που αυτοί οι άνθρωποι το μόνο που θέλουν είναι να χορτάσουν την πείνα τους!», εκτιμά ο ντε Μπασκιά. Το ίδιο υποστηρίζει και ο Κενίγκ: «Οφείλουμε να αγωνιστούμε ενάντια στη φτώχεια με τρόπο περισσότερο αποτελεσματικό και λιγότερο πατερναλιστικό, προσφέροντας στον κόσμο το ελάχιστο ποσό που χρειάζεται για να ζήσει, δίχως να ανακατευόμαστε στην προσωπική ζωή του ή να ελέγχουμε κατά πόσον είναι αφοσιωμένος στην αξία της εργασίας». Εξάλλου, η εξοικονόμηση πόρων που θα προέκυπτε από τη χορήγηση ενός ποσού χωρίς όρους θα συνεισέφερε στη χρηματοδότηση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος: ο κ. Λεφέμπρ υπογραμμίζει το κόστος που συνεπάγεται σήμερα «η παραγωγή του νομοθετικού πλαισίου, η διεκπεραίωση των αιτημάτων του κοινού, ο έλεγχος των δικαιούχων και οι κυρώσεις κατά των παραβατών». Επισημαίνει επίσης τον «ενάρετο κύκλο» των εξοικονομήσεων που θα προέκυπταν χάρη σε αυτό το μέτρο: «Μικρότερη παραβατικότητα, χαμηλότερες δαπάνες υγείας, υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο...». Αντίθετα δε με τις υπόλοιπες προσωπικότητες της Δεξιάς που έχουν υιοθετήσει το μέτρο, έχει ταχθεί υπέρ ενός υψηλού ποσού, «μεταξύ 800 και 1.000 ευρώ».

Μείγμα τόλμης και διστακτικότητας

Η επανεμφάνιση της έννοιας στην Ευρώπη, με την ονομασία «οικουμενικό επίδομα» οφείλεται στον Βέλγο φιλόσοφο Φιλίπ βαν Παρέις, στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Πρώην μέλος του κόμματος των Οικολόγων, θεωρεί ότι η αναγνώριση της δυνατότητας κάθε ατόμου να οργανώνει τη ζωή του και την εργασία του όπως εκείνο επιθυμεί ανατρέπει τα διανοητικά βολέματα τόσο της Αριστεράς όσο και της Δεξιάς. Όπως διηγείται, «κατά τη διάρκεια μιας παρέμβασής μου ενώπιον του φλαμανδικού Φιλελεύθερου Κόμματος ρώτησα: “Ποιος από εσάς θεωρεί ότι η ελευθερία είναι μια αξία που έχει πρωταρχική σημασία;” Όλος ο κόσμος σήκωσε το χέρι του. Στη συνέχεια, πρόσθεσα: “Και τώρα, ποιος από εσάς πιστεύει ότι μονάχα οι πλούσιοι πρέπει να έχουν αυτήν τη δυνατότητα;” Αντίθετα, μια συνάντησή μου με μέλη ελληνικών, ισπανικών και ιταλικών πολιτικών κινήσεων –του ΣΥΡΙΖΑ, των Podemos και της Rifondazione Comunista– στο Μπάρι της Απουλίας, μου έδωσε την ευκαιρία να αναρωτηθώ μήπως η Αριστερά κακώς περιορίζεται στην υπεράσπιση του κράτους και της ισότητας, εγκαταλείποντας την αξία της ελευθερίας στη Δεξιά».

Προφανώς, εξακολουθούν να υφίστανται θεμελιώδεις διαφορές: ο Κενίγκ και ο ντε Μπαστιά, οι οποίοι έχουν εκπονήσει ένα κοινό πρόγραμμα, έχουν ως στόχο την καταπολέμηση της φτώχειας, όχι όμως και των ανισοτήτων (11). Προτείνουν έναν αρνητικό φόρο (επίδομα) 450 ευρώ ανά ενήλικα και 225 ευρώ ανά τέκνο, χρηματοδοτημένο από έναν φόρο με ενιαίο συντελεστή 23% για όλα τα εισοδήματα (12). Προκειμένου να περιοριστούν οι επιπτώσεις ενός τέτοιου τύπου φορολόγησης στην αναδιανομή των εισοδημάτων, προτείνουν αύξηση των εισφορών επί της περιουσίας, κατάργηση των απαλλαγών για τα εισοδήματα που προέρχονται από ακίνητα ή από τον χρηματοοικονομικό τομέα κ.ο.κ. «Όλα αυτά δεν θα άλλαζαν σχεδόν καθόλου την υφιστάμενη ισορροπία της κατανομής του πλούτου στη Γαλλία», εξηγεί ο ντε Μπασκιά. «Οι πλούσιοι θα κέρδιζαν κάτι λιγότερο και οι φτωχοί κάτι περισσότερο. Θα εξορθολογίζοταν όμως το σύστημα: θα έμπαινε τέλος στον στιγματισμό και τον κρατικό πατερναλισμό, θα εξαλείφονταν τα φαινόμενα που οδηγούν στην επιλογή της αεργίας έναντι της χαμηλά αμειβόμενης απασχόλησης –και επιπλέον θα αντιμετωπιζόταν αποτελεσματικά η ακραία φτώχεια». Βασίζονται σε έναν «απόλυτο» και όχι «σχετικό» ορισμό της φτώχειας καθώς η τελευταία, εκτιμά ο Κενίγκ, αποτελεί ουσιαστικά προϊόν «ζήλειας»: «Δεν θα έπρεπε να σας νοιάζει που κάποιιοι άλλοι γίνονται πολύ πλούσιοι, τη στιγμή που εσείς έχετε την αίσθηση ότι ζείτε καλά».

Ποια άλλα επιχειρήματα θα δικαιολογούσαν την καθιέρωση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος; Όλοι οι συνομιλητές μας επικαλούνται τον αριθμό των θέσεων εργασίας που είναι καταδικασμένες να εξαφανιστούν εξαιτίας της αυτοματοποίησης και της ψηφιοποίησης της παραγωγής. Στην Ελβετία, οι πρωτεργάτες της πρωτοβουλίας «Για ένα άνευ όρων ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα» παρέλασαν στους δρόμους μεταμφιεσμένοι σε ρομπότ που εκδήλωναν την επιθυμία τους να εργαστούν, παίρνοντας τις δουλειές των ανθρώπων. Εντούτοις, μια πρόσφατη έκθεση του ΟΟΣΑ μετριάζει τις εκτιμήσεις παλαιότερων μελετών που πρόβλεπαν «μαζική ανεργία, οφειλόμενη στην τεχνολογία»: εκτιμά ότι μόνο 9% των θέσεων εργασίας «παρουσιάζουν υψηλό κίνδυνο αυτοματοποίησης», προειδοποιώντας ταυτόχρονα ότι οι πλέον εκτεθειμένοι εργαζόμενοι είναι εκείνοι «με το χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης (13)».

«Το 9% θα ήταν ήδη ένα τεράστιο ποσοστό», σχολιάζει ο Υαφίλ. «Ιδίως αν προστεθεί στο τρέχον ποσοστό ανεργίας! Ωστόσο, δεν πιστεύω στη ρητορική περί του “τέλους της εργασίας”. Για παράδειγμα, η μετάβαση σε ένα οικολογικό μοντέλο δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας. Και όπως υποστηρίζει ο οικονομολόγος Ζαν Γκαντρέ, όταν ο στόχος είναι η χαμηλότερη οικονομική μεγέθυνση, αυτό δεν συνεπάγεται απαραίτητα και λιγότερες θέσεις εργασίας –το αντίθετο μάλιστα! Θα πρέπει όμως να είμαστε σε θέση να ανησυχούμε για την ποιότητα των θέσεων εργασίας και όχι για την ποσότητά τους. Και, ακόμα και αν επιτυχανόταν η πλήρης απασχόληση, θα απαιτούνταν ένα ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, ώστε καθένας να έχει τη δυνατότητα να επιλέγει την εργασία του και όχι να την υφίσταται». Ο λίβελος του Αμερικανού ανθρωπολόγου Ντέιβιντ Γκρέμπερ, σημαντικής μορφής του κινήματος Occupy Wall Street, ενάντια στις «bullshit jobs» (τιποτένιες θέσεις εργασίας, χωρίς ενδιαφέρον και κοινωνική χρησιμότητα), είχε σημαντική απήχηση (14). Ένας ακόμη οπαδός του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, ο Έλληνας πρώην υπουργός Οικονομικών Γιάννης Βαρουφάκης, εκτιμά ότι η δυνατότητα να αρνηθεί κάποιος μια θέση εργασίας είναι «θεμελιώδους σημασίας, τόσο για μια πολιτισμένη κοινωνία όσο και για μια αγορά εργασίας που λειτουργεί σωστά (15)».

Το ζητούμενο είναι επίσης να διασφαλιστεί η ελευθερία επιλογής των προσωπικών διαδρομών σε μια στιγμή γενικευμένης επισφάλειας –με τον κίνδυνο να παγιωθεί η ανισόρροπη διανομή του πλούτου ανάμεσα στους μισθούς και στα κέρδη. Κάτι τέτοιο γίνεται φανερό όταν ο κ. Λεφέμπρ αναφέρει το παράδειγμα του Earned Income Tax Credit, μέσω του οποίου το αμερικανικό κράτος συμπληρώνει το εισόδημα ορισμένων φτωχών εργαζομένων. Υπάρχει και ένας ακόμη σκόπελος: ότι η καθιέρωση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος μετατρέπεται σε αφορμή για την κατεδάφιση του

εργατικού δικαίου και των μισθολογικών κατακτήσεων, με τον τρόπο που γίνεται από επιχειρήσεις όπως η Uber (16). Όπως συνοψίζει η Ντελφίν Μπατό: «Οφείλουμε να δημιουργήσουμε έναν νέο κοινωνικό συμβιβασμό, πιο προσαρμοσμένο στη δική μας εποχή από εκείνον που μας κληροδότησε η Απελευθέρωση (17), χωρίς όμως και να μετατραπεί το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα σε δεκανίκι για την “ουμπεροποίηση” των πάντων.» Πως όμως μπορούμε να είμαστε σίγουροι γι’ αυτό;

Τα πάντα εξαρτώνται από τη διαπραγματευτική δύναμη που θα έδινε στους εργαζομένους το ύψος του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματός τους, καθώς επίσης και το επίπεδο της φορολόγησης και της αναδιανομής του πλούτου. Όμως, ως προς αυτά τα ζητήματα, η μεγάλη διστακτικότητα πολλών υπερμάχων του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος έρχεται σε αντίθεση με την τόλμη της ιδέας που εκφράζουν. Ο βαν Παρέις συνηγορεί υπέρ μιας σταδιακής καθιέρωσης του μέτρου, ξεκινώντας με τη χορήγηση ενός χαμηλού ποσού. Όμως, αντιτείνει ο Μυλοντό, «τίποτα δεν μας εγγυάται ότι ένα χαμηλό ποσό στη συνέχεια θα αυξηθεί». Το MFRB εξυμνεί τις χειραφετικές δυνατότητες αυτού του μέτρου και την «αλλαγή παραδείγματος» που θα μπορούσε να επιφέρει, ωστόσο εκφράζει την ικανοποίησή του για όλα τα σχέδια που παρουσιάζονται, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που προτείνουν χορήγηση ενός χαμηλού ποσού, αντίστοιχου λίγο-πολύ με το σημερινό RSA. Η οργάνωση συνεργάστηκε ακόμα και με την υπερσυντηρητική Κριστίν Μπουτέν (18), πρόεδρο του Χριστιανοδημοκρατικού Κόμματος, όταν πρότεινε ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα ύψους 400 ευρώ. Μια τοποθέτηση συνεπής με την απολιτική στάση του κινήματος, αλλά που απωθεί τον Μυλοντό, ο οποίος δεν εντάχθηκε ποτέ στο MFRB. Καλύτερα «καθόλου, παρά ένα εγγυημένο εισόδημα της πλάκας. Δεν αποδέχομαι άνευ όρων οποιαδήποτε πρόταση για την χορήγηση εισοδήματος σε όλους», λέει. Αλλά και η Μορέλ Νταρλέ αποκρούει με τη σειρά της κάθε «φетиχισμό».

Όταν τίθεται το ζήτημα της χρηματοδότησης του μέτρου, το επιχείρημα του «ρεαλισμού» και του «πραγματισμού» σηματοδοτεί μια μάλλον μοιρολατρική αποδοχή του υπάρχοντος πολιτικού και κοινωνικού συσχετισμού δυνάμεων. Το MFRB συμμετέχει στην εκστρατεία «Ποσοτική χαλάρωση για τον λαό», που αγωνίζεται ώστε η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα να θέσει την πρωτοβουλία της για δημιουργία χρήματος στην υπηρεσία των πολιτών και όχι των ιδιωτικών τραπεζών. Σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο βλέπει την ευκαιρία να τεθούν οι βάσεις για ένα ευρωπαϊκό οικουμενικό εισόδημα. Εξάλλου, η ΕΚΤ δεν αποκλείει την προσφυγή στο «χρήμα από το ελικόπτερο», που μοιράζεται εξίσου σε όλους, προκειμένου να τονωθεί η κατανάλωση. Όμως, το MFRB αποδεικνύεται πολύ πιο διστακτικό στο ζήτημα των ανισοτήτων. Ο Υαφίλ θεωρεί περιττό «να χτυπάμε τους πλούσιους», καθώς ελλοχεύει ο κίνδυνος να αυξηθεί η φοροδιαφυγή, και ζητά μια «κεντρώα» και «συναινετική» προσέγγιση, στην προσπάθειά του να εξασφαλίσει την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη αποδοχή του μέτρου. «Την εποχή της Απελευθέρωσης, τα αφεντικά προσπαθούσαν να κρατήσουν χαμηλό προφίλ γιατί είχαν συνεργαστεί με τον κατακτητή. Κάτι τέτοιο πλέον δεν ισχύει!», παρατηρεί η Μαρτίν Αλκορτά, αντιπρόεδρος (από τους Πράσινους – EELV) του περιφερειακού συμβουλίου της Ακουιτανίας, η οποία προετοιμάζει την πειραματική εφαρμογή του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος. Ο ντε Μπασκιά εκτιμάει ότι, μέχρι να καταστεί δυνατόν να συγκεντρωθεί μια πλειοψηφία γύρω από την αριστερή εκδοχή του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος, θα χρειαστούν «ένας ή δύο πόλεμοι»... Η υπόθεση ότι θα υπάρξει επιτέλους αποτελεσματική πάταξη της φοροδιαφυγής (19), κάτι που εύχονται πολλοί υπέρμαχοι του μέτρου, τον κάνει να χαμογελάει: «Αν υπήρχε πραγματική βούληση να μπει τέλος σε αυτήν την κατάσταση, θα το είχαμε κατορθώσει εδώ και πολύ καιρό!».

Όπως κάθε προοδευτικό πρόγραμμα, η αριστερή εκδοχή του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος προσκρούει στην απουσία μιας εξουσίας που θα μπορούσε να το υλοποιήσει. Σε αυτό προστίθεται, στον βαθμό που μια τέτοια πρόταση κερδίζει μεγάλη δημοφιλία, ο ολοένα μεγαλύτερος κίνδυνος της αλλοίωσης. Όσο κι αν η ιδέα της καθιέρωσης ενός οικουμενικού εισοδήματος ακόμη προκαλεί

επί της ουσίας αδιαφορία ή αποδοκιμασία, μοιάζει σε ορισμένους βολική σανίδα σωτηρίας, δεδομένου ότι στη Γαλλία πλησιάζουν οι βουλευτικές και οι προεδρικές εκλογές του 2017 μέσα σε μια συγκυρία έλλειψης νέων ιδεών και απαξίωσης της πολιτικής δράσης. Την περασμένη άνοιξη, ενώ μαινόταν η μάχη ενάντια στον νόμο της κυβέρνησης Βαλς για τα εργασιακά, ο Γκυγιόμ Ματελιέ, σοσιαλιστής δήμαρχος της πόλης Αμπιγύ της Άνω Σαβοΐας και συντάκτης μιας διατριβής για το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, δήλωνε ότι ο γραμματέας του Σοσιαλιστικού Κόμματος Ζαν-Κριστόφ Καμπαντελίσ τον επιφόρτισε να «προωθήσει την ιδέα» στο εσωτερικό του κόμματος, αν και ο ίδιος την αντιμετωπίζει με σκεπτικισμό. Όσο για τον πρωθυπουργό Μανυέλ Βαλς, δήλωσε στις 19 Απριλίου στο Facebook ότι επιθυμεί «να δρομολογήσει το ζήτημα του οικουμενικού εισοδήματος», προσθέτοντας αμέσως μετά ότι δεν θα πρόκειται για ένα επίδομα που θα «χορηγείται σε όλους», καθώς «κάτι τέτοιο θα είχε υπερβολικό κόστος και δεν θα είχε κανένα νόημα». Με άλλα λόγια: δεν υπάρχει πρόβλημα να καθιερωθεί το οικουμενικό εισόδημα, αρκεί μονάχα να μην είναι... οικουμενικό!

Σε κάθε περίπτωση, πώς να ελπίζουμε στην εδραίωση της νομιμοποίησης του δικαιώματος στο οικουμενικό εισόδημα σε μια κοινωνία που στραγγαλίζεται από τη λιτότητα και σφυροκοπείται από μια ρητορική η οποία στάζει χολή εναντίον «της τεμπελιάς των φτωχών που περιμένουν να τους πληρώσει το κράτος», όπου η αντίληψη για την εργασία ακόμη κυριαρχείται, όπως παρατηρεί ο Ματελιέ, «από τον μύθο του προπατορικού αμαρτήματος»; Η Μορέλ Νταρλέ μάς καλεί να είμαστε δύσπιστοι απέναντι στις βιαστικές κινήσεις: «Εάν όντως επείγει να ληφθούν μέτρα, προτιμώ να επιμείνουμε στην αύξηση του βασικού μισθού ή στη μονιμοποίηση των συμβασιούχων του δημόσιου τομέα. Όσον αφορά τα συγκεκριμένα ζητήματα, μιλάμε για ανάκτηση χαμένων κοινωνικών κεκτημένων, ενώ όσον αφορά το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα μιλάμε για νέες κοινωνικές κατακτήσεις. Εξάλλου, ο διάλογος που έχει πυροδοτηθεί μού φαίνεται εξίσου σημαντικός με την εφαρμογή του μέτρου. Το ταξίδι είναι εξίσου σημαντικό με τον προορισμό! Και μόνο η αναφορά της ιδέας πυροδοτεί παθιασμένες συζητήσεις γύρω από το πώς θέλουμε να είναι η ζωή μας και για το πώς θέλουμε να είναι οργανωμένη η κοινωνία...». Δεν πρέπει να βιαστούμε, πρέπει να έχουμε χρόνο για να διεξάγουμε αυτήν την πολιτισμική και πολιτική μάχη: ίσως αυτός να είναι ο καλύτερος τρόπος για να είμαστε σίγουροι πως, όταν βάλουμε το γατάκι μέσα στο σαλόνι, δεν θα μετατραπεί σε τίγρη που θα κατασπαράξει τους ιδιοκτήτες της.

* Η Mona Chollet είναι δημοσιογράφος της «Le Monde diplomatique».

Σημειώσεις:

1. Συζήτηση που έλαβε χώρα στην πρεσβεία της Φινλανδίας στο Παρίσι, στις 3 Μαρτίου 2016.
2. Τον Ιούνιο του 2016, ο καθарός κατώτατος μισθός στη Γαλλία ανερχόταν στα 1.141 ευρώ.
3. Βλ. το αφιέρωμα «Revenu garanti, une utopie à portée de main», «Le Monde diplomatique», Μάιος
4. Baptiste Mylondo, «Un revenu pour tous. Précis d'utopie réaliste», Utopia, Παρίσι
5. Βλ. Sam Pizzigati, «Plafonner les revenus, une idée américaine», «Le Monde diplomatique», Φεβρουάριος
6. Στο «Καπιταλισμός και Ελευθερία» (1962), ο Μίλτον Φρίντμαν πρότεινε ένα επίδομα υπό τη μορφή της μείωσης φόρου.
7. Βλ. Bernard Friot, «A partir des retraites, imaginer un salaire à vie», Les blogs du Diplo, 8 Σεπτεμβρίου 2010, <http://blog.mondediplo.net>
8. (Σ.τ.Μ.): Στη Γαλλία, όλοι οι άνεργοι/άποροι άνω των 25 ετών δικαιούνταν το Ελάχιστο Εισόδημα Κοινωνικής Ένταξης (RMI), ύψους 500 ευρώ. Όμως, δεδομένου ότι δημιουργούσε «παγίδα αεργίας», καθώς δεν συνέφερε έναν δικαιούχο του να εργαστεί λίγες ώρες εβδομαδιαίως διότι θα έπαυε η χορήγησή του, αντικαταστάθηκε από το RSA, το οποίο συμπληρώνει το διαφυγόν εισόδημα ενός ατόμου που εργάζεται με μειωμένο ωράριο σε σχέση με το σύνολο των παροχών που θα απολάμβανε ως άνεργος ή άπορος.
9. «Le revenu de base, de l'utopie à la réalité?», Fondation Jean-Jaurès, Παρίσι, 22 Μαΐου

10. Το ύψος του RSA είναι 524,68 ευρώ για ένα άτομο που ζει μόνο και 787,02 ευρώ για ένα ζευγάρι. (Σ.τ.Μ.): Έτσι, πολλά ζευγάρια που συγκατοικούν αποφεύγουν να το δηλώσουν και παρουσιάζονται ως εργένηδες, με τον ένα από αυτούς να ισχυρίζεται ότι φιλοξενείται από κάποιον συγγενή ή φιλικό πρόσωπο, έτσι ώστε να λαμβάνουν 1.049 αντί για 787 ευρώ.
11. Marc de Basquiat και Gaspard Koenig, «Liber, un revenu de liberté pour tous», Editions de l'Onde – Génération libre, Παρίσι, 2014.
12. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, κατά τη γνώμη τους, η επιδότηση ενοικίου και οι ενισχύσεις για την απόκτηση κατοικίας θα έπρεπε να αποτελέσουν αντικείμενο χωριστού επιδόματος, σε συνάρτηση με την κατάσταση κάθε ατόμου.
13. «Automatisation et travail indépendant dans une économie numérique», Synthèses sur l'avenir du travail, ΟΟΣΑ, Παρίσι, Μάιος
14. David Graeber, «On the phenomenon of bullshit jobs», Strike!, 17 Αυγούστου 2013, <http://strikemag.org>
15. «Technical change turns basic income into a necessity», από το συνέδριο «The future of the work», Institut Gottlieb-Duttweiler, Ζυρίχη, 5 Μαΐου 2016, <https://yanisvaroufakis.eu>
16. Βλ. Evgeny Morozof, «Résister à l'uberisation du monde», «Le Monde diplomatique», Σεπτέμβριος 2015 και «L'utopie du revenu garanti récupérée par la Silicon Valley», Les blogs du Diplo, 9 Φεβρουαρίου
17. (Σ.τ.Μ.) Το 1945, οι Κομμουνιστές ήταν εξαιρετικά ενισχυμένοι λόγω της σημαντικής συμβολής τους στην Αντίσταση, ενώ ήταν ακόμα νωπές οι τεράστιες κοινωνικές κατακτήσεις του Λαϊκού Μετώπου του 1936, οι οποίες καταργήθηκαν από το δωσιλογικό καθεστώς του Βισύ. Έτσι, οι μεταπολεμικές κυβερνήσεις αναγκάστηκαν να δεχθούν τη δημιουργία ενός σημαντικότερου κράτους πρόνοιας που πρότεινε το Συμβούλιο της Αντίστασης. Σήμερα στη Γαλλία, όσοι επιθυμούν το ξήλωμα του κοινωνικού κράτους συνοψίζουν τις επιθυμίες τους με την φράση: «Να ξεμπερδεύουμε με το Συμβούλιο της Αντίστασης».
18. (Σ.τ.Μ.) Γαλλίδα φανατική καθολική δεξιά πολιτικός, η οποία έγινε γνωστή το 1999 για την λυσσώδη αντίδρασή της στο σύμφωνο συμβίωσης. Καθώς περιθωριοποιήθηκε μέσα στην μεγάλη δεξιά παράταξη λόγω του υπερσυντηρητισμού της, ίδρυσε το –πολύ μικρό– Χριστιανοδημοκρατικό Κόμμα.
19. Βλ. Eva Joly, «Η φοροδιαφυγή πέρα από τις αποκαλύψεις των "Panama papers"», «Le Monde diplomatique – ελληνική έκδοση», 3 Ιουλίου 2016, <http://monde-diplomatique.gr/?p=1454>

Οικονομικά βολέματα στις Βρυξέλλες!

της Vicky Cann*

Οι ευρωπαϊκοί θεσμοί δίνουν εξοργιστικά μεγάλη σημασία στη γραφειοκρατία, εις βάρος της πολιτικής εξουσίας. Καθώς δε οι κοινοτικοί υπάλληλοι που τη στελεχώνουν παρεμβαίνουν σε όλα τα στάδια της διαδικασίας λήψης των αποφάσεων, προσελκύουν την προσοχή των λόμπι. Όμως, ελλείψει συγκεκριμένων κανόνων στις Βρυξέλλες, παρατηρείται αύξηση των κρουσμάτων σύγκρουσης συμφερόντων, τόσο μεταξύ των ευρωβουλευτών όσο και των Επιτρόπων.

Στην ευρωπαϊκή συνοικία των Βρυξελλών επικρατεί μια μεταβατική κατάσταση. Ενώ οι πρώην Επίτροποι αναζητούν τις νέες κατευθύνσεις που θα ακολουθήσει η σταδιοδρομία τους, οι διάδοχοί τους εξοικειώνονται με τη νέα τους θέση. Ωστόσο, ο Ζαν Κλοντ Γιούνκερ, ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, συγκρότησε την ομάδα των Επιτρόπων του με τρόπο που δημιούργησε αρκετά ερωτηματικά.

Στη νέα του ομάδα που ανέλαβε τα καθήκοντά της την 1η Νοεμβρίου του 2014, εμπιστεύτηκε τη θέση του Επιτρόπου αρμόδιου για ζητήματα ενέργειας και κλίματος στον Μιγκουέλ Αρίας Κανέτ, πρώην πρόεδρο μιας πετρελαϊκής εταιρείας (της Petrologis Canarias). Στη θέση του Επιτρόπου αρμόδιου για την ενοποίηση των χρηματαγορών τοποθετήθηκε ο Τζόνναθαν Χιλ, πρώην λομπίστας στην υπηρεσία της βιομηχανίας. Επίτροπος αρμόδιος για τις οικονομικές και χρηματοοικονομικές υποθέσεις ορίστηκε ο Πιέρ Μοσκοβισί, (σοσιαλιστής) Γάλλος, πρώην υπουργός, ο οποίος διετέλεσε αντιπρόεδρος του «Κύκλου της Βιομηχανίας», ενός λόμπι των βιομηχάνων. Επίτροπος αρμόδιος για την έρευνα τοποθετήθηκε ο Κάρλος Μοέντας, πρώην στέλεχος της τράπεζας Goldman Sachs. Όσον αφορά δε τη θέση του Επιτρόπου αρμόδιου για τη Δικαιοσύνη, δόθηκε στη Βέρα Τζουροβά, πρώην σύμβουλο ενός Τσέχου δισεκατομμυριούχου για ζητήματα σχέσεων με τα πολιτικά κόμματα. Οι επιλογές του Γιούνκερ εγκρίθηκαν από τους ευρωβουλευτές μετά από μια μακρά διαδικασία ακροάσεων, η οποία κατέληξε σε διακριτικές συναλλαγές, στις οποίες ειδικεύονται οι ευρωπαϊκοί θεσμοί. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αρκέστηκε στην αντικατάσταση της υποψηφίου Επιτρόπου της Σλοβενίας Αλένκα Μπράτουσεκ, η οποία δεν υποστηριζόταν πλέον από την κυβέρνηση της χώρας της.

Η κουλτούρα της συγκάλυψης, η ανταλλαγή φιλοφρονήσεων και εξυπηρετήσεων, καθώς και η τεράστια ισχύς των ευρωπαϊκών θεσμών αποτελούν τα κύρια συστατικά της τούρτας των Βρυξελλών. Μάλιστα, στην κορυφή της βρίσκεται σε περίοπτη θέση το κερασάκι της σύγκρουσης συμφερόντων.

Υπάρχουν ελάχιστοι κανόνες που να δημιουργούν ένα πλαίσιο για τον διορισμό των Ευρωπαίων Επιτρόπων ή να καθορίζουν το ενδεδειγμένο προφίλ των υποψηφίων για τόσο υψηλές θέσεις ευθύνης. Πριν από την ανάληψη των καθηκόντων τους, οι νέοι Επίτροποι οφείλουν να συμπληρώσουν μια δήλωση στην οποία περιγράφονται αναλυτικά τα «οικονομικά τους συμφέροντα». Στη συνέχεια, τους απαγορεύεται να χειρίζονται υποθέσεις οι οποίες αφορούν τόσο

τα οικονομικά τους συμφέροντα, όσο κι εκείνα των οικείων τους. Ωστόσο, πέρα από αυτόν τον περιορισμό –ο οποίος είναι αμφιλεγόμενος καθώς δεν υπάρχει κανένας σαφής ορισμός για το τι σημαίνει «οικονομικό συμφέρον» και «οικείοι» – οι θεσμοί αποδεικνύονται εξαιρετικά ανοιχτοί και φιλόξενοι, σαν την αίθουσα αναμονής ενός σιδηροδρομικού σταθμού: δεν υπάρχει η παραμικρή απαίτηση όσον αφορά την προηγούμενη επαγγελματική σταδιοδρομία των υποψηφίων.

Κι όμως, οι Επίτροποι συγκαταλέγονται ανάμεσα στις προσωπικότητες που διαθέτουν τη μεγαλύτερη δύναμη στις Βρυξέλλες. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επεξεργάζεται νομοθετικές ρυθμίσεις και κατευθυντήριες οδηγίες οι οποίες ισχύουν για 500 εκατομμύρια Ευρωπαίους πολίτες: με άλλα λόγια, διαθέτουν πολύ μεγαλύτερη εξουσία από εκείνη των υπουργών των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πολύ γρήγορα, τα λόμπι συνειδητοποίησαν αυτήν την πραγματικότητα και οι Βρυξέλλες μετατράπηκαν στη δεύτερη σημαντικότερη πρωτεύουσα για τα επιχειρηματικά λόμπι, μετά από την Ουάσιγκτον.

Στην μποτιλιαρισμένη λεωφόρο του οικονομικού βολέματος, η κίνηση γίνεται και προς τις δύο κατευθύνσεις. Από τη μια κατεύθυνση αυτού του δρόμου, πρώην ηγετικά στελέχη μεγάλων επιχειρήσεων ή εργοδοτικών οργανώσεων μεταναστεύουν προς τους δημόσιους θεσμούς (για παράδειγμα, προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή) για να συνηγορήσουν με ακόμα πιο αποτελεσματικό τρόπο υπέρ των απόψεών τους. Από την άλλη κατεύθυνση, οι πρώην υψηλόβαθμοι κοινοτικοί υπάλληλοι τερματίζουν την καριέρα τους στον ιδιωτικό τομέα, στον οποίο πουλάνε τις υπηρεσίες τους και τη γεμάτη χρήσιμα τηλέφωνα ατζέντα τους.

Ας φανταστούμε, για παράδειγμα, ένα γραφείο συμβούλων σε ζητήματα λόμπινγκ, του οποίου οι πελάτες είναι βιομήχανοι που επιθυμούν να προωθήσουν την Μεγάλη Διατλαντική Αγορά (ΜΔΑ). Η πρόσληψη ενός πρώην υπαλλήλου των κοινοτικών υπηρεσιών ο οποίος έχει εργαστεί στους τομείς του διεθνούς εμπορίου ή της βιομηχανίας, θα επιτρέψει τον εντοπισμό των κατάλληλων προσώπων που θα αποτελέσουν τους συνομιλητές του γραφείου, την επιλογή της κατάλληλης στιγμής για να προσεγγιστούν τα συγκεκριμένα πρόσωπα αλλά και τον σωστότερο τρόπο προσέγγισης. Ο πρώην κοινοτικός υπάλληλος θα επιφορτιστεί ενδεχομένως με την αποστολή μηνυμάτων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή με την πραγματοποίηση τηλεφωνημάτων χάρη στα οποία θα σπάσει ο πάγος ανάμεσα στους τωρινούς πελάτες του και τους πρώην εργοδότες του.

Όσοι επωφελούνται από αυτήν την κατάσταση –οι «βολεμένοι» (1)– θεωρούν ότι η συγκεκριμένη πρακτική δεν δημιουργεί το παραμικρό πρόβλημα: μήπως δεν σέβονται αυστηρά το πλαίσιο της νομιμότητας; Κι ύστερα, από τη στιγμή που έχουν εγκαταλείψει τους ευρωπαϊκούς θεσμούς, πώς είναι δυνατόν να τους προσάψει κανείς σύγκρουση συμφερόντων ή την κατάχρηση μιας εξουσίας την οποία δεν διαθέτουν πλέον; Ορισμένοι διεκδικούν το δικαίωμα να εργάζονται όπου τους αρέσει, ενώ κάποιοι δηλώνουν ότι από αυτά τα πηγαινέλα ανάμεσα στον ιδιωτικό και στον δημόσιο τομέα «επωφελείται όλος ο κόσμος, καθώς συμβάλλουν στη βελτίωση της αμοιβαίας κατανόησης και της επικοινωνίας ανάμεσα στους ανώτερους κρατικούς ή κοινοτικούς λειτουργούς και στον ιδιωτικό τομέα» (2).

Γενναιόδωρες αποζημιώσεις

Ωστόσο, αρκεί να ρίξει κανείς μια ματιά στην αλληλοδιαδοχή των πρόσφατων κρουσμάτων για να κατανοήσει ότι κάθε άλλο παρά έχουν εξουδετερωθεί οι κίνδυνοι σύγκρουσης συμφερόντων ή κατάχρησης εξουσίας που εγκυμονεί το «βόλεμα» όσων μεταπηδούν από τον δημόσιο στον

ιδιωτικό τομέα. Για παράδειγμα, το 2010, ο Γερμανός Γκίντερ Φερχόιγκεν, πρώην Επίτροπος αρμόδιος για ζητήματα βιομηχανίας και επιχειρήσεων, ίδρυσε από κοινού με την Πέτρα Έρλερ, την πρώην διευθύντρια του γραφείου του, την εταιρεία συμβούλων European Experience Company (EEC). Αν και η EEC δηλώνει στην ιστοσελίδα της ότι «δεν θα πουλάει υπηρεσίες λόμπινγκ», προτείνει στους πελάτες της να τους βοηθήσει να εκπονήσουν την «καλύτερη στρατηγική για να επικοινωνούν με τους ευρωπαϊκούς θεσμούς» (3). Είναι πολύ δύσκολο να διακρίνει κανείς τη διαφορά... Ο Ιρλανδός Τσάρλι Μακ Κρίβυ, πρώην Επίτροπος αρμόδιος για ζητήματα εσωτερικής αγοράς, εντάχθηκε στο μισθολόγιο μιας τράπεζας και συμμετέχει στα διοικητικά συμβούλια των εταιρειών Ryanair και Sentenial. Μετά το πέρασμά της από το αξίωμα της Επιτρόπου αρμόδιας για ζητήματα προστασίας του καταναλωτή, η Βουλγάρα Μεγκλένα Κούνεβα έγινε δεκτή στο διοικητικό συμβούλιο της γαλλικής τράπεζας BNP Paribas. Η δε Αυστριακή Μπενίτα Φερέρο Βάλντνερ, η οποία για ένα διάστημα εργάστηκε ως υπεύθυνη διεθνών σχέσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εργάζεται πλέον για την ασφαλιστική εταιρεία Munich Re. Όσο για τον Βέλγο Λουί Μισέλ, αφού εγκατέλειψε το αξίωμα του Επιτρόπου αρμόδιου για ζητήματα διεθνούς συνεργασίας, ανθρωπιστικής βοήθειας και αντιμετώπισης κρίσεων, έγινε ευρωβουλευτής, ενώ παράλληλα προσλήφθηκε από την Credimo, μια εταιρεία στεγαστικής πίστης.

Ο πολλαπλασιασμός των κρουσμάτων – από τα οποία είμαστε σε θέση να αναφέρουμε μονάχα ελάχιστα – προκάλεσε κάποιες αντιδράσεις των μέσων ενημέρωσης, με αποτέλεσμα να υπάρξει μια σκλήρυνση στο νομοθετικό πλαίσιο που ισχύει για τους αποχωρούντες Επιτρόπους. Έτσι, για μια περίοδο 18 μηνών, η εικοσάδα των Επιτρόπων που εγκατέλειψαν τη θέση τους το 2014 είναι υποχρεωμένοι να γνωστοποιούν στις ευρωπαϊκές αρχές κάθε νέα πηγή επαγγελματικών εσόδων και να ζητούν την έγκρισή τους γι' αυτήν. Κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου, τους απαγορεύεται να παρεμβαίνουν στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή ως λομπίστες για ζητήματα που έχουν σχέση με τις προηγούμενες δραστηριότητές τους (4). Στο παρελθόν, η περίοδος γνωστοποίησης περιοριζόταν στους 12 μήνες μονάχα, ενώ δεν υπήρχε η παραμικρή ρητή απαγόρευση άσκησης δραστηριοτήτων λόμπινγκ. Ωστόσο, το νέο νομοθετικό πλαίσιο εξακολουθεί να μην καθορίζει ξεκάθαρα τι ακριβώς εμπίπτει στην επ' αμοιβή άσκηση επιρροής. Εξάλλου, προσποιείται ότι αγνοεί το γεγονός ότι οι Επίτροποι λαμβάνουν τις αποφάσεις συλλογικά, με αποτέλεσμα οι αρμοδιότητές τους να υπερβαίνουν σε μεγάλο βαθμό τα στενά όρια του χαρτοφυλακίου τους.

Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα να μην κατορθώσει η αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου να εξαλείψει το «βόλεμα» των πρώην αξιωματούχων στις Βρυξέλλες. Από αυτήν την άποψη, ιδιαίτερα χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Βίβιαν Ρέντινγκ, η οποία διατέλεσε Επίτροπος επί τρεις συνεχόμενες θητείες (1999-2014), αρμόδια για ζητήματα Εκπαίδευσης, Μέσων Ενημέρωσης και Δικαιοσύνης: τον Μάιο του 2014 εξελέγη ευρωβουλευτής, ενώ παράλληλα, με τις ευλογίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εξασφάλισε επιπλέον θέσεις συμμετέχοντας στα εξής διοικητικά συμβούλια: της εταιρείας ορυχείων Nystar, της Agfa-Gevaert και του ιδρύματος Bertelsmann.

Οι πρώην Επίτροποι λαμβάνουν γενναιόδωρες αποζημιώσεις την τριετία που ακολουθεί την αποχώρησή τους από το αξίωμα που κατέχουν: κυμαίνονται μεταξύ 40% και 65% του μισθού τους, δηλαδή μεταξύ 8.332 και 13.540 ευρώ τον μήνα. Καθώς οι αποζημιώσεις αποσκοπούν προφανώς στο να τους επιτρέψουν να μην ενδώσουν στην πρώτη τυχούσα πρόταση εργασίας που θα τους προκύψει και, συνεπώς, να αποφευχθεί ο κίνδυνος της σύγκρουσης συμφερόντων, φαντάζει λογικό να παραταθεί η περίοδος των περιορισμών στις νέες τους επαγγελματικές δραστηριότητες και στην άσκηση λόμπινγκ: από τους 18 μήνες, θα έπρεπε να περάσει στα τρία έτη. Ο χορός των Επιτρόπων συμπαρασύρει συχνά τους ανώτερους υπάλληλους του περιβάλλοντός τους, οι οποίοι είναι επιφορτισμένοι με την εύρυθμη λειτουργία των ευρωπαϊκών μηχανισμών στο επίπεδο της καθημερινότητας: πράγματι, τα άτομα αυτά αποτελούν πολύτιμο απόκτημα για τα γραφεία συμβούλων και άσκησης λόμπινγκ, τα δικηγορικά γραφεία ή τα βιομηχανικά λόμπι.

Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση των ατόμων όσων έχουν μόλις συνταξιοδοτηθεί. Επιπλέον, για τους νεότερους συναδέλφους τους, ο μικρόκοσμος των Βρυξελλών καταλήγει συχνά να γίνεται ένα καρουζέλ στο οποίο εναλλάσσουν συμβάσεις ορισμένου χρόνου στους ευρωπαϊκούς θεσμούς και συμβάσεις ορισμένου χρόνου στη βιομηχανία. Τέλος, υπάρχουν ακόμα πιο τυχεροί συνάδελφοί τους: οι υπάλληλοι που επωφελούνται από άδειες άνευ αποδοχών ή συσσωρεύουν περιόδους οφειλόμενης άδειας μετ' αποδοχών, οι οποίες τους επιτρέπουν να ερωτοτροπούν με τον κόσμο των επιχειρήσεων, γνωρίζοντας ότι η θέση τους στον ευρωπαϊκό θεσμό τους περιμένει.

Το παρακάτω παράδειγμα είναι χαρακτηριστικό της κατάστασης που επικρατεί –και κάθε άλλο παρά μεμονωμένο είναι. Μέχρι τον Απρίλιο του 2014, ο Ερβέ Ζουανζάν ήταν ένας από τους γενικούς διευθυντές της Επιτροπής, κατείχε δηλαδή το υψηλότερο αξίωμα στην κοινοτική δημοσιοϋπαλληλική ιεραρχία. Έναν μήνα αργότερα, είχε ενταχθεί στα στελέχη του γαλλικού δικηγορικού γραφείου Fidal. Αν και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τού έχει απαγορεύσει την άσκηση οποιασδήποτε μορφής άμεσου λόμπινγκ, είναι ελεύθερος να επιδίδεται σε λόμπινγκ με έμμεσο τρόπο ή να παρέχει συμβουλές στους πελάτες του. Ας δούμε πώς περιγράφει ο ίδιος την κατάσταση: «Η εργασία μου στο δικηγορικό γραφείο Fidal αποτελεί για μένα μια καταπληκτική ευκαιρία για να θέσω στη διάθεση των πελατών της εταιρείας τις γνώσεις μου γύρω από τη λειτουργία των ευρωπαϊκών θεσμών και τις διαδικασίες των μηχανισμών τους, καθώς και όλες τις δεξιότητες που έχω αποκτήσει καθ' όλη την πορεία της σταδιοδρομίας μου, κυρίως στους τομείς της εσωτερικής αγοράς και του εξωτερικού εμπορίου» (5).

Η Εμιλυ Ο'Ρέϊλυ, Ευρωπαϊά Συνήγορος του Πολίτη, αρμόδια για την εξέταση των καταγγελιών των πολιτών και των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων εναντίον των ευρωπαϊκών θεσμών, ενδιαφέρθηκε πρόσφατα για τον τρόπο με τον οποίο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αντιμετωπίζει το «βόλεμα» των υπαλλήλων της που μεταπηδούν στον ιδιωτικό τομέα. Παρά το ιδιαίτερα περίτεχνο έως δυσνόητο ύφος που αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα τέτοιου είδους κειμένων, τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει αφήνουν ελάχιστα περιθώρια αμφιβολίας. Εκφράζει τη λύπη της για το γεγονός ότι παρατηρείται «μια συστηματική κακοδιαχείριση στην υλοποίηση ορισμένων όψεων της προσέγγισης της Επιτροπής» (6), αρχίζοντας από τον τρόπο με τον οποίο επεξηγούνται και τεκμηριώνονται οι αποφάσεις της. Για τις περιπτώσεις «βολέματος» των υψηλόβαθμων κοινοτικών υπαλλήλων που μεταπηδούν στον ιδιωτικό τομέα, προτείνει να αποτελέσουν αντικείμενο ηλεκτρονικής δημόσιας ενημέρωσης, προσθέτοντας ότι θα προβεί σε έρευνες εάν αυτό δεν συμβεί. Επίσης, διευκρινίζει ότι δεν θα διστάσει «να χρησιμοποιήσει όλες τις εξουσίες (που διαθέτει), ακόμα και υποχρεώνοντας τους επίσημους να καταθέσουν ενώπιον των υπηρεσιών (της), στην περίπτωση που εγείρονται αμφιβολίες για το κατά πόσον εφαρμόστηκε το νομοθετικό πλαίσιο σχετικά με τη σύγκρουση συμφερόντων».

Πρόέβη δε στην εξής υπογράμμιση: «Προφανώς, οι αρχές στις οποίες στηρίζονται οι συστάσεις μου εφαρμόζονται εξίσου και στην περίπτωση των Ευρωπαίων Επίτροπων» (7).

Τα συμπεράσματα αυτά αποτελούν συνέχεια εκείνων που την είχαν οδηγήσει στην άσκηση κριτικής σε μια απόφαση που είχε λάβει το 2008 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή: πράγματι, η Επιτροπή διόρισε τον Μισέλ Πετί επικεφαλής μιας εσωτερικής επιτροπής, η οποία είναι αρμόδια να αποφαινεται για τις περιπτώσεις «βολέματος», τη στιγμή που αυτός μόλις είχε εγκαταλείψει την Επιτροπή για να εργαστεί ως λομπίστας για λογαριασμό του δικηγορικού γραφείου Clifford Chance και της πελατείας του (8). Αποδεικνύοντας δε ότι κατέχει άψογα την τεχνική του σχήματος λόγου της λιτότητας, η Ευρωπαϊά Συνήγορος είχε δηλώσει ότι ήταν «δύσκολο να υποστηρίξει κανείς ότι οι ιδιωτικές δραστηριότητες του Πετί δεν αποτελούν δυνητική σύγκρουση συμφερόντων» (9).

Κι αν οι ευρωβουλευτές καταγγέλλουν κι αυτοί την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τον τρόπο με τον οποίο διαχειρίζεται το ζήτημα του «βολέματος», το κατηγορητήριό τους συνοψίζεται συχνά στην παροιμιώδη φράση «κάνε αυτό που λέω, κι όχι αυτό που κάνω».

Μετά τις ευρωεκλογές του Μαΐου του 2014, ένα μέρος των ευρωβουλευτών που έχασαν τη θέση τους ανέλαβε καθήκοντα στον ιδιωτικό τομέα, τα οποία είχαν στενή σχέση με τις αποστολές που τους είχαν ανατεθεί στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ιδιαίτερη κριτική ασκήθηκε σε τρεις Βρετανούς και σε μια Ολλανδή που υπήρξαν μέλη της Οικονομικής και Νομισματικής Επιτροπής του Κοινοβουλίου, η οποία διαθέτει σημαντική επιρροή, δεδομένου ότι της είχε ανατεθεί η νομοθετική ρύθμιση του χρηματοοικονομικού και του ασφαλιστικού τομέα. Η Σάρον Μπόουλς, πρώην πρόεδρος της επιτροπής, συμμετέχει πλέον στο διοικητικό συμβούλιο του Χρηματιστηρίου του Λονδίνου ως μη εκτελεστική διευθύντρια. Η Αρλίν Μακ Κάρθι, πρώην αντιπρόεδρος της επιτροπής, διορίστηκε αντιπρόεδρος της εταιρείας λόμπινγκ Sovereign Strategy, αρμόδιας για ζητήματα ευρωπαϊκής στρατηγικής. Ο Πίτερ Σκίνερ έγινε υψηλόβαθμος σύμβουλος στην ασφαλιστική εταιρεία Allianz SE, αρμόδιος για τα ευρωπαϊκά και διεθνή ζητήματα, η δε Κορίεν Βόρτμαν-Κουλ συμμετέχει στο εξής στα διοικητικά συμβούλια του γίγαντα της ασφαλιστικής αγοράς Aegon και του ιδιωτικού συνταξιοδοτικού ταμείου ABP. Ταυτόχρονα, η Δανή Έμιλι Τουρούνεν μεταπήδησε από την κοινοβουλευτική επιτροπή εσωτερικής αγοράς και προστασίας του καταναλωτή στην τράπεζα Nykredit, ως υπεύθυνη δημοσίων υποθέσεων. Η δε Βρετανίδα Φιόνα Χαλ, πρώην μέλος της κοινοβουλευτικής επιτροπής για τη βιομηχανία, την έρευνα και την ενέργεια, δημιούργησε τη δική της εταιρεία, η οποία συμβουλεύει μεταξύ άλλων τη Rockwool, μια επιχείρηση που ειδικεύεται στην παραγωγή μονωτικών υλικών.

Είναι αλήθεια ότι, στο ζήτημα του «βολέματος», ο κώδικας δεοντολογίας των ευρωβουλευτών αποδεικνύεται εξίσου διακριτικός και ελάχιστα φλύαρος σε σχέση με εκείνον που ισχύει για τους Ευρωπαίους Επίτροπους.

* Η Vicky Cann είναι ερευνήτρια που εργάζεται για τη Μη Κυβερνητική Οργάνωση Corporate Europe Observatory (CEO). Διευθύνει το παρατηρητήριο σύγκρουσης συμφερόντων στις Βρυξέλλες RevolvingDoorWatch (<http://corporateeurope.org/revolvingdoorwatch>).

Σημειώσεις:

1. (Σ.τ.Μ.) Οι Γάλλοι, για να περιγράψουν τα εύκολα οφέλη και το οικονομικό βόλεμα που εξασφαλίζει η μεταπήδηση των κρατικών ή των κοινοτικών στελεχών στον ιδιωτικό τομέα, έχουν δημιουργήσει λέξεις παράγωγα της «παντόφλας»: «pantouflage», «pantoufler» και «pantouflard». Στην αγγλική γλώσσα προτιμούν τον όρο «περιστρεφόμενη πόρτα»: «revolving door».
2. Αναφέρεται από την Transparency International UK, «Cabs for hire. Fixing the revolving door between government and business», Policy Paper Series, n°2, Λονδίνο, Μάιος 2011.
3. www.european-experience.de/english/Our-Values.
4. Κώδικας δεοντολογίας των Επιτρόπων, αναθεωρημένος το 2011.
5. Δελτίο τύπου του ομίλου Fidal, Παρίσι, 13 Μαΐου 2014.
6. Emily O'Reilly, «Draft recommendation of the European Ombudsman in the inquiry based on complaints 2077/2012/TN and 1853/2013/TN against the European Commission», Médiateur européen, Στρασβούργο, 22 Σεπτεμβρίου 2014, <http://www.ombudsman.europa.eu/en/cases/draftrecommendation.faces/en/56216/html.bookmark>
7. Emily O'Reilly, «Ombudsman to step up supervision of senior EU officials», 20 Οκτωβρίου 2014, <https://www.theparliamentmagazine.eu/articles/opinion/ombudsman-step-supervision-senior-eu-officials>

8. Médiateur européen, δελτίο τύπου 22/2013, 18 Δεκεμβρίου 2013.
9. Emily O'Reilly, «Decision of the European Ombudsman closing her inquiry into complaint 297/2013/(RA)FOR against the European Commission», Médiateur européen, Στρασβούργο, 19 Δεκεμβρίου 2013, <http://www.ombudsman.europa.eu/en/cases/decision.faces/en/52934/html.bookmark>

Πυγμαχία: Η «ευγενής τέχνη» ή η πόρνη, ο σκλάβος και ο επιβήτορας

του Loïc Wacquant*

Ο Loïc Wacquant παράτησε το πανεπιστήμιο για μια επιτόπια εθνογραφική εργασία από τον Αύγουστο του 1998 έως τον Νοέμβριο του 2001, κατά τη διάρκεια της οποίας μύηθηκε στο επάγγελμα του πυγμάχου και ακολούθησε στην καθημερινή ζωή τους τα νεαρά μέλη της αίθουσας πυγμαχίας στο μαύρο γκέτο του Σαουθσάιντ, στο Σικάγο.

Μία από τις έννοιες που επικαλούνται συχνότερα οι επικριτές της «ευγενούς τέχνης» για να εξηγήσουν τη διαιώνιση του μποξ είναι ότι οι πυγμάχοι είναι αφελείς, εύπιστοι και ξεγελιούνται από αυτό το «show business with blood» (βιομηχανία του θεάματος με αίμα), στο οποίο θυσιάζουν ένα μεγάλο μέρος της ζωής τους και της ύπαρξής τους. Στην πραγματικότητα, οι πυγμάχοι έχουν υπεραναπτυγμένη τη συνείδηση ότι μπαίνουν σε έναν κόσμο απεριόριστης εκμετάλλευσης, στον οποίο η απάτη, η υποκρισία και η κακή μεταχείριση αποτελούν την καθεστηκυία τάξη των πραγμάτων και όπου οι σωματικές βλάβες και ο προσωπικός εξευτελισμός είναι η συνέπεια της άσκησης του επαγγέλματος. Ένα μέλος της αίθουσας πυγμαχίας του γκέτο του Σικάγου, όπου πραγματοποίησα τη μαθητεία μου στην επιστήμη του γρονθοκοπήματος για τρία χρόνια, περιέγραφε τις σχέσεις ανάμεσα στους διάφορους πρωταγωνιστές του κυκλώματος με αυτούς τους όρους: «Όλος ο κόσμος προσπαθεί να λιώσει όλο τον κόσμο, όλος ο κόσμος θέλει να κάνει κακό σε όλο τον κόσμο και κανείς δεν εμπιστεύεται κανέναν».

Οι πυγμάχοι εκφράζουν τη συνειδητοποίηση της εκμετάλλευσης που υφίστανται μέσα από τρεις συγγενείς ιδιωματικές γλώσσες, τη γλώσσα της πορνείας, της σκλαβιάς και της κτηνοτροφίας. Η πρώτη εξομοιώνει το ζευγάρι πυγμάχος-μάνατζερ με το ζευγάρι που αποτελεί η πόρνη με τον προαγωγό της. Η δεύτερη περιγράφει την παλαίστρα σαν φυτεία, μέσα στην οποία οι μάνατζερ και οι οργανωτές των αγώνων έχουν τους ρόλους του ιδιοκτήτη και του επιστάτη. Η τρίτη υπονοεί ότι μεταχειρίζονται τους πυγμάχους σαν σκυλιά, γουρούνια, άλογα και άλλα ζώα που προορίζονται για εμπορική εκμετάλλευση. Αυτές οι τρεις γλώσσες καταγγέλλουν, και μόνο με τη διατύπωσή τους, την παρά φύση εμπορευματοποίηση του προλεταριακού σώματος.

Σύμφωνα με την πρώτη ιδιωματική γλώσσα, ο νταβατζής και ο μάνατζερ έχουν κοινό το στοιχείο ότι, ενώ ισχυρίζονται πως φροντίζουν για τα συμφέροντα και την προστασία της σωματικής ακεραιότητας των αντίστοιχων «εταίρων» τους, τους χρησιμοποιούν και τους εκμεταλλεύονται για να ικανοποιήσουν τη δίψα τους για κέρδος. Όπως μια πόρνη ανταλλάσσει στο πεζοδρόμιο τη σεξουαλική ικανότητα του γυναικείου σώματός της με χρήματα, έτσι και ο πυγμάχος πουλάει την ικανότητα του αντρικού σώματός του να καταφέρνει και να δέχεται βίαια χτυπήματα σε μια παλαίστρα, ενώ, στο παρασκήνιο, οι μάνατζερ και οι οργανωτές καρπώνονται το μεγαλύτερο μέρος των εισπράξεων που αποφέρει αυτό το εμπόριο αντρικής σάρκας.

Η δεύτερη ιδιωματική γλώσσα της εκμετάλλευσης παραπέμπει στην ιστορική εμπειρία της δουλείας. Προφανώς, ο παραλληλισμός με αυτό τον θεσμό δημιουργεί μεγάλη συγκινησιακή ένταση στους αφροαμερικανούς πυγμάχους. Ο Ασάντε, συναθλητής μου και συνηθισμένος sparring-partner (αντίπαλος στην προπόνηση), θυμάται ότι παραβρέθηκε σε έναν ιδιαίτερο βίαιο αγώνα, ο οποίος τον έκανε να συνειδητοποιήσει την οικονομική αδικία που είναι συνυφασμένη με την πυγμαχία: «Είδα τον Χαϊτάουερ να αγωνίζεται με αυτόν τον τύπο. Μισώ την πυγμαχία από εκείνη την ημέρα (...). Ο Χαϊτάουερ και ο τύπος σχεδόν αλληλοσκοτώθηκαν. Οι άνθρωποι στο πλήθος είχαν τρελαθεί. Είπα στον εαυτό μου: “Κοίτα αυτή την σκατοκατάσταση:: αυτοί οι μάγκες αλληλοσκοτώνονται για εκατό δολάρια, γαμώτο, ξαναγυρίσαμε στη σκλαβιά (...). Κι οι δυο τους κατέληξαν στο νοσοκομείο, και γιατί; Για διακόσια δολάρια, από εκατό ο καθένας”».

Ο τρίτος τρόπος με τον οποίο οι πυγμάχοι εκφράζουν το βαθύ αίσθημα εκμετάλλευσης που νιώθουν χρησιμοποιεί μεταφορές από το ζωικό βασίλειο που τους υποβιβάζουν στο επίπεδο του ζώου, το οποίο υποτάσσεται, τρέφεται, εκπαιδεύεται, και επιδεικνύεται -ή ακόμα καταβροχθίζει με κανιβαλική ωμότητα- ανάλογα με τις επιθυμίες αυτών που κινούν τους οικονομικούς μοχλούς του επαγγέλματος. Ένα βράδυ που ήταν θυμωμένος με τον προπονητή του γιατί, μαζί με τον τοπικό οργανωτή αγώνων, τον είχαν «ρίξει», ο Λουκ μου εξήγησε: «Είναι σαν... σαν να ήμουν ένα άλογο μέσα σε ένα στάβλο. Σηκώνομαι το πρωί, ο προπονητής μου με βγάζει έξω και με βάζει να τρέξω, με κανακεύουν, μου δίνουν το σανό μου και με γυρίζουν πίσω στο στάβλο. Κι ύστερα σκάει μύτη ο Ραλφ (ο οργανωτής των αγώνων) και λέει (με μια φωνή υπερβολικά εύθυμη): “Ε! Πώς πάει;” (με ένα τόνο γλυκερό, μιμούμενος την προφορά των λευκών): “Τι κάνει ο ωραίος μαύρος επιβήτοράς μας;”».

Ο Φόνζο είναι ένας από τους σπανιότατους πυγμάχους του Σικάγου που κατέκτησε παγκόσμιο τίτλο κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών. Όμως, όταν αναφέρουμε τα οικονομικά οφέλη της σταδιοδρομίας του, τα πάντα επάνω του -η έκφρασή του, ο τρόπος που στέκεται, ο τόνος της φωνής του, το βλέμμα του- προδίδουν βαθύτατη πίκρα. Μετά από πολλά χρόνια «θυσιών», τα οποία πέρασε υπακούοντας στον ασκητικό τρόπο ζωής των επαγγελματιών πυγμάχων, τρέχοντας και προπονούμενος καθημερινά, ακολουθώντας εξοντωτικές δίαιτες και χαλιναγωγώντας την κοινωνική και ερωτική ζωή του, κατάφερε επιτέλους να κατακτήσει μια ζώνη πρωταθλητή.

Έντονα συναισθήματα εκμετάλλευσης

Όμως, αυτό που θα έπρεπε να είναι μια επαγγελματική αποθέωση και ένας λόγος προσωπικής αγαλλίασης αποκαλύφθηκε ότι ήταν μια στιγμή κενή, χωρίς καμία χαρά: «Εδώ, στις ΗΠΑ, το χρήμα είναι η εξουσία, άρα μπορεί να σου φέρει πολλούς εχθρούς κι επίσης ένα σωρό απατεώνες φίλους (φανερά θλιμμένος). Πίστευα ότι είχα φίλους... Όμως, μόλις άρχισα να κερδίζω λίγα χρήματα (η φωνή του και το βλέμμα του σκληραίνουν), έγιναν γύπες. Και όταν ένας φίλος μεταμορφώνεται σε γύπα, σε ξεκοκκαλίζει: σε κατασπαράζει σαν να ήσουν γουρουνάκι γάλακτος. Σε καταβροχθίζουν ζωντανό. Έτσι, όταν επιτέλους αναδείχθηκα, δεν είχα πια γύρω μου τους ίδιους ανθρώπους που είχα στις αρχές, και ήμουν πολύ δυστυχισμένος».

Οι πυγμάχοι χρησιμοποιούν συχνά, ταυτόχρονα, και τις τρεις παραπάνω γλώσσες για να περιγράψουν την εκμετάλλευση. Το καλοκαίρι του 1992, κατά τη διάρκεια της κατάθεσής του στην Εξεταστική Επιτροπή της αμερικανικής Γερουσίας για τη διαφθορά στην επαγγελματική πυγμαχία, ο Ντέιβ «TNT» Τίμπερι -ένας λευκός πυγμάχος μεσαίων βαρών με μέτρια φήμη- τράβηξε τη μεταφορά της ανθρωποφαγίας στα άκρα, εξηγώντας ότι «ανάλογα με το επίπεδο των πυγμάχων, οι οργανωτές θεωρούν την πλειονότητα των πυγμάχων σαν χοιρινές μπριτζόλες πρώτης ποιότητας, άλλους

σαν παιδάκια και, τους λιγότερο ταλαντούχους, δεύτερης διαλογής κομμάτια, αλλά σπάνια σαν ανθρώπινα όντα».

Ύστερα, αλλάζοντας ύφος, επέστρεψε στη δική του εμπειρία: «Ήταν σαν να σε αγόραζαν στο σκλαβοπάζαρο (...). Δυσκολεύομαι να θεωρήσω την πυγμαχία άθλημα. Για πολλούς οργανωτές αγώνων έχει γίνει η νόμιμη προσωπική βιομηχανία τους με σκλάβους». Η κατάθεση του Τζέιμς Πρίτσαρντ, κατόχου του διηπειρωτικού τίτλου μεσαίων βαρών του IBF, πρόσθεσε σε αυτή την άποψη μια αίσθηση βαμπιρισμού: «Σαν τα κουνούπια (οι μάνατζερ) σε τσιμπάνε και σου ρουφάνε το αίμα. Όταν σε έχουν στο χέρι, σου πίνουν μέχρι και την τελευταία σταγόνα» (1).

Αν και εκφράζουν, συχνά με έμπνευση και οδύνη, ένα έντονο αίσθημα εκμετάλλευσης, οι πυγμάχοι σπάνια εξεγείρονται ενάντια στην οικονομική μοίρα τους. Στην καθημερινή πρακτική τους συμβιβάζονται με την ιδέα ότι είναι ένα εμπόρευμα από σάρκα και επικαλούνται τρία είδη έκφρασης που διαφυλάττουν το αίσθημα της προσωπικής και επαγγελματικής ακεραιότητάς τους.

Η πρώτη εκλογίκευση παρουσιάζει την εκμετάλλευση ως κάτι προφανές στη ζωή, ένα σκληρό δεδομένο της συνηθισμένης ύπαρξης των συνηθισμένων ανθρώπων, απέναντι στο οποίο το μόνο που μπορεί κανείς να κάνει είναι να προσπαθήσει να πετύχει ό,τι καλύτερο μπορεί. Ιδωμένη από αυτή την οπτική γωνία, η πυγμαχία δεν διαφέρει καθόλου από τα υπόλοιπα κοινωνικά παιχνίδια, στα οποία μπορούν να έχουν πρόσβαση οι νεαροί προλετάριοι των υποβαθμισμένων συνοικιών, με δεδομένο ότι οι ευκαιρίες που έχουν στη ζωή τους ακρωτηριάζονται από τη χρεοκοπία του δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος και από την περιθωριοποίηση στην οποία τους καταδικάζει η αγορά της ανειδίκευτης εργασίας, κορεσμένη από φτηνό εργατικό δυναμικό. Όπως λέει ο Μπουτς, ο συναθλητής μου στην αίθουσα πυγμαχίας: «Εάν έχεις μια φτωχή τάξη ανθρώπων που δεν έχουν τίποτε, είναι χωρίς εκπαίδευση, πώς θα πεις “όχι” όταν ένα τύπος έρχεται να σου προτείνει: “Λοιπόν, ακούστε μάγκες, αν χτυπηθείτε εσείς οι δυο, σας σκάω 150 πράσινα”; Αν οι τύποι είχαν λεφτά στην τσέπη τους και μια δουλειά, δεν θα πήγαιναν να χτυπηθούν». Αντί να είναι οργισμένοι με τους μάνατζερ και τους οργανωτές, ορισμένοι πυγμάχοι φτάνουν στο σημείο να τους ευγνωμονούν επειδή τους δίνουν την ευκαιρία να παίξουν σε αυτό το είδος λοταρίας που είναι η επαγγελματική πυγμαχία.

Σε κάθε περίπτωση, ο χώρος της πυγμαχίας έχει τόσο κακή φήμη που κανείς δεν μπορεί να ισχυριστεί σοβαρά ότι τον εξαπάτησαν: κάθε άτομο που συμμετέχει στο άθλημα γνωρίζει ότι ο πυγμάχος είναι ένας λάκκος με καρχαρίες, στον οποίο όποιος δεν καταβροχθίζει τους άλλους, θα τους χρησιμεύσει για τροφή. Εάν περάσει κανείς στην οικονομία της πυγμαχίας, αυτό σημαίνει ότι δέχεται προκαταβολικά, ρητά ή σιωπηρά, να κατέχει μια κατώτερη θέση σε αυτήν και να υφίσταται υπερεκμετάλλευση.

Το επιχειρηματικό πνεύμα που επικρατεί στο επάγγελμα εξηγεί επίσης το γεγονός ότι οι πυγμάχοι φτάνουν στο σημείο να αποδέχονται σιωπηρά τη μοίρα τους. Από τη στιγμή που οι καλλιτέχνες της γροθιάς διαβαίνουν το κατώφλι της αίθουσας προπόνησης, τους φουσκώνουν το μυαλό με έννοιες και αφηγήσεις που δοξάζουν το άτομο το οποίο παίρνει τη στάση πρόκλησης στην παλαίστρα, και περιγράφουν τον πυγμάχο ως μονομάχο της σύγχρονης εποχής, ο οποίος έχει πάρει την επίμονη απόφαση να πλάσει την ίδια του τη μοίρα με τις γαντοφορεμένες γροθιές του.

Αυτά τα επιχειρήματα ριζώνουν μέσα στην επαγγελματική εμπειρία της σωματικής αυτοπαραγωγής: στην προπόνηση, ο πυγμάχος χρησιμοποιεί το σώμα του ως πρώτη ύλη, αλλά επίσης και ως εργαλείο, για να ξαναπλάσει το σώμα του σύμφωνα με τις απαιτήσεις του επαγγέλματος. Επιδίδεται σε μια εξειδικευμένη σωματική εργασία, η οποία αποσκοπεί να παραγάγει έναν ιδιαίτερο τύπο σωματικού κεφαλαίου που προορίζεται να πουληθεί και να αξιολογηθεί στην αγορά της πυγμαχίας.

Με τίμημα το πρωινό τρέξιμο 5 έως 10 χιλιομέτρων, την εικονική πυγμαχία, το χτύπημα διαφόρων σάκων προπόνησης, το σκοινάκι, τις ασκήσεις ευλυγισίας, τις επαναλήψεις των κινήσεων ανάμεσα στα σκοινιά της παλαιστρας και τις επιθέσεις προπόνησης, ο πυγμάχος «αναπτύσσει τις δυνάμεις που κοιμούνται μέσα του και τις υποχρεώνει να δρουν σύμφωνα με τη θέλησή του» (2). Μετατρέπει τον οργανισμό του, ιδιοποιείται τις ικανότητές του και βγάζει κυριολεκτικά ένα νέο ον από σάρκα, μέσα από το παλιό. Και διαθέτει μια σκηνή στην οποία μπορεί να διακηρύξει την ηθική αξία του και να κατασκευάσει ένα υπερβατικό και ηρωικό εγώ, το οποίο θα του επιτρέψει να ξεφύγει από την κατηγορία των «μη ατόμων» στην οποία παραδοσιακά περιορίζονται οι (υπο) προλετάριοι του είδους του.

Τελευταίο και σημαντικότερο: οι ιδιαίτερες ικανότητες που αποκτούν οι πυγμάχοι κατά τη διάρκεια των επαγγελματικών δραστηριοτήτων τους είναι κρυμμένες μέσα στον οργανισμό τους και ως τέτοιες αποτελούν την προσωπική και αναπαλλοτρίωτη ιδιοκτησία τους. Οι πυγμάχοι είναι τεχνίτες του (αντρικού και βίαιου) σώματος, οι οποίοι, όπως και οι αντίστοιχοί τους της βιομηχανικής επανάστασης, περηφανεύονταν ότι «έχουν ένα επάγγελμα» και όχι ότι «εργάζονται σε ένα επάγγελμα» (3).

Οι πυγμάχοι εκτιμούν σε μεγάλο βαθμό το γεγονός ότι είναι self made men (αυτοδημιούργητοι) με την κυριολεκτική έννοια του όρου, καθώς κατασκευάζουν τον εαυτό τους μέσα από μια καθημερινή σωματική εργασία. Εξάλλου, πολλοί από αυτούς μπήκαν στο επάγγελμα και ταυτόχρονα και από αγάπη για το γρονθοκόπημα και από επιθυμία να ξεφύγουν από τις «δουλειές σκλάβων» της «νέας οικονομίας» των υπηρεσιών στις οποίες «πρέπει να γυαλίζεις τα παπούτσια κάποιου» και να υπομένεις την προσωπική υποταγή, την πολιτισμική ταπείνωση και την απώλεια της αντρικής τιμής για να κρατήσεις τη δουλειά σου -κι όλα αυτά για ένα άθλιο μισθό που δεν προσφέρει ούτε οικονομική ασφάλεια ούτε προοπτικές προαγωγής. Έτσι θεωρούν ότι η πυγμαχία είναι το μέσο για να ξεφύγουν από τη μοίρα των «είκοσι τιποτένιων δουλειών του ποδαριού» που δεν οδηγούν πουθενά.

Τέλος, με την ιδιοτελή συννεοχή των ομοίων του, προπονητών, φίλων, οικείων και οπαδών, κάθε πυγμάχος γαντζώνεται από την ιδέα ότι αυτός θα είναι η ατομική εξαίρεση που επιβεβαιώνει το συλλογικό κανόνα, αυτός που, πέρα από κάθε προσδοκία, θα παραβιάσει τον οικουμενικό νόμο της εκμετάλλευσης των πυγμάχων.

Μια συνηθισμένη «καπιταλιστική μπίζνα»

Σε τελευταία ανάλυση, η ευθύνη της εκμετάλλευσης βαρύνει τον πυγμάχο: εάν επιθυμεί να έχει τη δυνατότητα να διεκδικήσει την πατρότητα των κατορθωμάτων του, οφείλει να είναι έτοιμος να υποστεί το μαρτύριο της επαγγελματικής αποτυχίας και την καταστροφή του. Όπως και να το δει κανείς, η πυγμαχία δεν είναι παρά μια «καπιταλιστική μπίζνα» όπως οι άλλες. Όπως κάθε καλός επιχειρηματίας, ο οργανωτής των αγώνων δεν κάνει παρά τη δουλειά του όταν πλουτίζει σε βάρος των πυγμάχων, των οποίων νοικιάζει τις υπηρεσίες. Το γεγονός ότι στο βάθος του μυαλού του πυγμάχου φωλιάζει η πίστη ότι η εκμετάλλευση είναι «κανονική», ότι οι επιχειρηματίες που εκμεταλλεύονται το ανθρώπινο σώμα έχουν δημιουργική ικανότητα και ότι είναι δυνατόν να ξεφύγει ένα εξαιρετικό άτομο από τους νόμους που διέπουν αυτό το ξεχωριστό σύμπαν, συμβάλλει στην (ανα)παραγωγή της συλλογικής άγνοιας που ωθεί τους πυγμάχους να γίνουν συννεοχοι στην ίδια την εμπορευματοποίησή τους.

Όσον αφορά την ασυνήθιστη ένταση αυτής της εκμετάλλευσης, οφείλεται στην κοινωνική και εθνοτική απόσταση ανάμεσα στον εκμεταλλευτή και αυτόν που υφίσταται την εκμετάλλευση, και στο γεγονός ότι το μοναδικό που διαθέτουν οι πυγμαχοί είναι το γυμνασμένο σώμα τους, και την απαραίτητη ηθική γενναιότητα για να το αξιοποιήσουν σε ένα σκληρό και επικίνδυνο επάγγελμα, ενώ οι μάνατζερ και οι οργανωτές μονοπωλούν λίγο πολύ τους οικονομικούς πόρους και τις ικανότητες που είναι αναγκαίες για τη διεξαγωγή της επιχείρησης του γρονθοκοπήματος. Η σχεδόν πλήρης απουσία ρύθμισης από κρατικές γραφειοκρατίες, η οποία φανερώνει την περιθωριακή και βρόμικη θέση που κατέχει η πυγμαχία μέσα στο χώρο του επαγγελματικού αθλητισμού, προκύπτει επίσης από την κατώτερη θέση στην οποία βρίσκονται οι οπαδοί της και το κοινό της στην κοινωνική και εθνοτική ιεραρχία. Όπως εξηγεί και ο σύντροφός μου στο γυμναστήριο, ο Σμίθι: «Βλέπεις, αν σε αυτό το επάγγελμα είχες απόφοιτους πανεπιστημίου, διπλωμάτες, ανθρώπους από ορισμένες κουλτούρες οι οποίοι να έμπαιναν στο επάγγελμα, ε, λοιπόν, τότε ναι, θα ζητούσαν μεγαλύτερη (ρύθμιση). Όμως, να, το είδος των ανθρώπων που έχεις στο επάγγελμα απαιτεί αυτό το είδος σχέσεων, αυτό το είδος των μπίζνες. Έτσι, το ένα καθρεφτίζεται μέσα στο άλλο».

* Ο Loïc Wacquant είναι καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Μπέρκλεϊ της Καλιφόρνιας.

Σημειώσεις:

1. S. Senate, Hearings on Corruption in Professional Boxing before the Permanent Committee on Governmental Affairs, 102nd Congress, 11-12 Αυγούστου 1992, Government Printing Office, Ουάσιγκτον, 193, σελ. 10, 11 και 30.
2. Karl Marx, «Selected Writings in Sociology and Social Philosophy», McGraw-Hill, Νέα Υόρκη, σελ. 148.
3. Eric J. Hobsbawm (1938), «Artisans and Labour Aristocrats?», στο Workers: Worlds of Labour, Pantheon, Νέα Υόρκη, 1984, σελ. 262.

Μέσα ενημέρωσης σε κρίση

του Ignacio Ramonet*

Η υποταγή των ΜΜΕ σε επιχειρηματικούς ομίλους, ο ανταγωνισμός με το Διαδίκτυο και η κατασκευή ειδήσεων με σκοπό την εντυπωσιοθηρία ή την εξυπηρέτηση πολιτικών συμφερόντων αδυνατίζει τον ρόλο του Τύπου και υπονομεύει τη λειτουργία του ως δικλείδα δημοκρατικού ελέγχου.

Τίποτα δεν συμβολίζει καλύτερα τη σύγχυση που επικρατεί στον γαλλικό Τύπο, ο οποίος βρίσκεται αντιμέτωπος με μείωση των κυκλοφοριών του. Σημείο αιχμής, η απόφαση της -κάποτε μαοϊκής- εφημερίδας «Libération» να δώσει το πράσινο φως για την εξαγορά του 37% του κεφαλαίου της από τον τραπεζίτη Εντουάρ ντε Ροτσιλντ... Πριν από λίγο καιρό, ο όμιλος Socpresse, που εκδίδει περίπου 70 τίτλους, μεταξύ των οποίων η εφημερίδα «Le Figaro», τα περιοδικά «L'Express», «L'Expansion» και δεκάδες τοπικές εφημερίδες, πέρασε στα χέρια ενός κατασκευαστή όπλων, του Σερζ Ντασό. Γνωρίζουμε, επίσης, ότι ένας άλλος βιομήχανος όπλων, ο Αρνό Λαγκαρντέρ, κατέχει ήδη τον όμιλο Hachette (1), ο οποίος εκδίδει 47 περιοδικά (ανάμεσα στα οποία το «Elle», το «Parents», το «Première») και περιφερειακές εφημερίδες όπως οι «La Provence», «Nice-Matin» και «Corse-Presse». Αν συνεχιστεί η πτώση της κυκλοφορίας, ο ανεξάρτητος Τύπος κινδυνεύει να περάσει, σιγά-σιγά, υπό τον έλεγχο λίγων βιομηχάνων – Bouygues, Dassault, Lagardere, Pinault, Arnault, Bollore, Bertelsmann... – οι οποίοι συνεργάζονται μεταξύ τους και απειλούν τον πλουραλισμό.

Ο μεγαλύτερος ανεξάρτητος όμιλος τύπου, La Vie-Le Monde, γνώρισε πρόσφατα σημαντικές αναταράξεις, κυρίως από την παραίτηση του διευθυντή σύνταξης της «Le Monde». Εξαιτίας του σημαντικού ρόλου της εφημερίδας στην πνευματική ζωή της Γαλλίας, ευχόμαστε να μπορέσει να προστατευθεί από τα γεράκια που караδοκούν. Να ευχηθούμε επίσης η νέα περίοδος που ξεκινάει να χαρακτηρίζεται λιγότερο από τη σκηνοθεσία της είδησης και περισσότερο από «την αναζήτηση της ακρίβειας», που θα επιτρέπει στους αναγνώστες «να βρουν μια αναφορά, μια σίγουρη απάντηση, μια επικύρωση», με λίγα λόγια «μια εφημερίδα όπου η ικανότητα θα κυριαρχεί, πάνω από κάθε είδους συννεοχή», όπως έγραψε ο Ζαν-Μαρί Κολομπανί στη «Le Monde», στις 16 Δεκεμβρίου 2004.

Η πτώση αγγίζει πλέον και τα έντυπα αναφοράς. Πρώτη φορά, εδώ και δεκαπέντε χρόνια, αφορά και τη «Le Monde diplomatique»: η εφημερίδα μας, που από το 1990 αύξαινε συνεχώς την κυκλοφορία της, και η οποία, ανάμεσα στο 2001 και το 2003 είχε πωλήσεις που σημείωσαν ρεκόρ αύξησης -μεγαλύτερη από 25%- χωρίς αμφιβολία θα υποστεί το 2004 (οι τελικοί αριθμοί δεν έχουν καθοριστεί ακόμα) μείωση της κυκλοφορίας 12% (2). Οι περισσότερες από τις μεγάλες εφημερίδες εθνικής κυκλοφορίας θα υποστούν επίσης σημαντικές μειώσεις, οι οποίες συχνά θα έρθουν να προστεθούν στις κυκλοφοριακές μειώσεις του 2003.

Το φαινόμενο δεν περιορίζεται μόνο στη Γαλλία. Η αμερικανική εφημερίδα «International Herald Tribune», για παράδειγμα, μείωσε τις πωλήσεις της κατά 4,16% το 2003. Στην Αγγλία, η «Financial Times» έχασε το 6,6% των φύλλων της. Στη Γερμανία, τα πέντε τελευταία χρόνια η κυκλοφορία μειώθηκε κατά 7,7%, στη Δανία 9,5%, στην Αυστρία 9,9%, στο Βέλγιο 6,9%, ακόμα και στην Ιαπωνία, της οποίας οι κάτοικοι είναι πρώτοι στην κατάταξη αγοράς εφημερίδων, η μείωση έφτασε το

2,2%. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τα τελευταία οκτώ χρόνια, ο αριθμός των φύλλων έπεσε κατά επτά εκατομμύρια αντίτυπα... Σε παγκόσμια κλίμακα, ο αριθμός των φύλλων που πωλούνται πέφτει, κατά μέσο όρο, 2% κάθε χρόνο. Σε σημείο που κάποιοι αναρωτιούνται μήπως ο Τύπος ανήκει στο παρελθόν, μήπως είναι ένα μέσο ενημέρωσης της βιομηχανικής εποχής που απειλείται με εξαφάνιση.

Εδώ κι εκεί εφημερίδες κλείνουν: Στην Ουγγαρία, στις 5 Νοεμβρίου 2004, η εφημερίδα «Magyar Hírlap» (ιδιοκτησία του ελβετικού ομίλου Ringier) κατέβασε ρολά. Την προηγούμενη, 4 Νοεμβρίου, στο Χονγκ Κονγκ, το εβδομαδιαίο έντυπο αναφοράς «Eastern Economic Review» (ιδιοκτησία του αμερικανικού ομίλου Doen Jones) σταματούσε την κυκλοφορία του. Στη Γαλλία, στις 7 Δεκεμβρίου 2004, το μηνιαίο έντυπο «Nova Magazine» επίσης σταμάτησε να κυκλοφορεί. Στις ΗΠΑ, ανάμεσα στο 2000 και το 2004, περισσότερες από δύο χιλιάδες θέσεις εργασίας στον Τύπο -δηλαδή το 4%- χάθηκαν. Η κάμψη αγγίζει επίσης τα πρακτορεία Τύπου που τροφοδοτούν τις εφημερίδες με πληροφορίες. Το κυριότερο από αυτά, το Ρόιτερ, ανακοίνωσε πρόσφατα 4.500 απολύσεις προσωπικού.

Οι εξωτερικές αιτίες της κρίσης είναι γνωστές: Από τη μία, η καταστροφική επίθεση των δωρεάν εφημερίδων. Στη Γαλλία, με όρους αναγνωσιμότητας, η εφημερίδα «20 Minutes» βρίσκεται στην κορυφή και αγγίζει περισσότερα από δύο εκατομμύρια αναγνώστες τη μέρα, πολύ μπροστά από την «Le Parisien» (1,7 εκατομμύρια). Μία άλλη δωρεάν εφημερίδα, η «Metro», διαβάζεται κάθε μέρα από 1,6 εκατομμύρια άτομα. Τα έντυπα αυτά στραγγίζουν ένα σημαντικό μέρος των διαφημιστικών εσόδων, καθώς οι διαφημιζόμενοι δεν ξεχωρίζουν τον αναγνώστη που αγοράζει την εφημερίδα του από εκείνον που την παίρνει δωρεάν.

Για να αντισταθούν στον ανταγωνισμό, κάποιες εφημερίδες, κυρίως στην Ιταλία, την Ισπανία, την Ελλάδα και την Τουρκία, προτείνουν, με μικρή αύξηση της τιμής, DVD, περιοδικά κόμικς, CD, βιβλία, άτλαντες, εγκυκλοπαίδειες, ή ακόμα συλλογές γραμματοσήμων ή και σετ ποτηριών, παιχνίδια, σκάκι κ.λπ. Γεγονός που αυξάνει τη σύγχυση ανάμεσα σε πληροφόρηση και εμπορευματοποίηση. Οι εφημερίδες χάνουν την ταυτότητά τους, το όνομά τους χάνει την αξία του και τίθεται σε κίνηση ένας διαβολικός μηχανισμός, του οποίου κανείς δεν γνωρίζει το αποτέλεσμα.

Η άλλη εξωτερική αιτία είναι φυσικά το Διαδίκτυο, το οποίο συνεχίζει την εξαιρετική του εξάπλωση. Μόνο το πρώτο τρίμηνο του 2004, δημιουργήθηκαν περισσότερες από 4,7 εκατομμύρια καινούργιες ιστοσελίδες. Σ' ολόκληρο τον κόσμο υπάρχουν σήμερα περίπου 70 εκατομμύρια ιστοσελίδες και οι χρήστες του Διαδικτύου φτάνουν τα 700 εκατομμύρια.

Στις αναπτυγμένες χώρες, πολύς κόσμος παρατάει την ανάγνωση των εφημερίδων, ακόμα και την τηλεόραση, για χάρη του υπολογιστή. Το ADSL είναι αυτό που κυρίως αλλάζει το σκηνικό. Με μια τιμή που κυμαίνεται από 10 έως 30 ευρώ το μήνα, μπορούμε να συνδεθούμε με το γρήγορο Ίντερνετ. Ήδη στη Γαλλία, περισσότερα από 5,5 εκ. σπίτια έχουν πρόσβαση με πολύ υψηλές ταχύτητες στον Τύπο του Διαδικτύου (το 79% των εφημερίδων παγκοσμίως διαθέτουν ιστοσελίδες), σε κάθε είδους κείμενα, στο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, σε φωτογραφίες, μουσική, τηλεοπτικές και ραδιοφωνικές εκπομπές, ταινίες, ηλεκτρονικά παιχνίδια κ.λπ.

Κατά συρροήν ψέματα

Υπάρχει επίσης το φαινόμενο των «blogs», ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της δικτυακής κουλτούρας, που γνώρισε πραγματική έκρηξη το δεύτερο τρίμηνο του 2004. Με ύφος προσωπικού ημερολογίου,

ανακατεύουν χωρίς κανένα κόμπλεξ πληροφορία και γνώμη, επιβεβαιωμένα γεγονότα και φήμες, τεκμηριωμένες αναλύσεις και φαντεζί εντυπώσεις. Στην Ινδία, η Times Internet, θυγατρική εταιρεία πολυμέσων της εφημερίδας «Times of India», στέλνει κάθε μήνα 30 εκατομμύρια πληροφορίες στα κινητά των συνδρομητών της με SMS, μια τεχνολογία που προσφέρει γρήγορη (σε χρόνο), σύντομη (σε έκταση) και φθηνή επικοινωνία. Στην Ιαπωνία και τη Νότια Κορέα, όλο και περισσότερα άτομα πληροφορούνται μέσω του κινητού τους. Λαμβάνουν ραδιοφωνικές εκπομπές αλλά και τηλεοπτικά κανάλια. Το αποτέλεσμα είναι ότι όλοι οι τομείς της πληροφόρησης, εκτός από το Διαδίκτυο, χάνουν το κοινό τους εξαιτίας του πολύ μεγάλου ανταγωνισμού ανάμεσα στα μέσα ενημέρωσης (3).

Όμως η κρίση έχει και εσωτερικές αιτίες, που οφείλονται κυρίως στην απώλεια της αξιοπιστίας του Τύπου. Κατ' αρχήν γιατί, όπως είδαμε, ο Τύπος ανήκει σε βιομηχανικούς ομίλους που ελέγχουν την οικονομική εξουσία και είναι συνένοχοι με την πολιτική εξουσία. Και, επίσης, γιατί η μεροληψία, η έλλειψη αντικειμενικότητας, τα ψέματα, η χειραγώγηση και ακόμα, πολύ απλά, τα «φτιαγμένα» ρεπορτάζ αυξάνουν συνεχώς. Ξέρουμε πως ποτέ δεν υπήρξε «χρυσός αιώνας» της πληροφόρησης, όμως οι παρεκκλίσεις αυτές αφορούν τώρα και ποιοτικές εφημερίδες. Στις ΗΠΑ, η υπόθεση Τζέισον Μπλερ, βεντέτας της δημοσιογραφίας, ο οποίος παραποιούσε τα γεγονότα, αντέγραφε κείμενα που έβρισκε στο Διαδίκτυο και επινοούσε δεκάδες ιστορίες, έκανε απίστευτη ζημιά στη «New York Times», η οποία συχνά δημοσίευε τα παραμύθια του στο πρωτοσέλιδό της (4). Η εφημερίδα, που θεωρείται από τους επαγγελματίες έντυπο αναφοράς, έζησε έναν πραγματικό σεισμό. Οι δύο επικεφαλής της σύνταξης, ο Χάουελ Ρέινς και ο Τζέραλντ Μπόιντ, υποχρεώθηκαν σε παραίτηση, ενώ πρώτη φορά δημιουργήθηκε η θέση του «ombudsman» (μεσολαβητή), την οποία κάλυψε ο Ντάνιελ Όκρεντ, δοκιμογράφος και πρώην αρχισυντάκτης του περιοδικού «Time».

Λίγους μήνες πριν, είχε ξεσπάσει ένα ακόμα πιο παταγώδες σκάνδαλο. Αφορούσε την πρώτη σε κυκλοφορία εφημερίδα στις ΗΠΑ, την «USA Today»: Οι αναγνώστες της έμειναν εμβρόντητοι ανακαλύπτοντας ότι ο πιο διάσημος ρεπόρτερ της, ο Τζακ Κέλεϊ, ένας διεθνής σταρ που είχε «οργώσει τον πλανήτη», είχε πάρει συνέντευξη από 36 αρχηγούς κρατών και είχε καλύψει πάνω από δέκα πολέμους, στην πραγματικότητα ήταν ένας ψυχαναγκαστικός απατεώνας, ένας κατά συρροήν «κατασκευαστής» ρεπορτάζ. Ανάμεσα στο 1993 και το 2003, ο Κέλεϊ εφηύρε εκατοντάδες ιστορίες που έκαναν πάταγο. Ως διά μαγείας, πάντα βρισκόταν στον τόπο όπου διαδραματίζονταν τα γεγονότα και έφερνε πίσω μαζί του εξαιρετικά ρεπορτάζ. Σε ένα από αυτά, υποστήριζε πως υπήρξε μάρτυρας τρομοκρατικής ενέργειας σε μια πιτσαρία στην Ιερουσαλήμ, και περιέγραφε τρεις άντρες που έτρωγαν δίπλα του και των οποίων τα πτώματα τινάχτηκαν ψηλά με την έκρηξη και ξανάπεσαν στο έδαφος με τα κεφάλια τους αποχωρισμένα από τον κορμό, να κυλούν στον δρόμο...

Το πιο χονδροειδές ρεπορτάζ δημοσιεύθηκε στις 10 Μαρτίου 2000 και αφορούσε την Κούβα: ο Κέλεϊ φωτογράφησε μια εργαζόμενη σ' ένα ξενοδοχείο, τη «Jacqueline», και διηγήθηκε με λεπτομέρειες την προσπάθεια εξόδου της από τη χώρα μέσα σ' ένα καρυδότσουφλο, και τον τραγικό πνιγμό της στο στενό της Φλόριντα. Στην πραγματικότητα, η γυναίκα, που ονομάζεται Γιαμιλέ Φερνάντεζ, είναι ζωντανή, ποτέ δεν έζησε τέτοια περιπέτεια, ενώ ένας άλλος δημοσιογράφος της «USA Today», ο Μπλέικ Μόρισον, την συνάντησε διαψεύδοντας τα παραμύθια του Κέλεϊ (5). Η αποκάλυψη της απάτης, που θεωρείται από τα μεγαλύτερα σκάνδαλα της αμερικανικής δημοσιογραφίας, στοίχισε τη θέση τους στη διευθύντρια σύνταξης, Κάρεν Γιούργκενσεν, και σε δύο άλλους σημαντικούς διευθυντές, τον Μπράιαν Γκάλαχερ, βοηθό της, και τον Χαλ Ρίτερ, υπεύθυνο πληροφόρησης (6).

Πρόσφατα, στη μέση της προεκλογικής καμπάνιας, ένας νέος δεοντολογικός σεισμός ταρακούνησε τον κόσμο των μέσων ενημέρωσης: ο Νταν Ράδερ, ο παρουσιαστής-βεντέτα του τηλεοπτικού δελτίου ειδήσεων του CBS και της εκπομπής κύρους Sixty Minutes, παραδέχτηκε ότι έδωσε στη δημοσιότητα, χωρίς να τα έχει ελέγξει, παραποιημένα έγγραφα που αποδείκνυαν ότι ο πρόεδρος

Μπους είχε χρησιμοποιήσει υψηλά μέσα για να γλιτώσει από τον πόλεμο του Βιετνάμ (7). Ο Νταν Ράδερ ανακοίνωσε ότι θα αφήσει τη δουλειά του και θα βγει στη σύνταξη...

Το δηλητήριο για το Ιράκ

Σε όλες αυτές τις καταστροφές, πρέπει να προσθέσουμε την αναμετάδοση, από όλα τα μεγάλα μέσα ενημέρωσης, τα οποία μετατράπηκαν σε όργανα προπαγάνδας, ιδιαίτερα το κανάλι Fox News (8), των ψεμάτων του Λευκού Οίκου σε σχέση με το Ιράκ. Οι εφημερίδες δεν διασταύρωσαν -ούτε αμφισβήτησαν- τις δηλώσεις της κυβέρνησης Μπους. Αν το είχαν κάνει, το ντοκιμαντέρ «Fahrenheit 9/11» του Μάικλ Μουρ δεν θα είχε τέτοια επιτυχία. Οι πληροφορίες που παρουσιάζει η ταινία ήταν γνωστές από πολύ καιρό, όμως τα μίντια τις είχαν αποκρύψει.

Ακόμα και η «Washington Post» και η «New York Times» συμμετείχαν στην «πλύση εγκεφάλου», όπως κατέδειξε ο ειδικός στα μέσα ενημέρωσης Τζον Πίλγκερ: «Πριν από την εισβολή, οι δύο εφημερίδες φώναζαν βοήθεια για λογαριασμό του Λευκού Οίκου. Στο πρωτοσέλιδο της “New York Times” διαβάζαμε τίτλους όπως “Μυστικό οπλοστάσιο [στο Ιράκ]”, “Λιποτάκτης περιγράφει τις έρευνες για την ατομική βόμβα στο Ιράκ”, “Ιρακινός μιλάει για τις εργασίες ανακαίνισης στις τοποθεσίες χημικών και πυρηνικών όπλων” και “Λιποτάκτες εξετάζουν τους αμερικανικούς φακέλους για το Ιράκ”, λένε επίσημες πηγές. Όλα τα άρθρα αποδείχθηκαν καθαρή προπαγάνδα. Σε εσωτερικό μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (το οποίο δημοσίευσε η “Washington Post”), η διάσημη δημοσιογράφος της “New York Times” Τζούντιθ Μίλερ παραδέχεται ότι κύρια πηγή της υπήρξε ο Αχμέτ Σαλάμπι, εξόριστος Ιρακινός, απατεώνας, καταδικασμένος από το δικαστήριο, ο οποίος διηύθυνε το Εθνικό Ιρακινό Κογκρέσο (ΕΙΚ) με βάση την Ουάσιγκτον και χρηματοδότηση από τη CIA. Έρευνα του αμερικανικού Κογκρέσου έδειξε αργότερα ότι σχεδόν όλες οι πληροφορίες που έδωσε ο Σαλάμπι και άλλοι εξόριστοι ήταν αβάσιμες» (9).

Αξιωματούχος της CIA, ο Ρόμπερτ Μπάερ, αποκάλυψε τον μηχανισμό του συστήματος προπαγάνδας. «Το ΕΙΚ έπαιρνε πληροφορίες από ψευτο-λιποτάκτες και τις έδινε στο Πεντάγωνο. Έπειτα το ΕΙΚ έδινε τις ίδιες πληροφορίες στους δημοσιογράφους, λέγοντάς τους “Αν δεν το πιστεύετε, τηλεφωνήστε στο Πεντάγωνο”. Οι πληροφορίες κυκλοφορούσαν έτσι σε κύκλο και η “New York Times” μπορούσε να λέει ότι είχε δύο πηγές για τα όπλα μαζικής καταστροφής στο Ιράκ. Το ίδιο και η “Washington Post”. Οι δημοσιογράφοι δεν έψαχναν περισσότερο. Άλλωστε, συχνά, οι αρχισυντάκτες τους ζητούσαν να υποστηρίξουν την κυβέρνηση. Από πατριωτισμό» (10).

Ο αρχισυντάκτης της «Washington Post» Στιβ Κολ αναγκάστηκε να παραιτηθεί, στις 25 Αυγούστου 2004, μετά από έρευνα η οποία αποκάλυπτε το πόσο ελάχιστος χώρος δόθηκε σε άρθρα που αμφισβητούσαν την κυβερνητική θέση, την περίοδο πριν από την εισβολή στο Ιράκ (11). «Η New York Times» αναγκάστηκε επίσης να ζητήσει συγγνώμη. Στο εντιτόριαλ της 26ης Μαΐου 2004, αναγνώρισε την έλλειψη ακρίβειας που επέδειξε στην παρουσίαση των γεγονότων που οδήγησαν στον πόλεμο και δήλωσε τη λύπη της για το γεγονός ότι μετέδωσε «λανθασμένες πληροφορίες».

Στη Γαλλία, οι μιντιακές καταστροφές δεν είναι μικρότερες, όπως έδειξε ο χειρισμός των υποθέσεων Πατρίς Αλέγκρ, του νεαρού που κουβαλούσε βαλίτσες στο αεροδρόμιο Ορλί, της ομάδας παιδόφιλων στο Ουτρό και της Μαρί Λ., που υποστήριξε ότι δέχτηκε αντισημιτική επίθεση στο RER D (12). Το φαινόμενο είναι το ίδιο και σε άλλες χώρες. Στην Ισπανία, για παράδειγμα, μετά από τις τρομοκρατικές επιθέσεις, στις 11 Μαρτίου 2004, τα μέσα ενημέρωσης που ήλεγχε η κυβέρνηση του Χοσέ Μαρία Αθνάρ επιδόθηκαν σε χειραγώγηση, προσπαθώντας να επιβάλουν την «επίσημη

αλήθεια», για να εξυπηρετήσουν τα εκλογικά τους συμφέροντα, κρύβοντας την ευθύνη της Αλ Κάιντα και φορτώνοντας το έγκλημα στη βασική οργάνωση ΕΤΑ. Όλες αυτές οι υποθέσεις, όπως και η όλο και πιο στενή σχέση με την οικονομική και πολιτική εξουσία, έχουν προκαλέσει πολύ μεγάλη κάμψη της αξιοπιστίας των μέσων. Αποκαλύπτουν ένα ανησυχητικό δημοκρατικό έλλειμμα. Κυριαρχεί η δημοσιογραφία της ευμένειας, ενώ η κριτική δημοσιογραφία υποχωρεί. Πρέπει, μάλιστα, να αναρωτηθούμε, αν, την ώρα της παγκοσμιοποίησης και των τεράστιων ομίλων των μέσων ενημέρωσης, η έννοια του ελεύθερου Τύπου δεν κινδυνεύει να εξαφανιστεί.

«Υγιείς ιδέες»

Υπό αυτήν την οπτική, οι δηλώσεις του Σερζ Ντασό επιβεβαιώνουν τους χειρότερους φόβους. Μόλις ανέλαβε καθήκοντα, ο νέος ιδιοκτήτης της «Figaro» δήλωσε στους συντάκτες: «Θα ήθελα, στο μέτρο του δυνατού, να προβάλλει η εφημερίδα τις επιχειρήσεις μας. Εκτιμώ ότι, μερικές φορές, υπάρχουν πληροφορίες που απαιτούν προσοχή. Αυτό συμβαίνει με τα άρθρα που αναφέρονται σε συμβόλαια υπό διαπραγμάτευση. Υπάρχουν πληροφορίες που κάνουν περισσότερο κακό παρά καλό. Υπάρχει φόβος να βάλουμε σε κίνδυνο τα εμπορικά ή βιομηχανικά συμφέροντα της χώρας μας» (13).

Αυτό που ο Ντασό ονομάζει «η χώρα μας», καταλάβετε, φαντάζομαι, ότι είναι η εταιρεία κατασκευής όπλων ιδιοκτησίας του, η Dassault Aviation. Και, χωρίς αμφιβολία, λογόκρινε μια συνέντευξη για τη δόλια πώληση αεροπλάνων Μιράζ στην Ταϊβάν, για να την προστατέψει. Όπως λογόκρινε και μια πληροφορία για τις συνομιλίες του Ζακ Σιράκ και του Αμπντελαζίζ Μπουτεφλίκα με θέμα το σχέδιο πώλησης αεροπλάνων Ραφάλ στην Αλγερία (14).

Οι πρόσφατες εξηγήσεις του για τις αιτίες που τον οδήγησαν να αγοράσει το περιοδικό «L'Express» και την εφημερίδα «Le Figaro» – «η εφημερίδα επιτρέπει να περάσουν κάποιες υγιείς ιδέες» δήλωσε- ενίσχυσαν την ανησυχία των δημοσιογράφων (15).

Αν συνδυάσουμε τις δηλώσεις αυτές με τις δηλώσεις του Πατρίκ λε Λε, αφεντικού του TF1 (16), για τον πραγματικό ρόλο του καναλιού του, γίγαντα των γαλλικών μίντια («Η δουλειά του TF1 είναι να βοηθήσει την Κόκα Κόλα να πουλήσει το προϊόν της. Εμείς πουλάμε στην Κόκα Κόλα διαθέσιμο χρόνο του ανθρώπινου εγκεφάλου (17)»), βλέπουμε σε ποιους κινδύνους μπορεί να οδηγήσει η ανάμειξη των ειδών, όπως μπορούμε να χαρακτηρίσουμε την αντίφαση ανάμεσα στη μανία του εμπορίου και την ηθική της πληροφόρησης.

Η ανάμειξη των ειδών μπορεί να φτάσει πολύ μακριά εν αγνοία των αναγνωστών. Ο Ουόλτερ Ουέλς, διευθυντής της «International Herald Tribune» -ανήκει στον όμιλο New York Times, που είναι καταχωρισμένος στο χρηματιστήριο- πρόσφατα προειδοποίησε για τις συνέπειες της εισόδου στο χρηματιστήριο των επιχειρήσεων Τύπου: «Συχνά, εκείνοι που πρέπει να πάρουν μια δημοσιογραφική απόφαση αναρωτιούνται αν αυτή θα μειώσει ή θα αυξήσει κατά λίγα σεντς τη χρηματιστηριακή αξία της μετοχής της εκδοτικής εταιρείας. Αυτού του είδους οι σκέψεις έχουν γίνει κεφαλαιώδεις, οι διευθυντές των εφημερίδων λαμβάνουν συνεχώς οδηγίες από τους ιδιοκτήτες. Πρόκειται για ένα νέο δεδομένο στη σύγχρονη δημοσιογραφία. Πριν, δεν ήταν έτσι τα πράγματα» (18).

Στο Διαδίκτυο, η σύγχυση αυτή, που τελικά παγιδεύει τους αναγνώστες, είναι ακόμα μεγαλύτερη. Έτσι, η ιστοσελίδα Forbes.com, του αμερικανικού οικονομικού περιοδικού «Forbes», χρησιμοποιεί ένα νέο εργαλείο διαφήμισης, το οποίο την ενσωματώνει στο κείμενο του άρθρου. Οι διαφημιζόμενοι αγοράζουν λέξεις-κλειδιά και, όταν περάσει από πάνω τους το «ποντίκι» του υπολογιστή, ανοίγει ένα παράθυρο με το διαφημιστικό μήνυμα. Οι δημοσιογράφοι δεν γνωρίζουν από πριν ποιες είναι οι

λέξεις που αγοράζουν οι διαφημιζόμενοι, αλλά κάποιιοι αναρωτιούνται αν σε λίγο καιρό δεν θα τους ζητηθεί να γράφουν κείμενα χρησιμοποιώντας συγκεκριμένες λέξεις, οι οποίες θα φέρνουν χρήματα στην εκδοτική εταιρεία.

Όλο και περισσότερο, οι πολίτες συνειδητοποιούν τους νέους κινδύνους. Δείχνουν ιδιαίτερη ευαισθησία προς τη μιντιακή χειραγώγηση και μοιάζουν πεπεισμένοι ότι στην, υπερβολικά μιντιακή κοινωνία μας, ζούμε, παραδόξως, σε κατάσταση πληροφοριακής ανασφάλειας. Η πληροφορία είναι άφθονη, όμως έχει μηδενική εγγύηση πιστότητας. Συχνά διαψεύδεται. Παρακολουθούμε τον θρίαμβο της δημοσιογραφίας της κερδοσκοπίας και του θεάματος, εις βάρος της δημοσιογραφίας της πληροφορίας. Η σκηνοθεσία (η συσκευασία) είναι πιο σημαντική από τη διασταύρωση των γεγονότων.

Αντί να υψώνονται ως τελευταίο ανάχωμα ενάντια στην παρέκκλιση που οφείλεται στην ταχύτητα και την αμεσότητα, πολλές εφημερίδες αποτυγχάνουν στην αποστολή τους, και μερικές φορές συμβάλλουν, στο όνομα μιας τεμπέλικης ή αστυνομικής αντίληψης (19) της δημοσιογραφίας της έρευνας, στο να απαξιώνεται αυτό που κάποτε ονομάζαμε «τέταρτη εξουσία». Ο ιδρυτής μας, ο Ιμπέρ Μπεβ-Μερί, έλεγε πάντα: «Τα γεγονότα είναι ιερά, η γνώμη είναι ελεύθερη». Όμως η τάση που εξαπλώνεται στα μίντια φαίνεται να αντιστρέφει τη ρήση αυτή. Όλο και περισσότερο, οι δημοσιογράφοι θεωρούν ότι η γνώμη τους, σπάνια τεκμηριωμένη, είναι ιερή, ενώ δεν διστάζουν να παραποιούν τα γεγονότα, ώστε να τα προσαρμόζουν στην επιβεβαίωση της γνώμης τους.

Σ' αυτό το πλαίσιο, με τον ενθουσιασμό να υποχωρεί, ενώ εξαπλώνεται ένα απαισιόδοξο όραμα για το μέλλον, η σύνταξη της «Le Monde diplomatique» δουλεύει σκληρά για να βελτιώσει το περιεχόμενο της και θεωρεί ότι τίποτα δεν είναι πιο σημαντικό από το να μην προδώσει την εμπιστοσύνη των αναγνωστών της. Υπολογίζουμε στην ενεργοποίησή τους και την αλληλεγγύη τους, για να υπερασπίσουμε την ανεξαρτησία του εντύπου μας και την ελευθερία που μας εγγυάται (20). Ο καλύτερος τρόπος να μας υποστηρίξουν είναι να γραφτούν οι ίδιοι συνδρομητές και να γράψουν και τους φίλους τους.

Θέλουμε να είμαστε η εφημερίδα της κοινωνίας που βρίσκεται σε κίνηση, εκείνων που θέλουν να αλλάξει ο κόσμος. Και προσπαθούμε να μένουμε πιστοί στις βασικές αρχές που χαρακτηρίζουν τον τρόπο που αξιολογούμε τις πληροφορίες. Μειώνοντας την ταχύτητα της ενημέρωσης, στοιχηματίζοντας στη δημοσιογραφία του διαφωτισμού για να διαλύσουμε τις σκιές της επικαιρότητας, ενδιαφερόμενοι για καταστάσεις που δεν συγκεντρώνουν τους προβολείς της επικαιρότητας αλλά μας βοηθούν να κατανοήσουμε καλύτερα το διεθνές πεδίο, προτείνοντας αφιερώματα ακόμα πιο ολοκληρωμένα, πιο βαθιά και καλύτερα τεκμηριωμένα για τα μεγάλα σύγχρονα ζητήματα, πηγαίνοντας στο βάθος των προβλημάτων με μέθοδο, ακρίβεια και σοβαρότητα, παρουσιάζοντας πρωτότυπες πληροφορίες και αναλύσεις που συχνά έχουν αποσιωπηθεί, προσπαθώντας να πάμε ενάντια στο ρεύμα των κυρίαρχων μέσων ενημέρωσης. Είμαστε πεπεισμένοι ότι η ποιότητα της πληροφορίας εξαρτάται από τον διάλογο των πολιτών. Η φύση του διαλόγου καθορίζει, στο υψηλότερο στάδιο, τον πλούτο της δημοκρατίας.

* Ο Ignacio Ramonet είναι δημοσιογράφος, πολιτικός αναλυτής και συγγραφέας. Διετέλεσε διευθυντής της «Le Monde diplomatique» την περίοδο 1990-2008.

Σημειώσεις:

1. Η Hachette Filipacchi Medias, θυγατρική της εταιρίας Lagardere Media, είναι ο μεγαλύτερος εκδοτικός οίκος περιοδικών στον κόσμο, με 245 τίτλους σε 36 χώρες. Βλ. την ιστοσελίδα www.observatoire-medias.info. Στον όμιλο Le Monde A.E. -κύριο μέτοχο (51%) της Monde diplomatique A.E. – ο όμιλος Lagardère είναι μέτοχος (10 %) της εφημερίδας «Midi libre» και της «Monde interactif».
2. Αντίθετα, ο αριθμός των άρθρων που διαβάζονται (δωρεάν) στην ιστοσελίδα μας www.monde-diplomatique.fr, υπερδιπλασιάστηκε το 2004. Το διεθνές μας κοινό συνεχίζει επίσης να μεγαλώνει. Οι διεθνείς μας εκδόσεις φτάνουν σήμερα τις 45, σε 20 γλώσσες, και η αθροιστική κυκλοφορία τους ξεπερνά το 1,1 εκατ. αντίτυπα.
3. Στις ΗΠΑ, η καθημερινή τηλεθέαση των τηλεοπτικών δελτίων των μεγάλων καναλιών μειώθηκε, κατά μέσο όρο, από 36,3 εκατ. το 1994 σε 26,3 εκατ. το 2004.
4. Βλ. «Le Monde», 21 Μαΐου 2003, και «Time», 16 Ιουνίου 2003.
5. Woman who died in Cuba story alive in USA, www.usatoday.com/news/2004-03-19-2004-03-19-kelley-cuba_x.htm
6. «Le Monde», 30 Απριλίου 2004.
7. «Le Monde», 28 Σεπτεμβρίου 2004.
8. Βλ. το ντοκιμαντέρ του Ρόμπερτ Γκρίνγουολντ «Outfoxed» (2004).
9. John Pilger, «Fabriquer des citoyens consommateurs, mal informés et bien-pensants », «Le Monde diplomatique», Οκτώβριος 2004.
10. Στο ντοκιμαντέρ του Ρόμπερτ Γκρίνγουολντ «Uncovered» (2003).
11. «The Washington Post», 12 Αυγούστου 2004.
12. Βλ. Gilles Balbastre, «Les faits divers, ou le tribunal implacable des medias», «Le Monde diplomatique», Δεκέμβριος 2004. ΣτΕ: Patrice Alegre, δολοφόνος κατά συρροήν. Παραδέχτηκε πέντε φόνους και έξι βιασμούς. Το 2002 καταδικάστηκε σε ισόβια. Ο Αμπντελραζάκ Μπεσεγκίρ, 27 ετών, καταδικάστηκε για εμπορία όπλων, τα οποία βρέθηκαν στη βαλίτσα που κουβαλούσε. Αθώωθηκε με την ομολογία του ατόμου που είχε «κατασκευάσει» την κατηγορία με τη συνέργεια της οικογένειας της συζύγου του Μπεσεγκίρ. Ο ιερέας Ντομνίκ Βιέλ και η φουρνάρισσα Ροζλύν Νορμά αθώωθηκαν από τις κατηγορίες της σεξουαλικής κακοποίησης ανηλίκων στην πόλη Ουτρώ. Το RER είναι η γραμμή του μετρό για τα προάστια και τις κοντινές πόλεις. Η γραμμή D θεωρείται «επικίνδυνη», μια που οδηγεί και σε πόλεις-γκέτο.
13. «Le Monde», 9 Σεπτεμβρίου 2004.
14. «Le Canard enchainé», 8 Σεπτεμβρίου 2004.
15. Μετά από την εξαγορά της Socpresse από τον Serge Dassault, 268 δημοσιογράφοι του ομίλου, δηλαδή περίπου το 10% του προσωπικού, έκαναν χρήση της ρήτρας μεταβίβασης και ανακοίνωσαν την αποχώρησή τους.
16. ΣτΜ: Το κανάλι TF1, η πρώτη συχνότητα που ιδιωτικοποιήθηκε στη Γαλλία, ανήκει στον γνωστό κατασκευαστικό κολοσσό Bouygues.
17. Στο βιβλίο «Les Dirigeants face au changement», Editions du Huitieme Jour, Παρίσι, 2004.
18. «El Mundo», Μαδρίτη, 12 Νοεμβρίου 2004.
19. Οπου συχνά μπερδεύονται πηγές και πληροφοριοδότες, πραγματικές έρευνες και δημοσίευση ψεμάτων.
20. ΣτΜ: Η A.E. Le Monde diplomatique ανήκει σε δύο συλλόγους, τον σύλλογο των εργαζομένων και τον σύλλογο των φίλων της, καθώς και στην A.E. Le Monde (κατά 51%). Χάρη σε ειδικό όρο, η A.E. Le Monde δεν έχει δικαίωμα να επέμβει στην εκδοτική γραμμή, ούτε να τοποθετήσει διευθυντή στη «Le Monde diplomatique».

Ένα ρομπότ μού έκλεψε το Πούλιτζερ

του Evgeny Morozov*

Πώς η «αυτοματοποιημένη δημοσιογραφία» των αλγορίθμων, που χρησιμοποιεί υπολογιστικές πλατφόρμες για να συντάξει έτοιμα δημοσιογραφικά κείμενα προσαρμοσμένα στις αναγνωστικές συνήθειες κάθε διαφορετικού χρήστη, μπορεί, εκτός από την ιδιωτικότητα, να πλήξει και την κριτική σκέψη.

Η τεχνολογία έχει άραγε αυτόνομη ύπαρξη; Μπορεί να λειτουργήσει χωρίς τους ανθρώπους; Στη διάρκεια της ιστορίας, η απάντηση ήταν συχνά θετική, σήμερα ωστόσο πολλοί ιστορικοί και κοινωνιολόγοι πιστεύουν πως κάτι τέτοιο είναι αφελές και αβάσιμο.

Κι όμως, ο χρηματοπιστωτικός τομέας βασίζεται όλο και περισσότερο σε αυτόματες συναλλαγές, τις οποίες εκτελούν αλγόριθμοι, που μπορούν να αναγνωρίσουν και να χρησιμοποιήσουν μεταβολές τις οποίες ένας απλός χρηματιστής ούτε καν θα παρατηρούσε. Το περιοδικό «Forbes», ένα από τα σημαντικότερα του χώρου, ζήτησε πρόσφατα βοήθεια από την εταιρεία Narrative Science καθώς ήθελε να δημιουργεί αυτόματα άρθρα στο Διαδίκτυο, ώστε την παραμονή των οικονομικών αποτελεσμάτων των μεγάλων εταιρειών να υπάρχουν προβλέψεις. Γι' αυτό, αρκεί να «ταΐσεις» στατιστικά στοιχεία ένα λογισμικό και σε δευτερόλεπτα παράγονται κείμενα που διαβάζονται χωρίς πρόβλημα. «Χάρη στην πλατφόρμα τεχνητής νοημοσύνης της Narrative Science, τα δεδομένα μετατρέπονται σε κατανοητά άρθρα», εξηγούν από το «Forbes».

Σε περίπτωση που η ειρωνεία της κατάστασης σας έχει διαφύγει, ας το πούμε διαφορετικά: αυτόματες πλατφόρμες «συντάσσουν» πλέον τις εκθέσεις για τις εταιρείες που κερδίζουν χρήματα χάρη σε εξειδικευμένους υπολογιστές που εκτελούν αυτόματο «trading». Στο τέλος, τα κείμενα αυτά θα ξαναμπούν στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, αφού δίνουν στους αλγόριθμους τα μέσα να αναγνωρίζουν συναλλαγές ακόμα πιο κερδοφόρες. Και ούτω καθεξής. Μια δημοσιογραφία των ρομπότ για τα ρομπότ. Το χρήμα πάντως συνεχίζει να συγκεντρώνεται σε ανθρώπινα χέρια.

Για την ώρα, οι επιχειρήσεις που αναπτύσσουν προγράμματα αυτόματης δημοσιογραφίας κινούνται γύρω από πολύ συγκεκριμένους τομείς –σπορ, χρηματιστηριακά, κτηματομεσιτικά– όπου τα άρθρα συντάσσονται γύρω από τον ίδιο καμβά, στον οποίο συγκεντρώνονται πάρα πολλές στατιστικές. Αρχίζουν όμως να ενδιαφέρονται και για την πολιτική δημοσιογραφία. Η Narrative Science προτείνει μια νέα υπηρεσία που δημιουργεί άρθρα για τις αναφορές των αμερικανικών εκλογών από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης όπως το Twitter (θεματική, ποιοι υποψήφιοι αναφέρονται περισσότερο/ λιγότερο σε ποια πολιτεία/περιοχή κ.λπ.). Η συγκεκριμένη υπηρεσία μπορεί και να αναφέρει τα πιο δημοφιλή ή τα πιο ενδιαφέροντα tweets. Θα πρέπει να το παραδεχτούμε, ότι για την ανάλυση του Twitter, κανείς δεν είναι καλύτερος από τα ρομπότ.

Καταλαβαίνουμε χωρίς δυσκολία γιατί οι πελάτες της Narrative Science (έχει πολλές δεκάδες) εκτιμούν ιδιαίτερα της υπηρεσίες της. Καταρχάς είναι πολύ πιο φθηνές από το να πληρώνεις δημοσιογράφους, οι οποίοι και αρρωσταίνουν και μερικές φορές και απαιτούν έναν ελάχιστο

σεβασμό. Κατά δεύτερο, η Narrative Science διατείνεται ότι τα άρθρα της είναι πιο ολοκληρωμένα –και πιο αντικειμενικά– από αυτά που θα έγραφε ο οποιοσδήποτε ρεπόρτερ. Λογικό, ποιος θα είχε τον απαιτούμενο χρόνο να διαβάσει και να αναλύσει εκατομμύρια tweets; Βέβαια, ο στόχος δεν είναι απλώς να δημιουργείς στατιστικές αλλά να βρίσκεις σε αυτές το νόημα. Θα μπορούσε άραγε η Narrative Science να αποκαλύψει το σκάνδαλο Ουότεργκέιτ; Μάλλον όχι. Ωστόσο, σήμερα, τα περισσότερα άρθρα που γράφονται από δημοσιογράφους, δεν έχουν ούτε κι αυτά τέτοιες φιλοδοξίες...

Οι υπεύθυνοι της εταιρείας επαναλαμβάνουν ότι θέλουν απλώς να «βοηθήσουν» τους δημοσιογράφους, όχι να τους εξαφανίσουν –και χωρίς αμφιβολία είναι ειλικρινείς. Είναι όμως πιθανό ότι οι ρεπόρτερ, αρθρογράφοι και άλλοι δημοσιογράφοι δεν εκτιμούν παρά ελάχιστα την υπέροχη αυτή εφεύρεση, αντίθετα από τους εργοδότες τους. Όπως και να 'χει, σε βάθος χρόνου, οι επιπτώσεις τέτοιου τύπου τεχνολογιών στην κοινωνία –οι οποίες μόλις ξεκινούν– θα μπορούσαν να αποδειχθούν ιδιαίτερα προβληματικές.

Στο Διαδίκτυο, κάθε κίνησή μας καταγράφεται. Ένα κλικ, μια ανάγνωση, ένα βίντεο, μια αγορά, ένα «μου αρέσει», κάθε δράση μπαίνει στη μνήμη και κατόπιν επαναχρησιμοποιείται για να κατευθύνει έξυπνα αυτό που θα εμφανιστεί στο πρόγραμμα πλοήγησης που χρησιμοποιούμε, στις εφαρμογές μας. Μόλις πρόσφατα, οι επικριτές του Διαδικτύου φοβούνταν ότι η προσωποποίηση του Web θα μπορούσε να καταλήξει σ' ένα κόσμο όπου θα διαβάζαμε κυρίως τα άρθρα που αφορούν τα κέντρα ενδιαφέροντός μας, χωρίς ποτέ να επιχειρούμε να βγούμε έξω από τις «ζώνες άνεσης». Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και η ατελείωτη σειρά από συνδέσμους έχουν καταστήσει ξεπερασμένους τέτοιου είδους φόβους. Όμως, η ανάδυση της «αυτόματης δημοσιογραφίας» θα μπορούσε να δημιουργήσει μια κατάσταση που κανείς δεν θα φανταζόταν λίγα χρόνια πριν: τι θα συμβεί εάν, κάνοντας κλικ πάνω στον ίδιο σύνδεσμο, δύο άτομα πέσουν πάνω σε δύο κείμενα εντελώς διαφορετικά μεταξύ τους;

Ας υποθέσουμε ότι με βάση το ιστορικό της χρήσης του Διαδικτύου, το προφίλ μου δείχνει ότι έχω δίπλωμα ανώτατης εκπαίδευσης και ότι περνώ ώρες στην ιστοσελίδα του «The Economist». Σε αυτή την περίπτωση, θα έπεφτα πάνω σ' ένα κείμενο πολύ πιο εξειδικευμένο από τον γείτονά μου, που διαβάζει περισσότερο την «USA Today». Το ίδιο, αν από το ιστορικό μου προκύπτει ότι ενδιαφέρομαι για την επικαιρότητα, ένα άρθρο γραμμένο από υπολογιστή με θέμα την Αντζελίνα Τζολί θα μου έδινε στοιχεία σχετικά με την ταινία της για τον πόλεμο στη Βοσνία, ενώ ο γείτονάς μου, που ενδιαφέρεται περισσότερο για τη ζωή των σταρ, θα διάβαζε για τη ζωή της με τον Μπραντ Πιτ.

Ο στόχος της αυτόματης δημοσιογραφίας είναι να γράφει και να τροποποιεί άμεσα τα άρθρα, καθώς και να τα εξατομικεύει ώστε να προσαρμόζονται σε ενδιαφέροντα του αναγνώστη. Οι διαφημιστές και οι εκδότες είναι ενθουσιασμένοι, αφού έτσι σπρώχνουν τον χρήστη του Διαδικτύου να περνά περισσότερη ώρα στις ιστοσελίδες τους. Ποιες είναι όμως οι κοινωνικές επιπτώσεις; Στην καλύτερη των περιπτώσεων, οι χρήστες κινδυνεύουν να βρεθούν παγιδευμένοι σ' ένα φαύλο κύκλο, να καταναλώνουν ειδήσεις χαμηλής ποιότητας και να μην βλέπουν πια ότι υπάρχει και ένας διαφορετικός κόσμος. Η κοινοτική φύση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, η οποία δίνει την εντύπωση ότι ξέρουμε τα πάντα για τα πάντα, ενδυναμώνει τη συγκεκριμένη τάση.

Τι θα συμβεί εάν οι γίγαντες των νέων τεχνολογιών επενδύσουν μαζικά σ' αυτήν την αγορά και αντικαταστήσουν τους μικρούς παίκτες όπως η Narrative Science; Το Kindle της Amazon επιτρέπει στο χρήστη να ψάχνει τις άγνωστες λέξεις στο λεξικό και να υπογραμμίζει φράσεις. Η εταιρεία καταγράφει τη δραστηριότητα, η οποία θα της είναι χρήσιμη εάν ποτέ αποφασίσει να αποκτήσει έναν αυτόματο παραγωγό εξατομικευμένων πληροφοριών. Έτσι κι αλλιώς, η Amazon ξέρει ποια

Όταν το Διαδίκτυο καταπίνει τις εφημερίδες

της Marie Bénilde*

Το μέλλον των εφημερίδων βασίζεται, άραγε, στην συνέργειά τους με τις εταιρείες τηλεπικοινωνιών; Τον περασμένο Μάιο, η εξαγορά από την SFR της εφημερίδας «Libération» και των περιοδικών «L'Express», «L'Expansion», «Lire» και «L'Étudiant», παράλληλα με την απόκτηση ποσοστού 49% του τηλεοπτικού σταθμού BFM TV και του ραδιοφωνικού σταθμού RMC, ξανάφερε στην επικαιρότητα μια ιδέα που ήταν πολύ της μόδας στη δεκαετία του 2000, όταν ο Ζαν-Μαρί Μεσιέ ήταν στο τιμόνι της Vivendi Universal: τη σύγκλιση μεταξύ τηλεφώνου και μέσων ενημέρωσης. Χάρη στην εξαγορά αυτή, η εφαρμογή SFR Presse προτείνει εφημερίδες -για την ώρα, δωρεάν- στα 18 εκατομμύρια συνδρομητές του τηλεπικοινωνιακού φορέα ιδιοκτησίας Πατρίκ Ντραχί. Στην αρχή τον αγόραζαν οι αναγνώστες, όταν αυτοί μειώθηκαν οι διαφημιστές, σήμερα ο Τύπος θα οφείλει, άραγε, τη διάσωσή του σε διανομείς που προσπαθούν να κρατήσουν την πελατεία τους ή να δημιουργήσουν καινούργια;

Στα τέλη Ιουνίου 2016, τρία εκατομμύρια πελατών της SFR είχαν κατεβάσει την εφαρμογή, η οποία διευρύνθηκε και με νέες εφημερίδες, όπως η «Le Journal du Dimanche», η «Le Parisien», η «Midi Libre». Θα μπορούσαμε να δούμε σε αυτό μόνο έναν ελιγμό για φορολογικούς λόγους. Στον λογαριασμό του συνδρομητή, η αξία αυτής της ποικιλίας, 19,90 ευρώ, αντιστοιχεί με τα δύο τρίτα της μέσης τιμής ενός πακέτου που συνδυάζει τηλεφωνία, διαδίκτυο και τηλεόραση. Αυτό δίνει στην SFR τη δυνατότητα να εκδίδει στα εκατομμύρια των πελατών της για αυτά τα δύο τρίτα απόδειξη με τον ειδικό ΦΠΑ του Τύπου: 2,1% αντί για 20%. Ένα κόλπο που επιτρέπει την εξοικονόμηση κάθε χρόνο, πολλών δεκάδων, ακόμα και εκατοντάδων εκατομμυρίων ευρώ.

Αλλά η σύγκλιση είναι επίσης ο ευφημισμός, μιας ευθείας εξάρτησης από έναν φορέα τηλεπικοινωνιών. Η SFR κακομαθαίνει τους συνδρομητές της με τα μέσα ενημέρωσης για να τους κρατά και για να αναβαθμίζει τις προσφορές της. Από την πλευρά τους, οι εκδότες του τύπου προδίδουν ακόμα περισσότερο τα συμφέροντα των αναγνωστών τους με την ελπίδα να στοχεύσουν σε ένα κοινό που θα προσελκύσει διαφήμιση. Ως αντάλλαγμα, οι εφημερίδες δεν μπορούν παρά να ελπίζουν σε μερικά λεπτά του ευρώ ανά τεύχος που «κατεβάζεται».

Διαφαίνεται επίσης η συγχώνευση των διαφημιστικών τμημάτων της SFR, της Altice Media και του NextRadioTV (BFM TV, RMC...) σε έναν ενιαίο φορέα. Ένας τρόπος ν' ανταγωνιστούν την Google και το Facebook, που κατέχουν τα δύο τρίτα της ψηφιακής διαφήμισης στη Γαλλία: «Η SFR αποφάσισε να επεκταθεί στα μέσα ενημέρωσης όχι μόνο για να διαφοροποιηθεί, αλλά επίσης για να ανακτήσει μέρος της διαφήμισης που κατέχουν οι GAFA (Google, Apple, Facebook, Amazon)», δηλώνει ο Πρόεδρος και Διευθύνων Σύμβουλος, Μισέλ Κομπ (1). Η πρόσβαση στη λίστα των συνδρομητών της SFR επιτρέπει πλέον την αποστολή εξατομικευμένων διαφημίσεων, κάτι που ενέπνευσε τον Αλάν Βέλ, πρόεδρο του NextRadio TV και Διευθύνοντα Σύμβουλο της SFR Media, σε έναν διεισδυτικό προβληματισμό σχετικά με τα σύγχρονα διακυβεύματα της δημοσιογραφίας: «Εκείνοι

που γνωρίζουμε ότι έχουν σκύλο θα δουν τη διαφήμιση για το Canigou στις οθόνες τους ενώ αυτοί που έχουν γάτα θα δουν το Ronron» (2). Η εταιρεία, χρησιμοποιώντας τις βάσεις δεδομένων μπορεί, επίσης, να καθορίσει τον τύπο των άρθρων ή των βίντεο που θα πρέπει να αναπτύξει ώστε να κερδίσει την προτίμηση των χρηστών και άρα και την τσέπη των διαφημιστών.

Πριν από το 2019, ο κ. Ντραχί έχει το δικαίωμα προτίμησης για να εξαγοράσει το σύνολο του κεφαλαίου του NextRadio TV. Κατά παράβαση του κανόνα κατά της συγκέντρωσης που είναι γνωστός ως «τα δύο από τα τρία» του νόμου για την Επικοινωνία του 1986, ο οποίος απαγορεύει την κατοχή πάνω από δύο εθνικών Μέσων Ενημέρωσης, θα μπορούσε να ελέγξει σε εθνικό επίπεδο μια καθημερινή εφημερίδα (Libération), ένα εβδομαδιαίο έντυπο (L' Express), δύο τηλεοπτικά κανάλια (BFM TV και RMC Découverte) καθώς και δύο ραδιόφωνα (RMC και BFM Business). Σε αυτά προστίθενται αθλητικά κανάλια καθώς και το i24News, το φιλο-ισραηλινό ενημερωτικό κανάλι του ομίλου.

Για τον Μισέλ Κομπ η σύγκλιση αυτή συμβαδίζει με την ιστορία. Οι μεγάλοι ελιγμοί δεν ξεκίνησαν, μήπως, στο εξωτερικό; Στο Ηνωμένο Βασίλειο η British Telecom (BT) έχει αποκτήσει τα δικαιώματα του βρετανικού πρωταθλήματος ποδοσφαίρου και διανέμει τα δικά της αθλητικά κανάλια στα δίκτυά της, ενώ αντίθετα το Sky, το δορυφορικό πακέτο του Ρούπερτ Μέρντοχ προσφέρει Internet με πολύ υψηλές ταχύτητες.

Στις ΗΠΑ, η εταιρεία καλωδιακής τηλεόρασης Comcast αγόρασε το στούντιο κινουμένων σχεδίων DreamWorks, που έχει συνιδρυτή τον Στίβεν Σπίλμπεργκ, αφού πρώτα εξαγόρασε την NBC Universal, το 2011. Από την πλευρά τους, η εταιρεία τηλεπικοινωνιών AT&T απέκτησε το 2015 το δορυφορικό πακέτο Direct TV ενώ η Verizon την AOL, πριν να «καταπιεί» τη Yahoo, τον περασμένο Ιούλιο. Όσο για τον Τζεφ Μπέζος, τον ιδρυτή του Amazon, που αγόρασε την «Washington Post» για 250 εκατ. δολάρια το 2013, η συνδρομητική προσφορά «Prime» (99 δολάρια ετησίως) περιλαμβάνει πλέον δωρεάν την εφημερίδα για έξι μήνες (και στη συνέχεια με 3,99 δολάρια τον μήνα).

«Το να παρέχεται δωρεάν πρόσβαση σε νέους πελάτες μέσω της “Prime”, μας επιτρέπει τη σύνδεση με εκατομμύρια μέλη σε όλη τη χώρα, τα οποία ίσως να μην γνώριζαν την “Post” στο παρελθόν», δήλωσε ο πρόεδρος της «Washington Post», Στιβ Χιλς (3). Το 2014 μία δωρεάν εφαρμογή της εφημερίδας αναπτύχθηκε για την ταμπλέτα της Amazon, το Kindle Fire. Με άνοδο 63% σε ένα χρόνο, το ψηφιακό της κοινό ξεπέρασε αυτό των «New York Times», με πάνω από 70 εκατ. μοναδικούς επισκέπτες κάθε μήνα. Παράλληλα, ο κ. Μπέζος προσέλαβε περίπου 80 πληροφορικούς. Με την εξαγορά της «Washington Post», απέκτησε ένα εργαλείο επιρροής προς την ομοσπονδιακή εξουσία, ενώ ο όμιλός του βρέθηκε στο στόχαστρο των αντιμονοπωλιακών και των φορολογικών αρχών για μονοπωλιακές πρακτικές και φοροδιαφυγή. Τον Δεκέμβριο του 2015 ήταν η σειρά του κινεζικού γίγαντα του online εμπορίου, Alibaba, να γίνει αρεστός στη νέα νομοκλατούρας που έχει επιβληθεί από τον Πρόεδρο Σι Τζινπίνγκ, με την εξαγορά της «South China Morning Post», της αγγλόφωνης εφημερίδας του Χονγκ Κονγκ.

«Δεν υπάρχει τόσο μεγάλη σύγκλιση μεταξύ του Τύπου και του κινητού τηλεφώνου», εκτιμούσε τον Μάιο του 2015 ο κ. Ντραχί ενώπιον της Επιτροπής οικονομικών υποθέσεων της Βουλής. Ο ιδιοκτήτης της SFR και της Numericable στη Γαλλία, της Hot Telecom στο Ισραήλ, της Portugal Telecom και της Suddenlink Communications στις ΗΠΑ, παρουσίαζε τότε στους βουλευτές τους λόγους της επένδυσής του στα μέσα ενημέρωσης. Σύμφωνα με τα όσα είπε, έγινε μέτοχος της Libération μετά από αίτημα μιας δημοσιογράφου, επενδύοντας 14 εκ ευρώ, δηλαδή «ένα προς χίλια» του ποσού που επένδυε στην SFR, προκειμένου να σώσει την εφημερίδα. Στην πραγματικότητα, ο πρόεδρος και γενικός διευθυντής της Altice, ενδιαφέρθηκε για το ζήτημα, μετά από αίτημα του Φρανσουά Ολάντ.

Προηγουμένως, ήταν αναμφίβολα μεγιστάνας των τηλεπικοινωνιών, αλλά επίσης «κάτοικος Ελβετίας», η «προσωπική περιουσία» του οποίου βρισκόταν στο Γκέρνσεϊ, σύμφωνα με τη φρασεολογία του Αρνό Μοντεμπούρ, που όταν ήταν υπουργός παραγωγικής ανασυγκρότησης διατείνονταν ότι είχε να του θέσει «φορολογικά ερωτήματα». Ο κ. Ντραχί κατάλαβε γρήγορα ότι δεν είναι ανόητο να σώσει μια εφημερίδα φιλική προς την κυβέρνηση τη στιγμή που προετοιμαζόταν η ενοποίηση των τηλεπικοινωνιών στη Γαλλία υπό το άγρυπνο μάτι του ιστορικού φορέα Orange, το 23% του οποίου ανήκει στο κράτος. Οι ιδιωτικές εταιρείες τηλεφωνίας επιθυμούν διακαώς να αποτρέψουν το δημόσιο από το να επιβάλει μια δέσμη σχολαστικών κανονισμών, που, για παράδειγμα, θα τους υποχρέωνε να παρέχουν ευρυζωνική κάλυψη των λιγότερο κερδοφόρων περιοχών προκειμένου να καταπολεμηθεί το «ψηφιακό χάσμα».

Η σύγκλιση δεν επιβλήθηκε με το ζόρι στον κ Ντραχί. Ωστόσο, η αναγγελθείσα απόκτηση του NextRadio TV και στη συνέχεια, τον Σεπτέμβριο του 2015, της εταιρείας Cablevision που μεταδίδει στη Νέα Υόρκη το κανάλι News 12 και της περιφερειακής καθημερινής εφημερίδας «Newsday», δίνουν το έναυσμα για το ωραίο παραμύθι των διαύλων που συναντούν τα περιεχόμενα. «Τα μέσα ενημέρωσης επιτρέπουν στις εταιρείες τηλεπικοινωνιών να διαφοροποιούνται και να γίνονται ελκυστικότερες, ενώ οι εταιρείες επιτρέπουν στα μέσα να επωφεληθούν από το εύρος της μετάδοσής τους, να επιταχύνουν την ψηφιακή ανάπτυξή τους και χάρη στα δεδομένα στα οποία οι πελάτες επιτρέπουν την πρόσβαση, να προσφέρουν στον κάθε πελάτη υλικό προσαρμοσμένο στις προσωπικές του ανάγκες», λέει με υπερηφάνεια ο κ. Κόμπς (4). Αυτά τα θεωρητικά πυροτεχνήματα δεν καταφέρνουν να κρύψουν μια πραγματικότητα πολύ πιο προσγειωμένη, την πραγματικότητα του σύγχρονου τεχνοκαπιταλισμού: τη συγχώνευση – απορρόφηση για τη διόγκωση του μεγέθους και κατά συνέπεια την αύξηση της ικανότητας δανειοληψίας. Για τον κ. Ντραχί σημαίνει ότι θα λάβει ένα δάνειο το οποίο θα αποπληρώσει στη συνέχεια με τα κέρδη των εξαγορασμένων εταιρειών. Οι πιστωτές του, κυρίως τράπεζες όπως η BNP Parisbas και η Goldman Sachs, δεν είναι αδιάφορες έναντι της ικανότητας που έχει να επηρεάζει ένας τόσο μεγάλος πελάτης, υψηλού ρίσκου, ο κ. Ντραχί δανείστηκε τον περασμένο Απρίλιο με επιτόκιο που ξεπέρασε το 7%. «40 δισ. ευρώ, το τρελό χρέος του Πατρίκ Ντραχί», διαβάζαμε στην ιστοσελίδα του BFM Business τον Ιούνιο του 2015, λίγο πριν την ανακοίνωση της μερικής εξαγοράς του από τον κ. Ντραχί. «Altice: ο Drahi κυνηγά το αμερικάνικο όνειρο», είχε τίτλο η ίδια ιστοσελίδα ένα μήνα αργότερα...

Ο μεγαλοεπιχειρηματίας αφήνει επίσης το αποτύπωμά του στα ΜΜΕ προβαίνοντας σε περικοπές προσωπικού, διευθύνοντας το καθένα με επιθετικές μεθόδους και ευνοώντας τις οικονομίες κλίμακας, όπως μαρτυρά η αναγγελία, τον Ιούλιο, 5000 απολύσεων στην SFR. Παρεμπιπτόντως, η απορρόφηση των καναλιών, των ραδιοφώνων και των εφημερίδων από την SFR αντισταθμίζει την απώλεια του τζίρου εξαιτίας της αποχώρησης ενός εκατομμυρίου συνδρομητών, και στην Altice, να βάλει 980 εκατ. ευρώ στα ταμεία της.

Η στρατηγική αυτή δεν αρέσει σε εκείνους που έχουν «κάψει τα φτερά τους», όπως η Orange. Ο Διευθύνων Σύμβουλος της Orange, Στεφάν Ρισάρ, γύρισε την πλάτη στην πολιτική του προκατόχου του, ο οποίος είχε αγοράσει με υψηλό κόστος -20 εκατ. ευρώ τη χρονιά- ένα μέρος των δικαιωμάτων του πρωταθλήματος ποδοσφαίρου της Γαλλίας για την περίοδο 2008-2012 και ισχυρίστηκε ότι ανταγωνίζεται το Canal Plus χρηματοδοτώντας κινηματογραφικές ταινίες. Το 2009, η Αρχή Ανταγωνισμού υποχρέωσε την Orange να μην δεσμεύει για τους δικούς της συνδρομητές τα αθλητικά κανάλια, τις ταινίες και τις σειρές της. Η εταιρεία τηλεπικοινωνιών εξακολουθεί να επενδύει 550 εκατ. ευρώ ετησίως στο περιεχόμενο, κυρίως όμως, για την παραγωγή 20 ταινιών καθώς και τη διανομή των σειρών.

Από την πλευρά του, ο όμιλος Iliad (Free), που ιδρύθηκε από τον Ξαβιέ Νιλ, συνιδιοκτήτη του ομίλου Le Monde και του «L'Observateur», δεν συμμερίζεται την στρατηγική της σύγκλισης των μέσων με τις τηλεπικοινωνίες. Θεωρεί ότι η εν λόγω στρατηγική αξίζει μόνο εάν διαθέτει κάποιος αποκλειστικό περιεχόμενο. Όμως οι αποκλειστικότητες αυτές βάζουν τις εταιρείες στο στόχαστρο των αρχών ρύθμισης της αγοράς, όπως αποδεικνύεται από την απόφαση της Αρχής Ανταγωνισμού να αρνηθεί στο Canal Plus να διανέμει κατ' αποκλειστικότητα το κανάλι του Κατάρ, beIN Sports. Ο όμιλος Telefónica, ο οποίος ήθελε μία παρόμοια αποκλειστικότητα του ραδιοτηλεοπτικού ομίλου Mediarro, επλήγη πρόσφατα κατά τον ίδιο τρόπο, στην Ισπανία.

Για την Free, είναι καλύτερα να συνάπτεις συμφωνίες με τους παρόχους περιεχομένου. Και να βασίζεται κανείς στη δύναμή του στα ΜΜΕ για να προωθεί θέματα που θεωρεί σημαντικά, όπως το μπλοκάρισμα διαφημίσεων του YouTube ως ένδειξη διαμαρτυρίας για το υπερβολικό κόστος του εύρους ζώνης που η μετάδοση των βίντεο επιφέρει στους παρόχους τηλεπικοινωνιών. «Το ερώτημα που πρέπει να τεθεί είναι εάν η δημοσιογραφία δημιουργεί προστιθέμενη αξία ή όχι» εκτιμά ο κ. Νιλ (5). Το άλλο ζήτημα, το οποίο δεν θα τεθεί, αφορά στην πολιτική επιρροή που επιφέρει ο έλεγχος ενός μεγάλου μέσου ενημέρωσης σε μια βιομηχανία που ρυθμίζεται από το κράτος...

Ο όμιλος Bouygues τηρεί την ίδια γραμμή: δεν προσπάθησε να εκμεταλλευθεί ιδιαίτερα τα προγράμματα του TF1 στις τηλεπικοινωνίες. Όμως, η τηλεοπτική ισχύς του, του επιτρέπει να διατηρεί σχέσεις με τον πολιτικό κόσμο και να βαραίνει έτσι έμμεσα τη νομοθεσία για τις τηλεπικοινωνίες. Σε ότι αφορά τον όμιλο Bolloré, που πήρε τον έλεγχο της Vivendi (Canal Plus, Dailymotion, Universal Music) και προέβη στη σύναψη συμφωνίας με την Mediaset για να αναλάβει τη δέσμη της των συνδρομητικών καναλιών στην Ιταλία, έγινε φυσικά πάροχος της Telecom Italia, με το 24,9% του μετοχικού κεφαλαίου, και κάτοχος μειοψηφικού πακέτου μετόχων της ισπανικής Telefonica. Ωστόσο η πολυπλοκότητα των εθνικών κανονισμών εμποδίζει τη μετάδοση του ίδιου περιεχομένου σε δίκτυα τηλεπικοινωνιών που υπόκεινται σε διαφορετικές τοπικές αρχές.

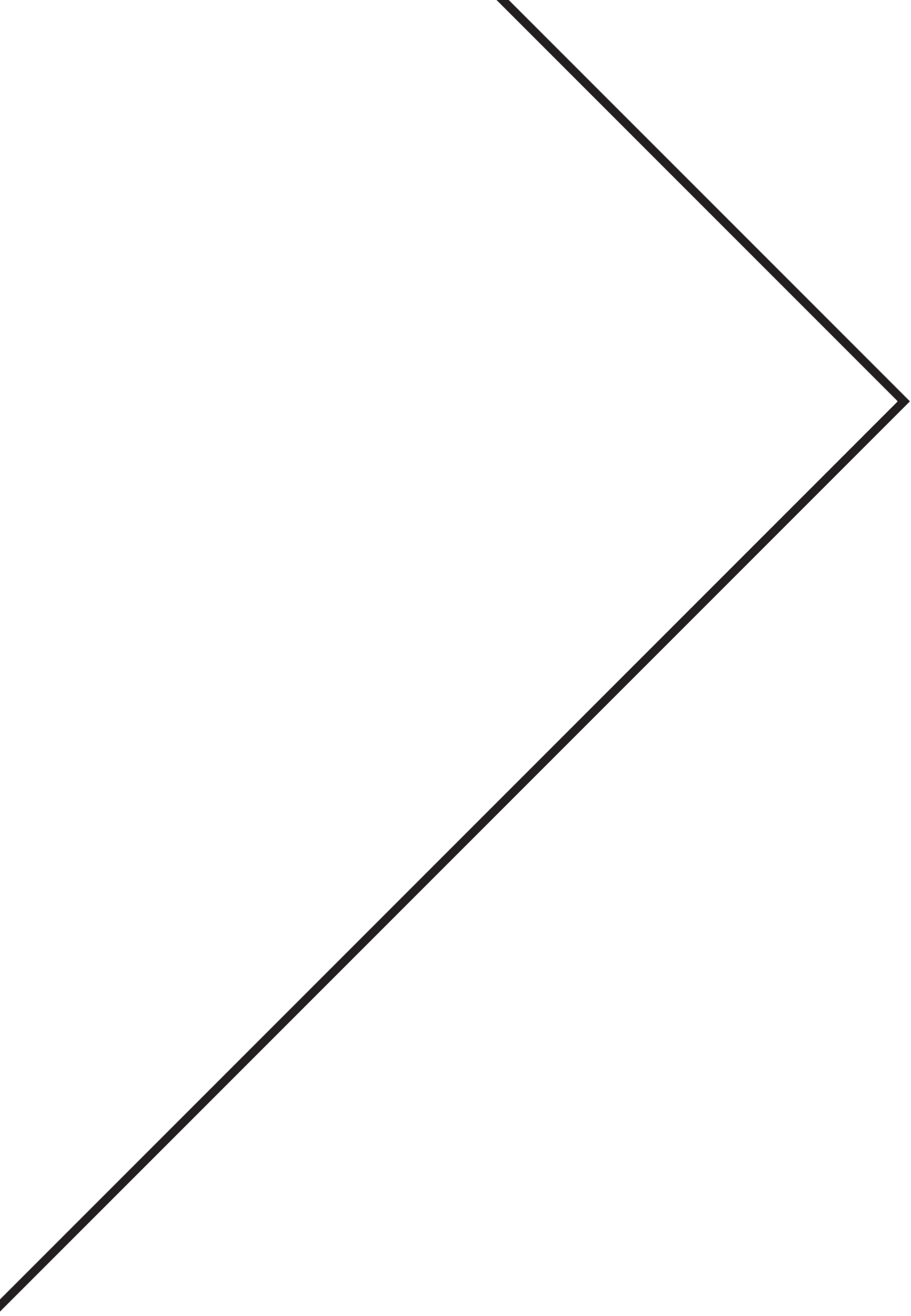
Κατά συνέπεια, είναι στο πλαίσιο μιας οπτικής υπέρ της προώθησης συμφωνιών εταιρικής σχέσης για τη διανομή των προγραμμάτων του Canal Plus και της Universal, που η Vivendi εξακολουθεί να συμμετάσχει στον τομέα των τηλεπικοινωνιών μετά την αποχώρησή της από την SFR και την GVT Βραζιλίας. Σύμφωνα με τον Βανσάν Μπολντορέ, οι συνέργειες είναι πολύ περιορισμένες... ακόμη κι αν αφορούν τις Vivendi, Canal Plus, Dailymotion και Universal. Επιπλέον, ο πρώην Διευθύνων Σύμβουλος της Vivendi βλέπει από εδώ και στο εξής τα όρια μιας τέτοιας προσέγγισης. «Εκτιμώ ότι η συζήτηση για τη σύγκλιση είναι σήμερα παρωχημένη χάρη εξαιτίας της εμφάνισης των κοινωνικών δικτύων», δήλωσε ο κ. Μεσιέ στις 3 Σεπτεμβρίου 2015. «Η ουσία της σύγκλισης, είναι να είναι κανείς πανταχού παρών. Αυτό που παραμένει αληθινό είναι αυτό που θέλω, όπου το θέλω, όταν το θέλω». Με λίγα λόγια, ο άνεμος έχει αλλάξει: θα είχε λιγότερη σημασία να διοχετεύει κανείς τα δικά του προγράμματα στα δικά του δίκτυα από το να ικανοποιεί τη ζήτηση κινητών συσκευών που επιτρέπουν την προβολή βίντεο ή την ανάγνωση εφημερίδων στιγμιαία και οπουδήποτε. Ποιάς ποιότητας, όμως; Στο συγκεκριμένο ζήτημα, όλα συγκλίνουν: οι βιομηχανίες του κλάδου δεν ενδιαφέρονται καθόλου γι' αυτό.

* Η Marie Bénilde είναι δημοσιογράφος.

Σημειώσεις:

1. «Le Figaro», 1η Ιουνίου 2016.
2. Συνέντευξη Τύπου στις 17 Απριλίου 2016. (Σ.τ.Μ.): Τροφή για σκύλους και γάτες, αντίστοιχα.

3. Europe 1, 14 Μαρτίου 2014. (Σ.τ.Μ.): Η βρετανική νήσος Γκέρνσεϊ συγκαταλέγεται στους πιο δημοφιλείς φορολογικούς παραδείσους.
4. «Η SFR ξεκινά την σύγκλιση», εντιτόριαλ στο newsletter εταιρικής επικοινωνίας της SFR «La fibre des territoires», Ιούλιος 2016, <http://communication.sfr.com/2016/07/Newsletter-LaFibre.html>
5. «Polka», Παρίσι, Φεβρουάριος 2014.

Επιμέλεια έκδοσης: Βάλια Καϊμάκη

Επιμέλεια κειμένων: Θανάσης Κούτσης

Μεταφράσεις: Βάλια Καϊμάκη, Θανάσης Κούτσης,
Χάρης Λογοθέτης, Βασίλης Παπακριβόπουλος,
Γιάννης Χρυσοβέργης

Δημιουργικό: Δημήτριος Ιούλιος Κοσμίδης

Ελληνική Έκδοση της **Le Monde diplomatique**